

సకలనీతిసమ్మతము

మడికిసింగన

సంపాదకులు :

విద్యారత్న శ్రీ నిడుదవోలు వేంకటరావు

డా॥ పోజంగి శ్రీరామ అప్పారావు

ప్రచురణ :

ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి

కళాభవనం : హైదరాబాదు - 4

పజ్జెప్ప

‘సకలనీతిసమ్మతము’ మడికి సింగనచే కూర్చబడిన సకలస గ్రంథము. ఆంధ్రభాషలో ఇట్టి సకలసగ్రంథములకు శ్రీకారము సుట్టినవాడు సింగనామాత్యుడు. ఇందు ఆయన తనకు పూర్వలై న ఆంధ్రకవుల గ్రంథముల నుండి రాజనీతిపద్యముల నేర్చి కూర్చినాడు. ప్రాచీనాంధ్రవాఙ్మయచరిత్రకిది చాల ముఖ్యగ్రంథము.

ఇట్టి ఉత్తమగ్రంథమును సుప్రసిద్ధ విద్వాంసులు కీ.శే. మాన వల్లి రామకృష్ణ కవిగారు 1923 లో సంపాదించి ప్రకటించిరి. ఆ తరువాత ఎవరును దీనిని పరిశీలించలేదు. ఈ గ్రంథమును మరల పరిశీలించి విశేషకృషిచేసి విపులపీఠికతో ముద్రణకు సిద్దము చేసి యిచ్చిన పండితులు శ్రీ నిడుదవోలు వేంకటరావు గారికిని, డా. పి. యన్. ఆర్. అప్పారావు గారికిని ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి పక్షమున కృతజ్ఞతలు తెలుపుకొనుచు, ఈ గ్రంథము ఆంధ్రావళి మోదము బడయగలదని ఆశించుచున్నాను.

దేవులపల్లి రామానుజరావు,

కారదర్శి

పీఠిక

1. పరిచయము

ప్రాచీనాంధ్రకవి మడికి సింగన రచించిన ‘సకల సీతినమ్మతము’ అను సీగ్రంథము క్రీ. శ. 1923లో శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణకవి మహోదయులచే విన్మృతకపుల కృతులలో పదవదిగా ప్రకటితమైనది. కవిగారా సంవత్సరముననే దీనిని ముద్రించినను, వారిప్పటికరువదేండ్ల క్రిందటనే ఈ గ్రంథము నెఱుగుదురు. క్రీ. శ. 1910లో వారు ప్రకటించిన ‘ప్రబంధ మణి భూషణము’ పీఠికలో సీ గ్రంథమునుగూర్చి యిట్లు వ్రాసియున్నారు.¹

“ఇట్టి సంచికకృతులు సంస్కృతమున విస్తారముగా గలవు. ఆంధ్ర భాషలో నాకు లభించినంతవట్టు పరికింప నట్టికృతిక ర్తల మడికి సింగనయే ప్రథ ముడు. అతఁడు ప్రాచీన పంచతంత్ర, ప్రాచీన కామందకము, ముద్రా మాత్యము, సీతిభూషణము, బద్దెనసీతి, కుమారసంభవము, భారతము, మనుమంచిభట్టు నశ్వశాస్త్రము మొదలగు గ్రంథములలోని రాజసీతిపద్యముల నన్నియు నేటి సకలసీతినమ్మతమును గ్రంథమును గూర్చెను” (పుట 1).

కవిగారి సకలసీతినమ్మతమును ప్రకటించుటయేగాక, యెనిమిది పుటలలో విశేషవిషయవిలసితమగు నొక యుపోద్ఘాతము వ్రాసియున్నారు. దాని మూలమున — మన ప్రాచీనాంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రలో నెన్ని కావ్యములు నష్టమైనవో తెలియుటయేగాక, తెలుగు సాహిత్యమున నీ నాటికి పరిశీలనలేని, శాస్త్రవాఙ్మయమును గూర్చిన నూతనవిశేషములు తెలియుచున్నవి. ఇది చాల విలువగల గ్రంథమైనను, నీ నలభై ఏడేండ్లనుండి దీనిని కూలంకషముగా గాకపోయిన — అథవా అలవోకగానైన — విమర్శకులు పరిశీలించలేదు.

1. చనవర్తి బ్రహ్మవిద్యావిలాస ముద్రాక్షరశాలలో ముద్రితమైనది.

ఈ గ్రంథప్రళప్తినిగూర్చి- పునరుద్రుత్పాదకతనుగూర్చి నేను మూడుపరియాయములు హెచ్చరించితిని.² నేటికిది ద్వితీయముగానేగాక, అద్వితీయముగా కూడ ముద్రణమైనందులకు ఎంతో సంతోషంపలసియున్నది.

ఈ గ్రంథమింతవఱకు అజ్ఞాతవాసము చేయుచున్నందున ప్రథమముగా గ్రంథమునుగూర్చి, గ్రంథస్థవిషయములనుగూర్చి తెలిసికొనుట యాశ్చర్యకరము గాన వానితో ప్రారంభించుచున్నాను.

2. గ్రంథరచనావిధానము

శ్రీ కవిగారి వ్రాతనుబట్టి యిది సంకలనగ్రంథమగుటస్పష్టము.

సింగన తాను రచించినది సంకలనగ్రంథమేయైనను, దీనిని 'ప్రబంధ'మనియే వ్యవహరించియున్నాడు. ప్రబంధమువలె నిందు, కృత్యవ తరణిక, పద్యంతములు, ఆశ్వాసాద్యంత పద్యములు, గద్య గలవు. "నారద వసిష్ఠ పరాశరబాదరాయః భృంగ్వాంగిరసగురు శుక్రమతానుసారంబై దేవ మానవ రాక్షసంబులగు నయశాస్త్రంబులు పరీక్షించి యంద్రభాషా కోవిదులగు సుకపీంద్ర రచితంబైన ముద్రామాత్య- పంచతంత్రీ- బద్ధే భూపాల- చాణక్య- ధౌమ్య- విదుర- ధృతరాష్ట్ర- బలభద్ర- కామందక- గజాంకుశ- నీతి సార- నీతిభూషణ- క్షేమేంద్ర- భోజరాజవిభూషణ- పురుషార్థసార- భారత- రామాయణాది మహాకావ్యంబులు, పురాణేతిహాసంబులు, కందనామాత్యనీతి తారావళి, లోకోక్తి - చాటుప్రబంధంబులయందును గల నీతివిశేషంబు లూహించి తత్తత్సారాంశంబులయ్యైవిశంబుల వర్గసంగతంబుగా సకలనీతి సమ్మతంబను పేరనొక్క-

ప్రబంధంబు

రచించుపుడునని ప్రబంధసారంబునకు ననుగుణంబుగా నే పురుషునిం బ్రార్థించునో యని విత్కరించి" అని సింగన వ్రాయుటయే గాక గద్యయందు-

2 పూర్వగ్రంథములు పునరుద్రుత్పాదకత భారతి సం. 26-సం. 6

486-441. పుటలు

అకర గ్రంథములు.

భారతి- జూలై, 1963.

" " 1967.

“ఇది శ్రీనరసింహ ప్రసాదలబ్ధకవితా విలాస భారద్వాజనగోత్ర య్యలార్యపుత్ర సరసగుఱ్ఱధర్య సింగనార్య ప్రణీతంబైన సకలసీతినమ్మ తంబను ‘ప్రబంధంబు’ నందు..... ప్రథమాశ్వాసము” అని వ్రాయుట వలన సింగనదృష్టిలో నిది ప్రబంధమే.

3. సంకలన గ్రంథములు

సింగన యిట్లు స్పష్టముగా ప్రబంధమని నిర్దేశించినను, ఇది సంకలన గ్రంథమే. సంకలనగ్రంథమనగా కవి, తనకు పూర్వమందున్న కవుల కావ్యములనుండి వర్ణనాంశములుగాని శాస్త్రవిషయములుగాని సేకరించి, వానిని వర్గీకరించి, ఏకాకారమైన యొక కృతిగా సమకూర్చు సాహిత్యప్రక్రియ. సింగన తనకు ముందిట్టి గ్రంథరచన లేకపోవుటచేత, తాను సమకూర్చుబోవు కృతి నిట్లు, బహుమనోహరముగా సమర్థించియున్నాడు—

సీ. “అలోల కల్లోలమగు దుగ్ధనిధిఁ ద్రచ్చి
దేవామృతము తేటఁదేర్చునగిది
గంధకారుడు మున్నుగల వస్తువులు జోకఁ
గూర్చి సుగంధంబు గూడినట్లు
అడవిపువ్వులతేనె లన్నియు మధుసాళి
యిట్టిలంబుగ జున్నువెట్టుభంగిఁ
దననేర్చు మెలసి వర్తకుఁడు ముత్తైములీడు
గూర్చి హారంబు తాగుచ్చు కరణిఁ

గీ. గృతులు మును నెప్పినట్టి సత్కృతులు ద్రవ్వీ
కాంచుకంచెను నొకిచోట గానఁబడఁగ
సకలనయశాస్త్రమతములు సంగ్రహించి
గ్రంథమొనరింతు లోకోపకారముగను.”

14

ఇట్లొక ప్రణాళిక నిర్ణయించుకొని సింగన, తనకు పూర్వపుకృతుల నుండి పద్యములను సేకరించినాడు. కాని పద్యములన్నియు వితరకపులవే గదా. అందువలన— వానిని వర్గీకరణముచేసి, వానినొకదానితో నొకటి యను సంధించునట్లు, తిరిగి యీ రీతిని చెప్పినాడు—

క. “కడివేడు దుగ్ధము తోవలఁ
దొడిఁబడఁగొణిదెండునల్ల తోడఁబడిన
పైడనెడ నొక్కొకపద్యం
బడరించి మదీయ కావ్యమని వ్రాయుతున్”. 16

ఆయా వర్గముల పద్యముల కతుకులుగా, తాను సొంత పద్యములను వ్రాసియున్నాడు. పాలు పెరుగై విస్తరిల్లుటకు ‘తోడు’ స్వల్పమే ఆవశ్యకము గదా !

పై పద్యమున “వ్రాయుతు” అన్నక్రియ గమనింపదగినది. “వ్రాయు” అన్న క్రియకు పూర్వకాలమున కేవలము లిఖించుటయే యని యర్థము. అనగా, ఒకరు చెప్పినది వ్రాతమూలకముగా గ్రంథస్థము చేయుట. ఇప్పుడట్లుగాక, “ఆతడీ గ్రంథము వ్రాసెను”, “వారిన్ని గ్రంథములువ్రాసిరి” అని గ్రంథరచనకు పర్యాయపదముగా వాడుకలోనికి వచ్చినది.¹

సింగన “వ్రాయుతు” అను క్రియనుబట్టి, ఆతడు లేఖకులనుబట్టి. ఆయా గ్రంథములనుండి పద్యములు ఎత్తి వ్రాయించెనని విశదమగుచున్నది. అయితే కేవలము వ్రాయించుటయేగాక వానిని సంధానము చేసినరీతిని ఇట్లు సరసముగా వివరించియున్నాడు.

“మును కవులెల్లఁ జెప్పినవి మున్నొని చర్వితచర్వణంబుగా
బనివడి వ్రాయనేల కవి ప్రాజ్ఞులు చిత్తములందు జూడుఁ దా
ఘనుఁడగు ప్రౌఢమాలకరి కమ్మని పువ్వులుగూర్చి దండ గ
ట్టిన క్రియ నీతిదామము ఘటింపుదు మీరలు మెచ్చునట్లుగన్.” 8

పై రచనావిధమునుబట్టి సకలనీతిసమ్మతము సంకలనగ్రంథ కాఖకు సంబంధించినది యని స్పష్టము. ఈ కాఖలో తొలిది సింగన కృతియే. సకలనీతిసమ్మతము తరువాత మఱి కొన్ని సంకలనగ్రంథములు వెలసినవి.

1. “వ్రాసితిమున్ ప్రతాపకథ పండితమానులగుండె నీరుగా
వ్రాసితి వెన్నెనయ్యుష వివాహము సిద్ధసుధా ప్రవాహమున్”

— అని వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు.

ఈ శాఖచరిత్రను, విశిష్టతను తరువాత వివరింతును. ప్రస్తుతము ప్రథమ సంకలన గ్రంథకర్తయగు సింగనకవినిగూర్చి తెలుసుకొందము.

4. మడికి సింగన

మడికి సింగన శ్రీనాథయగమున వెలసినమహాకవి. సకల నీతిసమ్మతిమే కాక, మఱి మూడు కృతులీతనివి లభించినవి. అవి- 1. పద్మపురాణోత్తరఖండము. 2. భాగవతము దశమస్కంధము (ద్విపద). 3. జ్ఞాన వాసిష్ఠ రామాయణము- మూడును ముద్రితములైనవే. వీనివిగూర్చిగాని, సింగన రచనలు ప్రాచీనాంధ్రసాహిత్యమున తెల్లుపయోగపడునన్న విషయమునుగూర్చిగాని, అతని కవితా రచననుగూర్చిగాని యింతవఱకు పర్యాప్తమైన పరిశీలన జరుగనేలేదు. సింగనకృతులలో- సకలనీతి సమ్మతము- సంకలన గ్రంథశాఖకు అద్యమైనట్లుగా, జ్ఞానవాసిష్ఠరామాయణము- ఆంధ్రవేదాంతవాఙ్మయమునకు శ్రీకారము చుట్టినది.

నేటి వాఙ్మయచరిత్రలలో ఒక్క గ్రంథమున మాత్రమే పద్మపురాణమునుగూర్చిన విమర్శ వివరణ కలదు.¹ పద్మపురాణోత్తరఖండమును- భాగవతదశమస్కంధమును సింగన కందనమంత్రి కంకితము చేసెను. కందనమంత్రి పూర్వులు కాకతి గణపతిదేవచక్రవర్తి కాలమునుంచీ ప్రసిద్ధులు- కందనమంత్రి అన్న కేసనమంత్రి రామగిరిదుర్గము రాజధానిగా నబ్బినాటి రాష్ట్రాన్ని పరిపాలించిన గురిజాల ముప్పభూపాలుని అమాత్యులుగానుండి బాహుధర్మకార్యములు చేయుటయేకాక, రాజనీతిజ్ఞులని ప్రఖ్యాతి నార్జించినారు.

5. సింగనకాలము

మడికి సింగన తన కాలాన్ని తాను రచించిన పద్మపురాణోత్తరఖండములో ఇట్లు తెలిపినాడు—

“ ఆ కర యుగానల మృగాంక

శకవత్సరములై పరగు శార్వరిని బుణ్య

1. సమగ్ర ఆంధ్రసాహిత్యం. నాటకవసంపుటము. 60-69 పుటలు

ప్రాకటిత మార్గశిర పంచమిని బొల్చు
 నుడుపాలనుకవానరమునందున్
 శ్రీకరముగా మడికి సింగన
 తెనుంగున రచించెడగఁ బద్మసుపురాజం
 బా కమలమిత్రశశిరాంకుపుగఁ
 గందనచివాగ్రణికి మంగళమహాశ్రీ.”

ఈ పద్యమున నిచ్చిన శకవత్సరము - కర - 2, యుగ - 4, అనల - 3, వృగాంక - 1 — “అంకానాం వామతో గతిః” అను సూత్రము ననుసరించి 1342 - ఇది శకముగాన దీనికి 78 కలిపిన యెడల త్రైస్తవ శకాబ్దము వచ్చును - $1342 + 78 = 1420$ - కాబట్టి క్రీ. శ. 1420 ప్రాంతము మడికి సింగన కాలమని నిర్ణీతమైనది. 1

క్రీ. శ. 1917లో పీఠేశలింగము పంతులు గారు మొదలుకొని వాఙ్మయ చరిత్రకారులు, సాహితీవిమర్శకు లందఱును పైకాలము నామోదించి పమాణీకరించిరి. కీర్తిరేఖలు మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు, క్రీ. శ. 1948లో సింగన కాలమునుగూర్చి తమ ‘రెడ్డిరాజ్యముల చరిత్ర’లో విమర్శించుచు ని క్రింది రీతిని వ్రాసియున్నారు—

అందు ‘ఆకరయుగానలశకాంకశక’ అన్న పూర్వోక్త పద్యము చెను వెంటనేగల యాంగ్లేయ వాక్యము లిట్లున్నవి.

According to this, the date is Sakal342, corresponding to the Cyclic year Sarvari. Wednesday, the 5th Tithi of the month of Margasira. The fortnight, whether it was the bright half or the dark half, is not stated. The date is irregular as the fifth Tithi in the said month does not fall on Wednesday in any one of the two fortnights. This verse, found only in a very few manuscripts, seems to be an interpolation; for, the age of Madiki Singana at the time of the composition of the Padma Purnam would be seventy three, even if he is taken to have been born to Ayyalamantri in saka 1269, the date of Toyyeti Anavota's Daksharam record. If this date in the

Padma Puranam is accepted, a still later date to his Vasistha Ramayanam has to be postulated. This does not seem to be the case, If he were such a late poet, he would have certainly mentioned Erra Pregada in his Kavistuti. The date given in the Padma Puranam does not seem to be correct.

(History of the Reddi Kingdoms. Page 514-Foot Note.)

చదువరులకు సుకరముగా నుండుటకై పైభాగమునకు సారాంశముల నిచ్చుచున్నాను.

1. తిథి వారములు కుదరకపోవుటచేత ఉదాహృతకాలము సరికాదు.
2. కొద్దిప్రతులలో నుండుటచే తరువాతివారెవరో దీనిని చేర్చిరి.
3. సింగన పేర్కొనిన అనపోతనాయకుని శాసనము క్రీ. శ. 1347 లో నుండుటచే సింగనకాలము 1420 కాదు.
4. ఇతడు ఎఱ్ఱాప్రెగడను పేర్కొనలేదు.

పైని వివరించిన శర్మగారి యభిప్రాయములే 'సన్నెచోడుని కవి త్వము' అను గ్రంథమున సనువదింప బడినవి.¹ మడికి సింగన క్రీ. శ. 1347 ప్రాంతము వాడని అందు నిరూపితమైనది.

ఈ గ్రంథాన్ని అనుసరించే, 'సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్యం'లో మడికి సింగన కాలనిర్ణయము చేయబడినది.² అందు సింగనకాలము క్రీ. శ. 1347 అని నిరీత మవడమేకాక, మఱికొంతమంది కవుల కాలాలు దాని సనుసరించి మార్పబడినవి.

పై గ్రంథముల కర్తల లిరువురును, శర్మగారి అభిప్రాయాలను పరిశీలించకుండా, యథాతథంగా ప్రాంచి నందువల్ల, సింగనకాలాన్నిగూర్చి అవ్యవస్థ యేర్పడినది.

1. గ్రంథకర్త క్రీ వేదము పేంకటరాయ శాస్త్రి. పుట — 82. ముద్రణము 1959.
2. గ్రంథకర్త శ్రీఆరుద్ర. నాలుగవ సంపుటం—రెడ్డిరాజులయుగం. పుటలు—76—78. (జూలై 65). దీనిపై విమర్శను అనుబంధములో చూడుడు.

వా సవంగా సింగన కాలనిర్ణయమునుగూర్చి భేదాభిప్రాయాలుండవలసిన అగత్యములేదు. ఈవ్యాసంలో పై యభిప్రాయాలను పరామర్శిస్తూ, సింగన కాల నిర్ణయానికి ఆధారమైన ఒక సూతనాంశమును ప్రకటిస్తున్నాను—

మొదట 'రెడ్డి రాజ్యముల చరిత్ర' గ్రంథములో వెలువరించిన యాక్షేపములకు సమాధానము

1. ఈ పద్యమున తిథి వారములు సరిగానే యున్నవి. అచ్చులోనున్న 'ప్రాకటిత మార్గశిర పంచమిని బొల్చు నుడుపాలసుతవాసరము నందున్' అను పాదమున పాఠము సరికాదు. అది ప్రాకటిత మాఘ సిత పంచమిని బొల్చు నుడుపాలసుతవాసరమునందున్' అని యుండవలెను. 'మాఘ సిత పంచమి' అని వ్రాయుటకు బదులు లేఖకుడు 'మార్గశిర పంచమి' అని వ్రాసియుండవచ్చును. ప్రాతవ్రాతలలో నిట్టి లేఖనప్రమాదములు సహజములు— పరిశోధకుల కివి సుపరిచితములే!

పై పద్యమున 'మాఘ సిత పంచమి' అనుపాఠముతో గ్రంథరచనా కాలమునరియగుచున్నది. దీని ననుసరించి—కార్వరి సంవత్సర మాఘ శుక్ల పంచమీబుధవారము — పద్మపురాణ రచనాకాల మగుచున్నది. దీనికి సరియైన ఇంగ్లీషు తేదీ 8-1-1421.

2. ఈ పద్యము పద్మపురాణ తాళపత్ర ప్రతు లెన్నింటి యందున్నదో తెలియరాలేదు కాని, బ్రౌనుదొరవారి కాలమున, ఐదుప్రతులతో సంప్రతింపబడిన — పరిష్కృత ప్రతియం దున్నది.¹ ఈ కారణముచేత నిది యితరులెంతమాత్రము చేర్చినదికాదు. ఇట్లని చెప్పటకు వేతొక యాధార మున్నది.

గ్రంథాంతమున కొంతమంది లేఖకులు పద్యములువ్రాయు నాచారము లేకపోలేదు. అయినను నా చూచినంతలో 'మంగళమహాశ్రీ'వృత్తము నెవ్వరును వ్రాయలేదు. మంగళమహాశ్రీవృత్తము గ్రంథాంతమున

1. మదరాసు ప్రాచ్యలిఖితపుస్తక భాండాగారము. వివరణాత్మక సంపుటి 1. సంఖ్య 18. పుట 36. (1915.)

నున్నచో నది కవి వ్రాసినదే యని మనము గ్రహింపవలెను — ఏలననగా, కావ్యము ‘శ్రీ’తో ప్రారంభించి మంగళమహాశ్రీ వృత్తముతో సమాపి చేయుట నన్నెచోడుని కుమార సంభవముతో ప్రారంభమైనది. తరువాతి కవులు క్వాచిత్కముగా దానిని పాటించినారు. అట్టివారిలో మడికి సింగన యొకడు¹. కాబట్టి సింగనయే యీ పద్యరచయిత.

3. సింగన పేర్కొన్న తొయ్యేటి అనపోతనాయకుడు క్రీ. శ. 1347 లో నున్న అనపోతనాయకు డనుట కేయాధారములేదు. సింగన తనతండ్రి యైన ఆయ్యలు మంత్రి — తొయ్యేటి అనపోత భూపాలునకు మంత్రి యని చెప్పియున్నాడు. ఈ అనపోతనాయకుని శాసనములు రెండింటి లోను, ఆయ్యలుమంత్రి ప్రస్తావనయేలేదు. కాబట్టి శాసనోదాహృతుడగు అనపోతనాయకుడు సింగన పేర్కొన్న అనపోతనాయకుడు కాడని నిర్ణయింపవచ్చును.

4. మడికి సింగన ఐత్యాయెగడను పేర్కొనక పోవుటకు కారణ మతని స్వాతిశయభావమేయని ఇప్పటికేబదేండ్లకు పూర్వమే వీరేశలింగము పంతులుగారు తమ ఆంధ్ర కవుల చరిత్ర ప్రథమభాగములో సింగన జీవితమున వ్రాసియున్నారు.

ఇక మడికి సింగన క్రీ. శ. 1420 ప్రాంతము వాడే యగుట నిరూపింతును —

I

సింగన తన జ్ఞానవాసిష్ఠ రామాయణమున,² తన తాత అల్లాడమంత్రిని గూర్చి యిట్లు వ్రాసి యున్నాడు —

సీ. అతడు తిక్కనసోమయాజుల³ పాత్రుడై
కొమరారు గుంటూరు కొమ్మ చిఘి

1. నన్నెచోడుని కవితాప్రభావము మడికి సింగనపై చాలగలదు. దానిని మఱియొకప్పుడు తెలుపుదును.

2. జ్ఞానవాసిష్ఠ రామాయణము — పేదము పేంకటరాయశాస్త్రి అండ్ బ్రదర్స్ వారిచే ముద్రిత మైనది. రెండవ కూర్పు 1935.

3. ఇందే ‘పుత్రుడై’ అను పాఠము 6వ పుట యడుగున చూపబడినది. కాని యిది సరికాదు.

పుత్రి చిట్టాంబిక బుధశోక కల్పక
 వల్లి వివాహమై వెభవమున
 భూసారమగు కోటభూమి కృష్ణానదీ
 దక్షిణ తటమున ధన్యశీల
 నలరు రావెల యను నగ్రహారము తన
 కేకభోగ్యంబుగా నేలుచుండి

- గీ. యందుఁ గోవెల గట్టి గోవిందు నెన్న
 గోపికానాథుని ప్రతిష్ఠఁ గోరి చేసి
 యఖిల విభవంబులందున నతిశయిల్లె
 మనుజుమందారుఁడల్లాడమంత్రి విభుఁడు. (1-29)

పై పద్యము ననుసరించి, తిక్కననుండి అల్లాడ మంత్రికి మూడు తరములు గడిచినవి.

- తిక్కన
 |
 1. 1 వ తరము పుత్రుడు
 |
 2. 2 వ తరము పౌత్రుడు-కొమ్మన
 |
 3. 3 వ తరము—చిట్టాంబిక — భర్త అల్లాడమంత్రి.

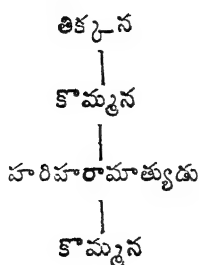
అల్లాడమంత్రి కొమారుడు అయ్యలుమంత్రి కొడుకు మన సింగన—అప్పుడా వంశక్రమ మిట్లేర్పడును.

- అల్లాడమంత్రి
 |
 4 వ తరము అయ్యలుమంత్రి
 |
 5 వ తరము సింగన

పై క్రమమునుబట్టి సింగన తిక్కనకు 5 వ తరము వాడగుచున్నాడు. తిక్కన క్రీ. శ. 1260-70 ప్రాంతమువాడు గావున, తరమున కిరువదియే దేండు లెక్కించినచో $1260 + 125 = 1385-1395$ ప్రాంతము సింగనకాల మగును.

ఉపలబ్ధములైన జ్ఞానవాసిష్టరామాయణ ప్రతులలో పౌత్రుడని యున్నను
—అచ్చట సరియగు పాఠము ప్రపౌత్రుడని యుండనగును. అచటి పాఠము—

“అతడు తిక్కన సోమయాజి ప్రపౌత్రుడౌ కొమరారు గుంటూరి
కొమ్మ విభుని” అనునది. ఈ పాఠమిట్లే యుండదగుననుటకు ప్రమాణ
మున్నది. తిక్కన సోమయాజి వంశవృక్షమిప్పటికి దెబ్బదియేండ్ల క్రిందట
ప్రకటితమైనది.¹ అందిట్లుగలదు—

ఈ కొమ్మన తిక్కన ప్రపౌత్రుడైనప్పుడు మడికి సింగన సరిగా
క్రి. శ. 1420 ప్రాంతము వాడగును—

II

అంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తునక భాండాగారమున తాళపత్రప్రతులలో
జ్ఞానవాసిష్ట రామాయణ ప్రతి గలదు. దాని సంఖ్య 1157/16. ఆ ప్రతిలో 190
తాటాకు చివర నీ క్రింది పద్యము గలదు.

‘శ్రీకర శకాంకములు
సింధు రవ రామయుత
శీతకరమైన పరిధావిన్
ప్రకట వసంతయుత

1. అముద్రిత గ్రంథచింతామణి— సం. 9. సంచిక 11; నవంబరు,
1896. ఇం దావంశవృక్షమును గూర్చిన సంపూర్ణవివరములు గలవు. నా
‘తెలుగు కవుల చరిత్ర’ తిక్కనయుగమున—తిక్కనకు పూర్వముగల ఎడుతర
ములతో నీ వంశవృక్షము జతపఱచి విపులముగా వ్రాసినది. అది అముద్రితము.
తెలుగు కవులలో నాటినుండి నేటివఱకు నవిచ్ఛిన్నముగానున్న కవికుటుంబము
లలో తిక్కన దొక్కటియే యని చెప్పవచ్చును.

పాల్గునమునందు
 సితపంచదశి కావ్యతిథి కావ్య
 శ్రీకి నిధియా
 మడికి సింగన తెనుంగున
 వసిష్ఠ రామాకృతి
 యొనర్చెన్ —
 చేకొని యహోబలము
 శ్రీనరమృగేంద్రునకు
 సేమముగ మంగళమహాశ్రీ.

ఇది మంగళమహాశ్రీవృత్తము. సింగనపేరు — కృతిపేరు కూడ నుండుటచేత నిది సింగనకృతమే యనుట నిర్వివాదము. ఇదియు, పవ్యూరాణము నందలి మంగళమహాశ్రీవృత్తము సింగనకృతమే యని నిర్ధారించుచున్నది.

ఇందు జ్ఞానవాసిష్ఠకృతి రచనాకాలము కలదు శకాబ్దములు సింధు — 4, రవ — 5 (పంచమహావాద్యర్షనులు), రామ — 3 (పరశురామ, శ్రీ రామ, బలరాములు), శీతకర — 1. ముందటి సూత్రము ననుసరించి — ఈ కాలము శకము — 1354. దీనికి క్రైస్తవ శకాబ్దము ౭78 కలిపిన — 1354 + 78 = 1432 అగును. కావున జ్ఞానవాసిష్ఠకృతి రచనాకాలము క్రీ. శ. 1432. శకాబ్దములేకాక, తక్కిన వివరములును వ్యవస్థాపన గొప్ప. పరీధావి సంవత్సర పాల్గున పౌర్ణమి శుక్రవారమున నీ కృతి ముగిసినది — అది క్రైస్తవ శకము 1 — 3 — 1433 తో సరిపోవుచున్నది.

పై జ్ఞానవాసిష్ఠ రచనాకాలము క్రీ. శ. 1420 అగుట సమంజసమే యగుచున్నది. అయితే వీని రెంటి నడుమ పంద్రెండేండ్లువ్యవధి యున్నది. ఈ పంద్రెండేండ్లలోను, సింగన భాగవత దశమస్కంధ ద్విపదను రచించినట్లు హిత్రమే జ్ఞానవాసిష్ఠము నుండి తెలియుచున్నది. జ్ఞానవాసిష్ఠము వెనుక మడికి సింగన సకలసీతి సమ్మతమును రచించెను. ఇది సమగ్రముగా దొరకక పోవుట గ్రంథాంతమున నెట్లున్నది తెలియుటలేదు. ఎట్లున్నను, నీ పంద్రెండేండ్లను సింగన సకలసీతి సమ్మతము రచించుటకు గ్రంథసేకరణము చేసి రచన పూర్తిచి యుండునని తలంచుట సమంజసము.

సకలసీతి సమృత సీతికలో నా గ్రంథ రచన క్రీ. శ. 1430 ప్రాంతము కావచ్చునని కలదు. కాని పై జ్ఞానవాసిష్ట రచనా కాలమువలన, సకలసీతి సమృతము క్రీ. శ. 1440 లోపుగా రచితమైనదని నిర్వచయముగా చెప్పవచ్చును.

ఈనూతనాధారమునుబట్టి, సింగన పేర్కొనిన తొయ్యేటి అనపోత భూపాలుడు క్రీ. శ. 1347 ప్రాంతముననున్న అనపోతనాయకుడు కాడనియు, నాతని కుమారుడో మనుచుడో యనియు నిశ్చయింప వచ్చును.

సింగన క్రీ. శ. 1400—1440 ప్రాంతమున వెలసి, శ్రీనాథ మహా కవి సమకాలినులలో నొకడై యుండెననుట స్పష్టమగుచున్నది.

ఇక గ్రంథమును గూర్చి తెలిసి కొందము.

6. గ్రంథస్వరూపము - మూలప్రతి

ఈగ్రంథ ప్రథమ ప్రకటన కర్తలైన కవిగారు తమ ఉపోద్ఘాతములో “శ్రీమతు రాజామక్కుర సీతారామభూపాల బహుద్దరువారు.....సకల సీతినమృతమును లిఖింపబడియుండు కాగితపు సంపుటమును ముద్రణార్థ మొసంగిరి” అని దీని మూలప్రతిని గూర్చి వ్రాసియున్నారు, మరియు వారే—

“సకల సీతినమృతము లేఖకదోష సహస్రపూరిత మగుటచే నా దర్శాంతరము కొఱకుఁ జిరకాలము ప్రతీక్షించియు లభింపమింజేసి తుదకున్న దానిని సవరించి ప్రచురించుటయే మేలని తలంచి” కెలావనాసి విశ్వదాత కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావుగారి “సహాయ సంపత్తితో” లోకమున కందించినట్లు తెలిసియున్నారు. ఇందువలన దీనికి మూలము కాగితపు ప్రతియేగాని తాళపత్ర ప్రతికాదనుట తెల్లము. ఈ తరువాత తాళపత్ర గ్రంథగోషణ ఎంతో జరిగినను దీనికి ప్రతిలభ్యము కాలేదు.¹ అయినను తమకు లభించిన ప్రతితో దీనిని ముద్రించి ప్రకాశమానమొనర్చిన మానవల్లి కవి మహోదయులకు వారు ప్రకటించిన తక్కిన కృతులకు వలె, తెలుగుదేశము శాశ్వతముగా ఋణపడియున్నది.

1. తెలుగులో కొన్ని ప్రాచీనకావ్యములకు తాలపత్రములు లభింపలేదు. ఎఱ్ఱన నృసింహపురాణమునకు నేటికిని తాలపత్రప్రతి లభింపలేదు. కొన్నింటికినన్నెచోడుని కుమారసంభవము, కేతన దళకుమారచరిత్రము మొదలగు వాని కొక్కపేప్రతి. తాళపత్రగోషణ తీరాంధ్రప్రాంతము, రాయలసీమ, దక్షిణదేశములలో జరిగినట్లు పూర్వ హైదరాబాదురాజ్యమున నెంతమాత్రము జరుగలేదు. విశాలాంధ్ర మేర్పడినను, అ పని ప్రారంభము కాలేదు. గద్వాళి, వనపర్తి, ఆత్మకూరు, అమరచింత, పాల్యంప, చిక్కనవోలు, దోమకొండ— ఈ సంస్థానములలోను వితరత్ర వందలకొఱది తాళపత్ర గ్రంథము లున్నవి. వానిపరిశోధనసాధికారముగా జరిగిన, తెలుగున నీనాటి కెఱుగరానిప్రాచీనకృతులు తప్పక లభింపగలవు. ఇదిచేయుట ప్రకృతమెంత

లుప్తములు-పూరణములు

పైనుదాహరించిన కాగితపు ప్రతియొకము అది కవి గారికి లభించు నాటికి చాలాకాలమునకు ముందు వ్రాయబడినదగుటచేత కాబోలు అందండు లోపములగువడుచున్నవి. అవి తాళపత్రమూలమునం దున్నవేమో తెలియ రాదు. వాని వివరణ-

ప్రథమాశ్వాసమున లుప్తములులేవు.

ద్వితీయాశ్వాసమున 401. సీ. సత్కులుఁడు.....ఇందు నాల్గవపాదము ఎత్తుగీతి మొదటిరెండు పాదములు లేవు.

తృతీయాశ్వాసమున లుప్తములు హెచ్చుగా నున్నవి.

646. సీ. “తన సమానుండగు”— ఇందు మూడవపాదము లేదు.

651. సీ. “వైద్యులు వంటలవారు”— ఇందు మూడు నాల్గు పాదములు ఎత్తుగీతిలో పాదము లేవు.

652. ప. ఇందు మూడుపంక్తులు లేవు; ఉన్నవానిలో కొన్నియక్షరములు లుప్తములు.

653-657. ఇందు ఒక సీసము, అయిదు కందపద్యములు గలవు. అన్నింటి యందు పాదములు పాదభాగములు లోపించినవి.

యావశ్యకమో, ఒక్క ఉదాహరణము చూపుచున్నాను.

విష్ణువర్ధన మంత్రి బృహజ్ఞాతక తెలుగు టీక- చాలాప్రాచీనమైనది; దీనినిగూర్చి కవిగారు తెలిపినారు (భారతి-అగస్టు-1927). దీని ప్రతి తంజావూరు సరస్వతీ మహా గ్రంథాలయమున మాత్రమే గలదు. నేను 1949 లో దానిని పరిశీలించి నా తెలుగుకవుల చరిత్రలో దానిని గూర్చివ్రాసినతిని. తంజావూరి ప్రతి అసమగ్రమగుటచేత నేను వ్రాసినది నాకే తృప్తికరముగాలేదు.

రెండుమూడేండ్లక్రింద- తాళపత్రగ్రంథపరిక్షకై మహాబాబు నగరము వెళ్లగా అచ్చట శ్రీ నారాయణస్వామిగారి తాళపత్రగ్రంథసంచయములో విష్ణువర్ధనమంత్రి బృహజ్ఞాతక టీక-సంపూర్ణప్రతిచూచి చాలా ఆశ్చర్యపడినాను- ఈ బృహజ్ఞాతక టీక క్రీ. శ. 11 వ శతాబ్దిలో లేదా క్రీ.శ. 12 వ శతాబ్దిలో కావచ్చును.

ఇట్టియపూర్వగ్రంథము లింకమా ఎన్ని యీ ప్రాంతమున నజ్ఞాత వాసముచేయుచున్నవో తెలియరాదు.

879 మ. “మృగముల్” ఇందు మూడవపాదములో చివరకొన్ని యక్షరములు లేవు; నాల్గవ పాదములో చాలాభాగములేక.

858 పీ. “కందరోన్నత”...ఎత్తుగీతిలో చివర పాదములో కొంతభాగము లేదు.

859 గీ. మొదటి రెండు పాదములు లేవు.

894 క. “పగయడవ” మూడు నాలుగు పాదములులేవు.

911 మ. “తనకున్ గెల్వంగ” నాల్గవ పాదమున రెండక్షరములు లేవు.

అచ్చులో పైస్థలముల యందు చోట్లను చుక్కలుపెట్టి బుద్ధభాగములు స్పష్టముగా ప్రదర్శితము లైనవి.

పూరణములు-కుండలీకరణము

కాగితపు ప్రతిలో పైని చూపినపట్టులుగాక, మరికొన్ని పద్యములలో- కుండలీకరణము చేయబడి, పూరణములు కనబడుచున్నవి. కుండలీకరణమనగా లభ్యమైన మూలగ్రంథ ప్రతిలో-అచ్చటచ్చట-పద్యములు పద్యభాగములు లోపించిన, గ్రంథ సంపాదకులైన పరిష్కర్తలుగాని, ఇతరులుగాని-కవిహృదయానుసారముగా, కథాసందర్భము ననుసరించి- ఆ బుద్ధభాగములను పూరించుట. సాధారణముగా నిట్టి ప్రాచీనకావ్యములకు సంపాదకులు పరిష్కర్తలు-కవులు పండితులే గావున-వారే ఈ పూరణములను చేయుచుండిరి. ఈ గ్రంథమున పరిష్కర్తలైన కవిగారే ఈ క్రింది పూరణములను గావించిరి.

మొదటి పద్యము-స్వామిత్రి [లోకనాథుడు].

183 పీ. ఆ. వె. నతఁడ [మంత్రవర్యఁ] డవనిపునకు.

196 పీ..కన్నగాండ్రును జూడగాండ్రు తెక్కలి కాండ్రు

నాటవితులు [పొలయరులు] తగవు.

650 పీ. 4వ పాదము—(యెరు) భేదముగఁజేయనొయ్య
ఎత్తుగీతి. 4వ పాదము—(నాఁగ జగతిఁబరఁగు).

658 క. వనితాన క్రియు జానం
జును జూదము వేట యర్థము [నదూషణ మొ
ప్పనిదండమ్మును వాక్కున
ఘనపరుషత వ్యసనసప్తకం] బనఁబరఁగున్.

668 మ మృగయా యానగుణంబున్ బడయు సంప్రీతిన్ బ్రజాధీశుఁడీ
మృగయాక్రీడన సద్విధిన్ (గుళలియైమేకొన్నఁగా కన్యథా
మృగయుంబోలె యథేచ్ఛ దుర్గవన భూమింజొచ్చి వేటాడినన్
వగలంబొందఁడె శత్రున త్వవిపదధ్వక్లేశ విభ్రాంతుఁడై).

ఇందు పద్యమున రెండుపాదములు, ఒక పాదమర్థము పూరణమే.

855 సి. ఆజిలోపల రిపురాజుఁజంపిన వాని
కొగి నియుత్తార్థ మీనోప్పచుఁడు
(దానిలో నర్థంబు తత్పుత్రుఁజంపిన
సేనాపతి వధింపఁజెల్లు నంతె
పదివేలు వీరాధిపతిఁజంప నగమందు
సేనుఁగైన రథంబు నైనఁగూల్చు
నాశ్వకాధీశ్వరు నడగింప నొకవేయు
నందర్థమాశ్వక హతికినీగి

ఆవె. నగుఁబదాతిముఖ్యు నాజిలోమార్కొని
బారినమర నూలు పడములీయ)
నితర జనులందఱకు నిరువదియును వారి
భోగమినుమడింప నీగి యొప్పు.

ఈ సీసపద్యమున మూడుపాదములు, ఆ.వె. మొదటి రెండు పాదములు కవిగారి పూరణములే : ఈ పద్యమే కాక, పైపద్యములు కామందకాది గ్రంథములలోనివి. వానికి పంస్కృత మూలమున్నది. మూలమును బట్టియే కవిగారు వానినిపూరించిరి_లేనియెడల సందర్భము ననుసరించియవి యతుక పుగదా.

పూరణముల ప్రాముఖ్యము

ప్రాచీన కావ్యపరిష్కరణమున పీఠూరణముల కత్యంతప్రాధాన్యము గలదు. ఇట్టి పూరణములు స్పష్టముగా, కుండలీకరణముచేసి, పూరించినవారిపేరు తెల్పిచూపక పోయినచో, వాఙ్మయపరిశోధనకు విచుర్యనకు-ఎంతో అనర్థము గలిగించును. దీనికొక యుదాహరణ చూపుచున్నాను—

ప్రాచీనకావ్యములలోని పూరణకుండలీకరణవిధానమునకు మార్గ దర్శకులైన వీరేశలింగము పంతులుగారు, నాచనసోముని యుత్తరహరివంశము ప్రథమముగా క్రీ. శ. 1900 లో తంజావూరి పుస్తకభాండాగారమునుండి ప్రతి వ్రాయించి తెప్పించి ముద్రించిరి. అందు, ప్రథమాశ్వాసములో చివరభాగము లేనేలేదు.

వీరేశలింగముగారు దానిని పూరించి, కుండలీకరణము చేసి దానిని ప్రకటించిరి. వారు కుండలీకరణము చేసిన భాగమును, వావిళ్ల వారు ఆ గ్రంథమును తాము ముద్రించునపుడు చూపకుండగనే—గ్రంథమాలముతో అచ్చువేసిరి. దీనివలన నేమైనది? వీరేశలింగముగారు పూరించిన భాగము ఉత్తరహరివంశములో నాచన సోమనాథుని కవితగానే—పరిగణితమైనది.

శ్రీ రాళ్లపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారు “ఆంధ్రవాఙ్మయమున నాచన సోమనాథుని కీయదగిన స్థానము” అను వ్యాసమున—ఆ భాగముకూడ నాచన సోమనాథకృతమే యని, పూర్వాపరపదనందర్పములు విచారింపకయే నిశ్చయము చేసి విమర్శసాగించిరి. కీర్తికేసులు విమర్శాదర్శక నడకుదిటి వీరరాజుగారు—తమ సోముని హరివంశము అనువ్యాసమున తాళపత్రపరిశోధనచేసి, ఈ భాగము నాచనసోమనాథుని రచన కాదని, వావిళ్ల వారు కుండలీకరణము చేయకుండ, చేసినవారిపేరు చెప్పకుండ నుండుటచే నిట్టి అవ్యవస్థవచ్చినదని నిరూపించిరి.¹

ఇంత ఎందుకు, ఈ గ్రంథప్రచురణకర్తలైన రామకృష్ణకవిగారే— క్రీ. శ. 1908, 1914 లో నన్నెచోడుని కుమారసంభవ ప్రథమ, ద్వితీయ భాగ

1. ఉత్తరహరివంశము తరువాతి ముద్రణలో (1932) నేను దీనిని సరిచేసి ఆ ప్రథమాశ్వాసములో భాగములు ప్రథమముగానే ముద్రింపజేసితిని.

ముద్రణములో, సీ పూరణ కుండలీకరణ విధానమునే అవలంబించి యుండిన యెడల, కుమారసంభవము పాఠభేదముల విషయమై - అరవైయేండ్లనుండి నేటివఱకు నవిచ్ఛిన్నముగా సాగుతున్న వాదోపవాదములకాస్కారమే లేకుండ నుండెడిది. అంతేకాదు పూర్వగ్రంథపాఠములను మార్చివేయుదు రన్న వాదమునకు కవిగారు గురియై యుండెడి వారు కారు.¹

పద్యపరిశీలన

287. సీ. భద్రచేనుడు నిజపత్నియింటికి జన
నతనితో బుట్టవ యతని యనిమెఁ
దల్లి పంచము క్రింద నల్లన యడఁగి తాఁ
బుత్తుండ కారూపు బొడ వడంచె
లాజలు విషమున నోజించి తేనియ
యని కాశిరాజుఁ దద్వనిత యడఁచె
గరకాక్త మేఖలా పునమణి సౌవీర
భూవు వైరంతు నూపురము చేత
జాతుషీక స్త్రీంబు జడ యందు నిడుకొని
రమణి యొక్కత విదూరభునిఁజంపు

గీ. బెఱిగి నమ్మక సతి యింటికేగఁ జనదు
కెరలి శత్రుల వయిఁ బ్రియోగింప వలయు. —కామందకము

ఈ సీసపద్యమున 5 పాదములు గలవు. ఏత్తుగీతిలో రెండే పాదములు లున్నవి. తక్కిన రెండు పాదములులేవు. లేనట్లుగా నిందు చూపబడినవి.

యతిచ్యుతులు

196. సీ, గీ. 3 వపాదము
“లంచములు గొన్న ధరయెల్లఁబాడుగాదె”

1. కుమారసంభవ ముద్రణ విమర్శన యిచ్చుట ప్రసక్తము కాదుకావున నావిషయ ప్రస్తావన విరమించితిని.

518. సీ. “ప్రాకార రజ్జరమై యఖిలంబైవ”
ఇవట యతిగాని ప్రాసగాని లేదు.

ప్రాకారశబ్దమున ‘ప్రా’లో యతివిరుగదు; (ప్ర + అ) కాదు.
“ప్రకర్షేః క్రియత ఇతిప్రాకారః డుక్పక్షోకరణే” అని ఆమరము.

687. “గానెఱింగి యుచిత కాలము తోడ ను
పేక్ష యోజమిందఁజేయ వలయు.

కవిగారిముద్రణమున నివియిట్లే నిలిచియున్నవి. దీనికి ప్రత్యంతరము
నేటికి లభింపకపోవుటచే నీముద్రణమున నట్లే నిలువబడినది.

ప్రశ్నార్థకచిహ్నము

ఇందు పూర్వముద్రణమున కొన్ని పద్యములకు ? చిహ్నములున్నవి. ఈ
ముద్రణమున నలఱి మార్పులతో పద్యములు సరిచేయబడి, యవితీసివేయబడి
నవి.

111. ఉ. కాపునఁ గాపులొక్కటికి గాఁగలహించినవక్రశీలులై
చేవిరులం గృషిక్రియలు సేయక తక్కిన నెన్న పన్నుకున్
గావడిఁ బోరిన న్మనవి కాలమెఱుంగక చెప్పిరేనియున్
భూవరు నెగ్గుగాఁగొనక బుద్ధివిధిం జనువిత్తురాత్ములై.(?)

పైపద్యమున, ‘శీలులై’ అనుచోట ‘శీలురై’ అనియుండవలెను.

భూవరునెగ్గుగాఁ గొనక అనుచో‘భూవరులెగ్గుగా’ అనియుండవలెను.
అర్థమిది. కాపులు (రైతులు) ఒక్కటై కలహించినను, శీలముతప్ప సేద్యము
చేయక పోయినను, కాలముకాని కాలమున రాజుగారి వద్దకు వచ్చి మన
వులు చేసికొన్నను రాజులు వారిని అనగా కాపులను తమకు హానిచేయు
వారినిగా భావించక, వారిని ఆత్మీయతతో చనువుగా చూచెదరు. ఇవట ఆత్మీ
యులై అనుటకు ‘అత్ములై’ అనివాడబడినది.

- 180 ఆడవఁ గలఁతయి (?) వానసి
యొడలఁటుట వైద్యమొద్దనుండుట తనకుం

గుడువఁగఁ బెట్టుట యను పను
లడరఁగ నాప్తులనె పంచునధిపతి నుచుతీ.

ఇందుప్రశ్నార్థక చిహ్న మావశ్యకములేదు.

అడవ-అడవపని- అనగా తాంబూల పేటిక ధరించు పని.

అడవ- తాంబూలకరందవాహి, బాలవ్యాకరణము.

గలంతియ- గలంతియపని- పాత్రలు పెట్టుపని

బానసి- వంటపని

ఒడలంటుట- స్పష్టము

వైద్యమొద్దనుండుట- „

కుడువఁగఁబెట్టుట- ఆహారముపెట్టుపని

ఈపనులకురాజు- ఆప్తులనే నియమింపవలెను గాని ఇతరులను నియమింపరాదు అని అర్థము.

గ్రంథపద్యసంఖ్య

ఈ గ్రంథమున మూడాశ్వాసములున్నవి. అయినను ప్రత్యేకముగా ఒక్కొక్క ఆశ్వాసమునకు పేరుగా పద్యసంఖ్య యాయబడలేదు- ఆశ్వాస విభజనమున్నను గ్రంథమంతటికి నొకేసంఖ్యయున్నది. ముద్రితమున గ్రంథ పద్య సంఖ్య-992.

కావి యీసంఖ్యసరికాదు. మొదట ఇందు 191 వ పద్యము

క. బలిమియుఁ గలిమియుఁ గలిగిన
నలఘుమతీ! తెగువవల్లయు నవనీకునకున్
దలపోసి చూడవలదా
బలవాచా పృథివి భూమిపాలుర తెల్లన్.

అనునది- 959 వ పద్యముగా త్తిరిగి ముద్రితమైనది- అందుచే గ్రంథసంఖ్య 991. ఇంకను పరిశీలించగా- రెండుపట్టులసంఖ్య లీయబడలేదు.

854 సంఖ్యతరువాత సీ. ఆజిలోపల.....

గీ. భోగమినుమడింపనీగియొప్పు. ఆను పద్యమునకు సంఖ్యలేదు.

ఇట్లే 857 సంఖ్యతరువాత.

సీ. కందరోన్నతశైల గహననదీతట....

గీ. జనవిభుడు ఆను పద్యమునకు సంఖ్యలేదు. ఈ రెండింటికి సంఖ్యలనిచ్చిన $991 + 2 = 993$ మొత్తము గ్రంథసంఖ్యయగును.

ఈ 993 లోను. అశ్వాసాద్యంత పద్యములు-11-

(ప్రథమ-3 ద్వితీయ-4, తృతీయ 4)- పోగా మిగిలినవి 982.

ఇవి గ్రంథవిషయమునకు సంబంధించినవి.

వీని వివరములు-అనగా, ఉదాహృతగ్రంథములలో నే యేగ్రంథములలో నే పద్యసంఖ్యలుగలవో అవి యనుబంధమున చూపబడినవి.

7. ఉదాహృత గ్రంథములు

ఈ సంకలనగ్రంథమున నీ క్రింది శీర్షికలపై పద్యము లుదాహరింప బడి యున్నవి.

అజ్ఞాతము

కామందకము

కుమారసంభవము

కేయూరబాహుచరిత్ర

చాటువులు

చారుచర్య

ధృతరాష్ట్రనీతి

ధామ్యనీతి

నీతితారావళి

నీతిభూషణము

పురుషార్థసారము

బద్దెనీతి

భీష్మపర్వము

మదీయము

మార్కండేయ పురాణము

మిత్రనీతులు

ముద్రామాత్యము

విదురనీతి

కాంతిపర్వము

కాలిహోత్రము

నీతిసారము
పంచతంత్రీ
పద్మపురాణము

శ్రీగిరీశతకము
శ్రీరామాయణము
సభాపర్వము
సౌప్తికపర్వము

పైశ్చీరికలలో అజ్ఞాతము, చాటువు, మదీయము అనునవి మూడును గ్రంథములుకావు. పృథరాష్ట్ర ధౌమ్య విదుర సీతులు భారతమున ఆశ్రమవాస విరాటోచ్ఛ్యేగ పర్వములలోనివి. భీష్మ, శాంతి, సభా, సౌప్తిక పర్వములు భారతభాగములోనివి. కాబట్టి ఈ యేడును నొకేగ్రంథము. ఇందు వలన నిందుచాహరింపబడిన గ్రంథసంఖ్య పదిహేడు అని చెప్పవలెను.

ప్రస్తుత గ్రంథోదాహృతపద్యములను, లభ్యములైన వానితో సంప్రదించినప్పుడు, కొన్ని కానవచ్చుటలేదు. కొన్ని ఒక గ్రంథమునకు బదులు. మరియొక గ్రంథమునుండి యుదాహరింపబడినవి. గ్రంథకర్త యే స్వయముగా వ్రాయించిన ప్రతిగాన లేఖనప్రమాదమనుటకు వీలులేదు. వానివివరము—

24 క. అమరంగ వేల్పులచే గ
బ్బము చెప్పియ కాదె వరము వడసిరి మును బా
ణ మయూరారులు సత్కా
వ్యముఁ జెప్పినఁ బడయరాని వస్తువుగలదే.

ఇది కృతి ప్రారంభములోనిది, ఆకరములేదు, ఇది సింగనది కాదు. సింగనకు మూడువందలయేండ్లముందు వెలసిన కవిజానాశ్రయము¹ లోనిది. చూ. సంజ్ఞాచికారము-9 వ పద్యము.

130 వ్యవసాయము కొలఁదియు దే
శవిధముఁ గాలంబుఁ బూర్వసంచితమగు సౌ
మ్ము విచారింపక యుబ్బునఁ
దివిరి వ్యయము సేయునరుఁడు దీనతఁ బొందున్

—బద్దెనీతి.

ఈపద్యము- బద్దెనీతులలోలేదు. కేయారబాహుచరిత్ర-3 -163లోనున్నది.

149 స్వామియు మంత్రీయు దుర
స్తోమము రాష్ట్రంబు భనము సుహృదులు బలమున్
గా మహి సప్తాంగంబులు
నేమిటక యొనర్పవలయు నిందుల రక్షల్

—నీతిభూషణము.

ఇది కేయారబాహుచరిత్ర—4-204లోనున్నది.

160 కలిమియె చూపుచు నొరులకు
ఫలియింపని రాజసంబు పని యేమిటి కి
యిలకేల బూచిరాజస
మలవడఁ గొఱమాలినట్ల యౌచకకండా —మదీయము

ఇందు- కందనమంత్రీ సంఖోభనయుండుటచే-నిది నీతితారావళినుండి గ్రహింపబడినది.

180. అడఁప గలంతియ (?) దానసి
యొడలంటుట వైద్యమొద్ద నుండుట తనకుం
గుడువఁగ బెటుట యనుపను
లడరఁగ నాపులనె పంచు నధిపతి సుమతీ.¹

—పురుషార్థసారము.

ఈపద్యమునకు- “సుమతీ” అనుమకుటమున్నది. ఇదిపురుషార్థ సారమునందలి పద్యముగా నుదాహరింపబడి యున్నది. కానియిందు పురుషార్థసారమునుండి గ్రహింపబడిన, ఏ యితరపద్యము లందును “సుమతీ” అనుసంఖోధనము కానరాదు. కాబట్టి యిది బద్దెన సుమతిశతకమునుండి సింగన యుదాహరించి యుండును.²

1. దీనినిగూర్చి పశ్చాత్తరకవిహ్నుములు అనుశీర్షికచూడుడు.

2. ప్రస్తుతము వ్యాప్తిలోనున్న సుమతిశతకము తాళపత్రములతో సరిచూచి ప్రకటింపబడినదికాదు. క్రీ. శ. 1888 నుండి, యిదిముద్రిత మైన ప్రథమ ముద్రణ ప్రతినుండియే పునర్ముద్రిత మగుచున్నది. ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తువారు, తమవద్దనున్న తాళపత్రానిపుడచ్చులో నున్న సుమతిశతకముతో లేని, ఏబది పద్యములను క్రీ. శ. 1938.లో సంపుటి. 27 సంచిక 121-128 పుటలలో ముద్రించిరి. వైపద్య మిందును లేదు. కాని సింగన కాలమునాటి కుండి యుండవలెను. పద్యరచనము బద్దెననే కలపించు చున్నది. సుమతిశతకమున కుపలభ్యమైన తాళపత్రప్రతులతో సంప్రదింపి దానిని ప్రకటింపవలసియున్నది. ఇదిచాలా ప్రాచీన కృతి.

243. సీ. పగలేచి పెట్టు నాపదల నుపేక్షించు
 మేలు చేసినలేత గాలిఁ బుచ్చు
 మిన్నక కోపించు మెచ్చెనేనియు నీ యఁ
 డదుగుచో విన్నపమాలిపేయు
 బని నానగొల్పుఁ దత్ఫలసిద్ధిఁ దప్పించు
 నిఘరంబులు పల్కనేర్పుఁ దెగడు
 మర్మంబు లాడుఁ బ్రమాదంబుఁ దొడరినఁ
 బోసిడు నిక్కంబు బొంకుసేయు

ఆ. మాట లాడ నాడ మాన్పించు నడుమన
 నెఱుఁబట్టుఁ గొలుపుఁ జేరినపుడు
 వెడఁద నిద్రపోవు విరసచిత్తుండైన
 మానవేశ్వరుండు మంత్రి సోమ :

— చాటువు.

ఈ చాటువున పేర్కొనబడిన మంత్రి సోముడు కొలని సోమ
 మంత్రి; కొలనిరుద్రుడనియు సీతనికి నామాంతరము. ఈ మంత్రివంశీయుడైన
 కొలని గణపతిదేవకవి యీతని గూర్చి యిట్లు చెప్పియున్నాడు.

“ లీలఁగొలని మండలీకుల నోడించి
 కొలని సోముఁడనఁగఁ బరగె జగతి ”

శివయోగసారము. అవతారిక

- 295 సీ. ఆయవ్యయంబుల
 296 గీ. వ్రాయఁదేని
 297 సీ. సరులు గ్రుచ్చిన యట్లు
 298 సీ. పదియంక సంబును
 299 సీ. దొరలు ప్రజలు బంట్లు

ఈ యైదు పద్యములు - ‘మదీయము’ క్రింద నుదాహృతములు.
 అయితే యీ అయిదింటి యందు కందమంత్రి సంబోధనలున్నవి గాన నివిసీతి
 తారావళిలోనివి.

344. ఉ. మేధయు వాక్పటుత్వమును
సుగుణోన్నత యబ్బయకంద ధీమణి.

— మదీయము.

కాని కందమంత్రి సంబోధన యుండుటచే నిది సీతీతారావళిలోనిది.

401 సీ. సత్కులుఁ దౌదార్య సంపన్నుఁ.....
.....

— చాటుపు.

కాని, ఘనకళాభోజ : యబ్బయ కందరాజు: యను సంబోధనయుండు
టచే నిది సీతీతారావళిలోనిదే.

487 క. చనువాఁడు సేయకార్యంబున.....

488 గీ. రాజు పెద్ద వలువురకు.....

489 గీ. ఉత్తమాసనములు నుత్కృష్టవాహనములు....

—ధృతరాష్ట్ర సీతి.

అని ముద్రణమునగలదు. కాని ఇవి విరాటవర్వమున ధామ్యసీతిలో
1-125, 1-126, 1-132 పద్యములుగానున్నవి.

704 గీ. సీతివధముఁ దప్పినెటి వేగపడిచేయు....

ఇది కామందకములోనిదని ముద్రణమునగలదు కాని యిది సింగన
పద్యపురాణము 3-50 లో నున్నది.

717 గీ. అంభకారంబునప్పుడు నడఁగిపోదు....

ఇది ముద్రామాత్యములోనిదని కలదు. కాని యిది సింగన జ్ఞానవా
సింహ రామాయణములోనిది (1-170).

785 చ. మనుకొని దేశకాలబలమున్...

ఇది ముద్రామాత్యములోనిదని కలదు. కాని యిది నన్నెచోడుని
కుమారసంభవము (10-189) లో నున్నది.

973 గీ. దేవగురుని బోలు ధీమంతుడైనను
వేగమొరుల వలదు విశ్వసింప
విమలయశము సుఖము విత్తంబు వృద్ధియు
పరసీయజయము వడయువాఁడు.

980 గీ. దేవగురుని బోలుధీమంతుడైనను
 నమ్మవలవ దహితు నమ్మవలవ
 దతుల యశము మిగుల నాయువు వృద్ధియు
 భూరి సౌఖ్యములను గోరువాడు.

—పంచతంత్రీ.

పై రెండు పద్యములు ఎత్తుగడలోనేకాక భావములలోను పదములలోను సమానమే. అప్పుడు ఇవి రెండు “పంచతంత్రము”ల లోని వగునా? పరిశీలించవలయును.

పై పద్యము లొకరినుండి మరియొకరు గ్రహించి యుండగూడదాయన్న మనకు, కామందకము, పంచతంత్రీ మున్నగువాని కాలములు తెలియవు. ముద్రామాత్యకర్త కాలము సునిశ్చితముగా తెలియనందున — ఎవరినుండి, ఎవరు గ్రహించిరో విరూపిండుట కష్టము.

8. ఉదాహృతగ్రంథములు; కవులవివరణ.

అలభ్యగ్రంథములు

కామందము

ఇందుదాహరింపబడిన గ్రంథములలో కామందకము ప్రధానమైనది. అందుండి 310 పద్యములు గైకొనబడినవి. అనగా గ్రంథములో మూడవభాగమీ కామందకమే. కాని యీ కృతి రచయితపేరు తెలియదు. ఈ కృతిరచన క్రీ. శ. 1430కి పూర్వముదనుట స్పష్టమే.¹

పంచతంత్రము

కామందకము తరువాత హెచ్చుపద్యములు గైకొనబడినది పంచతంత్రము. ఇందుండి 189 పద్యములుగలవు. ఈగ్రంథకర్తయు తెలియరాలేదు.

1. కామందకమును నెనిమిదాశ్వాసముల పద్యకావ్యముగా క్రీ.శ. 1584లో జక్కరాజు వెంకటరాజు తెలిగించెను. అది మదరాసు రాష్ట్రప్రభుత్వమువారిచే క్రీ.శ. 1950లో కీర్తిశేషులు వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారి పీఠికతో ప్రకటితమైనది. దీనిని సంపూర్ణముగ క్రీ. శ. 1860లో తడకమళ్ళ వేంకటకృష్ణారావుగారు వచనముగ రచియించిరి. ఇందిరువది యధ్యాయములు గలవు. (అమృద్ధి తము). చూ. ఆంధ్రవచన వాఙ్మయము. —పుట 116.

ఇంక అలభ్యములు; కవులు తెలిసినవి.

నీతిభూషణము

ఇందుండి 25 పద్యములు గలవు. దీనిని ఆంధ్రభోజుడను కవి రచించిన స్తోత్ర లక్షణగ్రంథమున గలదు. బాలభోజలక్షణమున దీనిలోనుండి పెక్కుపద్యములు దాహిత్యములైనవని, ఈ గ్రంథమునలేని రెండుపద్యములను కవిగారుదాహరించియున్నారు.¹

నీతిసారము

ఇందుండి 114 పద్యములు గలవు. దీనికర్త విద్యాభూషణ బిరుదాంకితుడు, ప్రసిద్ధకాకతీయచక్రవర్తియగు ప్రథమప్రతాపరుద్రదేవుడు. కాలము క్రీ. శ. 1140-1195.

పురుషార్థసారము

ఇందుండి 89 పద్యములు గలవు. కాకతి గణపతిదేవ చక్రవర్తి బీజగురువు, మహాయోగియు, రాజనీతిజ్ఞుడునునగు విశ్వేశ్వర శివదేవదేశికులను శివదేవయ్య దీనిని రచించెను. ఈతడే శివదేవధీమణి శతకమునుగూడ రచించెను. అందుండి రెండుపద్యములు మాత్రము లభ్యమగుచున్నవి. తెలుగుకవులీతని స్తుతించిరి.² కాలము క్రీ. శ. 1250-1300

ముద్రామాత్యము

ఇందుండి 39 పద్యములు గలవు. దీనిని క్షేమేంద్రుడని యువనామముగల లక్కాభట్టు రచించెను. ఈతడు ముద్రామాత్యమునేగాక శతపక్షి సంవాదము, శూద్రకరాజచరిత్రము అను రెండు పద్యకావ్యములు రచించెను. వానినుండి లక్షణగ్రంథకర్తలుదాహరించిన, ఒక్కొక్కపద్యముతప్ప, గ్రంథ

1. చూ. ప్రథమ ముద్రణ పీఠిక.

2. తెలుగుకవుల చరిత్ర-తిక్కన ఎఱునలయుగము. (అముద్రితము).

ములు కానరాలేదు. ముద్రామాత్యములో రాజరాజు పేరుండుటవలన, ఈతడు క్రీ. శ. 1060కి తరువాత వాడు. ఈ కవినిగూర్చి వివరములకు చూడుడు.¹

శ్రీగిరిశతకము

ఇందుండి రెండుపద్యములున్నవి. “చిరతరప్రకాశ శ్రీగిరిశ” అను మకుటముండుటచే నిది శతకమనుట స్పష్టము. దీని రచయిత శ్రీగిరికవి. ఈత డీ శతకమునేగాక, నవనాథచరిత్ర (పద్యకృతి - అలభ్యము), శ్రీరంగ మాహాత్యమునుకూడ రచించియున్నాడు. అందుండి రెండుపద్యములు మాత్రమే లభ్యములు.² కాలము క్రీ. శ. 1315

శ్రీరామాయణము

ఇందుదాహరింపబడిన పద్యము క్రీ. శ. 1400కు ముందు మనకు లభ్యమైన భాస్కరరామాయణములో గానరాదు. ఇక కవిత్రయములోని వాడగు ఎఱ్ఱాచెగ్గడ రామాయణము రచించినట్లు ప్రఖ్యాతము. అది లభ్యము కాలేదు. కాని, మడికి సింగన తనకాలమునకుముందు చాల ప్రసిద్ధిజెందిన ఎఱ్ఱ నను కవిస్తుతిలో పేర్కొనలేదు. కాబట్టి, ఆతని రామాయణమునుండి సింగన పద్యముదాహరించడని చెప్పవచ్చును. ఇక కొఱవి గోపరాజు పెత్తంద్రీ సతైనారన యొక రామాయణము రచించినట్లు గోపరాజు చెప్పియున్నాడు.³ అది లభ్యముకాలేదు. మరి యిది యే రామాయణములోనిదో ?

మిత్రసీతులు

ఇందుండి యొకపద్యముదాహరింపబడినది. ఇదియొక ప్రత్యేక గ్రంథముగా నేను భావింపను. ఏదోకావ్యమునుండి యైయుండును.

నీతితారావళి

సింగనకృతి పూర్తిగా లభ్యముకాలేదు. ఇందుదాహరింపబడిన పద్యములనుగూర్చి ముందుచూడుడు.

1. తెలుగుకవులచరిత్ర. (క్రీ. శ. 850-1250) (అముద్రితము).
2. తెలుగుకవులచరిత్ర - తిక్కన, ఎఱ్ఱనలయుగము. „
3. రామాయణ కృతకృతియై..... సత్యనారన వెలసెన్.

అభ్యగ్రంథములు

నన్నెచోడకవి - కుమారసంభవము

కుమారసంభవము శీర్షికతో రెండుపద్యములున్నవి.

184_ 10_182 ప్రస్తుతముద్రణము

644_ 10_183 „

కాని 785 సంఖ్యగల పద్యము 'ముద్రామాత్యము' అని యున్నది; ఇది కుమారసంభవములోనిదే ("మునుకొని దేశకాలములకు"-10-189). కాబట్టి కుమారసంభవమున పద్యములు మూడు.

కేయూరబాహుచరిత్ర - మంచెన

ఈ గ్రంథమునుండి రెండుపద్యములే పైశీర్షికలో గలవు.

504. నైజగుణంబులుదనమది_ 2_86. ప్రస్తుతముద్రణము.¹

736. పొడమదు చేయనికార్యము_ 3_232. „

ఈ రెండుగాక మరిరెండుపద్యములు గలవు.

130. వ్యవసాయము కొలఁదియు 3_163.

149. స్వామియు మంత్రయు. 4_204.

కాబట్టి యిందలిపద్యములు నాలుగు.

1. నేటి ముద్రితప్రతులయందు స్పష్టముగా పైరెండు పద్యములు కనబడుచున్నను సమగ్రాంధ్రసాహిత్యం - 2 సం - 199¹ పుటలో నెల్లువ్రాయబడియున్నదో చూడుము. "కేయూరబాహుచరిత్రములోనివంటూ ఈరెండు పద్యాలను మదికి సింగనయిచ్చాడు. 'నైజగుణంబులుదనమది' 'పొడమదు చేయనికార్యము'. అయితే ఈరెండూ కేయూరబాహుచరిత్రలో కనపడవు." ఈ రెండేకాదు కేయూరబాహుచరిత్రనుండి యింకను రెండు పద్యములుదాహరింపబడినవి. ఈపద్యములనేకాక, సకలనీతినమ్మతమన మరికొన్ని పద్యములయాకరము. అను చాలాకాలము క్రిందటనే శ్రీ నిడుదవోలు శివసుందరేశ్వరరావు గుర్తించి యున్నాడు. ఈ సందర్భమున సాహిత్య అకాడమి కేయూర బాహుచరిత్ర - శ్రీ గడియారము రామకృష్ణకృష్ణగారి పీఠిక- 28 పుటచూడ దగినది.

మార్కండేయపురాణము-మారన

ఇందుండి 3 పద్యము లుదాహరింపబడినవి.

189 వ్యయము నాజ్ఞవంబు దయయు. 3-132 ప్రస్తుతముద్రణము.

931 సమర మొనరించినంతనె చాపురాదు. 1-100. ”

932 చచ్చెనేని యోగిచాడ్పున ముక్తికి-

పై మూడవ పద్యము ప్రస్తుతమార్కండేయపురాణమున కానరాదు.

పద్యపురాణము

ఇది సింగనకృతమే. ఈ శీర్షికక్రింద నొక్కపద్య ముదాహరింప బడినది.

204 సీ. ఎవ్వఁడేపనివెంట.....3-57.

704 కామందతము క్రిందనుదాహృతమైన యీక్రింది పద్యము-

అ. సీతిపథము దప్పినెతి వేగపడిచేయు...

పద్యపురాణము- 3-50 లో నున్నది. కావున పద్యపురాణమున పద్యములు రెండు.

జ్ఞానవాసిష్ఠము

ఇదియు మడికి సింగన కృతియే.

717 అంధకారమునప్పుడు నడఁగిపోదు....

అనునది

ముద్రామాత్యము అనుశీర్షికక్రింద నున్నది.

కానియిది జ్ఞానవాసిష్ఠము 1-170 లో నున్నది.

చారు చర్య

పంత్రి అప్పనకృతము. ఇందుండి యొకపద్యము గలదు.

258 కొనగొని కొండఘ్రుచ్చులఁ జికోరములన్

ఇది పద్యముగానున్నది.¹

శాలిహాత్రము—మనుమంచిభట్టు

ఇందుండి ఒక్కపద్య ముదాహరింపబడినది.

828 క. నాలుగు కాళ్లును గొనయును.

ఈ పద్యము ముద్రితమున నాల్గవ యాశ్వాసమున నున్నది. ఆది అశ్వశాస్త్రము అనుపేర—గుజిలీప్రతిగా నున్నది.²

నీతితారావళి

సింగన రచించిన లఘుకృతులలో “నీతితారావళి” యొకటి. ఇది పద్యపురాణకృతిపతియైన కందనమంత్రి కంకితము. అతనిపేర చెప్పబడినది. కావున సింగనయే గ్రంథప్రారంభమున “భారత రామాయణాది మహా కావ్యంబులు పురాణేతిహాసంబులు ‘కందనమాత్యుని నీతితారావళి’ అని స్పష్టముగా పేర్కొనినాడు. ‘తారావళి’ అనగా నిరువదియేడు పద్యముల చాటుకృతి. దీనినే నక్షత్రమాలిక యందురు. ముక్తకములని మఱియొకపేరు వీనికిగలదు.

ప్రస్తుతగ్రంథములో పై నీతితారావళి యందలి పదునేడు పద్యములుదాహరింపబడి యున్నవి. ఉదాహృతపద్యములలో కొన్నింటికి, సంబోధన

1. దీనివ్రాతప్రతి - ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు (కాకినాడ) లో గలదు. శ్రీ ముక్త్యాలరాజావారు తొలుతప్రకటించిరి. ఆ వెనుక నాపీఠికతో వావిళ్లవారు చక్కగా దీనిని ముద్రించిరి. అందు తెలుగులోశాస్త్రీయగ్రంథముల సూచిక గలదు.

2. ఇది ప్రశస్తమైన రచనగలది. అయినను నింతవఱకు దీనికి సాధికారమైన ముద్రణ దు. దీనికి తాళవశ్యతప్రతులు లభించుచున్నవి. వెంటనే ముద్రింప వగినది.

లేదు. అయినను సంబోధనలేని పద్యములుకూడ 'నీతితారావళి' అనుపేరితో నిండున్నవి. కాబట్టి అవి నీతితారావళిలోనివేయని నిశ్చయింపవచ్చును.

23	అమలమగు	సంబోధన	
28	పలుకులుగొన్ని		'నీతితారావళి'
30	పలుకులతీపును	సంబోధన	
41	ధననొప్పు	"	
85	బలవంతుడు	"	
160	కలిమియె	"	మదీయము
295	ఆయవ్యయంబుల	"	"
296	వ్రాయఁదేని	"	"
297	నరులుగ్రుచ్చి	"	"
298	పడియంకనంబును	"	"
299	చొరలు ప్రజలు	"	"
344	మేధయు	"	"
401	నర్తులుచౌదార్య	"	"
411	తన్నెనినమ్మిన	"	చాటుపు
791	పిడిధకకా	"	
819	కరిరథపట	"	
988	బలు సంపద	"	చాటుపు

మదీయము, చాటుపు- అని పేర్కొనబడినను. అవి కందనమంత్రి సంబోధనతో నున్నవి. అందువలన నవి నీతితారావళి లోనివేయని నిశ్చయింపవచ్చును. సాధారణముగా నిట్టి ముక్తకరచంద్రులలో అన్నియు నొకేవిధమగు వృత్తములుండవలెను. లాక్షణికులును, లక్ష్యములును నట్లే యున్నవి. కాని నింగనరచన యందుకు విరుద్ధముగా నున్నది- ఇందు కందము, సీసము. ఉచ్చలము నున్నవి.¹

ఓదైసీతి

ఓదైసీతి యనగ భద్రభూపాలుని నీతిసారముక్తావళి. ఇందుండి30

1. సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్యం నాలుగవ సంపుటమున ఈ నీతితారావళి కందనామాత్యకృతమని కలదు. దానివిమర్శ యనుబంధములో చూడుడు.

పద్యములు సింగన యదాహరించియున్నాడు. నేటి ముద్రిత ప్రతికిని,¹ సింగన యదాహృతపద్యములకు పాఠభేదములున్నవి. పాఠభేదములేకాక, పద్యములు బద్దెనీతి యన్న శీర్షికక్రింద పేర్కొనబడినవి నేడు ముద్రితప్రతిలో కానవచ్చుటలేదు. భావిపరిశోధకుల కనుకూలముగా వానిని తెలుపుచున్నాను. పద్యముల మొదట్లు, పాఠభేదములు మాత్రమే చూపబడినవి—

	నకలనీతినమ్మతము	పా.భే	బద్దెనీతి	
78	అనుజులు తనుజులు	13
90	మండలనాథునాజ్ఞకు	జంపుచునుండిరేసి మేలయుండు	జంపుచునుండెనేని మేలవిల్చు	49
99	గనులకృషిప్రపంచము	నర్థముగూర్చక	నర్థమురోయక	45
104	ప్రజుడల్లి పెంచు	4
105	క్రూరుఁబ్రజవిడుచు	40
108	మండలము నెడిన	50
113	సాధింపఁగడిది	35
114	జనపతితనప్రజ	27
128	ఇది దేశంబిదికాలంబిది	30
129	ఆయంబువ్యయము	11
172	క్షీతిజనులకుఁ బరిజనులకు	26
176	తలవర్గము సామంతుల	31
228	పరికింప నీతిమార్గము	46
231	పరిదోషకథ వినోదము	15

1. బద్దెన నీతిసారముకావళిని ప్రథమముగా, 'విస్మృతకవులు' అను ప్రాచీన గ్రంథమాలలో— రెండవదానిగా— మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారే తొలుత ముద్రించిరి— 1912. బ్రహ్మ విద్యావిలాస ముద్రాక్షరశాల, పనవర్తి.

రెండవది— ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తువారు పరిషత్పత్రిక. సం. 40 సం. 2, 3 లో ప్రకటించిరి. ఇది రెండు మూడు తాళపత్ర ప్రతులలో సరిచూడబడినది. కాని ప్రత్యేక పుస్తకముగా ప్రకటితము కాలేదు. ఇందు నకలనీతి సమ్మతము నుండి పద్యములు సంప్రదింప బడినవి.

మూడవది— సాహితీవల్లభ ముగ్ధవాణి తిమ్మరాజుగారు అచ్చువేయించినది. దీనికి సంస్కృత ముద్రణము, పిప్పల వీరకాదులతో వెలువడ వలసి యున్నది.

403	అతిపహిమోన్నతియు	ఆ. 1
413	నవసినవారిఁ ద్రుస్తవమున	47
420	తనతెన్నఁడుండియును	24
421	చునువఁగొఱయేని	29
446	దొరవడయు	68
447	కోపవ్రసారములలో	62
448	జీవితమేఁడు	63
496	తెలనముచేసియు	70
499	నేరమిదొడరిన నేరముచేసియు	71
501	జీతములూఁదికొండ్రు	58
691	అత్తులెఱింగిన	23
695	అత్తునవివేకి	17
958	పదసు దొరకానుడు	18

ముద్రితప్రతిలో లేనివి, సింగన బద్దెనీతినుండి యుదాహరించినవి-

109	అ.వె. తడవుఁ బెంపనేర్చి తమకాలముల
110	క. జనపతికిఁ బ్రజాపాలన
130	క. వ్యవసాయము కొలఁదియు
131	అ.వె. తనకు నాయమైన ధనములో
173	క. ధనధాన్యవాహనములెడ
174	క. నృపరాజ్యాంగములందొక
230	క. కొండియములు విన్నపములు
414	క. నుడివిన జీతందెప్పుడు
415	క. భూపతి విరక్తుడైనను
772	పీ. చప్పులవెయుండి
773	అ.వె. శత్రుశోభితమున

పైవ్యములలో 130. “క. వ్యవసాయము కొలఁదియు” అన్న పద్యము మించిన కేయూరవాహచరిత్ర (3-163) లోనిదని నిరూపింపబడినది. ఇక బద్దెనీతియందు, కందములు వృత్తములేగాని తేటగీతులు, అటవెలదులు

లేనేలేవు. కాబట్టి 109, 131, 772, 773. పద్యములు బద్దెసీతిలోని పెంత మాత్రమును కావు- తక్కిన ఏడును కంద పద్యములు-ఇవి బద్దెసీతి వ్రాతప్రతుల లోను లేవు. బద్దెన నీతిసారముక్తావళిలో ప్రతాపరుద్రుని నీతిసారము సూచించి యున్నాడు కాబట్టి యీపద్యములు నీతిసారములోనివి కావచ్చును.

భారతము

నకలనీతిసమ్మతము

సభాపర్వము.

56. చ. బహు ధన ధాన్యసంగ్రహము బాణ శరాసన యోధపీఠసం
గ్రహము విరంతరాంతరుదకంబును¹ జాలంగ నింభనంబు సం
గ్రహము ననేకయంత్రములు గల్గి యసాఘ్యములై ద్విషదృశ్య
²వహములనంగ నొప్పనై భవత్పరిరక్ష్యములైన దుర్గముల్.
(1-53)

67. క. పరణీనాథ భవద్బుజ
పరిపాలిత³మైన వసుధఁ బరిపూర్ణములై
కర మొప్పుచున్న చెఱువులు
ధరణి కవగ్రహభయంబు దగు⁴లక యుండన్.
(1-48)

168. క. వలయు సమాత్యులుఁ చుట్టం
బులు మూలబలంబు రాజపుత్రులు విద్వాం
సులు బలిసి యుండ నిచ్చలు
కొలుపుండుదె లోకమెల్లఁ గొలువంగ విన్నున్.
(1-48)

205. క. ధనబుద్ధుల ముచ్చలఁ గూ
ర్పనివారిని⁶ బగట వలని వారిని⁷ ధృతి సా
లని వారిని దుర్జనులను
బనువపు గా రాజి⁸ కార్యభారము దాల్చున్.
(1-41)

206. క. ఉపధాశుద్ధుల..... (1-26) పాతభేదములేదు.

1. బు ఘాసరసేంద నామ సం; 2. వహులగు చుండ; 3. మైన; 4. దనుకల్
యుండన్; 5. కొనియాడంగన్; 6. వారల; 7. వారల; 8. రాచకార్య.

207. క. చోరభయ వర్జింబుగ
ధారుణీ¹రక్షింతె యధికధనలోభమునన్
జోరుల రక్షింపదుగా
వారలచే ధనముగొని భవద్బుత్తవరుల్. (1-42)

224. క. హలికులఁ బరివారము నె
గ్గులు పఱవక తగిన వడ్డి గొని నడిపి కొనఁ
గల వణిజుఁడు తనభూమిం
గలుగుట యది పసిఁడి చేర్పు కలమి నృపతికిన్.

—ముద్రితప్రతులలోలేదు.

225. క. హీనులకుం² గర్షకులకు
భూసుత ధాన్యంబు బీజమును వణిజులకున్
మానుగ శతైకవృద్ధి న
నూనముగా ఋణములిత్తె యుత్తమబుద్ధిన్. (1-44)

226. గీ. నలిగి పరపంక్తిఁబొందిన నరుల నోలి
భీతచిత్తుల నవమానపీడితులను
అభయ మిచ్చియు సీదగు నర్థమిడియుఁ
బ్రయముఁబెక్కియుఁదగ నాదరింపవలయు.

—ముద్రితప్రతులలోలేదు.

318. క. అనిశము సేవింతురె.....(1-34) పాఠభేదములు లేవు.

324. క. ధీరుఁడు ధర్మాధర్మ వి
శారదుఁడు బహుశ్రుతుండు సమచిత్తుఁడు వా
ణీ రమణీ³కృతవదన
సరోరుహుఁడనఁ⁴దగునె నీ పురోహితుఁడధిపా (1-29)

325. క. తనయింటి చేటు పరులకు
వినిపింపఁగఁ దగదు కార్యవేళనె తక్కున్

1. బాలింతె; 2. హీనులకు; 3. శ్రీత; 4. జనునె.

వినఁగఁ బురోహితుఁ డద్వందు

విని చక్షం జేయుఁ దనడు విద్యామహిమన్. ము.ప్ర. లేదు

327. క. జననుత (1-30) పాఠభేదములు లేవు

328. క. ఊతినాథ..... (1-33) ”

371. క. పరి ¹కింపుచు బాహ్యభ్యం
తరముల లోపలననారతము నిజరజే
పరులైన ² పరమహీనుల
చరితము వీక్షింతె విపుణచరనేత్రములన్. (1-49)

400. క. నానావిత³రణవిజయమ
హానిపుణు లవార్యవీర్యులనఁ దగు వారిన్
నేనాభ్యక్షులఁజేసితి
నీ నమ్మినవారి మానసియుల హితులన్. (1-31)

412. క. తమతమ కనియెడు తటి..... (1-38)
పాఠభేదములు లేవు.

426 .క. కుల⁴భృత్యులైన సదృష్ట
త్యులకును సత్కారమర్హిత్వఁజేయుదె వా
రలు నీ ప్రస్తవమున ని
మ్ములఁ గృత్యము⁵ దలఁచి ప్రాణములు విడుతు రనిన్. (1-39)

427. క. అనఘా నీప్ర సవమున
వనినీలిన వీరభటుల యనుఁ గుజనుల నె
ల్లనుఁబ్రోతె భోజనాచ్చా
దనముల వారలకు నెమ్మిదఱుఁగక యుండన్. (1-46)

428. క. జనపతి ప్రాణము లిచ్చినఁ
జనువారలఁబ్రోవకున్న సత్యము పాపం
బునఁ బొరయు వారిఁ బ్రోచిన
తన వారినిఁబ్రోచు మీఁది దైవము గరుణన్. ము. ప్ర. లేదు

1. కించుచు; 2. పరుఁడవయి; 3. విద; 4. పుత్రులైన; 5. కృతము; 6. అనుబోష్యుల.

429. గీ. ప్రాణమిచ్చియు రణమునఁ బ్రతికె నేని
నతని రక్షించుదన కొఱకైన రాజు
శూరవృత్తిని మోక్షంబు సూటఁగొన్న
వారి వారలఁ బ్రోవంగవలయుగాని.

ముద్రితప్రతులలో లేదు.

- 689 క. రాజులకు విజయమూలము....(1-28) పాఠభేదములు లేవు.

- 690 ఆ.పె. కార్యమెట్టిదియును గాసియో మంత్రంబు
దలఁప నొరులచెవులు నిలికెనేని
కాననాలు సెవుల నూనంగ రక్షింప
వలయు నెఱుకగలుగువారు భరణి. ము.ప్ర. లేదు

సకలసీతసమ్మతమున 'సభాపర్వము' అను పేరితో నిచ్చిన యిరువది మూడు పద్యములలో 724. హలికుల, 226. నలిగి, 325. తనయింటి, 428. జన పతి, 429. ప్రాణమిచ్చియు అన్న అయిదు పద్యములు ప్రస్తుతముద్రణము. లందే కాక తాళపత్రప్రతులలోనూ లేవు.¹

ఈ సందర్భమున-పండితులు-సభాపర్వమును సంస్కృతమూలముతో చక్కగా పరిశీలించి, ప్రస్తుతతాళపత్రముద్రణములలో లేక సకలసీత సమ్మతమున నుదాహృతములైన హెచ్చు పద్యము లుండవలసిన యావశ్యకత యున్నదో లేదో తెలియజేయుట కర్తవ్యము.

స. స.

విరాటపర్వము.

- 79 క. పుత్రులు పౌత్రులు భ్రాతలు
మిత్రులనరు రాజులాజ్ఞ² మీఱినచోటన్
శత్రులుగా³ దమయలుకకుఁ
భాత్రము సేయుదురు నిజశుభస్థితి పొంతున్.

1. ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము వారు ప్రకటించిన మహాభారతము సభా పర్వమున పైపద్యములలో మూడిటి నుదాహరించిరి. తక్కిన రెండు నుదా హరింపలేదు. ఈ యైదును తాళపత్రములలో లేవని విశ్చితముగా చెప్ప వచ్చును.

2. మిగిలినచోటన్; 3. శత్రులకా.

480	ధరణిపు చక్కఁగఁబైదుర	(1-129)	పాఠ భేదములులేవు.
481	నగళులలోపలిమాటలు	(1-130)	..
482	తానెంత యాప్తుడైన	(1-136)	..
483	అపులింత తుమ్ము	(1-137)	..
486	కలిమికి భోగములకు	(1-140)	..
487	చనువాడు	(1-125)	
488	రాజు పెద్ద పలుపురకు	(1-126)	
489	ఉత్తమాసనములు	(1-132)	

విదురనీతి- ఇందుండి 3 వద్యములుదాహరింపబడినవి.

స. స.

ఉద్యోగపర్వము

199 గీ. మాలకరిపుష్పములు గోయుమాడ్కి (2-57) పాఠభేదములు లేవు

369 క. ఎదిరికి హితమును (2-59) ..

449 చ. ఒకరుని చేతఁబ్రోవును (2-77) ..

712 ఉ. నీతిపథంబునం బ్రతుక (2-71) ..

733 ఆ.వె. కమియఁబండుమున్ను కాయఁగోసినఁజవి
చేఁజెకాదు విత్తుచేటు గలుగు
పక్వమైనఁగొనిన ఫలమిచ్చుఁ జెడదు బీ
జంబు కార్యసిద్ధి చంద మిట్లు.

భారత ముద్రణమున పైపద్యమిట్లున్నది-

ఆ. వె. తనియఁబండకుండ మునుగోసికొనఁజవి
చేఁజెకాదు విత్తు చేటుగలుగు
పక్వమైనఁగొనిన ఫలమిచ్చుఁ జెడదు బీ
జంబు కార్యసిద్ధి చందమిట్లు.

ఇందీ శీర్షికక్రింద నువాహరింపబడి ప్రస్తుతముద్రణములలో లేని పద్యములు మూడు¹—

- 370 క. మత్తుడు సుప్తుడు హృదయా
యల్లము విదితంబుగాఁగ నాడుదురగుటన్
యెత్తటి నేకాంతమున న
మత్తత నిద్రింపవలయు మానోన్నతుడై .
- 451 ఉ. ధీరతఁడక్కీ భీతిఁబడి దీటుమినిల్చక పాటిపాటి వీ
రాదులచేతఁజచ్చిన భటాఁములేలినవాని దుష్కృతం
బారఁగ నంతయుం గుడుచునాతఁడు చేసిన పుణ్యమంతయున్
జేరుఁడదీయభర్తకనిచెప్పుదు రుత్తమపర్వకోవిదుల్ .
- 734 ఉ. ఆతతనీతి మేలునకునై యొనరింపఁగ దైవమొక్క కి
దా తదవాతఁ జేయుటయు నక్కొఱగామియు శాంతిసెందఁగా
నీతియే చేయఁగావలయు నెక్కుడు నేర్పరులై నవారు వి
భ్యాతిఁగనంగ నొక్కయెడఁగాఱిన నగ్గిన కాఁవమానదే .
- స. స. భీష్మ పర్వము.
- 97 క. వివికిగలిగి... (1-26) పాఠభేదములేదు.
ఇది ఆశ్రమవాస పర్వము 1-76 లోకూడ కలదు.
- స. స. సౌప్తిక పర్వము
- 917 గీ. ఎత్తినప్పుడు విడియువో నిలుకటంపుఁ
దెలుపునందును నడచెడి తిరుగఁబట్టి
నట్టియెడ నిద్రపోయెడు నవనరమున
శాత్రవుల బిట్టుపైఁబడి చంపవలయు. (1-25)

1. వీనిని మూలముతో పరిశీలించవలసి యున్నది.

స. స.

శాంతిపర్వము

843 సీ. వానయు సీతును వర్జించి మండువే

సవిగాకమున్న సన్యములపంట
 లొదవెడు తటి నెత్తునది శత్రుపైఁబూరి
 గడ్డియు ¹నీళ్లును గలుగుతెరువు
 గాఁజూచి నడచుట కర్జంబు సిదెములు
 గంకటములు ²బడిగలును విండ్లు
 మొదలగు నాయుధములు రథగజహయం
 బులు సవరణలు నపూర్వభంగి

గీ. నొప్పి యతిభీకరంబులై యుండవలయు
 శంఖకాహళ పటహనిస్సాజముఖము
 లైన తూర్కముల్ మంచివియగుట తెన్న
 యధిప విడిదల సమతలమగుట మేలు.

(1-3)

921 సీ. ³గట్టునుజెట్టును మిట్టయుఁ బల్లంబుఁ
 గలిగినచోటు కల్పలము నేల
 వినుము నీళ్లును రొంపియును లేక సమవిశా
 లమునై నచోటు గుట్టముల నేల
 క్రమ్మి గ్రుంగక ⁴గదగదగు వంపులు గలు
 గమి నొప్పుచోటరదముల నేల
 యెడనెడఁద్రాఁకులు మడుపులుగలచోటు
 కరునాథ ! యెఱుఁగుము కరులనేల

ఆ. వె. యేబలంబు దనకునెక్కుఁడు గలుగు న
 బ్బలము నేల పోరుగలనుగాఁగ
 నినుఁడు ⁵శశియు గాలి వెనుకగా మొన నడ
 పించి పొదువ సంభవించు జయము.

(1-6)

1. నీళ్లు. 2. పల్లలును.

3. చెట్టును తాయయి. 4. గదగదప. 5. సీతు. 6. పొడువ.

స. స.

ఆశ్రమవాసపర్వము - పుతరాష్ట్రనీతి

- 169 క. కొలు విమ్ము మాపకడ.....(1-61) పాఠభేదములు లేవు
- 198 క. న్యాయంబు ¹దొడరి వివిధో
 పాయంబుల నర్థముల నుపార్జింపుము భూ
 నాయక రాజ్యవిఘాతము
 సేయునరుల నెఱిగి చంపఁ ²జెలుపఁగవలయున్. (1-63)
- 404 క. ³నీ విలసద్భక్తి ⁴సే
 హావేశముగలిగి శూరుడై యలజడిఁ ⁵బడియున్
 దా వినువని నక్కులజుల్
 గావింపుము నైన్యవిధునిఁగాఁ గురుముఖ్య. (1-64)
- 777 క. ప్రెగడలమనసులు విరసము
 లగుగతి నడచు రిపురాజ్యమడఁచి విశీర్ణం
 బుగఁ దాఁ గలంచి పైకొని
 జగతీవర కొనఁగవలయు సౌకర్యమునన్. (1-70)
- పాఠభేదములులేవు.
- 778 ఆ.వె. కుడువ నిచ్చుతఱియు గురువర కేడించు
 నవసరంబెఱింగి యాన్యపాలు
 నిలుపు ధీరవృత్తి నిడు ద్రాటఁబోనిమ్ము
 గ్రమ్ముకలుల సగృగ్రమ్మి చెఱుపు.
- ఈ పద్యమునకు ప్రస్తుతముద్రిత పాఠమునకు చాలా భేదమున్నది.
- ఆ. వె. కుడువ నిచ్చుతఱియుఁగురు వర ! క్రక్కించు
 నవసరంబునెఱింగి యరిన్యపాలు
 నీవు ధీర వృత్తి నిడు ద్రాటఁబోనిమ్ము
 క్రమ్ము కపీల యనఁగఁగ్రమ్మి చెఱుపు. (1-72)

మహాభారతముశ్లోకముండి మొత్తము 49 పద్యములు కానబడుచున్నవి. ప్రస్తుతముద్రణములను బట్టి 41 పద్యములు కాన్పించుచున్నవి. ప్రస్తుతము భారత ఆది, సభా, అరణ్య పర్వముల సంస్కృతముద్రణము (తాళపత్ర ప్రతులతో పరిశీలించినది) వచ్చినది. అందును సింగన యుదాహరించిన పద్యములు, తాళపత్రప్రతులలో లేవని తెలుప బడినవి. ఇంకా, తక్కిన విదాబోధ్యాగాదిపర్వములు రాలేదు. వచ్చినగాని తాళపత్రప్రతులలో నివి యున్నవి లేనివి తెలియజెప్పట యసాధ్యము. మడికి సింగనకాలము నాటివి (క్రీ. శ. 1430), అనగా నిప్పటి కైదువందలయేండ్లక్రిందటి తాళపత్రప్రతులు లభింపవు; నాలుగువందలయేండ్లక్రిందటి ప్రతులుమాత్రమే మనకు లభించుచున్నవి.

ఇప్పుడు మనకు భారతమున లభింపని పద్యములకు మూలమున్నదో, లేదో పరిశీలించిన ఈనమస్య విడిపోగలదు. దీనిని బట్టి తెలుగు మహాభారతమునకు మూలసంస్కృతభారతముతో తలస్పర్శిగా పరిశీలింప వలసిన యావశ్యకతయున్నదని స్పష్టమగుచున్నది.

9. విషయ విభాగము

ఇందు శాస్త్రవిషయములు ప్రతిపాదించబడినవి కావున సింగన విషయవర్గీకరణము చేసియున్నాడు. గ్రంథములోనున్నక్రమము—

ప్రథమాశ్వాసము

1. నీతిశాస్త్రప్రశంస	33-43 ప.
2. దుర్గసంరక్షణము	44-76
3. ఆజ్ఞాపాలనము	77-91
4. ప్రజాపాలనము	92-127
5. రాజాదాయవ్యయప్రకారము	128-140
6. రాజనీతి	141-229
7. రాజునకుఁగొఱుగానిగుణములు	230-248
8. అంగీకరించి విడుచుట	249-255
9. విషపరీక్షలక్షణము	256-288

ద్వితీయాశ్వాసము

10. కరణీక పునీతులు	292-301 ప.
11. రాయసము - కరణము	303-305
12. వాచకలక్షణము	306-308
13. బ్రాహ్మణాచారము	309-316
14. వైద్యనీతులు	317-322
15. పురోహితనీతి	323-326
16. యజ్ఞ కుడు	327
17. జ్యోతిషికుడు	328-331
18. విద్వాంసుడు	332-335
19. రాయవారప్రకారము	336-370
20. వారులనీతులు	371-399
21. సేనాపతిలక్షణము	400-405
22. రాజభృత్యనీతులు	406-443
23. భృత్యులకుఁగొఱగాని రాజుల లక్షణములు	444-449
24. రాజులకుఁగొఱగాని భృత్యులు	450-454
25. సేవకనీతులు	455-490
26. సేవకుఁగొఱగానిరాజులు	491-511
27. షోడశసంధిప్రకారము	512-567
28. సామము	568-585
29. దానము	586-602
30. భేదోపాయము	603-615
31. దండోపాయము	616-631
32. మాయోపాయము	632-634
33. ఉపేక్షోపాయము	635-638

తృతీయాశ్వాసము

34. పాద్మజ్యము	644-653
35. అష్టాదశవ్యసనములు	654-679

36. పానవ్యసనము	680-687
37. మంత్రరక్షణార్థములు	688-761
38. అనసూయత	762-765
39. దండయాత్ర	766-806
40. శకునజ్ఞానము	807-852
41. యుద్ధదానప్రకారము	853-855
42. ప్రయాణవ్యసనపరీక్ష	856-937
43. కూటయుద్ధము	938-954
44. కార్యత్సరితనీతులు	955-960
45. అధికాధములనయోధ్యప్రకారము	961-966
46. చోరనీతులు	967-971
47. శత్రునపనమ్మికనీతులు	971-988

గ్రంథముపేరు సకలనీతిసమ్మతమేయైనను, ఈమూఢాశ్వాసములలో రాజనీతి ప్రధానము కాబట్టి దానిని గూర్చి 88పద్యములు గలవు. తరువాత ముఖ్యమైనది మంత్రరక్షణార్థములు. కావున అందు 73 పద్యములు. రాజసభలో విద్వాంసులుండురు. అందుచే వాచకలక్షణము తెలుపబడినది.

వాచకలక్షణము

ఈ నాడు మనకు మానవస్వాభావికమునకు కంఠముగాక, వాక్రూపారమునకు, యంత్రసాధనములుండుటచే పద్యములనెట్లు చదువవలెనో, ఆ వాచకలక్షణములు పూర్తిగా విస్మృతప్రాయములైనవని చెప్పవచ్చును.

రాజసభలలో పద్యములు గమకముతో, అనగా రసోచిత స్థాయిలతో, స్వరపరిమితితో చదువు వారికి 'గమకి' అనిపేరు - "కవిగమకి వాది వాగ్మి" - అనువీరు శాసనములందే గాక కావ్యములందును గానవత్తురు. నన్నెచోడకవి దీనిని తెలిపినాడు - "కవి గమకి వాగ్మి గాయక నటచింతామణి" (3-112). శాసనములయందీసమాసపదము ప్రచురముగా గన్నట్లును. వాక్రూపారసాధనములన్నను, వాచక మెట్లుండవలయునో పురుషార్థసారము నందలి యీక్రింది పద్యము తెలుపుచున్నది -

306. చ. “వెనుకకు బోక హాసక వేసటనొందక బంతి బంతిలో
బెనచక కానమిం బ్రమసి బెగ్గిల తెంతయు మున్నుచూచుచున్
గనుకని యక్షరాక్షరము కందువుదప్పక యేచిత్తుడై
యనువమ భక్తితోఁ జదువునాతని వాచకుడండ్రు నజ్జనుల్.”

ఈ నియమము లీనాటికి ననుసరణీయములేగదా :

295 - 299. ఈ వ్యయములలో ఆకాలమున బేరీజులువేయుట - పద్దు లెక్కలు
వేయు విధులు తెలుపబడినవి. ఇందా కాలము నాటి అంకగణిత
పారిభాషికపదములు గలవు.

302 లో - ఋణ పత్రములు - రాజీయలేఖలు వ్రాయువద్దతి తెలుపబడినది.

వచనము

ఈ సంకలనమున ముందుచూపినట్లు 993 సంఖ్య గలిగినను,
అందు 30 వచనములు మాత్రమేయున్నవి. వానిలో “అదియెట్లంటేని- అది
మతియు” అను చిన్నవచనములు పోగా యిరవైనాలుగు పెద్దవి-వానిలో మూడు
మాత్రమే ఒక పుటకు మించినవి. తక్కినవి మూడు నాలుగు పంక్తులు
గలవే. కాబట్టి పారియికముగా దీనిని పద్య కృతియేయని చెప్పనగును.

10. ఆంధ్రవచన రచనా పరిణామము

సింగన యదాహరించిన వచన రచననుబట్టి ఆంధ్రవచన రచనా
పరిణామమును గ్రహింపవచ్చును. తెలుగున వచనరచనకు ప్రథమాచార్యుడు
కృష్ణమాచార్యుడు.¹ ఆతని సింహగిరివచనములు సలక్షణ గ్రాంథికవచన
రచనకు శ్రీకారము చుట్టినను- అవి- ఆధ్యాత్మికములు, భక్తి పత్రి
పాదకములు; లౌకికములుకావు. ఈగ్రంథమున సుదాహరింపబడిన వచనభాగ
ములనుబట్టి చూచినచో, కీ. శ. 1450 పాఞ్ఠము నాటికి ముందే, అనగా, 13 వ
శతాబ్ది నాటికే భావప్రకటన కనుకూలమగు శాస్త్రీయగంధ్రవచనరచన
తెలుగున వ్యాప్తమైనదని చెప్పవచ్చును.

1. చూడుము- ఆంధ్రవచనవాఙ్మయము- పుటకీ0.

అనాటి గ్రాంథిక వచన రచన ఎంతచక్కగా, చిక్కగానున్నదో చూడుడు—

“రాజునకు సర్వకార్యంబులు మంత్రపూర్వకంబు గావున బుద్ధి సహాయం గూడుకొని యుండవలయు. బుద్ధిసహాయులు ధనాఞ్జకులు రణ శూరులు నాదియగు కార్యపురుషులు కార్యకాలంబి కూర్తుమనుట గృహ చాహంబగువేళ నూతికువక్రమించుట, వారికి పరియుధనంబులిచ్చుట సుక్షేత్రం బున విత్తనంబిడినయట్లు, విభవంబెంతగలిగినను భోజనసహాయులు గల్గుదురు గాక కార్యసహాయులుగల్గినేర్తురే? మఱియు మూర్ఖుండు కార్యసహాయుండగుట యంధుండంధునకు దెరువుచూపినయట్లు, వారివలన నొకకార్యంబు గల్గిన నది కాకతాళంబును, ఘుణాక్షరన్యాయంబునునగుఁగాని యథార్థంబుగాదు. రాజు చేపట్టిన మూర్ఖులైనఁ గార్యవేది యగుననందగదు. శివుఁడు గరళంబున ధరించిన కాలకూటం బిచ్చుతంబగునె?”

(సంఖ్య. 735)

“మఱి యుద్ధంబు నిరూపింతునదియును సంకుల ద్వంద్వైకాకిభేదంబులన మూఁడుదెఱుంగు; అందు ద్వంద్వైకాకియుద్ధంబులు మత్స్యరగ్రస్తులగు వీర భటుల పనిగాని రాజకృత్యంబులుగావు. సంకులంబునకుఁ గరికొటచాతురంగ యుద్ధంబు లన మూఁడుభేదంబు లందును జొచ్చిపోయి పోరుట కరియుద్ధంబు, దుర్గంబుఁమీద విడిసి పోరుట కోటయుద్ధంబు, బయలం జతురంగ బలంబులం బన్ని యుద్ధంబుసేయుట చాతురంగంబనంబడు, నివిక్రమంబున నధికు నందును హినునందును సమునందును బ్రయోగించునది. యధికుండెత్తినఁ గార్యోపాయంబున వేలంబుసొచ్చి పొడుచుటయు ననుజైన దుర్గంబు కల్ల కోటగోడగొనుటయు సంధికి నుపాయంబులు; హినుండగువాని దుర్గంబు మీద విడిసి మహాయత్నంబున బహుయంత్రితంత్ర కార్యంబులగొనుట యుచి తంబు; సముతోడ బయలఁబోరునప్పుడు బలువెఱుంగని నరుగొంత మిగులంజూచి కానియపకృమింప వలదు. దై వ మా ను ష ం బు కలిమి యధికశక్తి యనంబడు”

(సంఖ్య. 933)

పైవచనరచన చిన్నయసూరి సీతచంద్రికను స్మృతికి దెచ్చుచున్నది. ఇట్టిరచనలు ముందున్నవని ఆతనికి దెలియదు గదా: అందువలననే ఆతని ప్రత్యేకవిశిష్టత మనకు విశదమగు చున్నది.¹

11. సింగనకవిత

ఇది సంకలనగ్రంథము గావున సింగనకవిత్వవైశద్యము చర్చించుటకు తావుగాదు. ఈగ్రంథమున సింగన సొంతపద్యములు 38 మాత్రమే గలవు. ఈతడు “ఆ పరిమేశ్వరమకుటవ్యాపిత గంగాప్రవాహవరకవితాసల్లాపుడు”. పద్మపురాణోత్తరఖండము, భాగవతదశమస్కంధద్విపద, జ్ఞానవాసిష్టరామాయణము, అను నీతనికృతులు ప్రసిద్ధములు. ఇందున్న పద్యములును, ఆతని కవితాపటిమను ప్రకటించుచునే యున్నవి. వాని కీవఱకే ఉదాహరణలు చూపియున్నాను. ఇందొక్కచో పూర్వకవియనుసరణ, సింగనను వేజాకవి యనునరించిన రచన చూపుచున్నాను.

12. పూర్వకవి యనుసరణలు

ఈగ్రంథమున పూర్వకవి యనుసరణ ఒక్కచోమాత్రము కాననగు చున్నది.

కుకవినింద

పాల్తురికి ద్వీ. “జల్లి పూరక మపశబ్ద మక్రమము
సోమనాథుడు పొల్లువ్యక్రియ జడ్డపొడవసంఘటన
కొకు వ్యర్థం బసంగతి విరసంబు
పైకల్య మత్యుక్తి వైరిపదంబు
తలవిటు వసమగ్రత శిథిలబంధ
మేలుప బద్ధంబు గ్రామ్యోక్తికంటకము
ద్రాప చందోవిరుద్ధం వాది యగు న
లాపప్రలాపోక్తి లాఘవంబనక

1. ప్రాచీనవచన రచన లిట్టి వానిని సంగ్రహించి, వర్గీకరించి, పదనసంకలన గ్రంథము నొకదానిని వెలువరించుట ఈ నాడత్యంతావశ్యకము.

వసగూర్చుగృతులు నా వడ్లునుబెరుగు
బిసుకు చందపు బిలిబిలి కృతక కృతులె'

—పండితారాధ్యచరిత్ర : కృత్యవతరణిక.

సింగన- సీ. గ్రామ్యంబు దుస్సంధి కాకు విరోధోక్తి
పొల్ల సంక్లిష్టంబు జల్లి పొదవు
వ్యర్థబంధంబు నిరర్థంబు పునరుక్తి
దోషంబలంకార దూషణంబు
రసవిరుద్ధము క్రియారాహిత్య మన్వష్ట
భావంబు గణయతిభంగ శబ్ద
భంగంబు తెలుఁగక సంగతంబుగ వట్టి
మాటలు పురికొల్పి మచ్చరమునఁ

గీ. బెనచి వడ్లును బెరుపును బిసికినట్లు
తెలను నవ్వంగ బిలిబిలి కృతులు నెప్పి
వాడు లడువంగఁ బఱతెంచువారు కవులె
గోపికాజాలనుఖలోల గోప బాల.

26.

సింగన కవిత నొక్క చోట నాతని తరవాతి కవియగు కొఱవిగోప
రాజు తన సింహాసనద్వాత్రింశిక యందనునరించి యున్నాడు.

సింగన- చ. తెలుఁగని చెప్పి సంస్కృతము తీపును నాఱడిఁబుచ్చి శబ్దముల్
తెలుఁగును గాక యేనభలఁ దెల్పఁగరాని యపప్రయోగముల్
పలుమరు గ్రుచ్చి వా దడువఁ బాడుచుఁగబ్బపుదబ్బముండలే
బెలుచన కర్ణముల్ పొడుచు బేలుఁ గవింగవిగాఁ దలంతురే. 27.

గోపరాజు- చ. తెలుఁగునఁ దేటగా కథలు చెప్పిన కావ్యము పొందులేదు మె
త్తన పనచాలదండ్రు విశదంబుగ సంస్కృత శబ్దమూఁదఁజె
ప్పిన నవి దర్శముండ్రునుచుఁ బెట్టరు పీనుల గావునన్ రుచుల్
దనరఁ దెనుంగు,దేశియును,దద్భవముంగలయంగఁజ్ఞెఁదన్.

13. వాడుకలు-జాతీయములు

ఇందీనాటికి వ్యవహారములో నున్నవి కొన్నిగలవు.

1. గోడమీది చొమ్మ-వివని చేయకయుండువాడు.

“రాజునకు, గోడవ్రాసిన రాజునకున్ భేదమేమి” 77.

2. కుక్కతోఁకబట్టి గోదావరీదుట-సింగన కాలమున నిదిఁబుగానున్నది.

“కుక్కతోఁకఁ బట్టుకొని మహాంబుఁదాఁడు” 403.

వేమన-కుక్కతోఁకబట్టి గోదావరీదుట-అరియే వాడినాడు.

3. “తల్లి సచ్చినను జూదరి లేచిపోవండు” 660.

వ్యసనము నందత్యానక్తి.

పూర్వము. జూదవ్యసనమున నిదిప్రయుక్తము-అనగా జూదమాడు చున్నవాడు, తల్లిచనిపోయినదని తెలిసినప్పటికి లేవడు. ఈ నాడిది పేకాటకు వర్తించుచున్నది.

ఒకతూరి పేకాటయందు నిడుగ్నుండైనవాడు-“తల్లి చనిపోయినదని చెప్పగా-లేవకుండగనే-అలా తీసికొనివెళ్ళండి” అన్నాడట.

14. కొన్నిపదములు-అర్థములు-వివరణ

అంకరాని	(607)	=	మనస్తత్త్వము నెఱిగినవాడు
అనుగలము	(844)	=	అనుకూలము
అనూపజాంగలములు	(63)	=	జుప్పక మెట్టనేలలు
అపచయము	(784)	=	తగ్గదల
అపనమ్మిక	(560)	=	అపనమ్మకము-విశ్వాసము లేకుండుట. ఈ మిశ్రసమానమునకు తొలిప్రయోగ మిదియే
అభ్యంతరస్థుడు	(181)	=	సమీపమున నున్నవాడు

అభ్యస్తుడు	(166)	=	ఆరితేరిన వాడు
అరహము	(19)	=	అర్హము-అరహము-సంస్కృత సమాస పద్యముననున్నది. “సమ్మత్యరహము గావలయు”-
అసదుడు	(56)	=	అబ్బాడు. ఈ శబ్దమునకు - ‘అసదు’ అని విశేషణప్రయోగమేకలదు. సింగన దీనిని విశేష్యముగా వాడియున్నాడు
ఆయకట్టు	(122)	=	రాబడియొక్క నిర్ణయము
ఆయగాడు	(220)	=	గ్రామోద్యోగస్తుడు
ఉద్ధారము	(935)	=	అప్పు-ఉద్ధియతే గృహ్యత ఇతిఉద్ధారః హజ్జ్-హరణే-పుచ్చుకొనబడునది (అమరము). “ఉద్ధారముగొన కాతని” వృద్ధి, పెరుగుదల
ఉపచయము	(784)	=	ఒడిచి కొనువాడు, ఆకర్షించి ధనము లాగువాడు
ఒడితరుడు	(196)	=	ఒడ్డుపెట్టు
కందించు	(407)	=	అబద్ధములాడు వాడు
కల్లరి	(194)	=	అసంబద్ధపువ్రాత
కాదంబరిద్రాలు	(802)	=	మూడుదమ్మిడిల నాణెము
కాని	(135)	=	మోసము-మాయ. ఇది అచ్చముగా కన్నడపదము
కేసము	(353)	=	కేసము లేకసుర క్తయైన-కు.సం.1-48
కొలుచు	(592)	=	పొట్టు
గుహ్యము పెప్పు	(743)	=	రహస్యము చెప్పు
గొరగ	(746)	=	కైవభిక్షకుడు
గ్రేడిబట్టు	(216)	=	పరిహాసముచేయు ;
చరులు	(148)	=	చారులు “చరులుకన్నులు.” రాజుచారచక్షిపు.
జీవంజీవకము	(257)	=	వెన్నెలపులుగు-చకోరము
జీవితము	(448) (589)	=	జీతము-“జీవితమీడు”
దంష్ట్రము	(50)	=	కోట-ఇది దంష్ట్రాశబ్దము. ఆకారాంత శ్రీలింగము. ఇచట సపుంసకలింగము.

- భారత సేము (218) = ఖరీదుకట్టు : వెలి నిర్ణయించు
- నిష్కృష్టతాపదు (348) = కుత్సితుడు : లోభి- మూలమున కీ యర్థము సరిపడదు. ఇది కామందకము లోనిది: “పతులమాటకు పొందుపడ మాట గల్పించునతడు నిష్కృష్టతార్థుడనగజెల్లు” అని తెలుగున నున్నను సంస్కృత మూలములో (13 సర్గ- 4వ శ్లోకము) నిస్పృహార్థః” అని కలదు. కౌటిలీయార్థ శాస్త్రమున (1ఆ-16 భా. 2 శ్లో) “నిస్పృహార్థః” అనియేకలదు. రాజుల మాటలకు పొందు పడునట్లు మాటాడువాడు అని దీనియర్థము. తెలుగున నర్థము సరిచేయవలెనన్న-“పతుల మాటకు పొందుపడ మాట గల్పించు నతడు నిస్పృహార్థుడనగజెల్లు” అని మార్చవలెను.
- పథశ్రము (99) = మార్గమున నుండునది. సంస్కృతమున పథిన్ శబ్దము; ఇకారాంతము- “పంథంతి యాంత్యేన పంథా. న-పు. పథిగతౌ-దీనిచేత బోవుదురు” (అమరము)
- తెలుగున కపులు ‘పథము’నే వాడిరి.
పథశ్రమ. కు. సం. 1-126. (యతి)
దశ. 11-75.
- పరిఘము (883) = అగడ్త- ఇది ‘పరిఖ’ అని యుండవలెను. “ఖేయంతు పరిఖా” (అమరము)-అకారాంత స్త్రీ లింగము. ఇచ్చట పరిఘము నవుంసకలింగము
- పుడమిపతి (428)
పుడమికుడు (432) = కైవకపులు వాడిన యీ మిత్రసమాసమును సింగ వాడియున్నాడు
- పొలచరి (648) = జాడ తెలిసినవాడు

- పుష్ప లావి (38¹) = పుష్పలమ్మత్రీ. తివిప్రయోగములలో “పుష్ప
= లావిక” యని యున్నది. నిచ్చట “పుష్ప
= లావి” అనురూపము నిర్ధారకము.
- జేలుకవి (27) = అనుమరుదేశవి.
- బయ్యడు (726) = బయ్యుగలవాడు : బయ్యడు = బండుడు.
ఇది బయ్యయ్యగా నుండదగును.
- చజ్రోడి (765) = లోభులలో అతిశయము.
- వర్షవరుడు (282) = అంతఃపురమున కావలివాడు; హెగ్గడి. అమర
మున “షండోవర్షవరుల్యా” అని వర్షవర
శబ్దముగానేయున్నది.
“యేత్వల్పసత్త్వాఃప్రపంచాఃక్లేదాశ్చత్రీస్వభావినః
జాత్యానమష్టాః కార్యేషు తేవైవర్షరాశ్మితా”
- విషదాయి (267) = విషముపెట్టువాడు.
- సంపిహితుడు (632) = వ్యక్తిత్వము గోల్పోయినవాడు.
- సావాసి (651) = అంతఃపురము కావలివాడు.
- సనగగింజ (963) = సెనగగింజ. ‘స’ యతిస్థానము.
- సన్నపువాడు (653) = అల్పుడు.
- సుహృత్తు (747) = స్నేహితుడు: సుహృత్ శబ్దమునకు సుహృత్తు
తత్పరరూపము నిర్ధారకము.
- సురతాణి (19) = మహమ్మదీయప్రభువు. అన్యదేశ్యము “సుల్తాన్,
సుల్తాను” అనురూపములు గలవి. ఈ సుల్తాన్
పదము అన్యదేశ్యముకాబట్టి శ్రీనాథుడు దీనిని
“సురత్రాణుడు”గా సంస్కృతీకరించినాడు.
“చారాసురత్రాణ.....గర్వపాధోరాశిలశజులకు”
భీమ-1-29
“సులతాను” అయి తెలుగున సురతాణి, సురతాణి అయినది.

మనరము (596, 648) = చక్కనైనది:

హాలికుడు (224) = సేద్యగాడు. హాలశబ్దమునకు 'ఇకన్' ప్రత్యయము చేర్చుటచే 'హాలికుడు' అనియే ప్రాస్వరూపము. అమరమున 'హాలిక' శబ్దము పరింపబడినది.

హాలహలము (298) = హాలాహలము రూపాంతరము.

హుతాగ్ని (311) = నిత్యాగ్నిహోత్ర.

ఇందింకను కొన్నిపదములు గలవు. స్థలసంకోచముచే విరమించితిని.

ఈ క్రింది పదముల కర్థము స్పష్టమగుటలేదు. పాశభేదములున్నవేమో తెలిసికొనుట కాధారములేదు. పండితుల పరిశీలనకై యిట నిచ్చుచున్నాను—

ఛట్మబలు (196), ఆనటాయగాండ్రు (196), దులాయించు (218), మిసి(388), శకడి(497), సాపుతేలు(387), నుతైకడంగు(122), సానారని(566).

పై వానిలో కొన్ని ఈ నాటి నిఘంటువులకెక్కలేదు. ఈ పద ప్రయోగములన్నియు శ్రీ. శ. 15వ శతాబ్దికి పూర్వములే.

15. లోకనీతులు

ఈ గ్రంథమున రాసినది విషయములతోపాటు లోకనీతులున్నవి. అవి యీనాటి పాఠ్యగ్రంథములలో నెక్కడిగినవి. వాని నీ క్రింద తెలుపుచున్నాను—

20 క. జనులిది యల్పగ్రంథం
జనవలవదు దీనదోచు న్నీయుఁ బెక్కుర
గనువట్టజేయు వాతా
యనవివరము పిన్నగాదె యారసి చూడన్.

21 క. మవి నదికుడు దెలుపని యు
క్తివిశేషము చిటుతవాడు దెలుపెడు నొకచో
రవికి మఱుగెన గొందిని
చివియ ప్రకౌశింపజేయదే యొక్కొకచోన్.

31. క. సరసకవిత రుచియెఱుంగని
పురుషులఁ బశువులని నిక్కమిగ నెఱుంగుదు. కా
రురువడిఁద్రుఱుంబు మేయమి
పరికింపఁగ ధరణిఁబసుల భాగ్యంబెందున్.
35. ఆ.పె. నీతియెఱుంగువాఁడు నిఖిలంబులందును
ఖ్యాతిలాభ పూజలందు నొప్పుఁ
గాక యొరుఁడుపొందఁగలఁడె నేర్పునకు వి
వేకమునకు నూత వెరవకాదె.
40. క. మతిమంతుల యంత్రంబులు
ప్రతియంత్రక్రియనెగాని పాయపు, దృఢి
లిత ఘనఘటితకవాటము
దృఢిదాలము చేతఁగాక తెజవఁగ నగునే.
85. క. బలవంతుఁడు మన్నించిన
బలహీనుఁడు బలియుడనఁగఁబడు వారునెదో
వలరాయఁడు చేపట్టిన
యలరులు బాణములుగావె యాభకకండా.
210. ఆ.పె. అదికుడైన వాని నతిసీచతరమైన
యట్టిపదవిఁదెచ్చి పెట్టు పెల్ల
వరసియమైన వరకరౌరక్కంబు
కాలఁగట్టినట్లుగాదె తలఁప.
715. ఆ.పె. పెదదయిన యినువముద చానొక లేఁత
తీవనైన నెట్లు తెంపనేర్పు ?
నల్పమైన నదియు నతికరభారచే
ద్రెంపనోపు నెంత దృఢమునైన.
717. గీ. అంధకారంబు నప్పుడు నడఁగి పోదు
దినవతేజంబు నప్పుడు తిరిగి రాదు
యెట్టి మఱుఁగైనఁగాన్పించు నెచట మిన్న
వారుతరమైన యట్టి విజ్ఞాన దృష్టి.

744. అ.వె. ఒక్కతల్లి కొప్ప నువయందుఁ బొంచిన
బాంధవంబురందె బహుగుణముల
వసుధనెన్నిచూడ వాగ్దాత బాంధవం
బధికమండ్రు చూపె యార్యులెల్ల.
745. అ.వె. ఆరుమునకై న యాతఁడె చుట్టంబు
నరసిప్రోవఁ జాలునతఁడు తండ్రి
అరయ నమ్మమెలఁగునతఁడె మిత్రుఁడు తన
చుదికిఁ బ్రియము సేయునదియె తల్లి.
745. క. పరిపూర్ణ డయ్యుఁ బురుషుఁడు
పరమసు స్మృతులన యారవడవలయు చుదిన
బరిపూర్ణుడయ్యు నంబుది
పరఁగఁగ శశిబాదుపు నానవడఁడె యెపుడున్.

16. వాఙ్మయ పరిశోధన

మడికి సింగన : ప్రథమపరిశోధకుడు

ఈ నాడు విశ్వవిద్యాలయములలో వాఙ్మయపరిశోధన ప్రధాన స్థాన మాక్రమించినది. కాని యీపరిశోధన తెలుగున శ్రీ. శ. 15వ శతాబ్దిలోనే ప్రారంభమైనది. పరిశోధన యనగా, నింతకుముందు వెలుగులోనికి రాక, అజ్ఞాతములైన విషయముల కొరకు గవేషించేసి, వానిని సేకరించి, ఒక గ్రంథరూపమున వానిని వెలువరించుట.¹ ఈ దృష్ట్యా, సంకలనగ్రంథములు మన భాషలో మొదటి పరిశోధనగ్రంథములు. సంకలనకర్త విషయముల కొరతనే గ్రంథములు చదివి, వానిని క్రోడీకరించి, ఒక్కచో మన కందు బాటలో నుండునట్లు సమకూర్చును. మడికి సింగన తనకు పూర్వమున్న కృతులను సేకరించి, విషయవర్గీకరణముచేసి, ఉవాచాతగ్రంథముల పేళ్లుతెలిపి, మనకు సకలనీతినమ్మతమును అందించినాడు. కాబట్టి, ఆంధ్ర సాహిత్య పరిశోధనారంగమున సింగన ప్రథముడు; అతనికృతి తెలుగున ప్రథమ పరిశోధనా

1. ఇట్టి గ్రంథములనే, ఇంగ్లీషుభాషలో Thesis అని, తెలుగున సిద్ధాంతవ్యాస మని, పరిశోధనాగ్రంథమని వ్యవహరింతురు.

గ్రంథము. అయితే, ప్రస్తుతకాలమువలె, ఆకాలమున పరిశోధనకు పట్ట ప్రదానములేదు. అంతే భేదము.

పదునైదవ శతాబ్దినాటి ప్రథమపరిశోధకుని గ్రంథము అద్యతనాంధ్ర వాఙ్మయమున ప్రథమపరిశోధకులై నేటి పరిశోధకుల కందఱకు మకుటాయ మానులైన మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు ప్రకటించుట అత్యంతము సమంజసము, సహేతుకము నై యున్నది.

ఇంతవఱకును నీ సంకలనగ్రంథములను గూర్చి పరిశోధనయే జరుగలేదు. ఈ పరిశోధనకు సాధనములు ఆకరగ్రంథములు, ఇవియే వాఙ్మయపరిశోధనకు మౌలికములైన గ్రంథములు. భావిపరిశోధకుల కుపయుక్తమగునట్లు వానినిగూర్చి తెలుపుచున్నాను.

17. తెలుగులో ఆకరగ్రంథములు

విభాషలోనైనా ఆకరగ్రంథాలు, భాషావాఙ్మయాలు బాగుగ అభివృద్ధి చెందిన వెనుకనే తప్ప, ప్రాథమికావస్థలో నెన్నడు బయలుపడెదల నేరవు. అతిప్రాచీనమైన సంస్కృతభాషలో కూడ శ్రీ. శ. పదునొకండవ శతాబ్ది నుండి మాత్రమే ఆకరగ్రంథము లవతరించినవి. వానిలో “కవీంద్ర వచన సముచ్చయము” అనునది మొదటిది. ఇది పండ్రెడవ శతాబ్ది ప్రారంభమునవెలసినది. అవెనుక జల్లాణుని సూక్తిముక్తావళి, శార్దూలపద్యతి, వల్లభదేవుని సుభాషితావళి మున్నగు నవి రచితములై ప్రచారములోనికి వచ్చినవి.

ఈ ఆకరగ్రంథరచన యనగా సామాన్యమైన పనిగాదు. అందును ముద్రణాదివ్యవస్థ లేనినాడు అట్టి కార్యనిర్వహణము దుర్బలమనియే చెప్పవచ్చును. మొదటిది—ఆకరగ్రంథకర్తకు తన కాలమునకు ముందున్న గ్రంథముల విషయము చక్కగా తెలిసియుండవలెను. రెండవది—అయా గ్రంథములను సేకరించవలెను. మూడవది—వాని నన్నింటిని చదివి తాను నూచింపదలచిన వ్యక్తులుగాని, శ్లోకములు గాని గుర్తుపెట్టుకొనవలెను. నాల్గవది—అట్టి వానిని శీర్షికల క్రింద విభాగించవలెను. అయిదవది—వానిని గ్రంథముగా

వ్రాయించవలెను. ఇట్టి “పంచకరపాట్లు”¹ పడినగాని ఆకరగ్రంథము లోకములో నవతరించదు. సృజనాత్మకమైన యుత్తమరచన చేసిన కవి కావ్యమును చదివి యెంతగా యానందింతుమో, ఆకరగ్రంథ రచనవలన గూడ అంత యానందమును పొందుదుము—ఏలననగా, ఈగ్రంథములో మనకు తెలిసి యుండియు లభ్యముగాని గ్రంథములనుండి కొన్ని పద్యములైన గ్రహించబడును. వానివలన ఆ గ్రంథవిశిష్టత తెలిసికొనవచ్చును. ఒక్కొక్కప్పుడా గ్రంథమే పూర్తిగ లభ్యమైనచో, అప్పుడు మన కెంత యానందము కలుగును? పోయిన దృవ్యము తిరిగి లభించినట్లు:

తెలుగు భాషలో తక్కిన ద్రవిడ, కన్నడ, మలయాళ, మహారాష్ట్ర భాషలకన్న యీ ఆకరగ్రంథాలు చాలా హెచ్చని చెప్పవచ్చును. ఈ ఆకర గ్రంథాలు మూడు విధాలు—

- (1) సంకలన గ్రంథములు (Anthologies).
- (2) లక్షణ గ్రంథములు (Works relating to Prosody etc.)
- (3) గ్రంథసూచికలు. (Catalogues).

వీనిని పరిశీలించిన, అవి మన తెలుగు భాషా సాహిత్య చరిత్ర కెంత ప్రధానాధారములో తెలియగలదు.

సంకలన గ్రంథములు

సకలసీతినమ్మతము—

డీనిగూర్చి పూర్తిగ తెలుపబడినది.

ప్రబంధ రత్నావళి— ఇది రెండు సంకలనగ్రంథముల సంపుటి.

1. పెదపాటి జగన్నాథకవి (జగ్గన) ప్రబంధ రత్నాకరము.
2. ఉదాహరణ పద్యములు (అకర్తృకములు).

1. ఇవి శ్రీనాథ ప్రయోగము— పంచకరపాట్లు బడి తన్ను బెంచి విసిగి ఆపదల వాని రక్షించినట్టి తల్లి —కాశీభండము 4:26

ఈ రెండింటియందు క్రీ.శ. 1550 వఱకుగల కవుల రచనల నుండి పద్యములు గ్రహింపబడినవి. ప్రబంధరత్నాకర మైదాశ్వాసముల గ్రంథము; తంజావూరి పుస్తకశాలలో మాత్రమే దీని ప్రతియున్నది. ఉదాహరణ పద్యములు- అంధ్రసాహిత్య పరిషత్తునక భాండాగారమున అనుష్ఠావికముగా వ్రాయబడిన యొక తాళపత్ర గ్రంథము. పై రెండింటిని పరిశీలించి క్రొత్తగా తెలియదగిన వానిని సంధానించి వండిత ప్రభాకరులు కీర్తిశేషులు వేటూరివారు దీనిని 'ప్రబంధ రత్నావళి' యను పేర క్రీ.శ. 1918లో ప్రకటించిరి. నాటికి నేటి కదియే ముద్రణము.

ఈ సంకలనమునుండి మనకు వాఙ్మయచరిత్రకు తోడ్పడునవి అలభ్యములైనవి ఎన్ని గ్రంథములు గలవో చూడుడు—

1. తెలుగున జైనమత సంబంధములగు.—

- (1) జినేంద్ర పురాణము.
- (2) ఆదిపురాణము.

2. నన్నెచోడకవికళావిలాసము.

3. రంగనాథునిపద్యరచనలు.

4. తిక్కన విజయ సేనము.

5. అధర్వణాచార్య భారతపద్యములు.

6. చిమ్మపూడి అమరేశ్వరుని విక్రమ సేనము.

7. దగ్గువల్లి దుగ్గన శివకాంచీమాహాత్యము.

8. పిల్లలమర్రి పినవీరన పురుషార్థ సుధానిధి.

9. జైచరాజు ముమ్మయ విష్ణుకథానిదానము.

10. భావన పెమ్మన అనిరుద్ధచరిత్ర.

11. తెనాలి రామలింగకవి—

- (1) కందర్పకేతువిలాసము.
- (2) హరిలీలావిలాసము.

12. రావిపాటి త్రిపురాంతకుని త్రిపురాంతకోదాహరణము నుండి యుదాహరింపబడిన యొక పద్య మాధారముగా, ఆగ్రంథమును పూర్తిగా సంపాదించి, ఉదాహరణభావశ్రయమున నేను వ్రాసితిని.

13. శ్రీ తిరువతి దేవసాసము వారికి లభింపని తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యుల వారి "వేంకటేశ్వర శతకము" నుండి యొక పద్య మిం దుదాహరింపబడినది. దానిని మాధారముగా ఆ శతకము సంతను సంపాదించి ప్రకటించితిని.

14. ఇందున్న ఒక సీసపద్య మాధారముగా, ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు వారు హరిభట్టు రచించిన ఉత్తరనారసింహపురాణమును గుర్తించి ప్రకటించి యున్నారు.

ఇట్టివిలువగల గ్రంథము తిరిగి సంస్కరణతో ముద్రణ నందవలసి యున్నది.

ప్రబంధమణి భూషణము

ఈ సంకలనగ్రంథమున శ్రీ. శ. 1750 వరకు నున్న కవుల గ్రంథముల నుండి పద్యములు పేర్కొనబడి యున్నవి. దీనికర్త పే రెరుగరాదు. ఇందు ప్రసిద్ధముగా నున్న మనుచరిత్ర, విజయ విలాసము, వాల్మీకి చరిత్ర మున్నగు ప్రబంధముల నుండియే గాక, అముద్రితములగు నీక్రిందివాని నుండి పద్యములు యుదాహరింపబడియున్నవి—

1. నారన సూరన—(1) ఉదయనోదయము.
(2) వసమాలీ విలాసము.
2. అంగర నృసింహకవి—రాజరాజ్యభిషేకము.
3. కస్తూరి భట్టరాజు—గౌరీకల్యాణము.

ఈగ్రంథము శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణకవిగారి పీఠికతో శ్రీ.శ. 1910లో ప్రకటితమైనది. ఈపీఠిక యందలి విషయము లింకను తెలియదగినవి చాలా గలవు.¹

శ్రీకృష్ణలిలావిలాసము

ఇది పూనపాటి కుమారాచ్యుత రామరాజుచేత సంధానితము. ఇందు కూచిపూడి తిమ్మనకవి రచనలనుండి యుదాహరణములు గైకొనబడుటచేత

1. ఇదీనేరుతిరిగి పునర్ముద్రణము కానున్నది.

విది కీ. శ. 1800 పాత్రమున రచితము. ఇది అముద్రితము. కొన్ని క్రొత్త ప్రబంధము లిందుండి తెలియనగును.

శృంగారపద్యము (1903)

ఇది శ్రీ వేంకటగిరిపాలకులైన శ్రీ కృష్ణ యాచేంద్రుల యానతి ననుసరించి మోదీ జగన్నాథమల్ అనునాతనిచే సంకలనము గావించబడినది. ఇందు ప్రబంధముల నుండి కేవలము శృంగారపద్యములు మాత్రమే చేకూర్చబడినవి; ముద్రితము.

ఋతుచక్రము (1915)

దీనిని మహాప్రసిద్ధులగు సమర్థిరంగయ్యసెట్టి గారు సమకూర్చిరి. ఋతుచక్రము ప్రబంధములనుండి కలదు. ఆయన కుమారులు రామానుజముసెట్టిగారచుప్పేయించిరి.

భారతసారముక్తావళి

ఇందు కవిత్వయ భారతము నుండి రాజకీయ సాంఘిక కావ్యాత్మికాది సకల వ్యవస్థలకు సంబంధించిన పద్యము లాయా శీర్షికలలో వర్గీకరింపబడినవి. ప్రతిపద్యమునకు ఆకరము లీయబడినవి. ఈనాడు భారతమును గూర్చి వెలువడి, వెలువడుచున్న వందలకొలది పుటల గ్రంథములకన్న సీ భారతసారముక్తావళి యన్ని తెలుగుల సారభూతమైనది. ఇది కవిత్వయ భారతమునం దభిరుచి కలిగించుటకు ప్రథమ సోపానము. దీనిని సమకూర్చిన వారు సుప్రసిద్ధులగు కట్టమంచి రామలింగారెడ్డిగారి జనకులు సుబ్రహ్మణ్యరెడ్డిగారు. ఈ గ్రంథము రెండు ముద్రణము లందినను ప్రతులు దొరకుట దుర్లభము—ఆవశ్యకముగా తిరిగి ముద్రింప దగినది.

భాగవతసార రత్నావళి

ఇదియును పై భారతసారముక్తావళి పథకమున భాగవతమునుండి ఆయా పద్యములు వర్గీకరింపబడి, సంకలనము చేయబడినది. భాగవతము కేవల మాధ్యాత్మిక విషయికమే కావున నిందు వర్గీకరణముతోపాటు గ్రంథము—

1. జగదుత్పత్తి ప్రకరణము. 2. సగుణ ప్రకరణము. 3. నిర్గుణ ప్రకరణము.
4. స్తుతి ప్రకరణము అనునాలుగు ఖండములుగా విభజ్యమైనది. దీని సంకలన కర్తలు - పై సుబ్రహ్మణ్య రెడ్డిగారే - ఇదియు రెండు మారులు ముద్రితమైనది. నేడు ప్రతులు దొరకవు.

ఆంధ్ర కవితారత్నాకరము

భట్టిప్రోలు రామచంద్రయ్య అను నాతడు క్రీ. శ. 1900లో వెలువరించెను. ఇందు సూక్తులు, తోకోట్టలు, ప్రాచీనప్రబంధములనుండి ఆకరములతో నీయబడినవి.

వర్ణన రత్నాకరము

అశ్వతనకాలమున వెలువడిన సంకలనగ్రంథములకు శిరోభూషణము. ఇందు మూడు వందల ప్రబంధముల నుండి వర్ణన లన్నియు వర్గీకరింపబడి, నాలుగు భాగములలో నున్నది. ఈ సంధానమసాధారణమని విద్వాంసులేకగ్రీవముగా కొనియాడిరి. ఆంధ్ర భోజుడు శ్రీపతికాపురా చీఫ్వరుని కంకితము. విద్యతక్రమీంద్రులైన శ్రీధాసరి లక్షణ స్వామిగారిచే సంకలితము. ఈ గ్రంథము ప్రాచీనవాఙ్మయపరిశోధన జరుగుచున్న యీ కాలమున సత్వరము పునర్ముద్రింపదగినది.

లక్షణగ్రంథములు

తెలుగు భాషలో ఆకరగ్రంథాలలో ఇవి చాల విలువ గలవి. వీని వలన కలిగెడి ప్రయోజనములు విశేషముగా నున్నవి.

1. లక్షణ గ్రంథకర్తలు, పూర్వ కవి ప్రయోగములను పరిశీలించి, ఛందోలక్షణములను యతి ప్రాసాదివిశేషప్రయోగములను దెలుపుటచే యతిప్రాస పరిణామములకాలక్రమమున యతుల సంఖ్య ఎట్లు పెరిగినది - అని తెలుసు కొనుటకు వీలగును.

2. లక్షణగ్రంథములు కావ్యభాషనే ప్రమాణముగా తీసుకొని భాషాలక్షణములను నిరూపించుటచేత - భాషా తత్వశాస్త్ర పరిజ్ఞానమున కివి యత్యంతసహాయకారులు.

3. వాఙ్మయవిషయమున నీ లక్షణగ్రంథకర్తలు, సన్నయాది పూర్వకవికృతగ్రంథములనే కాక తమ సమీపకాలికులగు కవుల గ్రంథముల నుండి పద్యములుదాహరించుట చేత—ఈనాడు మనకు లభ్యముగాని గ్రంథముల నెఱుంగుటకు తోడ్పడుచున్నవి.

4. కొందరు లక్షణగ్రంథకర్తలు బహుశముగా నొక కవికృత గ్రంథములనుండి పద్యముల నొసగిన, వానిమూలమున ముద్రితగ్రంథములలోని పాఠభేదములను సరిచూచు కొనుట కుపయుక్తములు.

కడవిన నెల భారతిలో కూచిమంచి తిమ్మకవి సర్వలక్షణసార సంగ్రహమున శృంగారనైషధమునందలి పాఠములకు నేడు ముద్రితమైన ప్రతి యందు గల పాఠములకు గల భేదమును వివరించితిని. ఆ గ్రంథమునకే తక్కిన యొకటి రెండు లక్షణగ్రంథములలోనుండి ముందు చూపుదును.

5. కవికాల నిర్ణయమునకు నీ లక్షణగ్రంథము లొక విధముగా వాఙ్మయములని చెప్పవచ్చును. ఉదాహరణమునకు:

పెల్లంకి తాతంభట్టు—క్రీ. శ. 1480 ప్రాంతముల కవులనే తప్ప తక్కినవారి నుదాహరింపరపోవుటచేత—ఆతని కాలము క్రీ. శ. 1500 ప్రాంత మనియు, నాతడుదాహరించిన కవులు శతాబ్దికి ముందువారనియు చెప్పుటకు మనకు సాధ్యమగుచున్నది. లక్షణగ్రంథకర్తలలో తాతంభట్టునకు పూర్వలాక్షణికులు, పూర్వరంగ గ్రంథముల నుండి యుదాహరణము లీయలేదు గాన నీ పద్ధతి కాతడే యామ్యము.

లింగమకుంట తిమ్మన (1550) సులక్షణసారమున, అప్పకవి అప్పకవీయమున (1656), గణపవరపు వేంకటకవి (1670) ఆంధ్ర ప్రయోగ రత్నాకరమున, వార్తాకవి రాఘవయ్య (1650) లక్షణ టీపికయందు, పొత్తపి వేంకటరమణ కవి (17 వ శ) లక్షణశిరోమణియందు, కస్తూరి రంగకవి (1740) ఆనంద రంగరాట్ ఛందమున, కూచిమంచి తిమ్మకవి (1740) సర్వ లక్షణ సారసంగ్రహమున, అడిదము సూరకవి (1760) కవినంశయ విచ్ఛేద మున—నుదాహరించిన గ్రంథము లాయా కవుల కాలములు నిశ్చితము లగుటచే నందుదాహరింపబడిన కవుల కాలములు కూడ నితర సాధనములచేత నిశ్చయించుటకు వీలు కలుగుచున్నది.

లక్షణగ్రంథోదాహృతుల వలననే మనకు తెలిసిన గ్రంథములు.
నష్టమైన వానిని, చూడడు-

1. అధర్మశా చార్యశ్రుత భారతము.
2. ఎఱ్ఱాప్రెగిడ రామాయణము.
3. కప్పల షష్ఠము—అనగా భాగవత షష్ఠ స్కంధము.
4. అల్లసాని పెద్దన హరికథాసారము.
5. ” సత్యావధూపరిణయము.
6. నందితిమ్మన వాణీవిలాసము.
7. ” త్రిస్తోత్రీదండకము.
8. పింగలి సూరన గిరిజా కల్యాణము.
9. చదలువాడ మల్లన ద్విపద రుక్మాంగదచరిత్ర.
10. చరిగొండ భర్మన శశిబిందు చరిత్ర.¹

ఇంకను కర్తృత్వము తెలియరాని—శారదాదర్పణము, దేవీవిజయము, చారుదేష్వచరిత్రము, చమత్కారరామాయణము, మధుసేనము—మున్నగు పద్యకృతు లెన్నియో మనకు లక్షణగ్రంథముల నుండి తెలియనగుచున్నది.

6. సమగ్రవాఙ్మయచరిత్ర కేమి, సమగ్రవాఙ్మయ సూచికా సంకలనమున కేమి, లక్షణగ్రంథోదాహృతులు పరమప్రమాణములు — కాని యీ లక్షణగ్రంథములలో చాలవఱకు అముద్రితములు. ముద్రితములై యున్న వానిలో నే రెండో మూడోతప్ప తక్కినవి సుపరిష్కృతములు కావు. ఈనాడు ముందుగా నీ లక్షణగ్రంథముల ముద్రణము, పరిశోధన ముఖ్యముగా నావశ్యకమై యున్నది.

7. ప్రస్తుతము ముద్రింపబడిన ప్రాచీనగ్రంథములు వ్రాతప్రతులతో సరిహద్దుకొనుటకు నీ లక్షణగ్రంథము అవయుక్తములు. వీనికి ఒక ప్రసిద్ధగ్రంథము నుండి ప్రాచీనకృతి నవీనకాలమున వెలువడిన దాని నుండి రెండుదాహరణలు చూపుచున్నాను—

1. ఇందు వ్యాస నిస్తర ధీతిని కొన్నియే యిచ్చితిని. ఇంకను పెక్కులు గలవు.

1. నాచనసోముని యుత్తర హరివంశమునుండి “అపాద శిరో మస్తక” అను కందపద్యమును తాతంభట్టుదాహరించి యున్నాడు. అప్పకవి అప్పకవీయమున ఉదాహరించిన “నాతో చూర్కొన లేరు నిర్జరపురీనాకేశ....” అను శార్దూలవృత్త పద్యమును నేటి ముద్రితో త్తర హరివంశమున కానరావు.

2. ప్రాచీనకృతయగు పండితారాధ్యుల శి వ త త్త్వ సా ర ము నలుబదేండ్ల క్రిందట ముద్రితమైనది. అంతకు ముందిది వ్యాప్తిలో లేదు. ముద్రితగ్రంథ మనమగ్రము. 489 కందపద్యము లున్నవి. కాని గనప వరపు వేంకటకవి ఆంధ్రప్రయోగ రత్నాకరమున, కస్తూరి రంగకవి ఆనంద రంగరాట్ ఫందస్సునను దూరాహ్వానపుతయతికి లక్ష్యముగా నుదాహరించిన యీ క్రింది పద్యము ముద్రితప్రతిలో గానరాదు.

క. ఆ యతి త్రిపురాంతక దే

వాయవి పిలుచుటయుఁ గటకమంతయు వినఁగా

బాయక కిన్నెరబ్రహ్మయ

కోయవి యెలుగీవె తొల్లి యురగాభరణా :

అముద్రితములైన బాలబోధఫందస్సు, భూపాలీయము, సుకవి కర్తావృత్తము మొదలగువానిని సమ్యక్పరిశీలనము గావించిన నింకను నెన్నియో విశేషములు—ముద్రితగ్రంథములలో కానరానివి—బయలుపడును. తంజావూరి పుస్తకశాలలో ఎనిమిది తాళపత్రగ్రంథముల కట్ట లున్నవి—అవి యన్నియు లక్షణగ్రంథములే. కొన్ని సమగ్రములు, కొన్ని అసమగ్రములు, కొన్ని సంకీర్ణములు—అయినను నవి మిక్కిలి విలువ గలవి. అవి ఆచ్యుమాట యటుంచి కాగితముపై గూడ నెక్కలేదు. క్షేమేంద్రుని నిశితపక్షిసంవాదము నుదాహరించిన తిక్కన సోమయాజి కవివాగ్ధంధము తాళపత్రదశను చాటి రారేదనిన, వీని పరిస్థితి ఎట్లున్నదీ తెలియగలదు. ఈ విషయ మింతటితో విరమింతును.

గ్రంథ సూచికలు

ఇవి రెండు వర్గములు—

1. అముద్రిత గ్రంథ సూచికలు.

2. ముద్రిత గ్రంథ సూచికలు.

మొదటి వానిలో తొలిగా పేర్కొనదగినవి మదరాసు ప్రభుత్వము
చారి ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక భాండాగార సూచికలు—

ఇవి రెండు విధాలు—1. త్రైవార్షిక సూచికలు (Trenniel Catalogues) -
2. వివరణాత్మక సూచికలు (Descriptive Catalogues).

(1) త్రైవార్షిక సూచికలు అనగా మూడేండ్ల కొకసారి ప్రభు
త్వమువారు సేకరించిన వాని వివరము లిందుండును. గ్రంథమెచ్చట లభిం
పైనది, దాని స్వరూపము. గ్రంథము నుండి మనకు తెలియదగినవి, ఆద్యంత
ములు, కవికాలనిర్ణయమున కనుకూలించు విషయము లుండును.

సంపుటము సంఖ్య సంవత్సరము సంగ్రహింపబడిన
గ్రంథసంఖ్య.

1 వ సంపుటము	1911—1913	1—137
2 "	1914—1916	138—292
3 "	1917—1919	293—559
4 "	1920—1922	560—715
5 "	1923—1928	716—812
6 "	1928—1935	813—1069

ఇవి ఆరు సంపుటములు— 5, 6 సంపుటములలో త్రైవార్షిక విధా
నము సడలినది. మొత్తము 1069 గ్రంథముల సూచిక లిందున్నవి.

(2) వివరణాత్మకములు (Descriptive Catalogues).
ఇవి 15 సంపుటములు.

1 వ సంపుటము	ప్రబంధములు
2 "	శృంగార ప్రబంధములు
3 "	"
4 "	ద్విపద
5 "	ఛందో వ్యాకరణములు

6 వ	సంపుటము	వచనకావ్యములు	
7	„	శతకములు	
8	„	యక్షగానము—దండకము	
9	„	వేదాంతము	
10	„	గణితము—జ్యోతిషము	
11	„	వైద్యము	
12	„	సంగీతము	
13	„	చరిత్ర	
14	„	మొకంటి క్రైస్తీయతలు సూచిక	1—150.
15	„	„	150—250.

మొ తము 21 సంవృత్తులు.

త్రైవారిక సూచికల కంటె వివరాజాత్యకములలో హెచ్చు వివరము
బండును. ఇవి సాహిత్యకాఖల ననుసరించి సాహిత్యప్రక్రియల ననుసరించి
రచకలనము చేయబడినవి. వివరజాత్యకములలో తాళపత్రగ్రంథలేఁన కాలము
పూడ, లభ్యమైన వానికి నీయబడుటచేత, కవి చరిత్రకారులకు పరిశోధకులకు వివి
ఎంతయో సహాయకారులు—ఈ రెండింటియందును అంగభాషలోగూడ సంగ్ర
హముగా వివరణము బుండుటవలన నాంధ్రేతరులకు వివియుపయోగించుట కను
కూలపడును. ఈ 21 సంపుటములలో 19 సంపుటములకు తెలుగు వివరణములు
వ్రాసినవారు కీ. శే. ప్రభాకరకాస్తులవారే యైనను వివి ప్రభుత్వపక్షమున సాధి
కారముగ ప్రకటితము లగుటచేత వారి పేరిందు కన్పట్టుచు. ఇవి యన్నియు
ప్రామాణికములుగా గ్రహింపదగినవి. కాని, యీ 21 సంపుటములలోని విష
యము లచ్చులో నున్నను ఈనాటికిని కొన్ని విషయము లాంధ్ర సాహిత్య
చరిత్రల కెక్కలేదు.

ఇంక తంజావూరి నరస్వతీ మహలి త్రిబ్రహ్మీవారి తెచ్చగు గ్రంథ
సూచికలు-ఇవి రెండు సంపుటములు.

(1). 1—818 వలకు గల గ్రంథముల వివరమున్నది. ఇదియే నేడుమనకు సుదూరమున నున్న తంజావూరిలోని అహర్వగ్రంథములను తెలుపు కేటలాగు. దీనిని ఆంధ్ర విశ్వకళా పరిషత్తువారు ప్రకటించిరి.

(2) 819—1043 వఱకును గల గ్రంథములు. ఇందు తెలుగు కొవ్వములు లేవు గాని, సంగీత నాట్యశాస్త్రములకు సంబంధించిన పెక్కు గ్రంథములు—భరతశాస్త్రము తెలుగు బీక—అనియదర్పణము తెలుగు బీకమున్నగు నవి యిన్నియో గలవు. శహాజీ కృతమగు రాగవిభోజ మున్నగు సహార్వ కృతులు, పదములు గలవు. సోమనార్యుడు మున్నగు సంగీతవిద్వాంసు లిందు తెలియవత్తురు. సంపాదకులు శ్రీ విఠలదేవుని నుండిర శర్మగారు—ఇది ప్రస్తుత వ్యాసకర్త విపులాంగ్లేయపీఠితో వెలువడినది.

పరిషత్పుస్తక భాండాగార సూచికలు

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తున గల అపూర్వతాళపత్రగ్రంథసూచికలు మూడు భాగము లిప్పటికి వెలువడినవి. ఇందులో ప్రథమ భాగము పరిషత్పుత్రిక 3 వ సంపుటము నుండి ప్రారంభమైనను అది వేరుగా గ్రంథరూపమున వెలువడలేదు. ద్వితీయ తృతీయ భాగములు ప్రత్యేక గ్రంథములుగా వెలువడినవి. తృతీయ భాగమున వ్యాకరణ ఛందోలంకార గ్రంథ వివరణము లున్నవి. మొదటి రెండు భాగములకును కీ. శే. కొత్తపల్లి సూర్యరావుగారును, మూడవ భాగమునకు శ్రీ చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రిగారును కర్తలు.

మద్రాసు ప్రాచ్యలిఖితపుస్తక భాండాగార సూచికల రీతిని, ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్పుస్తక భాండాగారమునకు సూచికలు వెలువడినచో, మనవాఙ్మయ చరిత్రకనేక సూత్రాంశములు సమకూడుటయే గాక, కవికాల నిర్ణయములకు, పాఠభేద పరిష్కరణమునకు నవి యత్యంతము సహాయకారులు కాగలవు.

ముద్రితగ్రంథ సూచికలు

తెలుగులో ముద్రణ ప్రారంభము క్రీ. శ. 1747లో నైనను, క్రీ. శ. 1868వ కు ననగా ముద్రణ శాసనము అమలులోకి వచ్చువఱకు ముద్రింపబడిన గ్రంథముల పట్టికగాని, వివరణముగాని లేదు.¹ ప్రభుత్వమువారే తెలుగుముద్రణ గ్రంథ వివరములను—1868 నుండి 1888వరకు నొక సంపుటముగా చాలకాలము క్రిందటనే ప్రచురించిరి. రెండేండ్ల క్రిందట, 1888—1900 వఱకు ముద్రించిన

1. నా పదనవాఙ్మయమున—భారతీయందు ప్రకటితమైన కొక్కొండ వారి జీవితమున నిట్టి పట్టికను తయారు చేయుటకు వలసిన సాధన సామగ్రి సమకూర్చితిని.

గ్రంథముల సంపుటము ప్రకటించిరి. అవి ఆంగ్లభాషలో ఉన్నవి. కాని వీని యన్నింటికీని ముకుటాయన మైనది ఆంధ్రగ్రంథమాలానివతులు ప్రకటించిన—

ఆంధ్ర వాఙ్మయ సూచిక

ఇది క్రీ. శ. 1927 లో ప్రకటితమైనను ఈనాడు తెలుగువారందఱకు గ్రంథ ముద్రణ వివరము తెలుసుకొనుటకు పరమాధారమై యున్నది. గ్రంథము పేరు, కవి పేరు, పద్యమా—గద్యమా, ముద్రిత సంవత్సరము—నిట్టి వివరములు శీర్షికగా నీయబడినవి. గ్రంథము పూర్తియైన వెనుక కవులు—వారు రచించిన గ్రంథములు వేరుగా తెలుసుకొనుట కనుకూలముగ వివరము లీయబడినవి. ముద్రిత గ్రంథములతోబాటు, అనాటి ప్రాచ్య లిఖిత పుస్తక భాండారములోను, ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్ పుస్తకభాండారములోను గల యముద్రిత గ్రంథములపట్టికను ప్రకటించిరన్నచో వారాంధ్ర సాహితీ చరిత్రకు భాషకు నొనర్చిన కాళ్ళత మహోపకార మెట్టిదో విజ్ఞులు గ్రహింతురుగాక.

ఈ గ్రంథమును ప్రకటించిన వెనుక తరువాతి సంవత్సరములలో ప్రకటితములైన గ్రంథములను ప్రభుత్వ నివేదికల నుండి భారతి పత్రికయందు—పురాణములు, కావ్యములు, ప్రబంధములు, శతకములు, వచనములు, తిరిగి వని యందు విభాగము—ఈరీతిగా నాలుగేండ్లు ప్రకటించిరి.

నేడు పూర్వమున్న గ్రంథప్రకటనము మెచ్చుగా విశ్వవిద్యాలయ ములందేమి, ఇతర సంస్థలయందేమి జరుగుచునే యున్నది. కాని, ఇప్పటికి 36 ఏండ్లు క్రిందట ప్రకటితమైన ఆంధ్ర వాఙ్మయ సూచిక—భారతి పత్రిక అనుబంధములే ఆధారములై యున్నవి.

తెనుగునకు సమగ్రగ్రంథసూచి (Comprehensive Bibliography) ఇంతవఱకు లేదు. సాహిత్య అకాడమీవారు 1900—1950 వఱకును నొక గ్రంథ సూచికను తయారు చేయించిరి. అది ఎంతవఱకు సమగ్రమో చెప్ప జాలము. కాని ముద్రితముద్రిత గ్రంథ సమగ్ర సూచిక కింతవఱకు నెట్టి ఏర్పాటులు గాని, ప్రయత్నములు గాని జరిగినట్లు లేదు. ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీవారట్టి దానిని తయారుచేయుటకు సంకల్పించినట్లు తెలియుచున్నది; కాని అది కార్యరూపమును చాల్చినట్లు లేదు.

ఇట్టి పరిస్థితులలో నీయాంధ్ర గ్రంథ సూచికా ప్రాముఖ్యమును నింపు మించుగా నలువదేండ్ల క్రిందటనే గమనించి “ఆంధ్రవాఙ్మయ సూచికను” ప్రకటించిన ఆంధ్రగ్రంథమాలాధిపతులకు ఆంధ్రసాహిత్యప్రపంచమంతయు ఋణపడి యున్నదనుట స్తవము గాదు వాస్తవమే.

—(భారతి సం. 41, సం.7 జూలై 1963)

18. తెలుగుభాషలో శాస్త్రీయవాఙ్మయము

తెలుగున నింత వఱకు సాహిత్యపరిశోధనలో కేవలము కావ్య వాఙ్మయమే ప్రముఖపాత్ర వహించు చున్నది గాని, వైజ్ఞానికములగు శాస్త్ర గ్రంథములను గూర్చిన పరిశ్రమ జరుగనే లేదు. జరుగక పోవుటయే గాదు ప్రారంభము కూడా కాలేదని చెప్ప వచ్చును.

తక్కిన దేశభాషలలోవలె గాక, మన సాహిత్యమున శాస్త్ర గ్రంథములు పద్యకృతులగుట చేత కావ్యగౌరవముస్థాయి సంపాదించినవి. లాక్షణికులు వానిని ప్రమాణముగా గ్రహించినారు, విఘంటుకారులు వాని నుండి పదములు చేకొన్నారు; దేశమునందలి ప్రజా వ్యవహారములో అవి ప్రచురములై యున్నవి. అయితే నేమి వానిలో చాలా గ్రంథములు అముద్రితములుగానే యుండిపోయినవి.¹ కొన్ని గుజిలీప్రతులై, నరియైన ముద్రణలేక యట్లై యడుగున బడి యున్నవి. తెలుగు భాషలో నున్న కొన్ని శాస్త్రగ్రంథములు, ఏ యితర దేశ భాషలలోను లేవన్నచో ఈ శాఖావాఙ్మయ విశిష్టతను గ్రహింప వచ్చును.

1. తెలుగున శాస్త్రకావ్యములను ప్రథమముగా ప్రకటించిన యశస్సు మద్రాసు ప్రభుత్వమువారిది: క్రీ. శ. 1950 లో వారు మదరాసు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకభాండాగారము నుండి, తంజావూరు సరస్వతీ మహాలై లైబ్రరీ నుండి శాస్త్ర కావ్యగ్రంథములే ప్రచురించి, ఈ వాఙ్మయ శాఖాపరిశోధనకు దోహదము నొసగిరి. ధనుస్మాన్తము, రామంచకము కీర్తికేసులు ప్రభాకర శాస్త్రి గారును; ఖిలక్షణిరోమణి నేనును పరిష్కరించితిమి. ఇంకను వైద్య, సంగీత, గణితశాస్త్ర గ్రంథములను మదరాసు ప్రభుత్వము వారు ప్రకటించిరి. ఇప్పటి కరువదేండ్లు కావచ్చినను, నేటి వాఙ్మయ చరిత్రలలో వీని ప్రస్తావనయే కానరాదు.

మడికి సింగన ఈ శాఖా పరిశోధనలోను మొదటి వాడే. అతడు సకలసీతి సమృతమున నీ క్రింది శాస్త్రగ్రంథములనుండి పద్యములు బహుముఖమున్నాడన్న సంగతి యీవఱకు తెలుప బడినది. పాఠశాలాచర్యము కొలుకు వాని నిట నిచ్చుచున్నాను—

రాజసీతి—

కామందకము

నీతితారావళి

నీతిభూషణము

నీతిసారము

పంచతంత్రము (ఇది నేడు కథావాఙ్మయములో పరిగణితము. కాని పూర్వము రాజసీతి గ్రంథము).

పురుషార్థసారము

బద్దెనీతి

ముద్రామాత్యము.

వైద్యశాస్త్రము—

అశ్వవైద్యము—కాలిహోత్రము.

ఆరోగ్యశాస్త్రము—

చారుచర్య.

సింగన శ్రీ.శ. 1440 ప్రాంతమువాడు కావున పైశాస్త్రగ్రంథము లన్నియు సంతకు ముందువే. ఇక నీ శాఖావాఙ్మయమును గూర్చి పరిశోధన చేయువారి కుపయోగకరముగ నుండునట్లు— శ్రీ. శ. 1500 వఱకుగల శాస్త్ర గ్రంథముల వివరములు తెలుపుచున్నాను; ఇవి కాలక్రమము ననుసరించినవి.

గణితము (Mathematics)¹

పావులూరి మల్లన సారసంగ్రహగణితము— ఇది మహావీరాచార్యుని సంస్కృతగ్రంథమునకు తెలుగు— అయినను, గ్రంథమందలి విషయమంతము తెలుగునకు సంబంధించినదే. ఇది ద్వితీయప్రతాపరుద్రుని కాలమునుండి

1. నేను వ్యాసములం దింగ్లిషుపదముల ముపయోగింపను; అయినను నేను. విజ్ఞాన శాస్త్రములు తెలుగు భాషలోనే బోధింపబడును గావున సాంగ్గపదముల విచ్చినాను.

వ్యాప్తిలోనున్నది; ప్రతిగ్రామకరణమునకు పతనీయ గ్రంథము. దీనిలోని సూత్రగణితమును క్రీ. శ. 1797 లో బెంజెమెన్ హైన్ అను కుంభిణి యుద్యోగి- ఇంగ్లీషు భాషలోనికి భాషాంతరీకరించి యున్నాడు.¹ తెలుగున శాస్త్రగ్రంథములలో మొదటిదగు దీనికి సంస్కృతముద్రణలేదు. ఇందలి ప్రథమగణితమును, గణితములును మాత్రము ముద్రణ భాగ్యమునందైనవి.²

ధర్మశాస్త్రము (Law)

విజ్ఞానేశ్వరము

ఇది కేతన కృతము; యజ్ఞపల్వ్యస్మృతికి తెలుగు; విజ్ఞానేశ్వరుని వ్యాఖ్యానము ననుసరించినది. ఇందు ఆచార, ప్రాయశ్చిత్త, వ్యవహారకాండలు అను మూడు కాండలు గలవు. వీనిలో వ్యవహారకాండ న్యాయశాస్త్రమునకు సంబంధించినది. ఒక్క బంగళాదేశమున తప్ప తక్కిన యావద్భారతవర్షమున న్యాయస్థానములలో సాధికార ప్రవృత్తి గలది- ఇదియును కాకతీయుల కాలమున విశేషవ్యాప్తిలో నుండెను.

దీనిని క్రీ. శ. 1895 లో అనగా విప్పటికి డెబ్బదైదేండ్ల క్రిందట వీరేశలింగమూగారచ్చు వేయించిరి. నాటినుండి నేటివరకు తిరిగి ముద్రితము గాలేదు. చిన్నయసూరి తన నిఘంటువున, సీతారామాచార్యులవారు తమ శబ్దరత్నాకరమున దీనినుండి చాలాపదములు గ్రహించి యున్నారు.

రాజనీతి (Political Science)

ప్రాచీనకాలమున రాజపరిపాలన మూలమున- రాజనీతి శాస్త్రగ్రంథములు విశేషముగా వెలువడినవి; అవి సింగన యుచారించినవే. వీనిలో

కామందకము

సీతారావళి

1. తెలుగునుండి, ఇంగ్లీషు భాషలోనికి పరివర్తనమైన గ్రంథములలో నిదేమొదటిది.

2. కీ. శే. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి గారి పరిష్కరణ-Sri Venkateswara Oriental Institute. T. T. Devastanam series. చాక్లరు తిమ్మావర్ణుల కోదండరామయ్య గారు.

నీతిభూషణము
 నీతిసారము
 పంచతంత్రము
 పురుషార్థసారము
 ముద్రామౌత్యము - ఇవి అలభ్యములు.

వీనిలో ప్రస్తుతము మనకు లభ్యములగుచున్న భాగములను ప్రత్యేకముగా ముద్రించిన, వీనియందలి విషయములు విశదములగును.

బద్దిన నీతిసారముక్తావళి ముద్రితమైనను సుసంస్కృతముగాదు.

ఆరోగ్యశాస్త్రము (Health & Hygiene)

చారుచర్య అప్పనది. ఇందు పండ్లుతోముకొనుటనుండి, వడవటింటి పంటకు మనుజుడాచరింపవలసిన ఆరోగ్యవిధులన్నియు తెలుపబడినవి. ముద్రితము.

వాతావరణశాస్త్రము, వ్యవసాయము (Meteorology & Agriculture)

దోనయామాత్యుని సస్యానందము. ఇందువాతావరణమునకు సంబంధించిన సమ సవిషయములేకాక వర్షపాతము, వర్షముకొలుచుట, సస్యముల పరీక్ష మొదలగునవికూడగలవు. ముద్రితముగాని పరిష్కృతముగాదు.

జంతు వైద్యము (Veterinary Science)

ఆశ్వ (Horses) శాస్త్రము మనుమంచిభట్టకృతము. సింగస యుద్ధాహరించిన శాలిహోత్రము 'ఆశ్వశాస్త్రము'. ఇది గుజలీప్రతిగానున్నది సుపరిష్కృత ముద్రణమావశ్యకము.

పశు (Cattle) వైద్యము

ఇది నారాయణుంత్రిరచన. గుజలీప్రతిగానున్నది.

సాముద్రికశాస్త్రము (Palmistry)

అన్నయసాముద్రికము. ఇందుండి పద్యములు శ్రీనాథుడు కాకే భండమున గ్రహించియున్నాడు. గుజలీప్రతి.

రత్నశాస్త్రము (Metallurgy)

రత్నశాస్త్రము. ఇది అగస్త్యకృతమగు రత్నపరీక్షకు తెలుగు. ఇందు రత్నశాస్త్ర పారిభాషికపదములు సంస్కృతనిఘంటువులకెక్కలేదు.

వైద్యశాస్త్రము (Medicine)

వేదము అయిర్వేదార్థసంగ్రహము. తెలుగున వైద్యశాస్త్రగ్రంథము అలా రాలింది. ఈ వేదము ప్రసిద్ధుడగు ఆనంతామాత్యుని కుమారుడు.

స్వరశాస్త్రము (Psychology)

స్వరమంజరి గణపయామాత్యుని కృతము. ఇది అముద్రితము.

మనోబోధ¹

పై వానిలో స్వరమంజరి మంజరి ద్విపదలోనున్నది. తత్కిన పన్నెండు ప్రశస్తమైన పద్యకృతులు. వీరి సుపరిష్కృత ముద్రణములపలన శాస్త్రవాఙ్మయమనకేగాక, సాహిత్యవిచుక్కకు ఎంతో వికాసము గలుగగలదు.

వేదాంతవాఙ్మయము (Philosophical Literature)

జ్ఞానవాసిష్టము

మడికి సింగన సంకలనగ్రంథశాఖకేగాక, వేదాంతవాఙ్మయమునకు నాడుచే. అతని జ్ఞానవాసిష్టము² అద్వైతవేదాంతవాఙ్మయమునకు ఆదిర్చుతి. శ్రీ. శ. 16వ శతాబ్దినుండి 19వ శతాబ్దివఱకు నీ వాఙ్మయశాఖయందు చాలా గ్రంథములు వెలుబడినవి. ఈ గ్రంథములు చాలావఱకు దత్తాత్రేయార్ద్వైతసంప్ర

1. B Iletin of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras-Edited by N. Sundareswara Rao (1935)

2. ముద్రితము. వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి అండ్ బ్రదర్. మదరాసు 1935- ఇందు పీఠికలు మొదలైనవిలేవు. మూలముమాత్రము గలదు.

దాయమునకు జెందినవి.¹ ఈ వాఙ్మయశాఖ ప్రత్యేకముగా పరిశ్రమ చేయదగినది. ఇందును చాలాగ్రంథములు అముద్రితములుగానేయున్నవి.

ఇంతవఱకును మడికి సింగన కవులచరిత్రలలో వాఙ్మయచరిత్రలలో పూర్వకవిగానేగాని, వాఙ్మయచరిత్రలో నాతనికిగల విశిష్టస్థానము నీరూపితము కాకపోవుటచేత, ఈ సకలనీతిసమ్మతపీఠిక యింత దీర్ఘముగా వ్రాయవలసినదని. ఈ సాధు విశ్వవిద్యాలయములలో, ప్రత్యేకముగా ఒక్కొక్క కవినిగూర్చి పరిశ్రమ జరుగుచున్నప్పుడు, మడికి సింగననుగూర్చి అట్టి పరిశోధన జరుగవలసినదే. అంతసామగ్రి ఆతని రచనలలోనున్నది. నేను సూచించినది దిజ్ఞాత్రము.

మడికి సింగనతోగూడ, ఇందు సూచించిన శాస్త్రీయవాఙ్మయము, వేదాంతవాఙ్మయము, ఆకరగ్రంథవాఙ్మయములనుగూర్చి పరిశోధనలు విశ్వవిద్యాలయస్థాయిలోగాని, ప్రత్యేకముగాగాని ప్రారంభమైనచో, ఈ పీఠికారూపి పరిశ్రమ ఫలవంతమగునని విన్నవించుచున్నాను.

ప్రాచీనాంధ్ర వాఙ్మయపరిశోధనకు ప్రధానాధారమైన ఇట్టిగ్రంథమునకు పీఠిక వ్రాయుటకు బ్రోతస్సహించిన డాక్టరు పోజంగి శ్రీరామఅప్పారావు (పి. యస్. ఆర్. అప్పారావు) గారికి, గ్రంథమును ప్రకటించిన ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్యఅకాడమీవారికి ముఖ్యముగా శ్రీదేవులపల్లి రామానుజ రావుగారి నా కృతజ్ఞత నిందుములముగా తెలుపుకొనుచున్నాను.

2-2-1137/5,
అక్షిప్తాంతనిలయము,
మ్యా నల్లగుంట,
హైదరాబాదు.
8-7-1970

నిదుదవోలు వేంకటరావు.

1. దత్తాత్రేయవాఙ్మయము "Works relating to Dathatrya Cult in Telugu Literature" Essays in Philosophy- Dr. T. M. P. Mahadevan Commemoration Volume. (N.V.)-in English.

సకల నీతిసమ్మతము

“The Forgotten Poets’ Series ” No. X.
Edited by M. Ramakrishna Kavi, M. A.

SAKALANITI SAMMATAMU
Compiled by MADIKI SINGANA

Copyright reserved]

[Price 1.50

ప్రథమ ముద్రణము — ముఖపత్రము

శ్రీ

ముద్రాపూత్యాది ప్రాచీన గ్రంథోద్ధృత పద్యములతో
మడికిసింగనార్యునిచే సంకలితమగు

సకలనీతిసమ్మతము

ఇది

పూ - రామకృష్ణకవిగారిచే

బరిశోధింపఁబడి

ఆంధ్రపత్రికాముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రింపఁబడి ప్రకటింపఁబడియె

1923

ప్రథమముద్రణము

ఉపోద్ఘాతము

—: 0 :—

రాజ్యాంగములలో సకలవర్గముల వారును బరస్పరము ప్రవర్తింప వలసిన సీతిమార్గమును సకలగ్రంథసమ్మతమగునట్టిదిగా నేర్పి దీని సకలసీతి సమ్మతముపేర ముడికిసింగన కూర్చె. ఇందుఁ జేర్చునుద్దేశించిన సీతివర్గముల గ్రంథారంభముననె (17వ సంఖ్య గద్యమున) కవి వివరించె నందు “అధికాభము పిరోవభేదంబును” అను నంతకుఁగలమూఁదాశ్వాసముల గ్రంథమే మనకు లభింపఁగా నిందు ముద్రింపఁగడంగితిమి. పైభాగము సహితము లభించునని వాఙ్మయమునకు నిక్కముగాఁ బెంపుగలుగును. ప్రతిజ్ఞాతవిషయములో రాజ సీతి భాగము మూఁదాశ్వాసములనె ముగియుచుండుటవలనను దక్కినభాగములో లోకోక్తి సంగీతనాట్య విషయమును బూజాప్రతిష్ఠాధి ప్రశంసలును గలవగుటచే సీగ్రంథమును మొదటవ్రాసికొనిన వారు దాని ససంబద్ధమని వదలియుండురేమో.

ముడికిసింగన గోదావరీప్రాంతమున నుండు పెద్దమండికి నివాసియయ్యును నోరుగల్గిన కుత్తరమున నుండు రాసుగిరి పట్టణమున కధీశ్వరుండగు కందన మంత్రి కాశీకుండై బహుగ్రంథముల రచించె. వానిలోఁబెక్కుపురాణము, భాగవత దశమస్కంధము (ద్విపదకావ్యము), వాసిష్ఠ రామాయణము మనకులభించు చున్నవి. దశమస్కంధభాగము తంజావూరి పుస్తకభండారమున నాద్యంతములు లేక యొక మాత్రకగలదు. తక్కినవి ముద్రితములైనవి. కందనమంత్రి పేర సీతితారావళియని యొకగ్రంథము సింగన రచించినది నేటికిఁ గానరాదు. సింగన సకలసీతసమ్మతమున దానిలోనుండి పెక్కుపద్యములు దాహరించుకొనెను. ముడికిసింగన యుండినకాలము వర్మపురాణ రచనాకాలము తెలిసినందునఁ జిక్కులు లేక విస్పష్టమగుచున్నది.

“ఆకరయుగానలమృగాంకశకపత్నరములై జరగు శార్వరినిబుడ్యా ప్రాకటితమార్గరపంచమినిబొల్చు నుడువాలసుత వాసరమునందున్ శ్రీ కరముగామణికి (మండికి) సింగనదెనుంగున రచించెఁ దగఁబెక్కుపురాణం బాకమలమిత్రశీరాంకుపుగఁగంద నచివాగ్రణికి మంగళమహాశ్రీ.”

అనగా శాలివాహన వర్షములు 1342 అకు సరియైన క్రీ. శ. 1420 సం
వత్సరమునఁ బద్మపురాణము రచింపఁబడియె. కవి తన గ్రంథరచనాకాలము
చెప్పజున్నను గందనమంత్రియు సతని కాలములగు ముప్పదియుఁ దెలుంగు
రాయఁడును బ్రభుత్వము చేసిన కాలములు సులభముగా లభించుచున్నందున
మడికిసింగన కాలము దస్సావ్యము గానేరదు. సకలనీతి సమృతమునఁ బద్మపురా
ణమునుండి పద్యములు (204 మొ) గ్రహింపఁబడి నందున నిది 1430 క్రీ. శ.
ప్రాంతముల రచింపఁబడియుండును. ఈ కాలమునే శ్రీనాథుఁడును, నిశ్శంక
కొమ్మనయు (శివలీలావిలాసకర్త), గౌరన, అనంతుఁడు, జక్కన, మల్లన
మొదలగు కవులు తమతమకృతులచేఁ బ్రఖ్యాతిపడయుచుండిరి. సకలనీతి సమృ
తము దేవాంకితమైనను గందనమాత్యుని భ్రాతయగు కేసనమంత్రి నబిహమా
నముగా నిందుఁ జేర్చొనఁబడియె. కందనబ్రాహ్మణుఁడు, కాశ్యపగోత్రజుఁడు.
కందుకూరి వీరేశలింగంపంతులవారు కందనమంత్రి పూర్వజులలో నొక్కఁడగు
గన్నమంత్రిని మార్కండేయపురాణకృతిపతియగు గన్నమంత్రిగా గ్రహించి
ప్రమాదపరంపరతో భావనాసోపానములు గట్టెను. కందమంత్రిని.

“ఘరణీదేవకులాబ్ధి చంద్రవిలసద్దానాంబు ధారార్చి వి
స్తరసాస్తాంబుజ మంత్రిరక్షణ కళాచారుర్యసాహిత్యగీ
తరసా స్వాదనలోకమానసనదావర్మజు శ్రీముప్పదీ
శ్వర కారుణ్యకటాక్షవర్ధిత మహాసౌభాగ్యభాగ్యోదయా.”

అని పద్మపురాణమున నష్టమాశ్వాసాంతమునఁ గవి సంబోధించెను.
మారన మార్కండేయపురాణమున గన్నమంత్రి వంశావతారక్రమము
వర్ణించుచు.

“ఆచతుర్థకులసుధాంబుధినుదయించె నమితకాంతిచంద్రుఁ డవనిభరణ
దిగ్గజేంద్రమును విత్తీర్ణమందారంబు మల్లనై న్యవిభుఁడుమహితకీర్తి”.

అని గన్నమంత్రిఁజతుర్థవంశజునిగాఁ జేర్చొనియె. కావున నీరెండు
వంశములవారును భిన్నులగుట నిశ్చయము. కందనమంత్రి తాతలు కాకతీయ
గణపతియొద్ద సామంతులైయుండి గణపేశ్వరాధిపతియగు దేవాలయప్రతిష్ఠలు
సేసి ప్రఖ్యాతగాంచిరి. మడికిసింగన తిక్కనసోమయాజి కుమారుఁడగు
కొమ్మనమంత్రికి దోహిత్రుని కుమారుఁడు. ఆదోహిత్రుఁడగు నయ్యలమంత్రియు

ననపోతిరెడ్డికి మంత్రియై ప్రసిద్ధికెక్కె. కాపుననే మడికిసింగనకు రాజనీతి శాస్త్రముల ధారంధర్యము గలిగెఁగాబోలు. మడికిసింగన కాలము సనుసరించి చూచినయెడల, దిక్కన కాలము 1260 కంటెఁ బ్రాతపదను.

సకలనీతిసమృతమున సుదృఢములగు పద్యముల కాకరగ్రంథనామములఁ గవియే పేర్కొనియె. అందు ముద్రామాత్యము, నీతిసారము, పంచతంత్ర, పురుషార్థసారము, నీతిభూషణము, కామందకము, నీతితారావళి, కుమారసంభవము, చారుచర్య, బద్దెననీతి, పద్మపురాణము, శాలిహోత్రము, భారతము మొదలగునవి గలవు. వీనిలో మొదటియేడు గ్రంథములు నష్టములయ్యె. కుమారసంభవము నన్నెచోడకృతము, బద్దెననీతియు మేము ముద్రింపించి యుంటిమి. చారుచర్య శ్రీముక్త్యై ప్రభువులచేఁ బ్రకటింపఁబడియె. శాలిహోత్రము పీఠికాపద్యములు గానరాక కొంతభాగము పెక్కుచోట్లు ముద్రితమయ్యె. తక్కినవి సుప్రసిద్ధములు. ఈ గ్రంథములన్నియు సింగనకంటె (1420క్రీ.శ.) బూర్వరచితములని స్పష్టము.

శాలిహోత్ర మనునశ్వశాస్త్రమును మనుమంచిభట్టారకుఁ డనుకవి హయలక్షణ విలాస మనుపేరఁ దెనిఁగించెను. ఇయ్యది యెంతప్రాచీనమో యెఱుఁగుట కానుకూల్యములేక పీఠికాపద్యము లెచ్చటను లభించినవి కావు. అవి చాళుర్యకంపభూపతి కంకిత మీయఁబడియె. విద్యానగరపుఁ గంపభూపతి మడికి సింగన కాలమువాఁడు కాపున మనుమంచిభట్టును నతనిప్రభువగు కంపరాజును దప్పక ప్రాచీనులే.

ముద్రామాత్యము క్షేమేంద్రుఁ డను బిరుదము వహించిన లక్కాబట్టను రవి రచించినట్లు తోచుచున్నది. క్షేమేంద్రకవి క్రీ. శ. 1050 ప్రాంతముల నుండెఁ గాపునఁ దద్దిరుదవహనముచే నితఁడు తత్పూర్వఁ డగుటకు సాధ్యుఁడు కాఁడు. ఇతఁడు శూద్రకరాజచరిత్రమును శతపక్షినఁదాదమును రచించినట్లు లక్షణగ్రంథోదాహృతపద్యములవలనఁ దెలియుచున్నది. చాలబోధమనియుఁ గదినంజీవని యనియు సందిగ్ధనామములు గలయొక్క ఛందోగ్రంథమున ముద్రామాత్య నీతిభూషణ పురుషార్థసారములనుండి పద్యములుదాహృతము లయ్యె. అందు ముద్రామాత్యములోని దని క్రిందిపద్యము గానఁబడుచున్నది.

మ. మనుజాధీశ్వరుకంటె మంత్రిబలసామర్థ్యంబు నర్థంబు రా
జ్యనియోగంబును నగ్గరిం బగుచు నాజ్ఞాలంఘనోద్యుక్తుడై
చును దుష్టవ్యవసాయం డే మఱి మదోన్మత్తాత్ముడై కూలుఁ గ్ర
క్కున ము న్నాతనిచేఁ దడిశుఁడు నదీకూలావనీజాకృతిన్.

ముద్రామాత్యము కేవలము నీతిగ్రంథము కాక ముద్రారాక్షసమువలె
నొక రాజు ప్రాభవమును సంపాదించు మంత్రిశిఖామణి నీతిధారంధర్యమును
వర్ణించుకావ్యమో యనునందియము గలిగించుచున్నది. ఇందు రాజరాజవంశజు
లగుచోళభూపతుల జయించిన చాళుక్యరాజులయొ లేక చాళుక్యుల జయించిన
కాకతీయులయొ పరాక్రమము ప్రశంసింపఁబడిన ట్టుదాహృతవద్యములవలన
నూహింపఁదగియున్నది.

ఆ.వె. రాజరాజవంశభూజనపతు వీలి, రకట మంత్రి దొలఁగి 'యలికినాఁడు'
ఏది వనుపు సేయ నిటు నిల్వఁబోలదు, రాజు లేనికయ్య మోజపడునె. 927

ఉ కొన్నిదినంబు లిక్కడ నకుంతితలీలఁ బథశ్రమార్తియై
యున్నబలంబు గెల్చుకొను తొప్పగు నంతియ కాదు శత్రుభూ
మిన్నజమార్గ మారయక మిన్నక యేఁగుట యేది బుద్ధి యా
యున్నెడఁ జూచి వెళ్లుజను లున్నర (?) చెప్పఁడు గూఢచారతన్. 852

ఇవి కథాభాగములోనివద్యములట్లు గాన్పించును గాని కేవలము నీతి
విచారములు గావు.

నీతిసారమును మొదటికాకతీయరుద్రదేవుఁడు రచించినట్లు ప్రాచీనపద్యో
దాహరణములు గలవు. ఉషాపరిణయ మనునంస్కృతనాటకము రుద్రదేవకృత
మని యొకటి గలదుకాని యక్కవి కాకతీయుఁడా యనుట విశదము కాదయ్యె.
సంస్కృతభాషలోఁ గామందకనీతిసారము, శుక్రనీతిసారము, అని ప్రసిద్ధములుగా
రెండునిబంధనములు గలవు. సింగన యుదాహరించిననీతిసారపద్యములకు
మూల మారెంటను గానరాదు. భార్గవస్మత్యనీతిసారమని మూఁడువేలశ్లోకము
లలో నొకటి యుండినట్లు వైశంపాయనకృతివ్యాఖ్యాతయు యాచార్యకృతంత్ర
కారుఁడును బేర్కొనుచున్నందునను వీరమిత్రోదయాదిగ్రంథములలోని బృహ
స్పతిమతనీతియే మననీతిసారపద్యములఁ గానవచ్చుచున్నందున రుద్రదేవుఁడు
భార్గవస్మత్యనీతిసారమునె తెనిగించె నని సందేహము గలుగుచున్నది.

నకలనీతిసమృతమునఁ బంచతంత్రపేర నుడివినగ్రంథము లభింప
దయ్యె. కర్తవీరు నెఱుంగ సాధ్యము గాదు. ఈకవి లభించుచున్నచోప
తంత్రముల కర్తలకంటెఁ బ్రౌఢుఁడని వెంకటాచార్యవద్యమునఁ బోల్చి
చూచిన నెఱుంగవచ్చును.

నీతిభూషణమును నాంధ్రభోజుఁడనుకవి రచించినట్లొకక్షణగ్రంథమునఁ
గలదు కాని యతఁ డెవ్వఁ డని గుఱింప వీలుకాదు. బాలబోధలక్షణమున
దీనిలోనుండి పెక్కుపద్యములు దాస్యము లయ్యె. అందు

మ. నకలస్థాణుశిరఃప్రవర్తి నురువక్షద్యంధ్యకుక్లాభిరం
జకుఁడన్ సర్వదిగంతగామి ననకృత్యంశేవ్యమానుండ నై
ష్ఠికుఁడం గావున మత్సమానుఁ డగునే శీతాంకుఁ డం చెప్పడుం
బక మిందుం బ్రహసించునట్లు నుజునుం బల్కుం దురాత్ముం డిలన్.

చ. వలసినవంకలం గురియు వర్షసమాగమమేఘ మేఱి త
న్మలినత దాతయం దవగుణంబును సహ్యమె పృష్ఠి లేక ని
ర్మల మగుచోఁ దలంపఁగ శరద్ధన మేటికి నట్లు యిగిమై
నెలయనివానివెల్లఁదన మేమి ప్రయోజన చుర్ఛికోటికిన్.

అని మొదలగు పద్యములు గలవు. నీతిభూషణమునకు సంస్కృతమున
మూలమేదో యిప్పటికిఁ తెలియరాదు.

పురుషార్థసారము గణపతికి రుద్రదేవికిని మంత్రి యగు శివదేవయ్యచే
రచిత మని “శివదేవయ్య పురుషార్థసారములో” నను నుదాహరణములన
నూహింపఁదగి యున్నది. అతఁడు పురుషార్థసారము గాక “శివదేవధీమణి”
యని మఱుటయు గలయొకశతకమును గూడ రచించినట్లు తోచుచున్నది. బాల
బోధమునను లక్షణశిరోమణిలోను పురుషార్థసారశివదేవశతకపద్యములు పెక్కు
లుదాస్యము లయ్యె. శతకములోనుండి—

ఉ. ప్రాణు నపానుఁ గూర్చి యలపాముఁగదల్చి తహార్చ్యకీలితో
ద్యాణము నొత్తి మేను దృఢమై నిగుడం బిగియించి దృఢులం
ఘోషము చేర్చి యావ్రణవఘోషణమున్ విని యందు మానన
క్షీణము సేసినం బవనసిద్ధుఁ డనా శివదేవధీమణి.

చ. అరయఁగఁ బిన్ననాఁట నిరియాకుడనై యెలఁజ్రాయమందు సుం
దరుఁడును నంబినై పదసుదప్పిన గుండయగారిచందమై
ధరఁ జరియింపఁ గల్గినఁ దథాస్తు వృథా పరిపాకరూపదు
ష్కరజననం బిదేమిటికిఁ గాలుపనే శివదేవధీపజ్జీ.

ఆనుపద్యములును, సకలనీతినమ్మతమున నుదాహృతము లగు 144, 179,
సంఖ్య గల పద్యములు పురుషార్థసారమునుండియు బాలబోధమునఁ దత్కర్త
యుదాహరించె.

కామందకము సంస్కృతముననుండి కొండ్రాజు వేంకటాద్రి నరేం
ద్రున కంకితముగా నెనిమిదాశ్వాసముల 1584 క్రీ. శ. వేంకటరామకృష్ణకవులు
తెనిగించినది గలదు. మడికిసింగన తత్పూర్వఁ డగుటచే నందు మనపద్యములు
గానరా కుండుట యచ్చెరువుకాదు కామందకము కౌటిల్యనియర్థశాస్త్రములోని
సారము గలది. దానికి సంస్కృతభాషలో మూఁడువ్యాఖ్యలు గలిగియు నందుఁ
గొన్నిస్థలములు క్లిష్టముగా నుండును. అది శాస్త్రగ్రంథమువలెఁ గాక మనోహర
కావ్యమువలెఁ బ్రసన్నగంభీరమై యున్నది. సింగన యుదాహరించినకామందక
మెవ్వరియనువాదమో కాని యదిప్రౌఢమై సందిగ్ధస్థలములఁ జక్కఁగా వివరించు
నదియై యున్నది. తరువాతి కామందకము పెక్కుచోట్ల నీరసమై శాస్త్రవిరుద్ధ
మగుటయుఁగాక కవిత్వయు శిథిలబంధయై వృత్తజాతినమాహరణమున గవికిఁ
బ్రజ్ఞాదారిద్ర్యము దోపించును. సకలనీతినమ్మతములోని 286-వ పద్యమునకు
రెండవకామందకమున—

మ. తొలుతం దా జలకంబు దీర్చి చలువల్ తోడ్తో విరుల్ సొమ్ములుం
గలపం బందుచు దేవియుం జలకముల్ గావించి రాఁ జల్వలుం
గలపంబుల్ మణిభూషలున్ విరులు జోకం దానె యిప్పించి నే
ర్పులఁ గూడందగు రాజు పెంపెసఁగ నింపున్ సొంపు గల్పించుచున్.

ఈపద్యము రాజు లాత్మరక్షణార్థము తమదేవులయిండ్లకుఁ బోక వారినె తమ
వాసగృహములకుఁ దెప్పించుటయే నీతి యను నుపదేశసందర్భమున నున్నది.
ప్రధానాంశము మఱివి కవి రాజబోగము వర్ణించె. 257-వ పద్యమునకు రెండవ
కామందకమున—

సీ. విషముఁ జూచినవేళ విషయు క మైక
 పదార్థంబు చూచినయట్టివేళఁ
 దలఁకఁబాటుచును గ్రోతులును రాచిలుకలు
 గొరవంకలును సారెఁ గూత లిడును
 గన్ను లెఱ్ఱఁగఁబాటుఁ గలహంసలకునెల్ల
 మఱిచుదంబునఁ జెంది మలయుఁ గొంప
 మదకోకిలంబులు మరణంబు నెందును
 పెన్నెలపులుఁగులు వేగ బడలు

గీ. నిందు నొక్కటిచేనైన నెందు లెప్పు
 తాఁ బరీక్షించి ధారుణీసవున కెప్పుడు
 భోజనము సేయఁదగు నిట్లు భోజనంబు
 చేయుచుండినఁ బతి హాని చెంద కుండు.

ప్రాతకామందకమున “లలిఁ జకోరములకన్నులు విరాగము లగు”
 ననుచోట “చకోరస్య విరజ్యేతే నయనే” యనుటకు రెండవకవి పురాణస్య యని
 పఠించుకొనియె.

287-వ పద్యమునకు సరిగా రెండవకామందకమున—

సీ. భార్యయింటికిఁ జని భద్రసేనుఁడు తొల్లి యామెతోఁబుట్టుచే హతుఁ డగుటయు
 నాలిగృహంబున కరిగి కారాళుండు తనతనూభవునిచేతనె పొలియుటఁ
 బ్రియురాలు విషముతోఁ జేలా లొసఁగిన వేగంబ కాళికావిభుఁడు వడుట
 జడలోన దాచుకుండెడుకత్తి తెలియక రమణీచేతన విహారభుఁడు చెడుట

గీ. యటు కరాళాంజనము పూసి యద్ద మందె
 మేఖలయు నీయ జారూప్యమేదిసీశు
 లవని వై రూప్యసౌవీరు లడఁగు తెఱిఁగి
 యధిపుఁ డతివలయిండ్లకు నరుగరాదు.

అని చెప్పుటలో భద్రసేనుఁడు తనబావమఱుదిచేఁ జంపఁబడె ననియు, కరాళాం
 జనము పూసినయద్దమును, అందెయు, మొలనూలును బ్రయోగించి క్రమముగా
 జారూప్య వై రూప్యసౌవీరరాజులఁ దమతమభార్యలు చంపిరని రాజులకు చేపీ
 గృహగమనము కవి నిషేధించుచున్నాడు. ప్రాచీనకామందకమున భద్రసేనుఁడు

అని తోలుచుచుండే జన్మనటును వైరంతునకు మాటు వైరంతుఁ డనియు
నున్నది. మూలమున—

దేవీగృహం గతో భ్రాతా భద్రసేన మమారయత్
మాతుః శయ్యాంతరాలినః కాచాశం చారసః సుతః
లాజాన్ విషేణ సంయోజ్య మధునేతి విలోభ్య తమ్
దేవీ తు కాశరాజేంద్రం నిజహన రహోగతమ్
విషదగ్ధేన సౌవీరం మేఖలామణినా నృపమ్
నూపురేణ చ వైరూప్యం జాచూష్యం దర్శయేన చ.

అని వైరూప్యమునకు మాటు వైరంతుమనియు కొన్ని ప్రతులఁ బాఠముగలదుః
కాబిలీయమున “దేవీగృహే లీనో హి భ్రాతా భద్రసేనం జహానః మాతుః
శయ్యాంతరతశ్చ పుత్రః కాచాశమ్ లాజా న్మధునేతి విషేణ వర్యస్య దేవీ
కాశరాజమ్ విషదగ్ధేన నూపురేణ వైరంతుఁ మేఖలామణినా సౌవీరం, జాలూధ
మావర్కేన వేణ్యాగూళం శత్రుం కృత్వా దేవీ విమారథం జహాన॥” అని
యున్నది. బాణుని హర్షచరితమున స్త్రీలయందు నమ్మిక దోషజనకం బని “స్త్రీ
విక్వాసిన శ్చ మహాదేవీగృహగూఢభిత్తిభాగ్భ్రాతా భద్రసేనస్యాభవన్మృత్యవే
కాఙ్గింశ్య వీరసేనః మత్పుత్రయనీయకూకాతలనిషణ్ణశ్చ తనయోఽన్యం తన
యమనిషేత్తుకామస్య ద్రవస్య కరూణాధిపతే రభవన్మృత్యవే మధుమోదితం
మమరకనంలిపైర్లాజైః సుప్రభా పుత్రరాజ్యార్థం మహాసేనం కాశరాజం జహానః
వ్యాజజనితకందర్పదర్పా చ దర్పణేన కురధారాపర్యంతే నాయోధ్యాధిపతిం పరం
తపం రత్నవతీ జాచూషమ్ యోగపరాగవిషవర్షిణా చ మణీనూపురేణ వల్లభా
సపత్నిరుషా వైరంతుఁ రంతిదేవమ్ వేణీనిగూఢేన శస్త్రేణ బిందుమతీ వృష్టిం
విమారథమ్ రసదిగ్ధ మధ్యేన చ మేఖలామణినా హంసవతీ సౌవీరం వీరసేనమ్॥”
అని పలుకారణంబుల మగలఁ జంపినవీర స్త్రీల ప్రశంస చేయఁబడియె. ఇంకను
ఘోషింపఁ గలిగరా జగు భద్రసేనుఁడు మహాదేవీగృహమున లోగోడలో
దాచుకొని యున్న తనయన్నచేతనే చచ్చెనట. కాళి రాజగు మహాసేనునిభార్య
సుప్రభ తనకొడుకునకు రాజ్య మిప్పింపఁగోరి మగనిఁ జంపించెనట. సుప్రభ
కంటఁ గై కేయి ఋజు స్కౌరయగదాః రత్నవతి మదవిభ్రమమిషంబున నయో
ధ్యావతి యగు పరంతపు (నన్య స్త్రీనక్తు) మదనలీలావిలాసముతో నద్దము వినరి
వైచి చంపెనటః సవతిసౌభాగ్యము నోర్వఁజొరక మనందన వైరంతునగ

రాధీశుఁ దగురంతిదేవునిపై విషముక్రిక్కునందియ విసరిచెచ్చి నవడిచెఁ బగదీర్చుకొనియెనట. విదూరథ రాజగు ఋష్టిభార్య బిందుమతి మగని వక్కారు వ్యము సహింపఁజాలక జడలో శక్తికదఁచి యుంచి సురతాంతపవనకుఁ దై విస్రంభముతో తనయురంబున వాలియ న్నతనిఁ జంపిచె ననఁట! ప్రాంతకామం దకమున “కెరలి శత్రుఁపయిఁ బ్రయోగింపవలయు” నని శత్రరాజులలో భేదము పుట్టింప దుష్టత్రీ విషకన్యాప్రయోగమును సమర్థించెను.

ఇట్లు సకలసీతినమ్మతమునఁ గామందకపద్యముల నెల్ల మూలముతోఁ బరిక్షింపఁ దత్కలి వస్తువిచారము చక్కఁగాఁ జేసి వివరణప్రాయముగాఁ దెనిఁ గించె నని తేలుచున్నది.

కవితారచనలో సీతీసార పురుషార్థసారములు చాలఁబ్రౌఢములై నవి. తరు వాతఁ బంచతంత్రీ ముద్రామాత్య కామందకములను గ్రమముగాఁ జెప్పవచ్చును. పురుషార్థసారములో భావములు వక్రోక్తిచతురములై హృదయంగమము లగుచు న్నవి. తుల్యప్రదేశములఁ బోల్చిచూడ నీప్రాచీనపద్యములకఁ దరువాతికవులపద్య రచన తీసిపోయి వస్తునిష్కృష్టియు, రసభావనమగ్రతయు, నిమిడికయు ననుటలో న్యూనత్వము చెందుచున్నది.

అర్థశాస్త్ర ప్రశంస

నాలు గుఱవేదములలో నొక్కటి యగునర్థవేదము మానవునియర్థసంపాదనరక్షణక్రమముల నుపదేశించును. అది యర్థసంపాదనమున సకలరసవాద ధాతువాదక్రియలను, వార్త యను పేరఁ బరఁగు కృషి, పాశుపాల్య, వాణిజ్య ధర్మములును; అర్థరక్షణక్రమమున ధర్మన్యాయపరిపాలనంబును దండనీతియుఁ గలసి యర్థశాస్త్రం బనఁ బ్రఖ్యాతిగాంచె. ఇట్టి శాస్త్రము లోకవ్యవహారవిద్యా సర్వస్వమును గ్రహించుటచే నం దేశదేశముగా రాజసీతి యను పేర రాజ్యరక్షణ క్రమముమాత్రము విశదీకరించునది యర్థశాస్త్ర మని బుధులు వ్యవహరింతురు. ఇందుఁ జాణక్యని పట్టహస్రి యను కౌటిలీయార్థశాస్త్రము ప్రమాణగ్రంథముగాఁ బరిగణింపఁబడుచున్నది. దీనిలో ధర్మస్తీయ మను వ్యవహారకాండమును మను నారద పరాశర యాజ్ఞవల్క్యదులు విస్తరించియున్నందున నదియు “రాజసీతి ముండి తొలఁగింపఁబడి కేవలము రాజరక్షణము, దుర్గాదిస్థానవిధానము, మంత్రి

పరివార లక్షణము, మంత్రాంగప్రవరణము, శత్రురాజులయెడ నుపాయ పరి కల్పము, యుద్ధాంగసమాహరణము, యుద్ధక్రమము కలసి యర్థశాస్త్రంబు సంక్షేప రూపంబు నెందె. నేటికాలమున నిందును గొన్నిభాగములు—ఆత్మరక్షణ క్రమము, యుద్ధాంగహరణము, యుద్ధక్రమము, మొదలగునవి పరిత్యజించిప్రజా సంఘవిధానమును, ప్రజాధికారనిర్ణయమును వార్తావివర్ధకసంఘవిగ్రహస్వరూ పంబును, విజితరాష్ట్రపరిపాలనక్రమమును, సర్వాధికారిబలనిర్ణయవిధానము నాదిగా విస్తరింపవలసియున్నది.

ఇప్పుడు లభించు నర్థశాస్త్ర గ్రంథములలోఁ గొటిలీయము శ్రేష్ఠ మైనది. దానిపై బౌద్ధభిక్షువు ప్రభావతీయు, మానవమిశ్రయజ్వయం, శంకరాచార్యులును, ఖట్టస్వామియు రచించిన వ్యాఖ్యలు కొన్నికొన్నిభాగములకే లభించుచున్నవి. ఖట్టస్వామివ్యాఖ్యకుఁగేరళభాషానువాదము చాలభాగమునకుఁ గలదు. వీని నన్నిటిఁ గ్రోడీకరించి వ్యాఖ్యాసారముతోఁ గొటిలీయమును దెనిగించుచున్నారము. అందుఁ దచ్చాస్త్రసంబంధముగాఁ జాల లిఖింపఁ దలఁచియున్నందున నిం దర్థ శాస్త్రవిషయము విస్తరింప నలవి కాదు.

గ్రంథపరిశోధనము

మేము కొన్ని సంవత్సరములకుఁ బూర్వము నైజామురాజ్యమున వన పర్తిసంస్థానమున నున్న కాలమున సమీపమున నుండు నమరచింత యను రాజా స్థానమునకుఁ గార్యాంతరమునఁ బోయియున్న కాలమునఁ దత్సంస్థానాధీశ్వరులగు శ్రీమంతు రాజాముక్కర సీతారామ భూపాల బహద్దరువారు మాయందు దయచేసి బద్దెన నీతిశాస్త్రముక్తావళియు సకలనీతినమ్మతమును లిఖింపఁబడియుండు కాగితపు సంపుటమును ముద్రజార్థ మొనంగిరి. అప్పటికి నీతిశాస్త్రముక్తావళి మూలభాగము ముద్రింపఁబడియుండుటచేఁ బీఠికలో శ్రీమంతులవారి సహాయము నభినందించుచుఁ జాతభేదములమాత్రము సూచించితిమి. సకలనీతినమ్మతము లేఖకదోషనహస్రపరిపూరిత మగుటచే నాదర్శాంతరము కొఱకుఁ జిరకాలము ప్రతీక్షించియు లభింపమింజేసి తుద కున్న దాని నవరించి ప్రచురించుటయే మేలని తలంచియు మనోరథసహస్రమాత్రవిజృంభితమగు మగుకూఁ గార్య సాఫల్యము గానరాక కొంతకాలము చెల్లిన నాంధ్రపత్రి కాధీశ్వరులు బ్రహ్మశ్రీ శ్రీయుత కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు

పంతులవారు దేశమాతృసేవయు భాషాసేవయునే జన్మజీవితఫలముగాఁ జని
సేయువారు గావున సీగ్రంథప్రాచుర్యమునకు మమ్ముఁ బ్రేరేపించి తగినసహాయ
సంపత్తిని గలిగించినందున దీని నిప్పటికిఁ బ్రకటింపఁగలిగితిమి. ఇందు
యథాశక్తి సవరించెయు నింకను దోషసహస్రములు గలవు. ప్రాచీనగ్రంథపరి
శోధనసంస్కారగ్రంథ మించుకవడసియు ననేకప్రభుత్వముల లేఖకదోషములఁ
దృష్టిగా సవరింపఁజాలక యున్నదియున్నట్లుగా ముద్రించితిమి. ఎట్లో నూతన
కవిత చెప్పట సులభముకాని పరకవిహృదయము గుర్తించి శాస్త్రవిషయమున
నతనిపలుకుల నూహించి తెచ్చుట దుర్లభ మనుట విజ్ఞులెఱింగిన విషయమేకదాః
ఆచర్యాంతరము లవించు నేని భాషకుఁ బరమోపకార మగు నని యెల్లరును యథా
శక్తి గ్రంథాన్వేషణము సేయుదురని ప్రార్థనముతో విరమించుచున్నాము.

చెన్నపురి,

1923

మా - రామకృష్ణకవి

విషయసూచిక

పీఠిక

1. పరిచయము	1
2. గ్రంథరచనావిధానము	2
3. సంకలనగ్రంథములు	3
4. మడికిసింగన	5
5. సింగనకాలము	5
6. గ్రంథస్వరూపము - మూలప్రతి	13
7. ఉదాహృతగ్రంథములు	21
8. ఉదాహృతగ్రంథములు : కవుల వివరణ	26
9. విషయవిభాగము	43
10. ఆంధ్రవచనరచనాపరిణామము	46
11. సింగన కవిత	48
12. పూర్వకవి యనుసరణలు	48
13. వాడుకలు - జాతీయములు	50
14. కొన్ని పదములు - అర్థములు - వివరణ	50
15. లోకనీతులు	54
16. వాఙ్మయపరిశోధన	56
17. తెలుగులో ఆకరగ్రంథములు	57
18. తెలుగుభాషలో శాస్త్రీయవాఙ్మయము	70
ప్రథమముద్రణము - ముఖ్యపత్రము	79
ఉపోద్ఘాతము (ప్రథమముద్రణము)	83
విషయసూచిక	95

సకలనీతిసమ్మతము

భూమాశ్వాసము (1-289 = 289 గద్య పద్యములు)

కృత్యవతరణిక	1
షష్ఠ్యంతములు	2
1. నీతిశాస్త్రప్రశంస	6
2. దుర్గసంరక్షణము	8
3. ఆజ్ఞాపాలనము	12
4. ప్రజాపాలనము	14
5. రాజాదాయవ్యయప్రకారము	18
6. రాజనీతి	19
7. రాజనకుఁ గొఱుగాని గుణములు	30
8. అంగీకరించి విడుచుట	33
9. విషపరీక్షలక్షణము	34

శ్రీయాశ్వాసము (290-641 = 352 గద్యపద్యములు)

10. కరణిక పునీతులు	40
11. రాయసము — కరణము	42
12. వాచకలక్షణము	42
13. బ్రాహ్మణాచారము	43
14. వైద్యనీతులు	44
15. పురోహితనీతి	45
16. యాత్రికుఁడు	45
17. జ్యోతిషికుఁడు	45
18. విద్వాంసుఁడు	46
19. రాయదారప్రకారము	46
20. చారులనీతులు	52
21. సేనాపతిలక్షణము	56
22. రాజకృత్యనీతులు	57

23.	భృత్యులకుఁగొఱగాని రాజుల లక్షణములు	61
24.	రాజులకుఁగొఱగాని భృత్యులు	62
25.	సేవక సీతులు	63
26.	సేవకుఁ గొఱగాని రాజులు	67
27.	షోడశసంధిప్రకారము	70
28.	సామము	77
29.	దానము	80
30.	భేదోపాయము	82
31.	దండోపాయము	85
32.	మాయోపాయము	87
33.	ఉపేక్షోపాయము	87

తృతీయాశ్వాసము (642-993 || 352 గద్యపద్యములు)

34.	షాద్గుణ్యము	89
35.	అష్టాదశవ్యసనములు	91
36.	పానవ్యసనము	95
37.	మంత్రరక్షణార్థములు	96
38.	అనసూయత	106
39.	దండయాత్ర	107
40.	శకునజ్ఞానము	112
41.	యుద్ధదానప్రకారము	119
42.	ప్రయాణవ్యసనపరీక్ష	119
43.	కూటయుద్ధము	131
44.	కార్యత్వరితసీతులు	133
45.	అధికాభముల నయోధ్యప్రకారము	133
46.	చోరసీతులు	134
47.	శత్రునవనమ్మిక సీతులు	135
	అశ్వాసాంతము	138

అనుబంధము

1. సకలనీతిసమ్మతమునుండి	
ఇతరకవులు బాహుళ్యించిన పద్యములు	143
2. గ్రంథసంఖ్యాసూచిక	148
3. మడికిసింగన కాలము	151
4. నీతితారావళి - కందనామాత్యుడు	152
పాఠభేదములు	159
మార్పులు	164
చేర్పులు	169

జాపిక : ఎంత ప్రయత్నించినను ముద్రాదోషములు తప్పలేదు. గ్రంథము చివర సూచించిన మార్పులు, చేర్పులు ముందుగా సరిచేసుకొని.

పిమ్మట గ్రంథమును జదువ ప్రార్థన.

శ్రీరస్తు

సకలనీతిసమ్మతము

ప్రథమాశ్వాసము

శ్రీ మహిళాకటాక్షతులసీదళకౌస్తుభరత్న కాంతులు
ద్వామగతి న్వైలుంగ విదితం బగు శక్రధనుస్సమేతమే
ఘామలభాతిఁ బొల్పు సుగుణాఘృడు రామగిరీంద్రకేశవ
స్వామి త్రి [లోకనాథుడు] ట్రుపింబుగ మత్స్కృతినాథుఁ డయ్యెడున్. 1

వ. అని యాశీర్వచనపూర్వకంబుగా నప్పరమేశ్వరుచరణారవిందంబులు
డెందంబునఁ గుదురువఱచి నమస్కరించి. 2

క. సరసకవితావిలాసుఁడ, గురుభారద్వాజరమ్యగోత్రాబ్ధిసుధా
కిరణాయ్యలార్యతనయుఁడ, హరిదాసుఁడ మడికి సింగయాఖ్యుఁడ ధాత్రిన్. 3

వ. సకలవిద్యజ్ఞనానుగ్రహంబున నొక్కప్రబంధంబు విరచింపం గోరి మనంబున
నిట్లని విత్కరించితి. 4

చ. కరిహయశిక్షలందు నృపకార్యములందును సంధియాననం
గరములయందు వర్తకముఖంబునఁ గర్షకలీల మోక్షత
త్పరుఁ డగుచోట నీతి యనుదర్పణముం బరికించి చూడ కే
వెరపునఁ గార్యనిశ్చయవివేకము దోచునె బ్రహ్మకేనియున్. 5

క. నీతి యెఱింగినమర్దుఁ డ, రాతుల భంజింపనోపు రాజుచేతన్
భ్యాతియు లాభముఁ బొందు న, మాతతముగ ముక్తికాతఁ డధికారి యగున్. 6

వ. అట్లు గావున సకలశాస్త్రంబులందును నయశాస్త్రంబు ముఖ్యం బని తలంచి
చెప్పం బూనితి. నారద వసిష్ఠ వరాహర బాదరాయణ భృగ్వంగిరస గురు శుక్ర

మతాను సారందై చేవమానవరాక్షసంబులైన సాత్త్వికరాజసతామసప్రకారంబు
లగు నయశాస్త్రంబులు ఐరీక్షించి యుంఁద్రాక్షాకోవిదు లగు సుకవీంద్రవిచితం
దైన ముద్రామాత్య వంచతంత్రీ బద్దెమాపాల చాణక్య ధౌమ్య విమర ధృతరాష్ట్ర
బంభద్ర కామందక గజాంకుశ నీతిసార నీతిభాషణ తేమేంద్ర భోజరాజవిభూ
షణ పురుషార్థసార భారత రామాయణాది సుహృత్సావ్యంబులు పురాణేతిహాసంబులు
కందనామాత్యనీతితారావళి లోకోక్తి చాటుప్రబంధంబులయందునుగల నీతివిశే
షంబు లూహించి తత్తత్సారాంశంబు లయ్యైవిధంబుల వర్గనంగతంబుగా సకల
నీతిసమ్మతం బనుపేర నొక్కప్రబంధంబు రచియింపుడు ననిప్రబంధసారంబు
నకు ననుగుణంబుగా నేపురుషునిం ద్రార్థింతునో యని వితర్కించితి. 7

సీ. ఘనకళాభూతకర్కశక్తిజచేటికా సనముల నలఁదిన చందనంబు
నిరీతకంటకశీలానికటమర్కటకటిఁ జెలువారఁ గట్టిన జేలుచేల
ప్రవీటితాపమత్తభల్లూక మౌదలఁ బొలుపారఁ జెరివిన పుష్పమాల
సతతపల్వలపంకసంగిలులాయంబునఱుతఁ బెట్టిన తారహరపంత్తి

గీ. కరణి గాకున్నె సాహిత్యసరణి యెఱుంగ
కణ్ణసంగతిఁ బొదలు దురాత్మకులకుఁ
గవులు తర మెఱుంగక యిచ్చు కాష్ఠికస్య
క్షేణసంసారభవనాశ కేశచేశ.

8

వ. అని విచారించి మత్స్యమితాకన్యకకుఁ దగిన పురుషుండు పురాణపురుషుండె కా
నిశ్చయించి సకలజగదుత్పత్తిస్థితిలయకరుండును నిఖిలవేదాంతవేద్యుండును
బరమయోగి శృంగయవాసుండును వాసవవంశంబురాశిసుభాకరకాశ్యపసగోత్ర
వమిత్రాబ్జనా (మాత్యపుత్ర) కందనామాత్యాగ్రజన్మ కేసనమంత్రిప్రతిష్ఠిత
మహాప్రసాదవిజ్ఞగన్నీవాసుండును సకలలోకస్వామియు నభీష్టఫలప్రదాయ
కుఁడును నగురామగిరి శ్రీకేశవేశ్వరునకు నమర్పించుటయదియుఁ బరమ
పూజావిశేషంబు కావుల మని మనంబును సుపక్రమించి. 9

షష్ఠ్యంతములు

క. అంభోరుహదళవయసున, కంభోనిధికన్యకాకుచాశ్రితకుంభ
జ్మంభితవక్షఃస్థయనకు, సంభోధరపర్జునకు దయాంభోనిధికిన్.

10

క. కైటభరిపునకు సురవర, కోటిరతటాగ్రరత్నకట్టనుకురువిం
దాటోపకిరజరంజిత, పాటలితశ్రీవిరాజపదపద్మనకున్. 11

క. కేశవనాథున కథిలది, గీతారాఘ్యునకు జగదనీకున కాకా
పాశక్లేశారణ్యహు, తాళనునకు నిత్యరంవిదాకాకునకున్. 12

ప. ఏను విన్నవంబు సేయంబూనిన సకలనీతినమ్మతకథాప్రారంభం చెట్టిదనిన.

సీ. ఆలోలకల్లోల మగుదుగ్ధనిధిఁ ద్రచ్చి దేవామృతము తేట చేర్చువనిది
గంధకారుఁడు మున్ను గలపిస్తువులు జోకఁగూర్చి సుగంధంబు గూడినట్లు
అడవి పువ్వులతేనె లన్నియు మధుపాశి యిట్టలంబుగ జున్ను చెట్టుభంగిఁ
దననేర్చుమెఱసి వర్తకుఁడు ముత్తము లీడుగూర్చిహారంబుఁఁ గ్రుచ్చుకరణిఁ

గీ. గృతులు మును చెప్పినట్టి సత్కృతులు ద్రవ్వె
కాంచుకంటెను నొకచోటఁ గానఁబడఁగ
సకలనయశాస్త్రమతములు సంగ్రహించి,
గ్రంథ మొనరింతు లోకోపకారముగను. 14

గీ. అక్రమం బని తలఁపకుఁ డఖిలములును, వర్గులు చేసి చెప్పిన వరుసతోడఁ
జూచి సకలంబుఁదెలియుఁడు నుకవులార, చేరకుఁడు బొమ్మకై వంకచేదుగలదె.

క. కడవెఁడు దుగ్ధములోపల, దొడిఁబడఁ గొణిదెండుసల్ల తోఁడంబడిన
బైడనెడ నొక్కొకపద్యం బడరించి మదీయకావ్యమని వ్రాయుంతున్. 16

ప. అదియెట్లనినఁ గవిత్వగుణవిశేషంబును, సీతీశాస్త్రప్రశంసయు, రాజ్యాంగ
ప్రధానంబై నదుర్గసంరక్షణంబును రాజునవశ్యక ర్తవ్యంబగునాజ్ఞాపాలనంబును,
బ్రజాపాలనంబును, బ్రాహ్మణాచారసీతీయు, దుష్టశిష్టమంత్రపరిశీలనంబును,
గణక పురోహిత విద్యవ్యాచక జ్యాతిపిక వైద్య దూత చార సేనాపతి భట
సేవకోత్తమాధుని లక్షణంబును, సామభేదదానదండమాయోపేక్షేంద్రజాలిక
క్రమంబులును, సంధి విగ్రహ యానాసన ద్వైధీభావంబులును, సప్తస్యసన నిరూ
పణంబును, మిత్రాననూయావిధానంబులును, దండయాత్రాసామర్థ్యంబును,
జతురంగబలసన్నాహంబును, బ్రయాణప్రయత్నంబును, దత్తచ్ఛకుననిశ్చ
యంబును, యుద్ధవిధానంబును, నిజస్కంధాచారనివేశ ప్రకారంబును,
బ్రత్యర్థిరాజ బలాబల చింతలును, సుభయబలవ్యూహరచిత చాతుర్యంబును,
గరి ఘోరక చతురంగ యోధనిశ్చయంబును, గార్హసత్వరంబును, అధికాధుని

విరోధభేదంబులును, రాజపుత్రజ్ఞాతిబంధుజనపరిపాలనంబును, బౌరాంగనా
విట విటిజనలక్షణంబును, సజ్జన దుర్జన వర్తనంబులును, బుద్ధిత్వాగి యాచరి
గుణ విశేషంబులును, వంచగుప్త ప్రశంసయు, సకలలోకోక్తి విశేషంబులును,
నింగితాకారచేష్టలును, సంగీతనాట్యప్రకారంబులును, నన్యపదేశంబులును,
ధనాధనవాణిజ్య కృషివల పశుపాలన లక్షణంబులును, దేవాలయోద్ధాన
తులసీవన తటాకాది ప్రతిష్ఠాఫలంబులును, హరిహరభక్తివిశేషంబులును,
సాలగ్రామ పూజాఫలంబులును, గాయత్రీమంత్ర గురు పితృభక్తివిధం
బులును, నానాతీర్థవిశేషంబులును, మాఘస్నానఫలంబు, నను నివి
యాదిగాఁగలిగి బహుకవీంద్రవాక్యామృతపూరంబై, ధర్మార్థకామమోక్ష
ప్రదం బగు సీతిప్రపంచంబు వివరించెద.

17

చ. మును కవులెల్లఁ జెప్పినవి మున్నొని చర్చితచర్వణంబుగాఁ
బనివడి వ్రాల్చినేల కవిప్రాజ్ఞులు చిత్తములందుఁ జూడుఁ బా
ఘనుఁడగు ప్రౌఢమూలకరి కమ్మని పువ్వులు గూర్చి దండ గ
ట్టినక్రియ సీతిదామము ఘటించుదు మీరలు మెచ్చనట్లుగన్.

18

క. సురతాణిమద్రఁబోలెను, ధర నెల్లెడఁజెల్లిపెక్కుతార్కాణలతో
సరిపెచ్చి సర్వసమ్మ, త్యరహము గావలయుఁ డజ్ఞుఁ డాడినమాటల్.

19

—మదీయము

క. జను లిది యల్పగ్రంథం, బసవలవదు దీనఁ బోయ నన్నియుఁ బెక్కుల్
గనుపట్టఁ జేయు వాతా, యనవిపరము పిన్నగాదె యారసి చూడన్.

20

క. ఘవి నధికుఁడు దెలుపని యు, క్తివిశేషము చిఱుతవాఁడు దెలుపెడు నొకచో
రవికి మఱుఁగైన నొందిని, దివియ ప్రకాశింపఁ జేయదే యొక్కొకచోన్.

21

ఉ. ఆకులవృత్తి రాఘవుశరాగ్రము నందుఁ దృణాగ్రలగ్నసీ
రాశ్రి వార్తియింకుట దశాస్యునిఁ జంపుట మిథ్యగాదె వా
ల్మీకులు నెప్పుకన్న కృతి లేని నరేశ్వరు వర నంబు ర
త్నాకరవేష్టితావని వినంబడ దాతఁడు మేరు వెత్తినన్.

—సీతిభూషణము

క. ఆమల మగు సప్తసంతా, నములం దనిశంబు యశమునకుఁ గుదురె నా
శము లేక వెగదునత్కా, వ్యము చారుణిలోన నౌభకార్యుని కందా.

23

మరల గ వేల్పులచే గ, బృము చెప్పియ కాదె వరము వడసిరి మును బా
మయూరాదులు సత్కా, వ్యముఁ జెప్పినఁ బడయరానివస్తువు గలదే. 24

హ్వర్థప్రతిపాదకంబు లయి శబ్దంబుల్ నిరాయాసభా
'హ్వోనం బొనరింపఁగా రసనవీనాపాదనంబుల్ చతు
'హ్వంఘ్రిప్రభవాపగామహిమ దోషం జూప లేకుండినకా
హ్వకండువుపొంటె మేలె కవిరాట్టిల్పంబు లల్పంబులే. 25

గమ్యంబు దుస్సంధి కాకు విరోధోక్తి పొల్ల సంక్లిష్టంబు జల్లిపొదపు
వ్యర్థబంధంబు పునరుక్తిదోషం బలంకారదూషణంబు
సవిరుద్ధము క్రియారాహిత్య మస్పష్టభావంబు గణయతిభంగ శబ్ద
ంగంబు లెఱుంగక సంగతంబుగ వట్టి మాటలు పురికొల్పి మచ్చరమునఁ

నచి వడ్లును బెరువును బిసికినట్లు, కెలను నవ్వంగ బిలిబిలి కృతులు చెప్పి
'దు లడువంగఁ బఱతెంచువారు కవులె, గోపికాజాలసుఖలోల గోపవాల. 26

లుఁగని చెప్పి సంస్కృతము తీపును నాటడిఁబుచ్చి శబ్దముల్
లుఁగును గాక యేసభలఁ దెల్పఁగరాని యవప్రయోగముల్
లునులు గ్రుచ్చి వా దడువఁ బాడుచుఁ గబ్బిపు దబ్బిముండల్ చేఁ
లుచన కర్ణముల్ పొడుచు బేలుఁగచిం గడిగాఁ దలంతురే. 27

బుకులు గొన్ని పేర్చి వడిఁబ్రాసము నందుల దోష నేర్పు భం
బు నెటువంటి పద్యములు గూర్చినఁ గూర్పంగ వచ్చుఁగాక తద్
'లు వొగడం బ్రబంధములు చోద్యము పట్ట రచింపవచ్చునే
లనులు ద్రవివిసట్లగునె చెర్వులు గట్టుట భూతలంబునన్. 28

—సీతితారాపతి

బండ్ల రీసఖముఖసుఖదపీఠాతంత్ర మునలంబు గొని పెట్టు మోఁదినట్లు
పునుతంతుబంధనాస్పదనప్రసూనంబు కరినంపురజ్జునఁ గట్టనట్లు
పుత్ర సఖదారణారహితదళికాఫలము గొడ్డఁటఁ గొని పాపినట్లు
ంద్రికారసబిందునదృశముకామణి బలితంపుఁగరసానఁ బట్టనట్లు
తురక విసూక్తరసభావజనితమధుర, సకలకావ్యంబు కేవలశాస్త్రతర్క
ర్కశోపలనదృశవాక్పరుషతలను, గుఠిలపడ కేలనైరించు గోపవాల. 29

—మదీయము

౪. పలుకులతీర్థము సరసము, చెలువము నడబడఁగు బంధచిత్రము సొలుగున్
గంధలనఁ జూడవలదే, తలకంతయుఁబోలె గవిత కందనమంత్రీ. 30
—నీతితారావళి

౫. సరసవిచరుచి యెఱుంగని, పురుషులఁ బురువులని నిక్కముగ నెఱుంగుడుచు చా
బురువడిఁబ్బయింబు మేయమి, పరికింపఁగ ఫరణిఁబులభాగ్యం బెందున్. 31

౬. సుందరసర్వలక్షణవిశుద్ధకవిత్వము గన్నచో రస
స్యంది నిజస్వభావుఁ డనఁ జాలినయట్లనిజ స్వభావుఁ డా
నందముఁబొందునట్లు కుజనవ్రతరంబు లెఱుంగ నేర్పు నే
చందురుఁజూచి మోదమున సాగరముల్పిన నూతు లుబ్బినే. 30
—నీతిభూషణము

నీతిశాస్త్రప్రశంస

మ. సయమాక్గంబున లక్ష్మి లక్ష్మిగలచో నారాయణుం డుండు ని
శ్చయ మబ్బో వరఫర్మవృత్తికి నిజస్థానంబు తన్మూలమై
జయ మెల్లప్పుడు నుల్లసిల్లుఁ ద్రిజగత్సంసేవ్యమై కాపునన్
నయూత్తందె వివేకధన్యునకుఁ జింతారత్న మెల్లప్పుడున్. 33

గీ. వ్యసనములు మాని రాజు విద్యత్పరంగ, సంగియైపురాణేతిహాసములు వినుచు
నీతి వినునేని నృపతికినేర్పు మిగులు, వసుధఁబామున కెఱువలవచ్చినట్లు. 34

ఆ. బె నీతియెఱుగువాఁడు నిఖిలంబులందును, భ్యాతిలాభపూజలందు నొప్పు
గాక యెరుఁడుబొందఁగలఁడె నేర్పునకు, వివేకమునకు నూతవెరవకాదె. 35
—నీతిసారము

చ. అనుచుఁదలంచి రాజనవివాధిపు లెంతయుఁ బ్రేమతోడఁ బ్రా
ప్తన మొనరింప సర్వజనతాపాత్రబుద్ధి వహించి యంధ్రవా
గ్దేవధివిలాసవీచికల వారక తెప్పలఁ దేర్చియింపు సౌం
పినుమడిగా నయా పృథిము నిచ్చెద మెప్పులు పల్లవింపఁగన్. 36

సీ. నిత్యనైమిత్తికనియమమతాదుల విపులభర్తంబు గావించునపుడు
కర్మనగోత్రజత్రయవిక్రయాదులచేత నర్థంబు లార్జించునెడల
స్మరకూచిమారపాంచాలాదిమతములఁ గామసౌఖ్యము లందుకాలములను
యమనియమాదివిభ్యాతకారణములఁ గైవల్యమార్గంబు గాంచునెడల

అ.పె. మఱియు సూక్ష్మవాక్యమార్గంబులందును, నధిక మగుచు నున్న యట్టివనుల
వెరవు లేనియట్టిపురుషుండు నేర్చునే, ఫలము నొంద నీతివరుఁడు గాక. 37
—ముద్రామాత్యము

చ. అరయఁగ శబ్దశాస్త్రము లనంతము లాయుపు కొంచె మందులోఁ
గరము ఘనంబు విఘ్నములు గావున సారము పట్టు టొప్పగున్
బరఁగ నసారము ల్విడిచి పాలును నీరును నేర్పరించి నే
ర్పరుదుగఁ బాలుపుచ్చుకొను నంచతెఱంగున భావరాగ్రణి. 38
—పంచతంత్రీ

క. స్మార్తశాస్త్రతత్త్వవి, నిర్మలమతి గాక యెట్టి నీతికథాన
ద్ధర్మము దెలియనమర్థుఁడు, దుర్మతి యే మెఱుంగు శాస్త్రదూషణఁదక్కన్. 39

క. మతిఘంతులయంత్రంబులు, ప్రతియంత్రక్రియనెగాని పాయపు దృఢకీ
లితఘనఘటితకవాటము, దృఢిఁ దాలముచేతఁ గాక తెఱవగ నగునే. 40
—ముద్రామాత్యము

క. భరనొప్పు నీతిమార్గము. పరికింపఁగఁ దిరుగు మంత్రపని మంత్రము లే
కురువిషభుజగము పట్టిన. కరణి సుమీ యౌభశార్యకందనమంత్రీ. 41
—నీతివారావి

క. రాజు లమాత్యులు మొదలగు, భూజనులకు నీతిపథము పొత్తగు నం దే
యోజఁ బరికింప నెవ్వరు. తేజము గం ద్రావిధమ్ముఁ దెలిపెద వరుసన్. 42
—ముద్రామాత్యము

క. పెక్కేల నీతిశాస్త్రముఁ, దక్కక నెవ్వండు నదువు ధర నెవ్వఁడు పెం
పెక్కఁగ విను నాతఁడు దాఁ, జిక్కఁడు సురపతికి నైన సిద్ధం బెందున్. 43
—పంచతంత్రీ

దుర్గసంరక్షణము

- ఉ. శ్రీవతిఁ బోలుభూపతియుఁ జెల్విగుమంత్రయు రాష్ట్రదుర్గము
దీపితకోశసైన్యము బుద్ధీరసుహృజ్ఞనులుం బరస్పర
వ్యాపిమహోపకారు లగు నట్లుగ రాజ్యజాంగమిద్దమై
నోపి పరీక్షనేయవలయు స్పృజశిక్షణలక్షణంబులన్. 44
- ఉ. ఆరసి రాజకంబుల ప్రజావలి కెల్ల సివాన మయ్య భం
డారములున్ బలంబుఁ బ్రకటంబుగఁ దాఁపఁగఁ బోలు దుర్గ మే
భూరమణీకుఁ డేలుఁ బరిపూర్తిగ వానికి వశ్యులై ప్రజల్
భూరిధనంబు గూర్తు రది వోలునె కాదె నిజాభిరక్షకున్. 45
- క. విమతుల కగమ్య మగుదు, ర్గము లేకుండినను బ్రజకు రాజకుఁ దమదే
శము లిడుమం బడు ధనధాన్యము లుండినఁ బదపఁ బ్రాణహానియుఁగల్గున్. 46
—కామందకము
- క. తనప్రజకుఁ బదప నిర్భయ, మని యూఱడి తొలఁగిపోయి యహితుల గెలువన్
(జనియైనఁ జుట్టుముట్టినఁ), దునుము నృపుం డశ్రమంబు దుర్గబలమునన్. 47
- క. పులు లుండుఁ బొదల నేనుఁగు, లలముగిరీద్రముల నుండు ననిశము సింహం
బులు గుఱాల నుండుఁ గావున, బలవంతుల కైన దుర్గబల మది వలయున్. 48
- ఆ. వె. అలహిరణ్యకశిపు నలజడికై యొడి, విశ్వకర్మచేత విశ్రుతముగ
గురునియనుసతమునఁ గోటఁ బెట్టింపఁడే, యమర నమరనాథుఁడమరపురికి. 49
- ఆ. వె. ధరణి మదము లేని కరులునుబోలె దం, వృత్తులు లేని వన్నగములుఁబోలె
నరయ దుర్గరహితులైన పాత్రీశ్వరు, లవని కెల్ల ననదు లగుదు రెపుడు. 50
- క. పరులకు దుర్గము వలదే, హరువరమున భువనవిజయుఁ డగురావణుఁడున్
శరధిగిరిప్రాకారో, త్కరపరివృతమైనలంక ఘన మని యుండున్. 51
—పురుషార్థసారము
- గీ. చుట్టువాట వెలుగు గట్టిగా నిడికొని, యున్నవారిఁ గడిఁది యొర్పు బనిన
సురుతరంపుదుర్గ మొకటి ప్రవేశించి, బలసికొనినపిదప గెలువ వశమె. 52
—వంచతంత్ర

వ. కావున దుర్గంబ రాజ్యంబునకు చిరకాలనిర్వాహకం బదియును భూస్థలంబున నిర్మింపంబడిన ప్రాకారంబు స్థలదుర్గంబు, జలవనపర్వతంబులు స్వభావ దుర్గంబు లయ్యును ప్రాకారంబు లేకయున్న (బరులకు గోచరంబు లగు నీ చతుర్విధదుర్గంబులందును విచిత్ర గోపురాట్టాలకంబులును, ననేక దారుమయ యంత్ర నియంత్రితంబులును, నానాత్మశక్తి శిక్షదక్షి వీరభటప్రాయంబులును, బహు ధనధాన్య రస సంగ్రహంబులును, ననేకజనసంచారక్షమాంతరాళంబులును, దృఢ కాష్ఠ జల సమృద్ధంబులును, బ్రవేశ నిర్గమ మార్గ నిరోధ రహితంబులుగా నొసర్పవలయు, నట్లు గానిదుర్గంబు పందిగృహంబు మఱియును.

53

—సీతసారము

ఉ. శైలసరిన్మరుస్థలవిశాలవనాశ్రయంబు సున్నతా
ట్టాలకమాత్ర గోపురదృఢస్థలవప్రశిరఃప్రఘాతముం
గాలనహంబు ఛాన్యచనకాష్ఠజలాదికమున్ మహాభటో
త్తాలభుజార్గళంబును బ్రధానకవాటము దుర్గ మెమ్మెయిన్.

54

క. గిరులును దరులును జలములు, మరుభూములు మిగుల నైన మనుజేశునకున్
దిరముగ దుర్గముసేయుట, వెర పగు వైరులకుఁ జేర విషమం బగుటన్.

55

—కామందకము

చ. బహుధనధాన్యసంగ్రహము బాణశరాసన యోధవీర సం
గ్రహము నిరంతరాంతరుదకంబునుఁ జాలంగ నింభసంబు సం
గ్రహము ననేకయంత్రములు గల్గి యసాధ్యములై ద్విషదృవయా
వహము లనంగ నొప్పునె భవత్పరిరక్ష్యములై న దుర్గముల్.

56

—సభాపర్వము

చ. సముచితపిస్తుసంగ్రహము సాలినదుర్గము లిచ్చు నందు ఛా
న్యము మిగులంగఁ గూర్చుఁదగుఁ బ్రాణము నిల్వఁగ ముఖ్యహేతు వై
కొమరు గు గానయందు నిదు కోద్రవముల్ సెడకుండఁ బెట్ట ఛా
న్యము పెఱచాన్యమైన నవిలంబగతిం జనుఁ గ్రొత్త సేయఁగన్.

57

—సీతసారము

చ. ధరఁ దృణకౌష్ఠతైలఘృతధాన్యబలాదికవస్తువృష్టమై
గురుతరమై మహాటపులఁ గోటల భూరిగభీరవాపులన్
బరివృతమై ప్రవీరసులభం బగుదుర్గము గల్గుధారుణీ
శ్వరుఁడు దలంప నెవ్వరి కసాధ్యుఁడు వారికి సాధ్యులే యొరుల్. 58
—పురుషార్థసారము

క. రసరాజ మైనలవణం, బెసగఁగ దుర్గముల సంగ్రహింపఁగవలయున్
బొసఁగునె యన్నము మఱి యే, రసములు గలిగినను లవణరసవర్జితమై. 59

సీ. బలుగాఁపు వాకిళ్లఁ బగలు రేయును నిడి కోటపాళెము తగుచోటఁబెట్టి
కనుమవట్లను నెల్లఁ గావలి నియమించి నడిమిచావిడిఁ దగునరుల నునిచి
నగరిచుట్టును జారి నడిపించి క్రంతలఁ దిరుగుచుండఁగఁ దలవరులఁ బనిచి
దినచర్యఁ జాలెముల్ దృష్టివెట్టుచు రేలు దివియలు విడువక తిరుగఁజేసి

ఆ. వె. దొరల రాజులందు నరయుచు భటులందు భేద మొదవకుండ నాదరించి
యచితవృత్తి గావకుండిన దుర్గంబు, నేలఁగలఁడె భూమి నిండ్రుఁడైన. 60

క. బలు వగు దుర్గము గలిగియు, బలములు లేకున్న నిలువ బలవంతునకున్
దలమే నృపులకు నాలుగు, బలములు గలుగుటయె కాదె బలిమి యనంగన్. 61

క. కరులును హరులును రథములు, వరభటులు ననంగ నాల్గు వర్గంబులు నొం
దొరులకుఁ బ్రాప్తై నిలువక, పరసేనం గెలువఁగలఁడె పార్థుం డైనన్
—నీతిసారము

క. ఈ నాలుగుదుర్గములకు, మానుగఁ జొర వెడల గూఢమార్గము వలయున్
ఆనూపజాంగలంబులఁ, బూనిన భూములును వలయు భూనాథునకున్. 63

క. భూగుణముచేత రాష్ట్రము, భోగాస్పదవృద్ధినొందుఁ బొదవినరాష్ట్ర
శ్రీగరిమం బది పొదలు న, రాగము లామంచిభూమి రాజున కెందున్. 64

సీ. సస్యాకరవిశేషనలిలసమృద్ధియుఁ బుష్పాభిద్రవ్యబంధురంబుఁ
బుష్పదేశాన్వితంబును గోహితంబును గుంజరొద్ధవవనపుంజములును
వారిస్థలపథాన్వితారూఢమును నదీమాతృకంబును సేవ్యమానతలము
నై పొలుపొందుట యవనీస్థలంబున కంచితగుణములై యతిశయిల్లు

గీ. నూషపాషాణశర్కరాత్యుగ్రరూక్ష, భుజంగ కంటక తస్కరభూరివిపిన
సంకులం బగుభూమి యనంఖ్యమైన, నేఫలం బగు భూమి నరేశ్వరునకు. 65

సీ. భూరిభూమిగుణంబుల నుల్లసిల్లుచు సానూపము బర్వతాశ్రయంబు
నానావిదేశజనస్తోమధామము దనుపక బహులము ధర్మయుతము
శూద్రకారువణిక్రృచురపురాంతరము నుచితమహారంభకృషీపలంబు
రాజానురాగ మరాతివిద్వేషియుఁ బీడాకరసహంబుఁ బృథుతరంబు

గీ. నైన మండలంబునందు నృపాలుండు, వ్యసనమౌర్ధ్వహీనుఁడగుచు నెపుడు
న్యాయమార్గవృత్తిఁజాయక పోషింప, వలయు నదియు సర్వవర్ధనంబు. 66
—కామందకము

క. ఛరణీనాథ భవద్భుజ, పరిపాలిత మైనవసుధ పరిపూర్ణములై
కర మొప్పుచున్నె చెఱువులు, ఛరణీ కవగ్రహభయంబు దగులకయుండన్. 67
—సఖావర్ణము

చ. వెన నతివృష్టియున్ పుటి యవృష్టియు మూషకముల్ పతంగముల్
మనఁగు టశోభనంబు కృప మాలిన దండుపు శత్రుసైన్యముల్
ఎసగిఁ యరాతితస్కరు లధీశచమూప్రియు లేచి నొంపుటల్
వసులును మానవుల్ రుజులఁబంచత నొందుట రాష్ట్రదోషముల్. 68

శా. ఆదానాధికమున్ మితవ్యయము ప్రఖ్యాతేప్పితద్రవ్యమున్
మోదారాధితదై వతోర్జితము సన్ముత్తాదిరత్నా ధ్యమా
హ్లాదశ్రీకర మాత్మరక్షణవిధాయత్తంబు పైతామహా
నాదిప్రౌఢమునైన పెన్నిధి ధనంబై యొప్పు నక్షీణమై. 69

గీ. ఛర్మాకామార్థలాభవిధానమునకు, సకలభృత్యాదిలోకరక్షణముకొఱకు
నాపదర్థము నర్థరజపరుండు, గా నపశ్యము వలయు భూరాంతుఁ డెపుడు. 70

గీ. ఇట్టిసంపద నెంతయునేర్చుమిగులు, దుర్గములు భూములునుఁగడు దోరముగను
లేచి భూపతి వాత్యావిలూనవికట, విరలకాదంబినీసమవిభవుఁ డగును. 71

ఆ.వె. పరంగ నాత్మరక్షఁ బరపక్షపూజ్యఁ డొఁ, బూని దుర్గసంస్థుడైన విభుఁడు
ఇట్టి దుర్గమునకు నెంతయు వ్యసనంబు, పొడమెనేని చేబు గడమలేదు. 72

ఆ. వెలుగుఁజెట్టి చేనుగలయంగఁబండిన, నుటిపిఠముగొన్న తెలుగుదోష
నాజ్ఞ వెట్టి ప్రజల సరియప్పనంబులు, గొనఁగవలయు రాజకుంజరుండు. 82

క. పరరముఁ బరరము పులిఁబులి, బినరుహనంభవునిదృష్టి పెంపెంతమహిన్
బనరముఁ బులిఁజేయుఁబులిం, బనరముగాఁ జేయు నృపలి బలమడిగాడి. 83

క. అజమైన సింహమగు భూ, భజమన్నన గలుగునట్టిపురుషుం డరయన్
అజమగు సింహంబును భూ, భజమన్ననలేనియట్టిపురుషుండు దళవన్. 84
—పురుషార్థసారము

క. బలపంతుఁడు మన్నించిన, బలహీనుఁడు బలియుఁడనఁగఁబడు ధారుణిలో
వలరాయఁడు చేపట్టిన, యందరు బాజములుగాపె యోడికకండా. 85
—నీతిచారావ?

ఆ. వె. అజ్ఞ లేనినృపుఁడు నరయఁజిత్తరువులో, నున్నరాజుఁ జూడ నొక్క హుళ
అనఁద్రోయునుతునినైనను దండింప, కున్న రాజ్యమేల యుండుఁజెడక. 86

క. పనిలేనియాన గర్వం, బునబొడిచిన మిగుడ నాన పొడిచినవారిన్
జనపాలుఁడు దండింపం, జనుఁడగుక్రియ నానఁద్రోయుజనులనవోలెన్. 87

క. దండము లేకున్నను బ్రజ, లొండొరువుల నాక్రమింతు దులితస్థితిమై
నుండవు వర్ణాశ్రమములు, దండింపని భూమిపతికి ఘర యేర్పడునే. 88

ఉ. జూదము వాదుఁబన్నిదము జోకియు మందటకూటసాక్షి మ
ర్యాదలులేమి గబ్బుమెయి నానకు నిల్వక రాజసంబునం
బేదల నొంచు దప్పుగొని పెట్టమినాదిగ వంచనక్రియన్
గా దడఁకించుదుర్జనుఁ గావనిరా జిల యేలనేర్చునే. —నీతిసారము

ఉ. మండలనాథునాజ్ఞకు నమస్తజనంబులు నోడిపాడిమై
నుండక మేర దప్పి బలియుం డబలున్ మననీక పెద్దమీ
న్కొండికమీను వ్రావుక్రియఁ గ్రొవ్వనఁజంపుచు నుండిరేని య
మృండల మేల యుండు మతిమంతులకుం బరపక్షభైరవా. 90
—బద్దెననీతి

ఆ.వె. తారతప్పసేయఁ దగుశిక్ష చేసిన, సుర్వివతులఁ గొంద తొప్పదండ్రు
అది వివేకమగునె వదన మొప్పకయున్న, దర్పణంబుమీఁదఁ దప్పగులదె
—పంచతంత్రీ

ప్రజాపాలనము

క. నరపాలుఁ డాత్మసంప, ద్వరయుతుఁ డగుచుండి లోకవర్తనవిమఁడై
చరియింప నఖిలలోకము, కరము సుఖంబుండు తండ్రీ గలప్రజలక్రియన్. 92

క. నృపజనచోరాయత్తము, నృపవల్లభ రాజులోభనిజహేతుపులున్
విపుల కగు నైదుభయములు. నుపద్రవముసేయుఁ బ్రజలకొగి భూపతికిన్. 93

క. న్యాయప్రయుక్తుఁ డగుపతి, సాయక తనుఁదనదుప్రజలఁ బరఁగఁగ్రదివర్గ
శ్రీయుతులఁజేయు మరియ, న్యాయతమతి యయ్యెనేని యఖిలముఁజెలుచున్.

ఆ.వె. ప్రజలవర్తనంబు పరికింపనోపని, రాజు కేలగలుగు రాజ్యసుఖము
వారిమేలు గీడు వరుసన తనకును, గీర్తికరమగు నపకీర్తికరము. 95

గీ. వాగ్మితాదులు చారుణీవల్లభునకు, నాత్మ సంపద యాసంపదాత్ముడైన
రాజు గలిగిన ప్రజ వివర్ధనమునొందు, వానపునిఁజేరిబ్రతుకు గీర్వాణుఁబట్టు.
—అజ్ఞాతము 96

క. వినికి గలిగి రక్షించుచు, ననువున దయతోడిపాడి నాయకు లెల్లన్
గొనుచుఁదగ నెఱిఁగి పొగడొం, దినరాజున కుర్వి కామధేనువు గాదే. 97
—భీషణవర్షము

ఉ. రాజు నిజప్రజాసమఖిరక్షణ మెప్పుడు సేయ భూజనుల్
రాజున కర్థవృద్ధియు ధరన్ బహుభంగులఁ గూర్తు రిందులో
రాజవివృద్ధికంటె జనరక్షయె యుత్తమ మెందు భూజనుల్
రాజసురక్ష లేక చెడి రాజవివృద్ధి యొనర్పనేర్తురే. 98
—పురుషార్థసారము

చ. గనులు కృషిప్రపంచ మరి కప్పము సుంకము గోకులంబు నం
దనవనముం జలస్థలపథస్థవణీక్రయ దుర్గరక్షణం

బనఁ గలయన్నిమార్గముల నర్థము గూర్చక వేవలంబి కాఁ
పున పొలియించురాజు సిరి పొందునె రాజమనోజభూభుజా.

99

—బద్దెనసీతి

క. జనపతి పర్జన్యనిగతిఁ, దనభూప్రజఁ బ్రోవవలయుఁ దగఁ బ్రోవడయేఁ
దనుఁ బాసిపోవు నాప్రజ, ఘననీరసనగసిఁ బాయు ఖగములభంగిన్.

100

—సీతసారము

క. ఉత్తమయానములును ఘన, విత్తములును రత్నధాన్యవితతులు నయనం
పత్తినిఁ బ్రజఁ బాలింపక, యెత్తెఱఁగునఁ గలుగు దారుణీకుల కరయన్.

101

గీ. ఫలము కానసేయు పతిగాక నీతితో, భూమిప్రజల సరసి ప్రోవవలయు
నీరు ప్రోదిపెట్టు నెఱిమాలకరివాఁడు, పువ్వుఁబీగ లరసి ప్రోచినట్లు.

102

—పంచతంత్ర

క. తననగరిలోన నించుక, యును భాండాగార మనుచు సునితి దగదు రా
జునకుఁ బ్రజలె భండారం. బని యేమట కరయవలయు ననిశము వారిన్.

103

—సీతిభూషణము

క. ప్రజఁ దల్లి పెంచుతెఱఁగున, ప్రజఁ బతి పెంచునది పెరిగి పడబడి తల్లిన్
ప్రజప్రోవు నందియము పతిఁ, ప్రజప్రో పది నిట్కువంబు బద్దెనరేంద్రా.

104

క. క్రూరుఁ బ్రజ విడుచు నోడఁగ, నేరదు సామ్యునకుఁ గాన స్పృహ ప్రజను సా
ధారణరూపంబున నయ, పారగుడై యేలపలయు బద్దెనరేంద్రా.

105

—బద్దెనసీతి

క. అపదలఁ జెందుప్రజలను, భూపతి మొద లిచ్చి మగుడఁ బ్రోవఁగఁ బాఁ
జేపట్టి విడుపవలవదు, భూపతికిఁ గుటుంబి మనఁగ భూమియ రాదే.

106

—సీతసారము

క. చాలఁ బ్రజఁ బ్రోవకయ తాఁ, గోలాసన్ బాడి దప్పి కొనుచుండెడి భూ
పాలకుఁడు కుప్పఁ జిచ్చిడి, పేలా ల్వెదకికొని తినెడిదేల తలంపన్.

107

—పురుషార్థసారము

క. మండలము నెడినఁ బతి నెడు, మండలమును బతియుఁ జెడ్డమాత్రనె చెడు న
మృండలముఁ బతియుఁ గావడి, కుండలవలె నుండవలయుఁ గొమరురభీమా.

108

అ. య. రథపుఁ బెంప నేర్పి తమకాలముల వృక్ష
ములును బతుకలు ఫలములును బాలు
నాచి గునట్ల రాజు పొనగంగఁ బ్రోవఁ
బ్రజయుఁ బెంపఁ బతికి ఫలము లిచ్చు.

క. జనపతికిఁ బ్రజాపాలన, మున నదతి గలుగు నర్థమును నగుఁ దత్త్వి
దనమున పృథ్వీయమును, ధనహానియు నవజయంబుఁ దగ నిద్రించున్.

—బద్దెననీతి

జ. రాష్ట్రులఁ గాపులొక్కటికిఁ గాఁ గలహించిన వక్రశీలురె
చేవిరులం గృష్ణిత్రియలు సేయక తక్కిన నెన్ను పన్నుకున్
గా డికిఁ బోరిన నృనవికాల మెఱుంగక చెప్పిరేనియున్
పాపదు లెగ్గుగాఁ గొనక బుద్ధివిధిం జను విత్తు రాత్ములై.

111

—నీతిసారము

అ. య. బంధుహీనతకును బరమబాంధవమును, నేత్రహీనులకును నేత్రములును
గిన్నెతల్లిదండ్రు లన్నను రాజులె, కాక ప్రజల కొరులు గలరె యుర్వి. 112

—పంచతంత్ర

క. సాధింపఁ గడిది శత్రుల. సాధించిన బలిమి వృథ నిజక్షితిజనులన్
నాధింపకుండుకులఁ బతి, శోధింపనినాడు నన్నె చోడ నరేంద్రా.

113

జ. జనపతి కనప్రజభారము, తనముఖమున నడవకొనకతక్కినఁ బొలియున్
చిని చెఱురు రతనిసొమ్మున్, జనువారును బ్రజ నరేంద్రచతురాననుఁడన్.

—బద్దెననీతి

గీ. చాలఁ దస్కరావిసాహసకర్ముల. బాధఁ బొరయకుండఁ బ్రజల నెల్లఁ
గావఁ బ్రోవ నృపుల కాక వారలకును, చలఁచిమాడ నొరులు గలరెయుర్వి. 115

క. పోకింబులకును మే లగు, భూకాంతుఁడు మిగులవృద్ధిఁ బొందుచునుండన్
పోకింబునకును గీ డగు, భూకాంతుఁడు మిగులఁగీడు పొందుచునుండన్. 116

అ. య. ఉర్విప్రజలఁ బీడలొనరించెనేనియు, వారిభూరిశోకవహ్నిఁ దగిలి
రాజు నిరియుఁ గులముఁ బ్రాంబు నొక్కట, నీటుచేసి కాని నేర దధివ. 117

అ. య. వరువలన గాసి పడకుండఁ దనప్రజల, బూని యరసి ప్రోపలేని రాజు
రాజు గాఁడు వాఁడు రాజుహాపంబున, జగతిఁ బుట్టినట్టి జముఁడు గాని. 118

అ.వె. పగఱపిలసిబాధ వడకుండ రక్షించు, రాజు లేని మనుజు లోజ లేక
పొలసిపోదు రబ్బిపూరంబులోపల, నావికుండు లేని నావపగిది.

119

చ. బలియుండు సీతిమార్గపరిపాలుండు భూపతి గాకయుండినన్
దలవంగఁ గర్ణధారరహితం బగునావయుఁ బోలె నుండు ని
య్యలఁ బ్రజ గాన నట్టిధరణీశుండు పెన్నిధి భిన్నమై నయ
క్కలమునుబోలె చేగమె తెగన్ విడువందగు నెన్నిభంగులన్.

120

క. పాడి గలపతి వసుంధర, వేడుకఁ బరభూమిప్రజయు వెలయఁగనెక్కున్
బాడి చెడ నడుచుపతి ధర, పాడుగఁ జెడిపోవుఁ బ్రాతఃప్రజయైన వడిన్. 121
—పంచతంత్ర

అ.వె. పచ్చ లాయకట్లఁ బటిబోవు నారంభ, మడవిగలయు నుత్తై కడగఁబొలము
పంటమీద నరులవై దెత్త గజవగుఁ, బ్రజలచేటు భూమి పాడుసేయు. 122
—నీతిసారము

క. ప్రజఁ జెటివి కూడఁబెట్టిన, నిజున మది పలయు వ్యయము నిచ్చలుఁజేయన్
ప్రజయును ధనమును బొలిసిన, భుజబలమున నిలువఁదలమె భూపతికెందున్.
—పురుషార్థసారము

క. న్యాయపుటరి తలపూవులు, గోయుట నట లెప్పు తగదు కువలయపతి క
న్యాయ మతి వ్రూను వాడివినఁ, గాయలువెనఁ గోయునట్టికరణి దలంపన్. 124
—నీతిభూషణము

అ.వె. ప్రజ నజంబుబోలెఁ బట్టి విత్తమునకై, తగిలి చంపెనేని దానఁదృప్తి
యణఁగ దొక్క మాటి కగుఁగాని ఛారుణీ, శునకు మణియు వలయుననిన లేదు.

క. విను గోపాలునిశ్రియఁ గాఁ, పనుధేనువుచేత విత్త మనుడుగ్గంబుల్
గొనవలయు నిత్య మొయ్యె, య్యన ఫలరోషాధికముల నెనీశునకున్. 126
—పంచతంత్ర

క. రాజులకు బలము విద్యయు, నాజులరిపు గెల్వఁగాక యపరాధుల న
వ్యాజమునఁ బ్రజలఁ జంపఁగ, యెఱించెనెఱహ్మరాజు నొండనఁ దలమే. 127
—నీతిసారము

రాజాదాయవ్యయప్రకారము

౪. ఇది దేశంబిది కాలం, బిది యాయం బిది వ్యయంబు నిది ము ముక్తాంతం
జడకత్తె యని విచారము, వదలమి మతి పతి కు సారవై రోదనుడా. 128
౫. అనుంబు వ్యయంబు నొడిచిన, శ్రీయగు నమమైన దశము సెడకుండు పక్షయం
చాయమున కధికమైనను, బాయసు పేదటిమి సార్వభౌమున కై నన్. 129
౬. వ్యవసాయముకొలదియు దే, శవిధముఁ గలంబుఁ బూర్వసంచిత మగు సొ
మ్ము విచారించకయుంబునఁ, దివిరి వ్యయము సేయునరుండు దీనతఁబొందున్. 130
- ఆ.పె. తనకు నాయమైనధనములో నాలన. భాగ మొండె మూఁడుపాళ్ల పాల
నొండె న్నమైన నుచితంబు గాన మిక్కిలివ్యయంబు సేయవలవ దధిప. 131
—బయ్యెననీతి
౭. గోష్ఠాగారమురక్ష, నిష్ఠితకై చూడవలయు నృపతి కది మహా
స్రేష్ఠం బగునాయము నగ, రిష్టం బగువ్యయము నాచరింపగవలయున్. 132
౮. సంవలమున నియతాయతి. ధండారము సేయవలయుఁ బతిప్రియమునకున్
పంచాయము మొదలుగఁగల, యొండాయము లోలి వెదకుచుండఁగవలయున్.
—కామందరము
౯. పోరానచోట భాండా, గారముదెలుచునది గాని కలవ్యయమునకున్
చరుణిలోఁ గుళలుండై, యారఁగ వెలివెలిస వలయు నాయతి సేయన్. 134
౧౦. తగనివ్యయం దొకకానియుఁ, దగ దెప్పుడుఁ జేయఁ బతికిఁ దగినవ్యయం బున్
దగదాయమునకు నగ్గల, ముగఁ జేయు యదియ రక్ష ముఖ్యంబునకున్. 135
—పురుషార్థసారము
- ఆ.పె. అనుదినంబు గలుగు నర్థంబునం దొక, నియతిఁ గొంత గూర్చి నేర్పుదనర
వీమ ధనము వ్యయము సేయక యంతయుఁ, బాటఁజల్లునృపతి బ్రతుకు నోటు. 136
—నీతిసారము
౧౧. తనమీమి నొయ్యనొయ్యన, జనపతి యొకకొలదితో రసాయనభాతిన్
జను ననుభవించ ననిశము, విను మది కడు మీఱనేని విషమగుఁ బదపన్. 137

క. మండలమున నాలుకచవు, లొందొకభోగంబు తెలుగ కొగిఁ జట్టరులై
యుండెడి కులభృత్యులఁ బతి, భండాగారంబు గాఁపు పంపఁగవలయున్. 138

క. భాతిగ నిన్నహులైన కి, రాతులు గొల్లలును భోగరతి లేక ధృతిం
గాతురు వెలవారలు దా, వేతురు విత్తాపహరము వెలయఁగ మదిలోన్. 139
—పంచతంత్ర

క. భూరమణుఁడు పేదైనను, దారుణి నెచ్చోటఁ దగదు ద్రవ్యము పెదకన్
వారాశి వట్టిపోయిన, నీ రొందొఁ దెన ఘటింప నేరఁగనగునే. 140
—నీతిభూషణము

రాజనీతి

క. ద్రోహుల దండించి బృహ, ద్వాహర్గళశక్తి రిపుల భంజించియు ను
త్సాహముతోఁబ్రజఁ గావఁగ, దోహలమతి నజుఁడు భావతుల నిర్మించెన్. 141

క. వనజజుఁ డింద్రానిలయమ, ధనదార్గ శశాంకవరుడదహనాంశంబుల్
గొని నిర్మించుట భావతి, జనవతి శాసిండు దివ్యసామర్థ్యమునన్. 142

చ. జనవతి వేగుజామున లనన్మతి మేల్కొని కుచ్చగాత్రుడై
యొనరఁగ సంధ్యయున్ జవము హోమము బ్రాహ్మదాహజయుం గ్రహం
బున నొనరించి భావజలఁ బొల్పుగ నానసి పీడుకొల్పి నె
మ్మనమునఁ జేయఁగావలయు మంత్రవిదార సుమాత్యయుక్తఁ డై. 143

చ. సకలజనానురంజనము సత్కము శౌచము మంత్రగోపనం
బక్రపణవృత్తి దక్షత ధనార్జితశీలత భోగ మీగి నా
స్తికఖలసంగవర్జనము శిష్టవిధేయత దుష్టనిగ్రహం
బకుటిలభావ విండ్రయజయంబు గుణంబులు భూమిభక్తకున్. 144

మ. అతినా నిక్య మతిప్రసాద మన్మతం దాలస్యమున్ వీరసూ
త్రత హృత్కృష్ణము వీరచింత విషయాక్రాంతం బహుమతం బని
శ్చితకార్యార్థ మనర్థచింత సాతదాక్షిణ్యం బసల్పక్రియా
ప్రత మస్థైర్యము నాఁ జతుర్దశకముల్ వాగ్దోషముల్ పర్వముల్. 145
—పురుషార్థసాము

బ. జననం యోగ్యాయత్తుడు, నొనరఁ బరాయత్తపతియు నుభయాయత్తుం
బును గలరు పీఠిలోపలఁ, దనరఁ బరాయత్తుఁ దధమతా నుఁ డరయన్. 146
—ముద్రామాత్యము

బ. పునుజాతిపతియు పుంత్రియుఁ, దనరఁగ రాష్ట్రంబు దుర్గధనబలమిత్రుల్
మునుకొను రాజ్యాంగంబులు. నొనరఁగఁబటునత్వబుద్ధియు క్తంబగుమన్. 147
—రామందరిము

బ. పురిశత్తము ప్రకృతులు మే, నతిశయధర్మంబు ప్రాణ మతివృథతరనం
కృతి జోడు చరులు కన్నులు, చతురుండగు దూత మోము జననాథునకున్. 148

బ. స్వామియు పుంత్రియు దుర్గ, స్తోమము రాష్ట్రంబు భనము సుహృదులు బలమున్
గామహి సప్తాంగంబులు. నేనుజక యొనర్పవలయు నిందుల రక్షిల్. 149

బ. ఉన్నావ్రాహ్మపంత్రిశక్తుల సజేయుం డై పరిక్షీణనం
కిన్నావ్యగ్రండు గాక విగ్రహముదో దేశంబు గాలంబు నం
పన్నామగ్ర్యముఁ జూచి కార్యముదెసన్ బ్రారంభియై భూప్రజన్
దాల్పల్యాప్తిమనస్సుఁ డై నపతి శశ్వచ్ఛ్రిసమేతుండగున్. 150
—నీతిభూషణము

క. గతదోషుడు గుణవంతుడు
కృతవిద్యుడు శక్తియుతుడు గీర్వాణసమో
న్నతచరితుఁ డాత్మరక్ష
రతుండగుపతి యనుభవించు రాజ్యసుఖంబుల్. కామందకము 151
—పురుషార్థసారము

సీ. శస్త్రాదిగతియుద్ధనముదితప్రజ్ఞయు ఘనవృత్తిదాక్ష్యప్రగల్భతలును
దాసులయుక్తి యుత్సాహంబు నూరితదార్ధ్యనూనకేశధైర్యమహిమ 152
సుభగప్రభావంబు శుచితయు మైత్రియుఁ ద్యాగనత్యములుఁ గృతజ్ఞతయును
సున్నతవంశంబు నుచితశీలతయును దమమును శమమును ధర్మరతియు

గీ. దయయు సత్కారవములు మార్దవము ననఁగ
నాదిగాఁ గల పరమకల్యాణగుణము

లోపు నొప్పగు భూదాతుకొప్పించు
లక్ష్మ్యమైయుండు లక్ష్మీకటాక్షములకు.

153

చ. పరిగతసర్వశాస్త్రైశ్చ ధానురశాస్త్రపథానుసారైః
యరయ విసీతినమృతనిజాత్మకుఃతై గలదండనీతిమైః
బరంగు నిజప్రజానియసంబంధుః తై న మహీభునంపవై
శరనిధిః బొందు పెన్నదులవాడునఁ గ్రమ్మఱనేర పెన్నఁబున. 154

సీ. వాగ్మి ప్రగల్భుఁ డవంచిత స్తృతీయు నుదగ్రుండు నుగ్రబలాధికుండు
దండనయక్రియాదక్షుండు కృతవిద్యుఁ డధికస్వేద్యుండు నమితబుద్ధి
అహితాభియోగప్రహసనుండు సర్వదుష్టప్రతీకారవిపక్షిణుండు
శత్రురంద్రానువీక్షణకానిపుణుండు సంధివిగ్రహిత తల్లిసారవేది

గీ. గూఢమంత్రప్రచారుండు చూడదేశ
కాలభేదకుఁ డర్థసంగ్రహవిదుండు
నుచితపాత్రజ్ఞుఁడును వినియోగరతుఁడు
నైనభూపతి యాత్మగుణాకరుండు. 155

చ. భయలోభానృతమత్సరత్వములు కోపం వీర్ష్యయుం ద్రోహమున్
బ్రియమున్ జావలమున్ బరావకృతి యుద్రేకంబులన్ జాడ్యమా
స్థయుఁ బై శున్యములున్ దోషంగి ప్రియవాక్సంపన్నుఁ డైవృద్ధసే
వయునుం గల్గినవాడుదాను సరదేవప్రాప్తి కర్హుం డగున్. 156

సీ. విన విచ్చగించుట పేడ్కతో వినుటయుఁ బన్ను గా విన్నవి పట్టుటయును
దగఁ బట్టునవి ద్రువంబుగ నిల్పుటయు సర్వసమితిసాధ్యాసాధనములయెఱుక
అర్థవిజ్ఞానసమర్థమహోద్యోగరతియు నయు క్తవిరక్తతయునుఁ
గార్యస్వరూపంబు కడఁకతోఁ గైకొంట యవి బుద్ధిగుణములై యెందుఁ దనప

ఆ.వె. విహితకోపశౌర్యవీతజాడ్యము శ్రీఘ, కారితలు దలంపఁగా భరితి
నొప్పుగలిగినట్టియుత్సాహమీగుణా, యత్తుఁ డైనవాఁడె యవనిభిఁడు. 157

సీ. గురుపులఁ బ్రణమితవరభక్తియుక్తుల నద్భావచేష్టల సజ్జనులను
సుకృతకర్మంబుల సురం భూసురలను మృదులమనోవృత్తి మిత్రజనుల

బాంధవజనుల సంభ్రమచేష్టితంబులఁ గామినీజనములఁ ద్రేపములను
దాసజనంబులఁ దగుప్రసాదంబుల నితరుల దాక్షిణ్యపతురపృత్తి

గీ. నాత్మపక్ష్యులఁ గావించి యన్యకర్మ, నిందసేయక సత్కర్మనిష్ఠుఁ డగుచు
జారుకారుణికత్వము సర్వలోక మధురవాక్యము గలవాఁడుమనుజవిభుఁడు. 158

—కామందరము

క. గురులను గులచ్ఛద్దుల భూ, సురుల ననాథులను బుధులఁ జుట్టంబుల నా
మీదలను పీనులఁ గరుణా, వరుఁడై రక్షింపవలయుఁ బార్థివుఁ డర్చిన్. 159

—పురుషార్థసారము

క. కలిమియె చూపుచు నొరులకు, ఫలియింపనిరాజనంబు పనియేమిటి
యిల కేలబూచిరాజన, మలవడఁ గొఱమాలినట్ల యాభశకండా. 160

—మదీయము

క. వృథమివతు లర్థ లర్థం బడిగిన నది నృపులు కయ్య పడిగినఁ గడుఁ గీ
ద్వడి భయభీతులు శరణం, బడిగిన నిచ్చుటయె ధర్మమరిరి ముసేంద్రుల్. 161

—పురుషార్థసారము

క. ఎంతెంత గలుగురాష్ట్రం, బంతంతియ రాజు పెద్ద యగు గావున దే
శాంతరము లొత్తికొనుట ని, తాంతము ధర్మంబు గాదె సరణీకులకున్. 162

—సీతిసారము

క. దురమున మరలక యునికియుఁ
బరఁగఁగ ధర్మమున బ్రజలఁ బాలించుటయున్
ధరణీసురకుశ్రాషయుఁ
బరమశ్రేయస్కరములు పార్థివుల కిలన్. 163

క. క్షితివతిగేహ మధేద్యో. స్మృతిమత్ప్రాకారయుతము నానాశస్త్రో
ద్యుతకరకౌర్యోత్కరఖిట, తతియుతసతతాభిరక్షితము గావలయున్. 164

క. ఆకారేంగితవిదులును, లోకజ్ఞులును నవనరజ్ఞులును సవగతతం
త్రాకులు లగుఫణిహారులు, వాకిట మండంగవలయు వసుధేశునకున్. 165

క. పిలువక నగదు సొరంగను, వలవదు నిచ్చలును వచ్చువారి సదాభ్య
స్తులనైన బిట్టు సొరసీ, వలవ దనవసరమునందు వాకిటికాపుతే. 166
—పురుషార్థసారము

క. కొలు పీఠగువేళయె తో, నిలుచందగు నవసరంబు నియమింపక రా
జిలు వెడలమి ప్రజ విన్నవ, ములు లేకున్నను నశించిపోవును దానున్. 167
—నీతిసారము

క. చలయునమాత్యులు చుట్టం, బలు చూలబలంబు రాజపుత్రులు విద్వాం
సులు బలసియుండ నిచ్చలు, కొలువుండుదె లోకమెల్లఁ గొలువఁగనిన్నున్. 168
—నభావర్వము

క. కొలు విమ్ము మాపకడ యో, దుల తెల్లను సంధ్యయొద్ద దూతలనుం జా
రుల సంభావింపుము రా, త్రులఁ గాంతాభోగతత్పరుఁడ వగుము నృపా. 169
—దృతరాష్ట్రసీతి

గీ. వెనుకదెన నిల్చి కామినీవితతి గొల్వ, దక్షిణంబున సుకవివితాన మసుర
వామదిశయందుఁబొగదెడిపందిజనులు, నెదురు గాయకగేయంబు లింపుఁజెంప.
—ముద్రామాత్యము

క. పరిజనులు సుమతులైనను, ధరణీకుఁడు కుమతి యయ్యుఁ దాప యయిచనున్
బరిజనులు కుమతులైనను, ధరణీకుఁడు సుమతి యైనఁ దా పెలయఁ డిలన్.
—పంచతంత్రీ

క. క్షితిజనులకుఁ బరిజనులకు, సతతము ప్రెగ్గడనె చూపఁ జనదు ధరిత్రీ
పతి ప్రెగ్గడయై ప్రెగ్గడఁ, బ్రతిహస్తునిఁ జేయవలయు బద్దెసరేంద్రా. 172

క. ధనధాన్యవాహనములెడఁ, జన పీఠగుఁగాని యెట్టివనపరి కైనన్
వనితలయెడ భూప్రజయెడఁ, జనవిచ్చుట బుద్ధిగాదు జనపాలునకున్. 173

క. నృపరాజ్యాంగములం దొక, వివరీతాంగంబ రాజ్యవిభవముఁ జెలుచున్
నృపమంత్రులకును భేదము, చపలస్థితి నొదప సకలజగముం బొలియున్. 174
—బద్దెసనీతి

౪. సమయమును మర్యాదలు, సమరాజ్యసమన్వితండు సదృశోద్యమముఁడున్
 సమయముఁ దై నభటుం బితి. సమయంపందేని తాన సమయ నతినిచేన్ 175
 —పంచతంత్ర

౫. చలవర్ణము సామంతుల, బలముల కగ్గలము గలనృపాలున కొప్పున్
 బలము పెంజుకుమితి కాజ్ఞా, బలసంపద కెంతదప్పు బద్దెనరేంద్రా. 176
 —బద్దెననీతి

౬. పురుషనిఁ బంచనాకొ న, స్నేహిట నలుగునాకొ యంచు నెప్పుడుఁ దనయా
 జ్ఞానుహితు కులుకుచును మది, సామంతులు గలిగిరేని జనపాలుఁ డగున్. 177

౭. రాజులసమ్మతిం దరచరంబులప్రాతల భక్తియుక్తులన్
 రాజశత్రుఁడలఁ బరాక్రమవంతుల నప్రమత్తులన్
 భోజనహేమవస్త్రపరిపుష్టుల హృష్టుల నైనవారిఁగా
 నోజ నొనర్పఁగా వలయు నొద్దను బాయక యుండ భృత్యులన్. 178

౮. చేరఁగనీరు మున్ను దమచే మృతిఁ బొందినవారివారి ము
 స్తీరస మెత్తి మన్నికొఱ కిష్టతఁ దాల్చినవారి బన్నముల్
 కూరఁగఁబడవారిఁ దమకుం గడుభకులు గానివారి హే
 రాదుచదిక్కువారి ననయజ్ఞు లనందగువారిఁ బార్తివుల్. 179

౯. అడఁపగలంతియ బానసి, యెడలంటుట వైద్య మొద్ద నుండుట తనకుం
 గుడువఁగఁ బెట్టుట యనువసు, లడరఁగ నాప్తులనె పంచు నధిపతి సుమతీ. 180
 —పురుషార్థసారము

౧౦. ఎవ్వఁడభ్యంతరస్థుల నెడలుచేసి, మిగుల లాటలఁ జేరంగఁ దిగుచుఁదగిలి
 వాఁడు వారలచే జెడు వలను దప్పి, యలుక గృహముఁ డనురాజునట్లు
 పొలియు. 181

౧౧. దీనికొజకుఁ గాదె తివరిపంశజులైన, నేలికొండ్రు రాజు లేల యనిన
 మామగఁగ నాదిమధ్యావసానముల్, వార లొక్కరీతివారు గాన. 182

౧౨. ఎవ్వఁడొద్ద నుండ నేపార సితపక్ష
 పంధ్రకళయుఁబోలె సంతతంబు
 వెలయ రాజ్యలక్ష్మి వృద్ధిఁ బొందుచునుండు
 నతఁడ ప్రపంత్రివర్యుఁడవనిపునకు. 183
 —పంచతంత్ర

క. ఆయత సతి నుతనప్రో, పాయంబులు దెలియవలయుఁ బతి సామము చే
దాయతి దానము దండము. మాయోపేక్షేంద్రజాలమార్గము తెల్లన్. 184
—కుమారనంభవము

క. భువి నాన్వీక్షకి మిళితా, ర్థవిదుండె దండనీతిఁ ద్రయి యనువిద్యం
బ్రవణుడయి వార్త లోక. వ్యవహారము సూచి యెఱుంగవలయుం బతికిన్. 185
—పురుషార్థసారము

గీ. రాజు వా ర నకలపరిరక్షణంబు. సేయకుండిన లోకము జీవశవము
అట్టిజగదేకరక్షణ మాచరించు. మానవేంద్రుఁ డనన్యసామాన్యఁడరయ. 186
—కామందకము

క. విద్యాచతుష్టయం బన, వద్యచతుష్కర్మఫలము వసుదేకునకున్
హృద్యచతుష్టపికళా. విద్యలు రాజ్యోపభోగవిహితఫలంబుల్. 187
—పురుషార్థసారము

క. నరనాయకుండు మధుకర, పరభృతకలహంసబర్హి పన్నగబకసూ
కరకంకనమత్కరముల, చరితంబులఁ దెలియవలయు జననుతచరితా. 188
—మార్కండేయము

గీ. వ్యయము నారవంబు దయయు హింసయు బొంకు
నిజముఁ దియ్యఁదనము నిష్ఠురంబుఁ
బలువు రిష్టజనులు గలిగి యారయఁ బండ్రి
రమణివోలె నుండు రాజనీతి 189
—పంచతంత్ర

క. ఎందును నాయాసమునకుఁ, బంద యయినవాఁడు సిరికిఁ జాత్రుం డగునే
మందరగిరి మోవఁదె గో, విందుఁడు మును లచ్చికొఱకు విబుధు లెఱుంగన్. 190
—నీతిభూషణము

క. బలిమియుఁ గలిమియుఁ గలిగిన, నలఘుమతి తెగువవలయు నవనీకునకున్
దలపోసి చూడవలదా, బలవాచాపృథ్వి భూమిపాలర కెల్లన్. 191

క. వసుధాధీశుఁడు దురయ, గనమన చెడి ఖడ్గ ముడుగఁ గార్యమునెఱుఁ దా
వినుగు సిరి వీరభోజ్యా, వసుంధరా యను పురాణపదనము వినవే. 192
—చాటుపు

క. ఆపరాధులయందును శాం

రివరత్నము మఱియు వలయుతెఱఁ గది యేలా

స్వపులకు నలవడఁదగ దను

క్రమ రూపాయో దానఁ దొంటికి ర్తియుఁజెడదే.

193

ఆ.వె. కీడు సేయువానికిని మేలు సేయుట, మునులగుణము గాక జనుల నెల్లఁ

ద్రోచువాఁడు కల్లరుల నాజు వెట్టుట, యాగపశువిశసనమట్లు గాదె.

194

గీ. రాజ్యకంటకతతిలోన రాజవిభుఁడు

చాలముఖ్యుని వధియించి శాంతిపఱచి

సామదానంబు లొనరించి సత్వరముగ

భీష్ట హంతయుఁబరిపూర్తి సేయవలయు.

195

—సీతిసారము

సీ. కన్నగాండ్రును జూదగాండ్రు తెక్కలికాండ్రు నాటవికులు[పొలవరులు]తగవు

నెప్పెడిపురుషులు నప్పిచ్చుచో వడ్డి యడరునఁ గొని నొంచు నొడితరులును

జనతాయగాండ్రునుఁ జనవరి లెంకలు రాష్ట్రకంటకులు వీరల నృపాలుఁ

దెచ్చెడు మాన్వక సాగనిచ్చినఁ గన్నంబు వెట్టియుఁ గల్లలఁ దెనిచి తెరుపు

గీ. లంచమును బక్షమాడియు నప్పువోర

ద్రుంచి చనియు నల్పుల నదలించి తినియు

లంచములు గొన్న ధర యెల్లఁ బాడు గాదె

క్లృతసంసారభవనాశ కేశవేశ.

196

—మదీయము

క. వీ డని విం దని దా గని, యొడక లంచంబు లనియు సుచితం బని చెం

దాచిన చనవరిచే నిల, పా డగుఁ బ్రజవిన్నవంబు పతి వినకున్నన్.

197

—పురుషార్థసారము

క. న్యాయంబు దొడరి వివిధో, పాయంబుల నర్థముల సుపార్జింపుము భూ

నాయక్ రాజ్యవిఘాతము, సేయునరుల నెఱిగి చంపఁ జెఱువఁగవలయున్.

—సృతరాష్ట్రసీతి

గీ. మాలకరి పుష్పములు గోయమాడ్కి తేటి
పువ్వుచేసేయఁ గ్రోలెడుపోల్చి నెదురు
గండకుండఁ గైకొనునది కార్యఫలము
బొగులకుఁ బోలె మొదలంటఁ బొడువఁజనదు.

199

—విదురనీతి

క. పెక్కందు జనులు నేరమి, యొక్కటఁ జేసినను వారి నొకమఱిఁ గినియం
జిక్కరు గావున నేర్పున, నొక్కొకరిన పాపి శిక్ష యొనరింపఁదగున్. 200
—నీతిసారము

గీ. పతి యథావిధి దండనంపన్నుడైన, వెనఁ ద్రివర్గఫలంబును వృద్ధిఁ బొందుఁ
గాక యున్మార్గదండనకర్కమున, మునుల కై నను గోపంబు మొలవకున్నె.
—కామందకము

మ. స్థవిరుం డైనను బాలికాత్ముఁ డయినన్ స్వర్గస్థుడైన సృహీ
ధవుఁ డాత్మోద్భవహీనుఁ డయిన మతిమాంద్యం బొందినన్ భూమికిన్
ధవుఁ డై యుండి తనర్చినం జెడు సముద్యద్రాజ్యసంపత్తివై
భవ మేకక్షణమాత్రమంద సచివప్రాధాన్యహస్తానిన్. 202
—ముద్రామాత్యము

క. జనపదములెల్ల మంత్రికి, జనరామింజేసి సృపతి సచివులఁ బోలెన్
వినుతగుణాధ్యుల దేశం, బున కథికారులుగఁ జేసి పుచ్చఁగవలయున్. 203
—నీతిసారము

పీ. ఎవ్వఁ డేవనివెంట నేరీతి నేర్పరి, వాని నియోగింప వలయు నంద
హితుఁడు విశ్వాసియు మతిమంతుఁడును నగు
విప్రు సమాత్ముఁ గావించవలయు
శక్తియుక్తులు గలుగదప్పటాపశిచేత, నంగసంరక్ష సేయంగవలయుఁ
బ్రజఁ డల్లి పాటించువగది భూజనముల. ననుదినంబును దాన యరయవలయు

గీ. నర మార్జింప నోపిన యట్టివారి
నాజిశూరుల నీతిజ్ఞులైనవారిఁ
బాపరహతుల హోలికబంధుజనుల
నరసి ప్రోవంగవలయుఁ దా సపనివిభుఁడు.

204

—పద్మశృంగారము

- క. ధనబులుఁ ముచ్చులఁ గూ, రప్పనివారిని బగవలనివారిని భృతి సా
అనివారిని దుర్జనులను, బనుపవు గా రాజకార్యభారము చాల్చున్. 205
- క. ఉపహతుఁడౌ దాప, వ్యవగతబుద్ధుల విసీతివర్తుల నములన్
సుపరీక్ష నియోగించితె, నిపుణుల న్దూరనాదిన్మహార్యములన్. 206
- క. చోరభయవర్జితంబుగ, ధారుణి రక్షితె యధికధనలోభమునన్
జోరుల రక్షింపరు గా, వారలచే ధనము గొని భవదృష్ట్యవదుల్. 207
—సభాపర్యము.
- క. అభివతి యెవ్వనిఁ దోరపు, అధి కాము మీదఁ బెట్టు నతఁ దుష్టరలో
నమకుఁజాతుఁ డైనను, నధికుం డగు నుతుల కెల్ల నాకర మగుచున్. 208
- క. ముష్టైస్సృపతి పరిజన, శిష్టతచే నేవ్వుఁ డవును శిష్టం డయ్యున్
దుష్టపరిజనము గూడినఁ, గష్టం డగు సర్పకలితఘనశాభిగతిన్. 209
- అ.పె. అధికుఁ డైనవాని నతివీధతర మైన, యట్టిపదవిఁ దెచ్చిపెట్టు పెల్ల
వర్తనీయ మైన వరశిరోరత్నంబు, కాలఁ గట్టినట్లు కాదె తలఁప. 210
- చ. తగనివచంబునం దిడునదక్షత రాజున కుండుఁ గాక యా
జగమున నీతిమంతుఁ డనఁ జాలిననేవకుఁ డుండకుండునే
తగరముమీదఁ దెచ్చి నిరతం బగురత్నముఁ గీలుకొల్పఁగా
వగచునె రత్న మట్టిపనివానిది దోషము గాక యారయన్. 211
- అ.పె. ఎవటనుండి లేఖ యేతెంచెనేని య, నాదరంబు సేయుటనుచితంబు
సంఘిగ్రహహానికలకార్యంబులు, తెలియు పెల్ల లేఖలనఁ గాదె. 212
- క. ద్వారములను నాయుధహయ, వారణనిలయములయందు వసుతంత్రవ్యా
పారములందును హితులను, భారకులను నిపుణులుతులఁబనిగొనవలయున్. 213
—పంచతంత్ర
- క. మండలమె యుర్విపతులకు, భండారం బందుఁ దప్పి పాతిక గొనినన్
భండారద్రోహుని, దండించినయట్ల పఱపఁదగు నధికారిన్. 214
—పురుషార్థసారము

సి. పరదేశి ధన మబ్బుఁ బాటిపోవఁగఁజూచు చిప్పుండు ధన మీఁడు వెరవు లేమి
క్షత్రియుఁ గోపింప ఖడ్గముఁ జూచుఁ జుట్టముఁ జనపరియునోడరు భజింప
చెలి రా జనఁగ నాజ్ఞ నిలువఁడు కడుఁజిరసేవకుండును దప్పు సేయుఁ దలచు
పిసిఁడియర్థము రాతిపెడనార యుపకారి పూర్వోపన్యాయ చూపుచు నటించు

ఆ.వె. మూర్ఖు నరకపాత్రముగ ననర్థముఁజేయు, ముప్పు సేయు నెల్ల దురితములును
గాన నిట్టివిధము మానవులకు నధి, చార మీగి వెరవుకలిమి గాదు. 215

చ. వెలువడు గ్రేడిబట్టగను వేగమె తోడనె పుట్టు వైరమున్
జలమును లోభమున్ వడియు జాడ్యము దంటలు తెంటమాటలున్
బొలుచరిగొంటుచందములు బొంకులు అంకెలు వట్టితిచ్చలున్
చులకలు వృష్టితోపులును మర్మము తెన్నుచుఁ దప్పలాడుటల్. 216
—సీతసారము

క. ధారుణీపతి దనప్రజఁ దా, నారయ కొరుఁ బంచెనేని యర్థము దనకున్
జేరదు ప్రజరిత్తయ చెడు, నారయ నధికారి తనకు నగ్గలికుఁ డగున్. 217
—పురుషార్థసారము

సి. సొమ్మ రాజులు గొన్న సుంక మెక్కించినఁ బరదేశీసరకులు సొరకు చునుట
వణిజులు దసుయంత వలసిన ధారణ సేయఁ జూచుట ప్రజఁ జెలిచికొనుట
తులలు తూములు పాటి నిలువక సాగంగ నిచ్చుట ముచ్చిమి కియ్యకొనుట
కల్ల దులాయించి మొల్లంబు పెడసూటగొనఁగ మాన్పమి దాన కొనక చెడుట

ఆ.వె. కాన నృపతిలోభి గాక పేదలఁబ్రోచు, తలఁపు గలిగి బేలుదనము విడిచి
తగనివారియందు దాక్షిణ్య మొల్లక, యరయవలయు గూఢచరులవలన. 218

ఆ.వె. ఒకఁడు గొన్న సరకు లొకచాయ నెక్కిన, నెక్కుచెల్ల రాజు లెఱిగికొనిన
కొంచెమైనవెలకుఁ గొన్నవస్తువులను, గొన్న వెలయెచ్చికినఁగదగును. 219

క. చనవరులు నాయగాండ్రును, బెనచినఁ జెడకున్నయట్టి బేహారంబుల్
విసికిఁ గలరాజు వారలఁ, బెనువక యుండంగ నాజ్ఞ పెట్టఁగవలయున్. 220

క. దాయల బంట్లం జోరుల, రోయుచుఁ దృష్టేంగితము లెఱుంగుచు ఘనులై
రేయునుబగలుఁ దలారులు, పాయక తిరుగంగవలయుఁ బట్టణమెల్లన్. 221

- ఆ. పె. ఎంత వాదలయున్న నేరండములు జీలుఁ గులును దారుకృత్యములకు నగునె
యితరు లెందరైన నేలిక కధికులై. చేయుపనులు పూని చేయఁగలరె. 222
- ఉ. చాల నభీష్టముల్ దనవశంబుగఁ జేయు నయోగ్యులైన నె
మ్మేలు దలంచి వారియెడ మిక్కిలియర్పిలి సేత నేర్పగున్
గాలపువేటకాఁడు ఝషకాంక్షఁ గదా యుదకంబుమీదటన్
చేలుచు చెందుపై విలుపు దృష్టియుఁ జిత్తము నాదరంబునన్. 123
—నీతిసారము
- క. హలికులఁ బరివారము నె, గులుపజవక తగినపడి గొం నడపికానం
గలపజజుఁడు తనభూమిం, గలుగుట యది పసిడిచేర్పుకలిమి నృపతికిన్. 224
- క. హీనులకుం గర్వకులకు, భూనుత భాన్యంబు వీజమును వణిజులకున్
మానుగ శతైకవృద్ధి న, నూనముగా ఋణములిత్తె యుత్తముబుద్ధిన్. 225
- గీ. నరగి పరపంక్తిఁ బొందిన నరుల నోలి
భీతచిత్తుల నవమానపీడితులను
ఆఘయ మిచ్చియు నీదగునర్థ మిడియుఁ
ద్రవియముఁ బ్రక్రియఁదగ నాదరింపవలయు. 226
—సభాపర్వము
- క. సమయముల రంతు పరివా, రముచుత్తు నియోగిజనుల రాయిడి యరిము
చ్చిమి గ్రేవేకారయన్యా, యము లేకుండంగఁ బ్రజల నరయఁగవలయున్. 227
—నీతిభూషణము
- క. పరికింప నీతిమార్గము, నరపతులకు నిదియె బహుజనద్వేషముగా
పొరకొనియెడు హాభయలు, పరిహరణీయంబు లంద్రు బద్దెనరేంద్రా. 228
—బద్దెననీం
- క. ఈ వి.మున నీతికళా, కోవిదుఁ డగుచున్న రాజకుంజరుఁ డాయః
శ్రీ విజయశ్రీ లిలక్ష్మణ, చే పెలయును రిపులచేతఁ జెడఁ దెన్నఁటికిన్, 229
—మదీయము

రాజునకుఁ గొఱగాని గుణములు

- క. కొండియములు విన్నపములు, దండువ యర్థార్జనంబు తరుణులె భృత్యుల్
మందుచు నునికియె లావుగ, నుండెడిభూవిభుఁడు ప్రజకు మత్పాత మిలన్. 230

క. పరదోషకథ వినోదము, పరపీడోత్పాదనంబు బలిమి పర స్త్రీ
హరణమె సుఖముగ మనుపతి, పరమోత్పాతంబు ప్రజకు బద్దెనరేంద్రా. 231
—బద్దెననీతి

ఆ. వె ఎవ్వరైన దోష మేమి చేసిన నొప్పు, భూవరునకుఁ జెప్పఁ జోలుఁగాక
యోజఁ దక్కిపోయి రా జట్ల చేసిన, కోరి చెప్పఁగలదె యేరికైన. 232

క. ఇలఁ గరినంబులు విషమం, బులు గంటకమార్గసహితములు నె యొగి ని
ములఁ జెందరాక పర్వత, ములపోలిక నుండుఁ గష్టభూపతులమతుర్. 233
—పంచతంత్ర

సీ. ఆద్యుతావరణంబు నమితోపకారము జొండియు నితరునిపోల్కి నుండు
నతఁ డొనరించిన యతులితకృత్యంబు పరులకృత్యం బని పలుకుచుండు
నరులపై బెట్టులయంబు నొందఁగఁగోరుఁ బరఁగ నానలు చూపి పనులఁబంపు
సిద్ధికి విఘ్నంబు సేయును బిఘ్నంబు విఘ్నంబు లగుటను వెరపు దెగడు

గీ. నమితమధురోక్తి యైన నర్థాంతరమున, నిష్ఠురంబుగ చూపించి నిర్వహించఁ
గపటకోపముఁజూపుఁదత్కార్యవశత, నెఱిఁబ్రనన్నత నొందని నృపవరుంచు.

ఉ. జీతము గోరి చిన్నపముఁ జేసిన లేచి తొలంగిపోవు న
త్యాగతత్వస్త్రి నొందువల నడము సేయుచు నిల్లువెళ్లఁ ద
ప్రీతి దొలుంగనీడు సనుదెంచినదోషము లెన్ను నెన్ని య
జీతము మాన్పు మాన్చి మఱి చేరుట చెట్టఁగఁ జేయు నెమ్మెయిన్. 235

క. సరసప్రసంగవేశను, విరసారోహణము సేయు విరసాత్మకుండై
పరఁగ నభామగ్యమునను, నిరసించు నడంచు దుర్విసీతుం డగుచున్. 236

క. కులమును శీలము వృత్తము, గలవారల వీడఁ బల్కఁగా నాతనివా
రలుక మెయి విడుతు రొండెన్, బొలియింతురుమానధనము పొలియుటకతనన్.

క. కడుబెట్టిదమున నెప్పుడు, వడిపెట్టుచు వెట్టిగొనుచు వదియింపంగఁ
బుడమిజను లతని విడుతురు, విడువఁగరాకున్న జనులు విడుతురు సూడన్.

గీ. తల్లి ప్రజలఁ దిన్న దైవంబు దొంగైన, వార్తి మేర దప్పి వచ్చెనైనఁ
దప్పిదారి బ్రతుకఁ దలచుగఁ గ్రూరుడై, రాజు నెఱుప బ్రతుకరాదు గాని.
—కామందకము

సీ. కొనుచోట నిచ్చుచో గుజగుజసేయుచుఁ బ్రజల నెల్లను లేమిపాలు చేసి
తమ కంచు వాదించి ధారలైనను బోసి ధనము లిడక మర్చితతులఁ గుదిచి
యెడఁబాటు నగమైన నిడక కత్తుక తూరి చంపుచు నాశ్రితజనుల నడఁచి
తేనెలోపలిగూట తెఱఁగునఁ బథ్యంబు పలికి లోనైనవారల నడఁచి

అ.వె. భర్త ముడిఁగి కిర్తిపేర్మియు నొల్లక, పొనఁగఁ బనులు విడిచిబొంకుచుండె
తానబ్రతుకఁ గోరుభరణీకుకంటె ను, త్పాత మొకటి వేతె ఛరకుఁ గలదె. 240

సీ. జీతంబు గిలిబిలిచిలుకలు దూరంబు మహిఁ జూడ నది పొల్ల వ్రాత కల్ల
అపరాధములు కోటి నృపుఁ జంపఁ డనుపాటి మాన్యత వెడవెడమాట బొంకు
కోపంబు ముమ్మడి కోలాస నలుమడి సత్య మారజ మీగి జనులితొట్టు
ఆచార మెడఁదప్పు నాశ్రమ మట్టటు దొరతనం బది పూత దురము లేత

అ.వె. చరిత మెల్ల నింద్రజాలంబు తలఁ పెల్ల, నెల్లిదంబుమాట లెల్ల దంబ
మిట్టి కుమతీఁ గొలిచి యెవ్వఁడు మననోపుఁ, జిరతరస్రకాశ శ్రీగిరీశ. 241

—శ్రీగిరీశతకము

సీ. ఎట్టకేలకుఁగాని యెదిరికి రావీఁడు, వచ్చినఁ జూడఁ దాచంకయేనిఁ
జూచినముఖమునఁ జూపు వెరస్యంబు, నేమేనివనిఁ జెప్ప నెడన మాన్పు
ఊరకె నను నుండు దూరఫలం బైన, నుతర మేనిచ్చు నూరకీయ్య
కొను నొంటుగాదేని జను లేచు దిగ్గన, చెప్పఁడు నేరమి చిన్న మైన

అ.వె. మేలు చేసెనేని మెచ్చక దోషంబు, లందుఁ గొన్ని గలుగ నావటింపుఁ
గృతముకీడు లెన్నుఁ గృపలేనిభూవరుఁడదియెఱింగి లొలఁగు ధైర్యంబు 242

—నీతిసారము

సీ. పగలేచిపెట్టు నావదల నుపేక్షించు, మేలు చేసిన లేతగాలిఁ బుచ్చు
మిన్నక కోపించు మెచ్చెనేనియు నీయఁ, డడుగుచో విన్నప మాలి సేయుఁ
బని నానగొల్పుఁ దత్ఫలసిద్ధిఁ దప్పించు, నిష్ఠరంబులువల్కు నేర్పు దెగడు
మర్మంబులాడుఁ బ్రమాదంబు దొడరినఁ, బోనీడు నిక్కంబు బొంకు సేయు

అ.వె. మాట లాడనాడ మాన్పించు నడుమన, పెజ్జిబట్టుఁ గొలుపుఁ జేరినపుడు
వెడఁదనిద్రపోపు విరసచిత్తం దైన, మానవేశ్వరుండు మంత్రిసోమ. 243

—చాటుపు

క. భూపతికి మిత్రవర్గము, ప్రాప్తినం గాక భూమిభరణము దలమే
యోవునె ఖజీవతియును ధర, మోపునకుం గూర్మకుఁదరములు లేకున్నన్. 244

ఉ. ఆపద కడ్డమై నిలుచు నర్థసతీజనులందు శుద్ధ మౌఁ
గోపమునం బ్రసాదమునఁ గుందక యుబ్బక నిల్వినేర్పుఁ దా
నేపను లైన రాజునకు నీ డయి తీర్పుఁగ నోపుఁ గావునన్
దేవ సుహృజ్జనంబు జలధిక్రమరాజ్యమునందు రాజుకున్. 245

ఉ. భూపతి తెల్లనంపదలఁ బొందెడుచోట నసహ్యభావమున్
జూపక కార్యభారమున స్రుక్కుక విశ్రమవేశ యైన సే
వాపరుఁ డై మహాఘములు వచ్చువసుల్ దొలగించి చెప్పిన
ప్రేపని యైనఁ జేయునతఁ డీప్పితదైవము గాక బంధుఁడే. 246

ఉ. వడ్డికి నీఁగొనందగదు వాదము సేయఁగలేదు వంచనన్
పెట్టుచితంబు గాదు పరు వేడినయల్ల ధనంబు నెప్పుడున్
దొడ్డుగ నిమ్మనందగదు దోషము లెన్నుట నీతి గాదు పె
ల్లడ్డనఁ గొండెముల్ వినుట లె గ్గగు మైత్రియ కోరెనేనియున్. 247

వ. అట్టియెడ. 248

క. సామంతుల కల్పాలప్ప, గ్రామంబుల నిచ్చి పెద్దగ్రామంబులచే
భూమికుఁడు చతురంగ, స్తోమము బండరువుఁ బ్రోవ దొరకొనుశుభముల్. 249
—నీతిసారము

అంగీకరించి విడుచుట

క. ఎట్టివిషవృక్షమును దాఁ, బెట్టినయది యగునే పిదపఁ జెఱుకఁ దలంపం
గట్టిడినరు నైనను చే, పట్టిన మఱి చెఱుపరాదు ప్రభువున కెందున్. 250

అ. వె. ఒకనిఁ దొలుత మిగుల సున్నతి కెక్కించి
యతనిఁ బిదపఁ జెఱుచు టనుచితంబు
వీర నెట్టిపాటి విషవృక్ష మైనను
దానె పెట్టి తానె తగునె చెఱుప.

క. మును నొక్కొరునిం గూయుతుఁ, డని వానిన పిదప నొప్పఁడని దూషింపం
జనదు ప్రతిజ్ఞాభంగం, బునకు న్మది లోన వెఱచుఁ బుజ్యాత్మనకున్. 252

అ.వె. ఇచ్చ మెచ్చి మొదల నెంతయుఁ గొనియాడి

తివిరి పిదప వానిఁ దెగడఁగూడ

దట్టిచంద మైన నాతని విడనాడి

నను గృతఘ్నుఁ డందు రతఁడు గాఁడు.

252

—నీతిసారము

వ. ఇంక విషప్రయోగపరీక్షణంబునుఁ దన్మూలం బయినయాత్మరక్షణ
శయ్యాసనవిహార పరీక్షేవిధంబును నెట్టి దనిన.

254

క. పానాశనశయ్యాసన, యానాంబరభూషణాదు లగువస్తువులం

దూనినవిషప్రయోగము, భూనాథుఁడు దెలియవలయు బుద్ధిప్రాధిన్. 255

గీ. విషారోదకమజ్జనవిమలమూర్తి, యఖిలవిషహరమణిభూషితాంగుఁ డగుచు
హితభిషగ్ర్వతుఁడై సుపరీక్షితాన్న, పానములు గొనవలయు భూపాలకుండు.

—కామందకము

విషపరీక్షేలక్షణము

క. వంచవిధాహారంబులు, వంచన లే కావ్తులయినవారికి మునుఁ బె

ట్టించి యది వారలకు జీ, ర్పించినఁ గుడుచునది ధారుణీపతి పిదపన్. 257

—పురుషార్థసారము

సీ. భుజగము విషమును బొడగాంచి గూయును, శుకభృంగరాజశారికలు వెఱచి
లలిఁ జకోరములకన్నులు విరాగములగుఁ, గ్రౌంచంబు చాల మదింఁచితిరుగు
విషదర్శనంబు గా వెనఁ జచ్చుఁ గోకిల, గ్లాని జీవంజీవకమున కొదవు
వీనిముఖంబున వెనఁ బరీక్షితములై, తనరిన యన్నము ల్గొనఁగవలయు

అ.వె. జనవిభుండు గడుఁ బృషన్మయారావళి, తద్గృహంబునం దుదారలీల

విడువవలయుఁబెంచి వెన దానిఁబొడగన్నపాముఁ దనకుఁ దాన పఱచుఁగాన.

—కామందకము

చ. కొనగొని కొండఘ్రుచ్చులఁ జకోరములన్ శుకశారికావళిన్
 బెనుతురు భూపతుల్ విషము పెట్టినయన్నముఁ జూచి యోలిఁ జ
 య్యననవి పెంటిక ల్విడువ నజలు మాయఁగఁ గూయు చుండఁగాఁ
 గని కుటిలప్రయోగములు గాంచుటకై నృపమంత్రితేఖరా. 259
 —చారుచర్య

క. అనుభావ్య మైనయన్నం, బనలమునకుఁ బజ్జలకు సమంచితబుద్ధిన్
 మునుము న్నిడి తచ్చిహ్నుము, లొనరఁ బరీక్షింపవలయు సుచితక్రియలన్.
 260

వ. అది యెట్లనిన.

క. నల్లనిపొగులును చుంటలుఁ, బెల్లగుఁ జీటచీటలుఁ బుట్టుఁ బెద్దగు నగ్నిన్
 ద్రెళ్లి పడి చచ్చుఁ బజ్జలు, మొల్లంబగు నవిషాన్నమునఁ జీతముగన్. 261

సీ. నీరు గ్రమ్ముటయును నీరు దివుచుటయు, వడిఁ జల్లనపుట వివర్ణమగుట
 విపులచిహ్నుంబులు విషవిదగ్ధంబగు, నన్నమునకు నీలి యరయవలయు
 కడుఁగాఁకతోడఁ బైఁ గ్రమ్మునల్లని నురు, గూరక శుష్కమోఁ గూరగాయ
 సంస్పర్శగంధరసంబులఁ జెడుచాయ విక్కిలి యగునొండెఁ దక్కువగుచు

అ.వె. చుండలంబుగాఁగ నొండొండబుగ్గలు, పొడమి ఫేనపటల మడరుచుండు
 సూర్యగతములగుచు నొనర రేఖలువాటు, నకలవస్తువుఁ విషప్రయుక్తి. 262

గీ. రసముమీఁదట నీలవర్ణములు పాలఁ
 దామ్రవర్ణము తోయమద్యములమీఁద
 బికనిభంబులు శ్యామముల్ పెరుగుమీఁద,
 బొడముఁబొడవగురేఖలు నడుమనుండి. 263

క. కడుమాడు చిముడు నుడుకచు, నడగొను శ్యామాయమాన మగు నార్ద్రంబున్
 గడుకొని శుష్కము లెల్లను, వడిఁ బ్రవిశిర్ణంబు లై వివర్ణము నొందున్. 264
 —కౌమందకము

క. పరుస నగు మృదులవస్తువులు, పరుసనివస్తువులు మృదులభావము చెందున్
 ఉరువిడి విషదగ్ధమున, కర పురుదుగ నల్పజంతుపాతం బొడవున్. 265

క. కేవలవాత్సాహతమును, భూవిభుఁ డన్యప్రభేదమును నాతురమున్
నావికపరీక్ష లేకయె, నావఁ గరం బెక్కఁజనదు నయమార్గమునన్. 276

క. జనపతికి గ్రీష్మదినముల, జనశోధితసక్రమీనజాతాంతర మై
ఘనతటలేఖాస్థితహిత. జనచంద్రమణ మగుజలము నను విహరింపన్. 277

క. గహనములు విడిచి శోధిత, బహిరుద్యానములలో నృపాలకుఁడు వయో
విహితసుఖభోగలీలను, విహరింపఁగవలయు సమదవిమలాత్మకుఁడై. 278

క. మృగయోచితవనభూమిని, మృగయాగతి లక్ష్మసిద్ధి మెయికొనుకొఱకై
జగతివతి సువిసీతము. లగుహయములు జాడలాగ నరుగఁగవలయున్. 279

సీ. తల్లిఁ జేరఁగఁబోతుతఱి నైన భూవతి, భవనశోధన మొనర్పంగవలయు
నెక్కడి కేగిన హితు లైనయాయుధహస్తలు చుట్టురా నరుగవలయు
సంకటగహనభూస్థలి నిల్వఁ బోలదు ధూళి నల్లెడు పెనుగాలి నయిన
విపులధారాసారవృష్టి నత్యాతవ, ఘోరాహమున సంధకారరాత్రి

గీ. స్వస్థుడై యుండి యెఱుంగంగఁ జనదు మణియు
నిర్గమంబుఁ బ్రవేశంబు నియతమేని
రాజవధమున జనులఁ జేరంగనీక
యధిష్ఠఁ డావిష్కృతోన్నతి నరుగివలయు.

280

—కామందకము

క. జనలక్ష్మికి ధనలక్ష్మికి, ననుపమ మగుధర్మలక్ష్మి కాత్మయు మూలం
బని యాత్మరక్ష మణవక, జననాథుఁడు సేయవలయు సతతము ప్రీతిన్. 281

క. ఏపున యాత్రోత్సవములఁ, బైవడి భూజనులు దట్టవడి యేవేళం
భూపాలుఁ డంచు నరగున, నోపియుఁ బైఁబడఁగవల దయు క్తంబైనన్. 282

సీ. కంచుకోష్ఠిషముల్ గలవర్ష ధరకుబ్బ, కైరాతవాసునుల్ చేరి కొలువ
సముచితమ్ముగను రాజన్యఁ డంతఃపురో, ర్వీతలంబున విహరింపవలయు
విత్తజ్ఞులును శుద్ధచిత్తులు నగునట్టి, నచిపు లింపుగ నరేశ్వరునిఁ జేరి
శస్త్రాగ్నివిషవివర్జనముగ నొయ్యన, నర్మవాక్యమ్ము లొనర్పవలయు

అ. వె. సంతిపురములోన నధిపతి యున్నప్పు, డచటఁ బాయకుండు నాత్మపైన్య
మతనిఁ జేరి మిగుల నాయితమై నిల్చి, చెలఁగి రక్షణంబు సేయవలయు. 283

ఁ. ఎనుబదియేండ్లపురుషులున్, దనరంగ నేఁబదులసతులు తనగృహజనులం
దనిశము నవరోధవధూ, జనచిత్తము లరయవలయు జనపతి నగరన్. 284

గీ. లలితమంజులమలాంగలతలు వెలుఁగ
సూక్ష్మపిస్తాభరణమాల్యసుభగ మూర్తు
లగుచు వారాంగనలు మన్మథాత్మలీల
బలసి కొలువంగవలయు భూపాలమదను. 285

గీ. జటిలకుత్సితముండజనులసంసర్గము, బాహ్యదాసీజనబాంధవంబుఁ
జేర నంతఃపరిచారజనంబుల, కొదవక యుండంగఁ బదిలవఱచి
వెడలెనునప్పుడు వెనఁ జొచ్చునప్పుడుఁ, దనర నాభ్యంతరజనము లెపుడు
ద్రవ్యముం బనియుఁ దద్వారపాలకులతో నెమ్మి నెఱింగింప నియతి నేసి

గీ. యంత్యకాలమయాతురుఁ డైనయతనిఁ
చక్క ననుజీవి శుభమ కాఁదలఁప వలయు
సర్వజనులకు నాతురజనుఁడ గురుఁడు
బుద్ధు బనువల్గు భూపతి దలఁపవలయు. 286

ఁ. స్నానవిరేపనాభరణవారునముజ్జ్వలగాత్రుఁడై శుభ
స్నానము నాత్మదత్తవసన్సృటమూర్తియు నైనదేవులన్
స్నానము చేర్చి వారి సదసంబుల కేగక చేయుచు నిజా
రీతిమనస్కుఁడైనతల రీపులు నమ్మక యున్ని యొప్పగున్. 287

గీ. కడసేనుఁడు నిజపత్ని యింటికిఁ జన నతనితోఁబుట్టువ యతనిఁ దునిమెఁ
దల్లిమంచముక్రింద నల్లన యడఁగి తాఁ, బుత్తుండ కారూఘఁ బొడవడంచె
లాజలు విషమున నోజించి తేనియ, యని కాశిరాజుఁ దద్యనిత యడఁచె
గర్భిణి మేఖలాభునమణి సావీర, భూవు వైరంతు్య నూపురముచేత
జాతుషేత్రంబు జడయందు నిడుకొని, రమణియొక్కత విదూరభునిఁ జంపు

గీ. పెఱిఁగి నమ్మక సతియింటి కేగఁజనదు
కెరలి శత్రులవయఁ బ్రయోగింప వలయు.

.....

288

—కామందకము

క. కైటభరిపునకు సురవర కోటీరతటాగ్రతన్నకుట్టిమకురుమిం
దాటోపకీరణరంజిత, పాటలితవిరాజమానపదపద్మునకున్.

289

గద్యము. ఇది శ్రీనరసింహప్రసాదలబ్ధకవితావిలాసభారద్వాజనగోత్రాయ్యచార్య
పుత్ర సరసగుణధుర్య సింగనార్యప్రణీతం బైన సకలసీతినమ్మతం బను
ప్రబంధంబునందుఁ గవిత్వగుణవిశేషంబును, నీతిశాస్త్రప్రశంసయు,
రాజ్యాంగప్రధానంబైన దుర్గరక్షణంబును, రాజునకవశ్యకర్తవ్యం బగు నాజ్ఞా
పాలనంబును, బ్రజాపాలననియమంబును, రాజగుణావగుణవిశేషంబును,
దద్బంధువివరణంబును, సంగీకృతపరిత్యాగంబును, విషప్రయోగపరీక్షణం
బును, దన్మూలం బైన యాత్మరక్షణయ్యావిహారాదిపరీక్షవిధంబును నన్నది
ప్రథమాశ్వాసము.

శ్రీ

స క ల నీ తి స మ్మ త ము

ద్వి తీ యా శ్వా స ము

శ్రీ మద్రామాయణం, రీమంటప హేమకుంభరిపుటయదగదా
రామరసశంఖచక్ర, కేమంకిరకరచతుష్క కేశవనాథా. 290

వి. దేవా చిత్తంబున నుద్ధరింపుము. 291

కరణికపునీతులు

1. మంత్రాది నిధిరాసమునకు, దంత్రమునకు వలయుపనులు దప్పక కార్యా
మంత్రము చేయఁ గరణము, మంత్ర యనంబరఁగు నతఁడు మనుజేశునకున్.

2. పరణము రాగ్యహంబున, కరయంగా రత్నదీప మగు విజ్ఞాన
స్ఫురణమునఁ బరులతమములు, కర మరుదుగఁ బాప నొప్పకరణం బగుటన్.

3. అనుష్ఠయములచిక్కులు, పాయంగాఁజేయఁ గవిలెపట్టు మాత్రన్
చీయుక్తి నున్నరూపమ, చేయుచుఁ గరణంబు ప్రజలచేఁ బొగడొందున్. 294
—నీతిసారము

4. అనుష్ఠయంబులయాజాడ బాహించి, యాయాయివదువు లమర నిలిపి
పురుషులెల్ల లోలి పరికించి నెఱుసులు, దప్పిపోవకయుండ నొప్పదీర్చి
యపగిలవ్రాలాకుతవిజలఁ గ్రితచొప్పు, కవిలెసంప్రతులను గలుగ నెఱిఁగి
వదిల నాయవ్యయవాచనంబులు వ్రాసి, వడినెత్తుటావర్ణులకుఁ బాటి

ఆ.ప. గాఁగి నిష్ఠియించి కలతరుగువుపొత్ర, తెలిసి ధన్యరొక్కములకు నిలువ
పేరుబడియు, దెలుపఁ దెచ్చయు నేర్చుట, కరణికంబు ధాత్రిఁ గందమంత్ర, 295

గీ. వ్రాయఁడేని మఱచె వైకమె కవిలెలో, గీయఁడేనిఁ జెఱిచె గీసవలన
నిట్టి ధన్యవిమర మెల్లయు నెఱుంగఁడే, గరణ మనరు వానిఁ గందమంత్ర, 296

సీ. నరులుగ్రుచ్చినయట్లు వెరసులు చక్కఁగాచిశద మయినలెక్కపెనగనిదుచు
నెలమి నేకస్థానములు దశస్థానముల్ చెదరిపోవకయుండఁ జిరువపుచ్చి
తలఁపులో మఱవక తరవాయి దప్పక కుఱుచలు ద్రొక్కక కుంటువడక
యెదిరివారు వినఁగ నెన్నక బలఁబు మోపక పెనుప్రేలు దాఁపుగొనక

గీ. తెలివిపడఁగూడితలఁపులోపలను వెరసు,నిశ్చయముచేసివ్రాయంగనేర్చునతని
గణితశాస్త్రజ్ఞు లిల మేటికరణ మండ్రు,మంత్రిమందార యబ్బయమంత్రికంద.

సీ. పదియంకనంబును బడఁబు చేతఁబ్బు దెలిహంసపడముతోఁ గిలుము కత్తి
తుడుపు తద్విగుఱంబునెడల నిద్రఱివ్రాలు నిరుఱుంటలిఖితంబు విరసపత్రి
పత్రికతుడుపులోపలినంజ్ఞ భుజిలెక్క తక్కుపెక్కువగాక చక్కనిదుట
లలివర్గజాడలోఁ గలిగి వెరసులలోఁ చగులకుండుటయందు మిగులనుంటఁ

గీ. గలుగులెక్కలుమాటుగవెలయుజాడ,వర్గవులు గూర్చి నెడఁను వ్యయము డించి
నిలువ నేసిననందులు నెరయ నెఱుఁగు,కరణ మెంతయునేర్పరి కందమంత్రి.

సీ. దొరలు ప్రజలు బంట్లు తొల్లిటిరీతిన కడమజీతవహియు మడుసువడిన
మనవిఁ జెప్పఁగఁజేరఁ జనుదెంచునప్పుడు పరుసఁదనము లేక విరసపడక
మన్నన దప్పక మధురోక్తు లఁడుఁగక కవిలెలోపల వ్రాతకందు వెఱిఁగి
తరము దెలిసి వానిఁ దగిలెడువని దీర్చి వీరతోఁ దా నట్లు గాకయుండఁ

గీ. బొరసి గాదెయు ముడుపును బొరయఁబోక
యాయవంచన మొదలుగాఁ జేయ కఁడిగి
యేలినాతనియందుల హితవు గలిగి
మనెడునాతఁడు కరణంబు మంత్రికంద.

299
—మఱియము

క. ఛరణీశుసొమ్ము ప్రజలన్, బొరయింపక ప్రజలసొమ్ము భూపతియందున్
జొరనీక రెంటనుం దాఁ, బొరయక యున్నట్టి కరణమునకున్ సరియే. 300

క. కరణంబుకొడుకు ముందట, కరణీకధర్మంబునందుఁ గడుఁ గుశలండ్లె
ధరణిఁగలవిద్య లన్నియుఁ,బరువడి నెఱుఁగంగవలయుఁ బని లేకున్నన్. 301

మ. శకకాలంబును వత్సరంబు నెల పక్షంబున్ దిథిన్ వారము
న్నొకదేశంబును దాని నేలువిభు నయ్యారుం నిజస్థానమున్

నిలదొరలును నామనిశ్చయముగా సాక్షి మేరలు వ్రా
యక కాపరిచివ్రాల వ్రాయుకరణం బజ్జాని గాకుండునే.

302

____నీతిసారము

రాయసము - కరణము

సీ. అలలుచిత్తులు లఘుహస్తుండు నె పెక్కులిపు లభ్యసించి యేకకు మిగుల
సమకూరుడై చెప్పినన్ని కార్యంబులు మఱవక వ్రాసి సమ్మతిగఁ జదివి
ఆవసరోచిత బాషలందుఁ బ్రవీణుడై సమ్ముఖంబున నిల్చి సమయ మెఱిగి
కొనిచి గోప్యంబులు వెలికిఁ జిల్చఁగనీక జాతియు నీతియు శౌచగుణము

గీ. తగవు చెనయందు హితము సుదారతయును, గలుగుగణేకుని నానతాకులకునేలు
స్మరణరాజ్యంబు పూజ్యమై నిక్కి చెనలఁ, గీర్తియును బెంపుఁబెందును గేశవేశ.
____చుదీయము

౨. వేదేత సంధియిచ్చిన, వ్రాసినయప్పుట త్రిబంతి వ్రాసిన నొంటన్
వ్రాసిన నీనెం జుట్టిన నాళమగున్ గార్య మండ్రు సరనుత వినవే. 304

౩. తగవు తును పిచటఁ దప్పని, తగదున్నది దలఁచ నంబు తగ దిరువుటయున్
చగవు తగ చెప్పుఁ జెప్పఁగ, చగదు తలన్ వ్రాల్చి వ్రాయఁదగ దా లేఖన్. 305
____చాటువు

వాచకలక్షణము

చ. వెనుకకుఁ బోక హాయనక వేసట నొందక బంతి బంతితో
చెనఁపక కానమిం బ్రమసి బెగ్గిల కెంతయు మున్ను సూచుచున్
గడుతని యక్షరాక్షరము కందుపు దప్పక యేకచిత్తుడై
యనుపమభక్తితోఁ జదువునాతని వాచకు లండ్రు సజ్జనుల్. 306

సీ. ఊరక మురియక యుబ్బినం బందక వెఱవక దేహంబు విఱిచికొనక
సమసునఁ బెట్టక నిప్పొటమునఁ బోక తరవాయి దప్పక తడవికొనక
యక్షరస్పష్టత యన గీత స్పష్టత గాకుండ నర్థంబు గానఁబడఁగ
నయ్యెరసంబుల కనురూపముగఁ బెక్కురాగముల్ ఫణితులు బాగుపుట్టు

గీ. చెఱకు కొననుండి నమలినచెలుపు దోఁప, సంతకంతకు వేరుక యరిశయిల్ల,
జదువుచున్నారు వీరలచదువు బోలఁ, జదువు లేవని పొగడిరి నధికవరులు. 307

చ. వడఁకక నిక్క కీయనక వ్రాలక తోలక యాలిపోక నం
దడిఁబడ తెన్నెకోక గతి దప్పక తుక్కుక దగ్గులేక వెన్
బడ కటు వెక్కు కుల్పక నెపం బిడ కంజక వంజ గాక రం
గుడిగి పత్తివఁగావలయు నో పటువాచక మెట్టిమేటికిన్. 308
— పురుషార్థసారము

బ్రాహ్మణాచారము

క. అమరంగా శౌచము మూ, త్రములు ప్రవర్తించునపుడు తమతమకాఢో
క్తముఁ జేయువలయు భూసురు, అమలినమతి నల్పమైన నధికించె నన్. 309

క. ఆచారం బెఱుఁగఁగ వి, ధ్యాచితసంపత్తి వడయునది యార్పహితం
బాచారవృత్తి ద్విజతతి, కాచారము లేనివిద్య యది యేమిటికిన్. 310

చ. తెలియుచు నిద్ర శౌచవిధిఁ దీర్చి యనుష్ఠితదంతకాఢుఁ దై
జలకుచిగాత్రుఁడై విహితసాంధ్యవిధాయకుఁ దై హుతాగ్నియై
పొలు వగుభక్తినిష్ఠ సురపూజకుఁడై గృహమేళి సేయఁగా
వలయుఁ బ్రభాతకృత్య మిది వారిజగర్భకుఁడ్రసూతికిన్. 311

క. స్నానవిధి తర్పణము సం, ధ్యానియమము పంచవిధమహాయజ్ఞాతి
ధ్యానంతరభోజన మిది, మానితధాత్రీసురులకు మాధ్యాహ్నికముల్. 312

క. అస్తమయవేళ సంధ్యోపాస్తి యనంతరమ యగ్న్యూపాస్తియు దైవో
పాస్తియు నగుకర్మములు ప్ర, శస్తధరిత్రీసురలకు సాయంతనముల్. 313

క. ఓపి త్రిసంధ్యానియమ, వ్యాపారనిరోధి గాని యధ్యాపన ము
ధ్యాపనవిరోధిగాని ధ, నోపార్జన వలయు భూసురోత్తముల కిలన్. 314

చ. ముసుకొని బ్రాహ్మణుండు మలమూత్రవిసర్జన శౌచదంత ఛా
వనముఖమార్తనాచమనవారివిగాహనసాంధ్యకర్మజా
వ్యనియమహోమ దేవయజ్ఞనాతిథిపూజనపానయానభో
జనశయనాదు లొందఁదగు శాస్త్రవిధానముతోడ నెప్పుడున్. 315

౪. అతిపాంక్ష దుష్ప్రతిగ్రహ, రతికంటెను బహుకుటుంబర జ్వరముగా
 కిరిమరులకుఁ గృషి సేయుట, హిత మనిరి వరాశరాదు లిక్కలిచేశన్. 316
 —పురుషార్థసారము

వైద్య నీతులు

౫. శ్రుతిసంతునిఁ బరహితుఁ డాఁ బ్రతిభేషజవిషయు సరసపాఠజ్ఞఁ గ్రియా
 జతుడు సుచరితు డయాపడు, ధృతియుతుఁ బతి వైద్యుఁజేసి దీర్ఘాయువగున్.
 —అజ్ఞాతము
౬. అశిశువు సేవించురె ని, న్ననఘా యష్టాంగ మైన యాయుర్వేదం
 యన వజ్రతైన వైద్యులు, భునముగ ననురక్తులై జగద్ధితబుద్ధిన్. 318
 —సభావర్షము
౭. వేదమంత్రవిప్రర్థితై వజ్రస, ద్వైద్యగురులయందు వసుధమీఁద
 నెంత విశ్వసించి రంతయు సిద్ధియౌ, నెంత విశ్వసించ రంత గాదు. 319
 —పంచతంత్రీ
౮. సరలరిపికారుఁ డఖిలభాషావిదుండు
 రాజరంజనవిద్యాధురంధరుండు
 మాంత్రికుండు వైద్యుఁ డతిగూఢమానసుండు
 సరస్వరార్థకామ మోక్షప్రియుండు. 320
౯. ఏదేశమందు నిల్చిన, నాదేశం బేలురాజు నచ్చటిప్రజలన్
 బాదాబుధిపమలలో, భేదించుఁ బరేంగితంబుఁ బెద్దయు నెఱుఁగున్. 321
౧౦. వైద్యుఁ డెందును రోగి కవశ్యుఁ డరయఁ
 గాన వైద్యుడు జనవశీకరణ మంద
 మాన మొల్లక సేవింపఁ బూనియున్నఁ
 గార్యసంసిద్ధి సందేహకరము దలంప. 322
 —ముద్రామాత్యము

పురోహితసీతి

చ. నృపతిపురోహితుండు నృపసీతివిచేతవిదగ్ధుడై త్రయా
నిపుణుండు నై తనర్చి ధరణీపతి కెపు హితాఢిలాషి యై
రిపునృపకర్మభేదసదురీక్షిత శాంతికహ్నికక్రియా
విపులమనీషఁ జేయఁ దగు వేడ్క చలిర్ప గృహప్రయోక్త యై. 323
—కామందకము

క. ధీరుండు ధర్మాధర్మవి. శారదుండు బహుశ్రుతుండు సమచిత్తుండు వా
ణీరమణీకృతపదనన. రోచహుఁ డనఁడగునె నీషరహితుఁ డధిపా. 324

క తనయింటిచేటు పరులకు
వినిపింపఁగఁదగదు కార్యవేళనె తుక్కున్
విసఁగఁ బురోహితుఁ డర్హుండు
విని చక్కఁజేయుఁ దనదువిద్యాసుహిమన్. 325
—సభాపర్వము

క. పోడిసిఁ బొరహిత్యం, బేడును మారాధిపత్య మింపెనఁగంగా
మూఁడుదినంబులు చేసిన, వాఁడు సుమీ ఘోరనరకవాసుండు మీఁదన్. 326
—పంచతంత్ర

యాజ్ఞికుండు

క. జననుత సీయజ్ఞమునం. దనవరతనియుక్తుడైన యాజ్ఞికుండు ప్రయో
గనిపుణుడై యేమఱకుం, దునె నిజకృత్యముల నెప్పుడును సమబుద్ధిన్. 327
—సభాపర్వము

జ్యోతిషికుండు

క. క్షీతినాథ శాస్త్రదృష్టి, ప్రతిభను దివ్యాంతరిక్షభామోత్పాత
ప్రతికారు లగుచు సన్మా, నితులై వర్తింతురయ్య నీదైవజ్ఞుల్. 328
—సభాపర్వము

క. జాతకయాత్రాప్రశ్న, ఖ్యాతఫలగ్రంథగణితగణచతురధిక
స్ఫోతశతచక్రనిపుణ, జ్యోతిషికులు గలుగవలయు నవనీకునకున్. 329

క. ప్రతికూలవేళ లెటుంగుచుఁ బ్రతికృతరాశ్యాదు లెఱిగి పతిరాశిఫల
జ్ఞత యొరు లెరుంగకుండఁగ, సతతము రక్షింపవలయు సాంవత్సరికున్. 330

సీ. వాన లెక్కువతక్కువలుగాఁగఁ గురియుట చిలుకలు మిడుతలు నెలుకపిండు
నాదిగా సస్యోపకృతికారణంబులు గలుగుట తెపులును గఱపు రాక
మనుజు లొండొరులతో మత్సరంబుఁ బోరు టధికమై సర్పంబు లాదిగాఁగఁ
గ్రూరజంతువు లతిఘోషంబు వెట్టుట గాలియుఁ జిచ్చు లగ్గలములగుట

ఆ. వె. భూతములు పితృదేవతలు రేఁగి పట్టుట, యల్పకారణముల నైనవాపు
గలుగుటయును నాపదలు వీనిదైవజ్ఞుఁ, డగుపురోహితుండు నడచునోపు. 331

విద్వాంసుఁడు

క. సన్నుతి వడయఁగఁ దివిరిన, యోన్నతి సుచ్చాసనమున నునిచి భనంబున్
మన్నించి యిచ్చి నృపతులుఁ, విన్నపము పనేమి యెఁడు విద్వాంసునకున్.

ఆ. వె. చటులసింహశరభశార్దూలగజములఁ, వశ్య మొందఁ జేయ వచ్చు ననిన
సరయ మిగులఁ దజ్ఞు లగువారలకునెల్ల, నవనిపతులు వశ్యు లగుట యెంత. 333
—పంచతంత్రీ

క. ఎవ్వరు శూరులు సేవకు, లెవ్వరు విద్యత్రప్సిద్ధు లెవ్వరు దగువా
రవ్వసుధాధిపునంపద, కవిధమున స్వర్ణు లగుదు రది నిజ మరయన్. 334

చ. పతి సుఖగోష్ఠి సేయనెడఁ బన్నుగ వారమునందుఁ బాడిన
మృతముగ రాజుపక్షము ననుర్థముఁ జేయుచుఁ బల్కుటొప్పుఁ ద
త్పతిపనుపైనఁ దద్యచనభంగి యెఱింగి వినిశ్చితార్థసం
గతిఁ గడు సాధురీతిఁ బలుకందగు వాగ్మిత యుల్లసిల్లఁగన్. 335

రాయబారప్రకారము

క. దూరపుఁబనులకు మంత్రికిఁ, బోరా దటు గాన సతనిఁ బోలెడివిప్రుం
భూరిగుణాధ్యుని దూతగఁ, గోరి నృపాలుండు పనులు గొనఁగావలయున్. 336
—కామందకము

క. అవసీపతి నిల్పిందగుఁ, బ్రదిమలమతిచతురు నిఖిలభాషాకుశలున్
సవినయశీఘ్రవిలేఖను, వివిధవిధిప్రాధు సంధివిగ్రహపదవిన్. 337

—పురుషార్థసారము

క. కృతమంత్రుడగుచు ఘోరితనతును నిజ సంత్ర మంత్రనమ్మరులెప్పుడున్
ప్రతసాధిమాను గమ్య, క్షితిపతికిడ కనుపవలయుఁ జెచ్చెట దూతన్. 338

—కామందకము

శా. నానాశాస్త్రవిచక్షణుండు నయనానందాంగుడున్ సత్కుల
స్తానశ్రేష్ఠుఁడు విస్సన్నహుండు పరచిత్తజ్ఞుండు వాక్సిద్ధుఁడున్
శ్రీనిత్యుండును లోకమాన్యుడగునిశ్చితుండు నై యుండినన్
వానిన్ మానుగ రాజదూత యని తల్పిన్వచ్చు సుర్వీస్థలిన్. 339

—పంచతంత్ర

క. శ్రుతిమంతుడు ప్రగల్భుఁడు, కృతకర్మాభ్యాసి వాగ్మి కీర్తితకుభన
న్మతి శస్త్రశాస్త్రనిష్ఠుఁడు, పతికిన్ దగు దూత గాఁగ బహుకార్యములన్. 340

—కామందకము

క. ప్రతిభయు నవ్యసనిత్యముఁ
బతిభక్తియుఁ బలుకువెరవుఁ బరస్పరధర్మ
జ్ఞతయును వినయముఁ దేజము
నతిశుచితయు దూతగుణములండు నయజ్ఞుల్. 341

సీ. లివులెల్లఁ జదువను లిఖియింప వలఁతియై భాషలఁ బెక్కింటఁ బ్రౌఢి గల్గి
సమయపర్వాశ్రమాచారవిధిజ్ఞుడై యెదిరిని దన్నును నెఱుంగనేర్చి
మధురగంభీరసమస్థిరవాణియై సుముఖుడై కార్యభారమున కోర్చి
మఱి పదవాక్యప్రమాణవిజ్ఞానియై ప్రజ్ఞ నూహాపోహపరుఁడు నగుచు

గీ. రాజహితుఁడయ్యుఁ బ్రజ కనురాగ మెనఁగఁ, జేయ నేర్చినయాతనిచేతఁగాక
యితరదూతలు చేసిన నేల పొనఁగు, విమతజయకారు లగుసంధివిగ్రహములు.

—నీతిసారము

౪. క్షీయురుఁ డభయుం డచలుఁ డు. పాయజ్ఞుఁడు సముచితప్రభాషుండు పతి
శ్రేయోర్తి పరేంగితవిదుఁ, డాయాససహుండు దూత యగు నధిపతికిన్. 343

—పురుషార్థసారము

౫. మేధయు వాక్పటుత్వమును విక్తి-లిప్రజ్ఞయు నింగితక్రియా
దోషము ఛైర్యముం బ్రయము భూపతిభక్తియుక్తి వైరిధర్మసం
గోధనవృత్తియున్ గలవిశుద్ధదరిత్రుని రాయభారిగా
యూ.ము గూర్చి పంపు సుగుణోన్నత యబ్బయకందధీమణి. 344

—మదీయము

౬. పలిక చెప్పినమాటలె, పోలఁగఁ జెప్పుచును బనియుఁ బొందఁగఁజేయం
జాలుట యుత్తరదూర్వము, పాలింపఁగవలయు నిదియుఁ బతిహితతతికిన్.

—ముద్రామాత్యము

౭ కొంచలు చెప్పినంతయును గూర్చ వచింతురు చిల్కపోలికన్
కొంచలు మూఁగుభంగి నొనగూడఁదలంచి వచింపనేర రిం
పొంచఁ దలంచినట్లవల నొప్పు వచింతురు కొందఁఱుర్విలో
నెంచును నత్క-వీంద్రుగతి నీక్రియ మర్త్యులు మూఁడుచందముల్. 346

—పంచతంత్ర

౮. మునుము నిష్కృష్టవజ్రార్థుఁడు, వెనుక మితార్థుండు నతనివెనుకను మఱి శా
సనహారకుఁడు ననంగాఁ, దనరుదు రొగి దూతజనులు దమతమశక్తిన్. 347

—కామందకము

౯. పరులమాటకుఁ బొందుపడ మాట గల్పించు నతఁడు నిష్కృష్టవజ్రార్థుఁ
డనఁగఁజెల్లుఁ
బతి చెప్పినంతయుఁ జరురతఁ బలుకునాతఁడు మితార్థుండు నాధరణిఁ బరఁగు
నట లేఖఁ గొని యేగి సంతటనే యుండు నాతండు శాసనహారకుఁడు
ఈముప్పురును దూత లిందులో నచివునిసామర్థ్యమునకంటె సరవి నొక్క

౧౦. పాలు నరలు ముప్పాలు పరఁగఁ గొఱత
యగుచు పఁ రించువారు వీరగుటఁజేసి
నీతి మార్గంబుచే వీరి నెఱిగి యెఱిగి
వనుచు పెంతయునొప్పు భూపతికి నెప్పుడు.

సీ. చూతజనుం దొగి భూతలాధిపునాజుఁ దల మోచికొనుచుఁ బ్రత్యర్థిపడకు
నిజనాయకునివాక్యనిర్ణయేతరముల నిచ్చఁ జింతించుచు నేఁగవలయు
నటగట్టిరాజులు నాటవికులు దన కాప్తమిత్రులు గాఁగ నలవరించి
తోడరి జలస్థానదుర్గసంస్థలములు నిజబలార్థంబై న నెమ్మొఁ దెలిసి

గీ రాక యెఱిఁగించి శత్రుపురంబునందు
నుండి సముచితవృత్తిమైనొయ్య నొయ్యఁ
గాల మీక్షింపవలయుఁ దత్కార్యమునకు
నంత నాతఁడు చను మన్న నరుగవలయు.

349

క. అడిదపుడారలు దనపై, జడియఁగ నేలిననృపాలుకానసమార్గం
బెడవక వలుకుచుఁ జూపులవడుపును మోమునను దెలియవలయుచునంబున్.

సీ. చాల ననిష్టవాక్సంచారమున కోర్చి క్రోధకామంబులఁ గుఱిలపడక
వరులచునస్థితి బయలుగాఁ బలుకక యెల్లచిత్తంబుల నెఱిఁగికొనుచు
దననృపప్రకృతులతలఁపుల నన్యోన్యరాగాపరాగనిర్ణయము నెఱిఁగి
యొనరంగఁ గృత్యవక్షోపజాపము నొగి ననుపలక్షితుఁడు నై యలవరించి

ఆ.వె. తననృపాలుప్రకృతిజనులవిద్యుతి యెవ్వ
రడుగునప్పడైన నొడవకుండి
నృపుఁడె యడిగెనేని నీవె యెఱుంగుదు
వనుచుఁ బలువకలయు నవిదితముగ.

351

క. కులమును బేరును ధనమును, బలవత్కర్మములు నుభయపక్షములందున్
గలపతి యుత్కర్షణుగఁ, దలకొని వినిపింపవలయుఁ దననరపాలున్. 352

గీ ఉభయవేతనజనులతో నొయ్యఁ గూడి, సాల శిల్పీవదేశమిషంబువలనఁ
గృత్యవక్షం బెఱుంగుచుఁ గేసమునను, నానృపాలునిచేష్టల నరయవలయు. 353

—కామందరిము

క. కొటిల్యవృత్తి నెంతయుఁ, బాటించియె కాక సంఘి బలహీనుల కె
ప్పొట నలవడునె యైనను, పాటించి యెరుంగవలయుఁ బరహృదయంబున్.

—ముద్రామాత్యము

గీ. తీర్థముల నాశ్రమంబుల దేవగృహము, లందుఁ దాపనవేషంబు లలవరిం
యున్న నిజవారజనులతోనుచితశాస్త్ర, వటువివేకమిషంబునఁ బలుకవలయు

క. పానద్యూతము బుడుగుచు, నానాటికి నచటివార్త నరనాథునకున్
దా నమ్మిక గలనరుచే, మానుగ నెఱిగింపఁబంపుమత మది వలయున్.

క. తనవతికులముఁ బ్రతాపము, వినుతైశ్వర్యంబుఁ ద్యాగవిభము దార్ధ్యం
బను నుత్సాహము ఘనతయుఁ, బెనుపుగ నుపమింపవలయు భేద్యులయెదురి

క. కాలముతోడన తనవనిఁ, గీలింపుచు నొరులభేదకిల్పిషములచేఁ
దూలక కాలక్షేపము, లాలోకింపంగవలయు నన్యకృతంబుల్.

సీ. ఇన్నిదినంబులు నితఁడు విలంబింప నితనికిఁ గారణం బేమియొక్కొ
మన్మసీపతియందు మహితవ్యసన మొక్కఁ డారసి పొడఁగను నాననాకొ
స్వాంతప్రకోపము నడఁచుటకై యొక్కొ కడ గి నస్యాదినంగ్రహముకొఱ
ప్రత్యగ్రదుర్గనిర్మాణంబునకునొక్కొ కృతపూర్వదుర్గసత్కీర్తియలకొఱ

గీ. పక్షవృత్తిని యాత్రకు బాగు గాఁగ
దేశకాలవిభేదనోద్వీక్షణంబొ
యాత్మయాత్రావసరసత్కీర్తియార్థ మొక్కొ
యనుచుఁ గాలవిలంబన మరయ వలయు.

3

గీ. మఱియు వార్తావిశేషంబు నెఱుఁగుచుండి
తననృపాలున కెఱిగించి పనుపవలయుఁ
గాలయాపనహేతువు గానవచ్చి
వెరవుపడకున్న నప్పుడు వెడలవలయు.

క. జనపదసారము దుర్గం, బున గుప్తము శత్రురంధ్రమును ధనము బలం
బును మిత్రబలము నొయ్యన, మనమునఁ దెలియునది దూతమార్గం బరయన్

చ. అరివరుశత్రుదుర్గమును నాతనిబంధుసుహృద్విభేదమున్
బురధన సైన్యసంపదలపోడి మెఱుంగుట కృత్యవక్షవి
స్తరపరిసంగ్రహం బతనిజానపదాటవికంబు సాధ్యముల్
దిరమిడి యుద్ధసారము విధిజ్ఞత యన్నివి దూతకర్మముల్.

36:

—కామందకము

గీ దూతముఖమునఁ బతి యధియాతిజనుని
యంతరంగము నర్థము నరయవలయు
నాత్మపక్షమునందును నరసి యరసి
నితరదూతవిచేష్టిత మెఱుంగవలయు.

363

ఆ. వె. నృపతి పరులదూతనిజ మెరుంగఁగఁదగు, వారివలనఁ దిరుగు వారివలన
నైనఁ గొలువఁ బనిచి యాత్మీయులగువారి, వలననైనఁ బరులవలననైన. 364

ఆ. వె. పరునగాఁగ దూత పలికిననైనను, జేయఁదగని పనులు చేసెనేని
చంప నొంపఁదగదు నైరణ వాటించి, యనుపవలయు సుచితమైనభంగి. 365

క. నృపతులకుఁ గులవిహీనుఁ డు
గుపితుఁడు నలసుండు లంచగొండియు మూర్ఖున్
జలలుఁడు మిథ్యావాదియుఁ
గపటియు నగుదూతచేతఁ గా దేవసులున్.

—కామందకము

క. చెప్పినమాటలలోపలఁ జెప్పక యొకకొన్ని మఱచి చెప్పెడు నందున్
దప్పలు వెనఁ జెప్పెడివాఁ డెప్పగిదిని రాయభారి యిలలో ననఘా. 367

క. తడఁబడక తప్పు లాడక, జడిఁబట్టక పరున గాక సభ్యులు మెచ్చన్
గడు స్రుక్కక యెగవెక్కక, నడుకక మాటాడవలయు నాగరికుం డై. 368

—నీతిసారము

క. ఎదిరికి హితమును బ్రియమును
మది కింపును గాఁగ నాడు మాటలు పెత్తె
యొదవినను లెన్న యటుగా
కిది యది యన కూరకునికి యెంతయు నొప్పున్.

369

క. మత్తుఁడు సుప్తుఁడు హృదయా, యత్తము విదితంబు గాఁగ నాడుడు రగుటన్
ఎత్తటి నేకాంతమున న, మత్తత విద్రంపవలయు మానోన్నతుఁడై. 370

—విమలసీతి

చారులనీతులు

క. పరికింపుచు బాహ్యభ్యం, తరములలోపల ననారతము నిజరజ్జె
పరులైనపరమహీశుల, చరితము వీక్షింతె నిపుడచరనేత్రములన్. 371
—సభాపర్వము

గీ. సారమతులైన సద్గుణచరులచేత
సమచునిజపక్షశత్రుపక్షములలోను
గలుగుతీర్థంబులన్నియుఁగ్రమముతోడ
నెఱుంగు నెవ్వఁడు వాఁడొందఁడెపుడుఁగీడు. 372
—అజ్ఞాతము

సీ. మంత్రిపురోహితమంత్రిజనాధ్యక్షనైన్యాధినాయకసన్నిధాతృ
లాటవికప్రశాస్త్రాయోధనాయకవ్యావహారికసమాహర్తృదండ
పాలమర్గప్రాంతపాలప్రదేష్టృకార్యాంతి కాంతర్వంశికాధికార
యువరాజదావారికోపేతముగ నిట్లు ముయ్యెడుతీర్థంబులయ్యె జగతి

అ. వె. నివి యెఱింగి రాజహితబుద్ధిపరవక్ష, ములను నతినిగూఢముగను జరులఁ
దెట్టవలయు నట్టిబెట్టిదముగ నంధు, లరయుచుండవలయు ననుదినంబు. 373

చ. జనపతి సంస్థలు నిమిగుల సచ్చరితంబులు గల్గువానిఁగా
నానరఁగఁ గార్యసిద్ధికొఱ కున్కిగఁ జేయుట వోలు వానియం
దనువునఁ జారులుండి వెరవాడి విదేశములోని మర్మముల్
గనుఁగొనుచుండఁగావలయుఁ గావున శాత్రువరాజధానులన్. 374
—కామందకము

వ. మఱియు దూతలకు నగోచరంబు లగుసూక్ష్మకార్యంబులు జనసంచారవిప్రసం
భావాపంబుల నెఱుంగంబడుఁ గావున నయ్యెస్థలంబులఁ దనకు నాప్తులగు
భృత్యులఁ జరులగా నియోగింపవలయు వారు. 375

క. తమదేశమును బరదేశమున నిగూఢాత్ము లగుచుఁ జరియించి విశే
షము తెన్ని యన్నియును భూరమణున కెఱిగింపవలయుఁబ్రతివాసరమున్.

ఆ.వె. గతియు నుతియు బైలు గాక వరేగింత, చేష్టితాదు బాహుచేతఁ బెరిసి
బొంకు చావలంబు బొరయక నృపునెడ, నత్యవాది యగుట చరునిగుణము.
—సీతసారము 377

చ. తలఁపును రాకయుండుటయుఁ దాఁకుభయంబున నొప్పొబిడ్డ న
ప్పలు కొక రీతి పొందువడఁ బల్కెడునేర్పును గాలిచేగమున్
పెలయఁ బరేంగితజ్జతయు నిచ్చయబుద్ధియు దుఃఖ మొచ్చుట
వలయుఁ దగంగఁ జారున కవశ్యము చిన్నియు నెన్నిభంగులన్. 378

గీ. తొడిరి తాపనవేషులు ధూర్జనులు
చాల శిల్పోపజీవనశాలు లగుచుఁ
జరులు చరియింపవలయు విశ్వముననెల్ల
నెల్లజనులమతంబులు నెఱిగికొనుచు 379

క. అనుదినము నిర్గమించుచు, నొనరఁ బ్రవేశించుచును సముద్దతవాదా
వినిరూపణంబు సేయుచు, జనపతి కతిదూరదృష్టి చారులు జగతిన్. 380

గీ. సూక్ష్మసూత్రప్రచరణముల్ సులభవృత్తిఁ జొరఁప కరివీరచేష్టలఁజూచుచుండు
చారచక్షులు గలిగినజనవరుండు, నిద్ర పోవుచునైనను నెలమిఁ జూచు. 381

క. అరుణుండు కిరణంబుల సం, చరణంబుల వాయు వెపుడు వరియించుగతిన్
జరజనులారతగ నృపతియు, నొరుగతిజగమెల్ల నెఱిగియుండఁగవలయున్. 382

చ. కడుకొని యబ్రకాశుండు ప్రకాశుండు నా నుభయప్రకార మై
యడరుచుఁ జారభేద మది యందుఁ బ్రకాశుండు దూత నాఁగఁజొ
ప్పడుఁ జరుఁడప్రకాశుండును బన్నుగ దూతవశంబు సంధి య
ప్పడు చరునంద చర్యఁ గనఁబోలును నాత్మవరస్థలంబులన్. 383

—కామందకము

క. వేషవిశేషవిదుల్ బహు, భాషాకోవిదు లచలులుఁ బరహితులను వి
ద్వేషనృపకృత్యరంధ్రాన్వేషులు నగు గూఢచరులు నృపతికి వలయున్. 384

—పురుషార్థసారము

సీ. అభ్యాపకుఁడు ఖిషికాఖ్యుండు లింగియు వణిజుండు మఱి కృషీవలుఁడు వరుసఁ
గాపట్టుచునీనలాపనవైదేహగృహవతు లేవేళ నహితువీటఁ
జరులకుఁ దాడిగాఁ జరియించుకొఱకునై ధన మిచ్చి తగుచోట్ల కనుపవలయు
రసమందు సత్రి ప్రవ్రజితుండు దీక్షితుం డనువారు గరదుండు దనరుతపసి

ఆ.పె. పరులచే వేషధారి తిరిపెము సాధన, గురువు లనఁగ మాయ బెరసియుండ్రు
పీరు నలుపురయ వేగులవారలొం, దొరుల నెఱుఁగకుండఁ దిరుగవలయు
—కామందకము 385

ఉ. బజ్జలు చాపరీక్షకులు యోగ్యులు భోగ్యులు రాజయోగ్యధీ
మజ్జను రైంద్రజాలికులు మల్లులు సూపకరుల్ విదూషకుల్
గుజ్జలు దేశికుల్ యతులు కోమటు లాడెడువారు గాయకుల్
వెజ్జలు లోనుగాఁ గలుగువీరి మహిపతి సేయుఁ జారులన్. 386

సీ. ప్రభులు సన్న్యాసులు వైద్యు లాచార్యులు జపితలు జ్యోన్యులు శకునగాండ్రు
బట్టు శ్రీహరినామపాఠకు లాడెడువారు విద్యలవారు వాదవిదులుఁ
బంగులు మూఁగలు విధిరులుఁ జపలులు జంగాలు జోగులు సావుతేలు
పగ్గులు గొరగులు వాహకు లడపాలు సురయమ్మువారులు జూదగాండ్రు

ఆ.పె. మానటీలును బరిహాసకులును బాగ (?) వేగుజాము క్రోతివేటకాండ్రు
నాదియైనవారి యాకారములు చాల్చి తిరుగవలయుఁ జరులు దేశమును. 387
—నీతిసారము

చ. జడబిళిరాంభమాకమిషిషండకిరాతకకుబ్జనాచునుల్
ఆడరంగఁ గారువారఁజనావళి భిక్షకి పుష్పలావియున్
గడుకొని చాసియున్ బహువికల్పకళావిదులై చరించున
ప్పడఁకుకలున్ వెసన్ దిరుగుపాఠకులుం దగుచారు తెల్లెడన్. 388

చ. ఆరయ భ్రతాధారులు, వారక భృంగారు యానవాహనధారుల్
ఆరభిక్షకు లాడిగ, నారసి యెఱుఁగుదురు బాహ్య మగువార్త లిలన్. 389

గీ. మిగుల సంకేతసంజ్ఞత మ్లేచ్ఛవచన, గూఢమూర్తులఁ బ్రతికారగూఢరూప
చేష్టితంబుల నొందుచు నిష్టవృత్తిఁ జెలఁగి చారులు తమలోన మెలఁగవలయు.

చ. జనపతిచారచక్షుఁ డయి చాఁగ రంధ్రము రోసి శత్రుపైఁ
జని గెలువంగఁబోయి జరచక్షుఁడు గానిన్పుపాఱుఁ డంధుఁ డా
ననిశము శత్రుసంప దుదయంబును సర్వదశావిచ్ఛేదము
గనుఁగొను బొప్పు శత్రుఁనకల్పితకృత్యము చారదృష్టియై. 391
_____కామందకము

క. పసదన మెఱింగి చారుఁడు, వెనతో నేతెంచుఁ గాన వేమాటును నా
పసదనిమును జీతంబును, బొనఁగి క్రియ నిడఁగవలయు భూపతివృత్తిన్. 392

ఆ. వె. చరులు లేనిరాజు పరులచే నాపదఁ జెందు ననుట యేమిచిత్ర మరయ
భక్తి సేయునట్టి ప్రజలైన నెఱుగమి, సూచి మోసపుచ్చ జూతురనిన. 393
_____పంచతంత్ర

ఉ. కొందఱ నారయంగ నిడి క్రుమ్మటి వచ్చుచుఁ బోవుచుండగా
గొందఱఁబించి వేడ్కయును గొందఱ నొండ్పరుపోక గానకుం
డం దగఁ బించి చారులు బెడంగుగఁ జెప్పినచోట మువ్వరే
చందము సమ్మతించి రది చందముగాఁ గొనిపోవఁగాఁ దగున్. 394
_____నీతిసారము

ఆ. వె. హృదయకమలమందు నెద్దారిపగయైనఁ
జారగూఢమంత్రశక్తిఁ జేసి
తమకుఁ బూని గెలువఁ దఱియెనయంతకు
నది సహించికొందు రమలమతులు. 395

క. నానాదేశంబులఁగల, భూనాథుల శత్రుమిత్రబుధబంధువులన్
గానంబడుబహువిధముల, మానగు వై దేశకులఁగ్రమంబున నడుగన్. 396

ఉ. చేరి తలంటువారలును జెచ్చెర నాపదగాత్రమర్దనుల్
నారయ భోజనాంబుకుసుమాంబరభూషణగంధదాయకుల్
వారక వీ డె మిచ్చి చనువారును నిత్యసమీపవర్తనుల్
దారుణచిత్తవృత్తి రసదాయకు లొదురు చేయనేర్చినన్. 397

క. పరఁగ నణుమాత్రరంధ్రం, బరివక్షమునందుఁ గన్న నది మార్గముగాఁ
బరిమార్చవలయు రాజ్యము, పరుపడి సలిలంబు యానపాత్రముఁబోలెన్. 399

క. ఈశీతి నడువనేరని, భూరమణుడు శత్రువులు ప్రబోధత నుండన్
చారక నిద్రించినవాఁ, ధారయ మేల్కొనఁగనేరఁ డాజన్మమునన్. 399

—ముద్రామాత్యము

సేనాపతిలక్షణము

జ. నానావితరణవిజయమ, హనిపుణు లవార్యపీఠ్యు లనఁదగువారిన్
సేనాధ్యక్షులఁ జేసితి, నీనమ్మినవారి మానసీయుల హితులన్. 400

—సభావర్ణము

సీ. సత్కులుఁ చౌదార్యసంపన్నుఁ డభిమాని సత్యవంతుఁడు మేటి సత్యధనుఁడు
మంత్రజ్ఞుఁ డుత్సాహమంత్రసమ్మతుఁ డాగమజ్ఞుఁడు శుభమూర్తి
మహిమ కీర్తి
బహుబంధుమిత్రసద్బటసమగ్రుఁడు పతికార్యదక్షుఁడు యుద్ధకౌశలుఁడు

.....
నై నదకవాయి నేలినయతఁడు రాజు, ఘనకళాభోజ యబ్బయకందరాజు. 401

—చాటుపు

మ. నయవిజ్ఞానముఁ దత్ప్రయోగములు నానావాహనార్హము
క్రియతో నాయుఁకౌశలంబు నుచితక్రీడారణాదుర్ల మెం
తయు నాయానసహత్వముం బరబలాంతస్సారపేదిత్వమున్
జయశీలత్వము గల్గునైన్యపతి రాజప్రీతిపాత్రం బగున్. 402

సీ. మహిమ లేకుండిన మన్మథవరుఁడైనఁ గ్రొవ్వినుఁ బసిలేక కోపి యైన
సుచిత మెఱుంగకయున్న నిస్పృహఁడయ్యుఁబరుసగా భృత్యుల బలుకునేని
మృగయాదినక్తుఁడై మెలఁగిన పూజన్యహీనుఁడై మాటు నహింపకున్న
మొనలు దీర్పుంగ వారి ముంగలి నడిపింప నేరఁడేఁ దనయిచ్చ నిగుడఁడేని

అ.వె. నను నెఱుంగఁడేని నట్టి సేనాపతి, కొని జయంబుకలనఁ గొందు ననుచుఁ
గొక్కితోడి బట్టుకొని మహాంబుధి దాటఁ దలఁచినట్లు కాదె ఛరణివతికి.

—నీతిసారము

క. నీవల సదృశిస్తే, హాశము గలిగి కూరుఁడై యలజడికిం
దా వినువనిసత్కులజున్, గావింపుము నైన్యవిఘ్నిగాఁ గురుముఖ్య. 404
—సృతరాష్ట్రసీతి

క. అతిమహిమోన్నతియును సం, పతియును జేయునది యర్థభారనియోగ
స్థితియును దంత్రము మంత్రిని, బతిజేయుట బుద్ధిగాదు బద్దెనరేంద్రా. 405
—బద్దెనసీతి

రాజభృత్యసీతులు

మ. ఛరణీనాథులు లేనిభృత్యులును భృత్యశ్రేణియున్ లేనిభూ
వరులున్ (నేర్తురె లోకయాత్రఁ గడవన్ వా రొందొరుంగూడి య)
చెరువై దేహముఁబ్రాణమున్ రవియు రోచిఃశ్రేణులున్ శబ్దమున్
సరసార్థఁబునుబోలె నొందొకటితో సంబంధమై యొప్పెడున్. 406

క. కులమును శక్తియు భక్తియుఁ
గలభృత్యునిమనను దగదు కందింప శుభం
బొలయఁగఁ దలఁచినయాతని
బలుమటు పోషింపవలయుఁబతి సుతుఁబోలెన్. 407

క. మానవపతి మెచ్చిన స, న్మానము నొనరించుఁ గొంత మతి భటుఁ డా స
న్మానమున బ్రాణ మిచ్చున్, గాననృపాలునకు సీతి ఘనుల ఘటింపన్. 408

క. చెన్నెనలారఁగ భృత్యుని, మన్నించెడివాఁడె ఘనుఁడు మనుజేశులలో
నెన్నఁడుఁ దగ మన్నించెడు, నన్నరపతిఁ బాయ రీవి యల్పంబైనన్. 409

క. సర్వోపాయములను రిపు, గర్వ మడంపంగ భటులు గాల్గొనకుండన్
బర్వెడికడఁక మనిపెడు, నుర్విశుఁడు వారిఁ బ్రోవ కుండుట గలదే. 410
—ఆజ్ఞాతిము

క. తన్నుని నమ్మినఁ బ్రోవక, పొన్నాకులమీఁదఁ దేనెఁ బూసినభంగిన్
నున్నమాటలయన్నల, మన్నన లేమందు మబ్బుమంత్రియకండా. 411
—సీతారావః

౬. అమరము కనియెడుతటి జీ, తము గానక నవయుభటుల దొర్గత్యవిషా
చము లేలినవాని కవ, శ్యమునెగ్గొనరించు నతఁడు శక్రం దైనన్. 412
—సభాపర్యము

౭. సవసినవారిఁ బ్రస్తవమున న్మృతిఁ బొందినవారివారి నా
హవముఖపీరులన్ బనులయందుఁ బ్రగల్గుల వేలులేనిదాం
పుల నయజ్ఞులన్ బుధులఁ దప్పనికాపుల శక్తియుక్తులన్
ప్రవముగఁ బ్రోవలేని నృపతుల్ కుపతుల్ పరపక్షభైరవా. 413

౮. నుడివినజీతం బెప్పుడుఁ, గడవక తాఁ బెట్టునృపుఁడు గా నొకచక్కిన్
గడు వర్జించిననైనను, విడువరు సదృశ్యు లెపుడు విసువరు కొలువన్. 414

౯. భూపతి విరక్తుఁడైనను, నాపత్కాలమున విడుచు టవిసీతి యగున్
ఆపద పైకొనునయ్యెడ, నోపి విడువకుండునాతఁ డుత్తముఁ డరయన్. 415
—బద్దెనసీతి

ఆ. పె. ఉర్విపతులవలన నొకయుపద్రవ మైన నపుడు పెట్టుకున్ననైన భటులు
తిగిలి తన్నిహీతుఁ దమజీవనంబుల, హానిఁ గోరి కొలుతు రనుదినంబు. 416

ఉ. ఎపునఁ గూడి పూర్వమున నేలినవానినయొందెఁ దక్కరున్
భూపతిఁ జేయుటొందెఁ దలపోతురు రాజులనొందె నొందారున్
బ్రాహ్మణఁ జేసి రాదలఁచి ప్రాణము లీ వడిఁ గారణంబుగా
రాహినరింపఁగాఁ దగదు రాజు భటావళి నెల్లకాలమున్. 417

చ. అఱిమ రణంబునం బడినయాతనిసంతతిఁ బ్రోవఁడేని చే
కుఱు నటజీవితంబు గొని ఘోరరణంబున నోడి వచ్చినన్
బలవంతులందె నేని జనపాలునిదిక్కున నంతవేడ్కయున్
వెఱపును జెడ్డ బ్రాణములు వెఱులె యీ ననిలోన సేవకుల్. 418
—పంచతంత్ర

క. ఏలిక పనిచినఁ గీడొ, మేలొ నది భటుఁడు సేయ మెయికొనఁ దేనిన్
వాలాయము విడువనె తగు, నాలరి యగు భటునిదలఁప నయ్యేలికకున్. 419
—పంచతంత్ర

క. తన కెన్నఁ డుండియును ద, క్కనిభృత్యులఁబెరుగ మనుపఁగాఁ జనదు ప్రయో
జనమునకుఁ దగినదెల యి, చ్చునది నరేశ్వరుఁడు నన్నిచోడనరేంద్రా. 420

క. మనుపఁగొఱయేని జీతము, దనియఁగ నిచ్చునది యెంతదయ గల్గిన నే
రనివాని నెఱతనమునకుఁ, జొనుపుట దుర్నయము నన్నిచోడనరేంద్రా. 421

—బద్దెననీతి

క. ఎవ్వనిప్రసాదమున సుఖ

మెవ్వఁకిం గలియుండు నెల్లప్పుడుఁ దా

నవ్విభునికొఱకు మృతుఁడగు

తెవ్విధమునఁ బుణ్యలోకహితము దలంపన్.

422

—ముద్రామాత్యము

క. పుడమిపతిచేత జీతము, కుడిచినఋణమెల్ల నీఁగికొనఁ దనయంతన్

జెడనున్నప్రాణ మనిలో, విడువక పోనాడుభటుఁడు పేదురు గాఁడే. 423

క. నుతులకుఁ దలప్రాపుగ భూ, పతిఋణమునఁబోయి తెవులఁ బడి చచ్చి యధో

గతి దొఱఁగుకంటెభటునకు, శతమఱుపురిఁ జూఱగొనుటఁ జొవనినరుఁడే. 424

—పురుషార్థసారము

ఆ.పె. అఖిలసంపదలకు నావాసముగఁజేసి

నట్టిదాత కెడరు పుట్టినపుడు

దరణి నేభటుండు తనప్రాణములు దాఁచు

నతఁడు నరకమునకు నరుగు వేగ.

425

—పంచతంత్ర

క. కలభృత్యులైన సద్భృత, త్యులకును సత్కారపర్థితోఁ జేయుదె వా

రలు సీప్రస్తవమున ని, మ్ములఁ గృత్యము దలఁచి ప్రాణములువిడుతురనిన్.

క. అనఘా సీప్రస్తవమున, నని సీల్గినపీరభటులయనుఁగుజనుల నె

ల్లను బ్రోతె భోజనాచ్చా, దనముల వారలకు నెమ్మో, దఱుగకయుండన్. 427

క. జనుపతి ప్రాణము లిచ్చినఁ, జనువారలఁ బ్రోవకున్న సత్యము పాపం

బునఁ బొరయు వారిఁబ్రోచిన, తనవారిని బ్రోచు మీఁద దైవము గరుణన్. 428

గీ. ప్రాణ మిచ్చియు రణమున బ్రతికెనేని, నతనిరక్షించుఁ దనకొఱకైన రాజు
శూరవృత్తిని మోక్షంబు నూటగొన్న, వారివారలఁజ్ఞోవంగ వలయుఁగాని. 429

—సభాపర్వము

ఆ.వె. యోగులకును లేదు యాగముల్ సేసిన, వారలకును లేదు వసుధమీఁదఁ
బతికి హితవు గాఁగఁ బ్రాణంబు విడనోపు, వలయు సేవకులకుఁ గలుగు
సుగతి. 430

క. దురమునఁ జచ్చినఁజయ్యెనఁ, బరమందుం బ్రతికెనేని బహుసుఖకీర్తుల్
దొరకును గావున రెండును, నరుదులు సిద్ధించు శూరు లగువారలకున్. 431

క. కడునభ్యంతరవర్తిం, బుడమీశుకుఁగాఁగఁ ప్రాణములు విడిచిన ని
క్కడ నురుతరక్తియు న, క్కడ మఱి సాయుజ్యపదము గల్గు ధ్రువంబై. 432

ఆ.వె. కొరి తనధనంబుకొఱకును విప్రుల
కొఱకు నతులకొఱకు గోగణంబు
కొఱకు నని యొనర్చి నెఱయ నెవ్వఁడు ప్రాణ
మిచ్చు నతఁడు ముక్తికీశ్వరుండు. 433

క. తనయేలిక కగుచుట్టము, తనచుట్టము తననిజేశుదాయయ మిగులన్
దనదాయయు ననుతలఁపున, మను నెవ్వఁడు ప్రియుఁడుమనుజేశునకున్. 434

చ. చెలువుగ దుష్కరంపుఁబని చేసితి నొక్కెడ నాక క్రూరతన్
బలుమఱుఁ జేసిన న్నడవఁబల్కిన నుల్లములోన నొండుగాఁ
దలఁపక పల్కు టొప్పిదము తథ్యముగాఁ దగఁ బల్కి లోపలం
బలువక పచ్చియున్నతఁడు భృత్యుఁడు రాజున కెన్నిభంగులన్. 435

క. మానసనాథున కగు భయ, హానులు మదిఁ దానె యెఱిఁగి యతిరభసమునన్
వానికి నెవ్వం డడ్డము, నై నిలిచినవాఁడు మాన్యుఁడగు రాజునకున్. 436

ఆ.వె. అన్యదేశమెల్ల నాత్మదేశంబ కాఁ, దలఁచువాఁడు నెపుడు దలఁకు లేక
రణము సేత యెల్లరాజ్యంబు సేతగాఁ, దలఁచువాఁడుఁ బ్రియుఁడు
ధరణిపు నకు. 437

క. మానుగఁ బతి వనిచినఁ దమ, చే నిది గా దనక వేగఁ జేకొని యనలం
బైనఁ జొరవలయు సంబుధి, యైనను నీఁదంగవలయు నర్థిన భృత్యుల్.438
—పంచతంత్ర

క. దూరమున వెరవు గదిసిన, దారి నిలుచువారి నృపతి దగు చున్నింపన్
దూరమున బిటుదు గదిసినఁ దా రచ్చట లేనివారిఁ దగు వర్జింపన్. 439
—నీతిభూషణము

క. ఏయేలిక సేవింపఁగ, బాయక యేభృత్యులకును బహుదుఃఖమ కా
నాయేలిక దూరమునన, నాయతఁబతి విడువవలయు నాభృత్యులకున్. 440

క. ధనవంతుఁడు సత్కులజుఁడు, ననుపమతరవిక్రముండు నైనను ధరలో
ననభిజ్ఞుడైన భూపతి, ననుమానము లేదు విడుతు రరయఁగ భృత్యుల్.441

క. వలచేయును దాచేయును, బొలుపుగ రత్నంబు గాజుపూసయు సరిగాఁ
దలఁచునృపునొద్ద నుండినఁ, జులుకన యగుఁ దప్ప దెంతకూరుండె నన్.442
—పంచతంత్ర

క. పతి కీడైనను భృత్యుఁడు, పతిహితుడై యుండవలయు బ్రతుకఁగరా కా
పతిఁబాసి చనిన పేజొక, పతియైనను బ్రోచుఁ దొంటిపతిహితుఁడనుచున్.443
—పురుషార్థసారము

భృత్యులకుఁగొఱగాని రాజుల లక్షణము

క. అకుటిలు లగు తనభృత్యుల, కొకయాపద ముట్టినప్పు డుడుపక యేయే
లిక యూరకుండు నాయే, లిక ముక్తికి మిగుల నెడ గలిగియుండుఁ దుదన్.

క. పలికినజీతముఁ గెడపిన, బలవంతునినైన విడుచుఁ బరివారము దాఁ
బొలు పెఱుఁగనియేలిక నిల. ఫలహీనకుజంబు విడుచుపక్షులఁబోలెన్. 445
—పంచతంత్ర

క. దొర వడయవలయునొందెను, సిరి వడయఁగవలయు నృపతిచే భృత్యులకున్
దొరయును సిరియును బెలిగా,నరపతులను గొల్చు హేల నయత త్త్వనిధీ.464

౩. కోపప్రసాదములలో, గోపమే చూపుచుఁ బ్రసాదగుణ మెయ్యెడలన్
జూపినరహతిఁ గొల్పిన, పాపమునకు మేర యెద్ది బద్దెనరేంద్రా. 447

౪. జీవిత మీఁచు ము న్గడవఁజేసినవృత్తి క్రమక్రమంబునన్
బోవఁగఁజూచుఁ దేజమునఁ బుట్టెడు లాభము దప్పఁజేయు న
ద్వాపము బొంకుగా వగచుఁ బాయకనేరమె రోయుఁగావునన్
సేవకులన్ విరక్తనృపుసేవ వివజ్జలరాశి ముంపదే. 448

—బద్దెననీతి
ఆ.వె. వల్లకాట నిడినవానికిఁ జెప్పెడి, వారు గలరె యెంతవారితెన
నట్ల పెట్టలేని యవనిపాలకునొద్దఁ, బట్టియుండ రెపుడు పరిజనములు. 449

—పంచతంత్రీ

రాజులకుఁ గొఱగాని భృత్యులు

౫. ఒకరునిచేతఁ బ్రోవును దదున్నతిఁబ్రావును గాంచి యెల్లపెం
టకును గొఱంత లేక పొగడందగు సంపద నొందునట్టి దా
తకు మదిఁ గీడుచేసినకృతఘ్నునిపీనుఁగునైన రోతవే
ట్టక కఠింపఁ గుక్కలు నొడంబడునే కురువంశవర్ధనా. 450

౬. ధీరత ఓక్కి భీతిఁబడి దీఱమి నిల్చక పాటి పాటి వీ
రారుచేతఁ జచ్చినభటాధము రేలినవానిదుష్కృతం
బారఁగ సంతయున్ గుడుచునాతఁడు చేసినపుణ్యమంతయున్
జేరుఁ దడీయభర్తకని చెప్పదు రుత్తమధర్మకోవిదుల్. 451

—విదురనీతి

ఆ.వె. ఆయుధముల నెపుడు నలజడిఁబెట్టక
చిత్రకథలు కొన్ని చెప్పికొనుచు
నుండుభటులు గలుగునుర్వీశ్వరులలక్ష్మ
లహితు లనుభవించు రంద్రు బుధులు. 452

—పంచతంత్రీ

క. తను నమ్మివై రిమీదం, జన వానికిఁ బ్రాణ మీక చనుటయు ద్రోహం
బని రిపునిఁ గూడెనేనియు, జనునే యుద్ధండ్ల మైనజనపతిదానిన్. 453

—నీతిసారము

క. కలిమియును భూరిబలమును

గలయంతకు భటుఁడు భటుఁడు గాఁడు దలంపన్

గలిమియును భూరిబలమును

గలిగిన మఱి భటుఁడు భటుఁడు గాఁ డేపతికిన్.

454

—పంచతంత్రీ

నేవకనీతులు

క. ఛరణీసురవరులకు నృప, వరులకు వైశ్యులకు నాత్మవర్తనములకున్

బరిచరులు లేక నడవమి, సరసిజనంభవుఁడు శూద్రజాతి సృజించెన్. 455

క. అతులితవిద్వజ్జనులకు

వితరణశీలురకు విశ్వవిక్రమసేవా

గతులకు రాజులు దక్కఁగ

మఱి దలవఁగ నొరులు దిక్కు మఱి కలుగుదురే.

456

క. మనుజుపతి దేవతామయుఁ, డని మనువాక్యంబు గాన యారీతిన కాఁ

గొనవలయు నతని నొండుగ, మనంబునం జూడవలదు మతిమంతులకున్. 457

క. దేవాంశోద్భవుఁ డగునర, దేవోత్తము మర్త్యుఁడని మదిం దలంపక న

ద్భావమున నీశ్వరుం డని, భావింపఁగవలయు నరులు బాలుని నైనన్. 458

—పురుషార్థసారము

క. అవనీకుల వేల్పులలో, నవనిపులు విశేష మతిశుభాశుభములు దా

నవనిపు లిప్పుడ సూపుదు, రవి వేల్పులు సూపఁజాల రాజన్యమునన్. 459

క. కడుహితులకు సహితులకును,

వడిమేలును గీడుఁ జేయవలసినవారల్

పుడమిపులఁ గొలువవలయును

గడు పెవ్వడుఁ బ్రోచుకొనఁడె కరటక చెప్పమా.

460

—పంచతంత్రీ

క. తక్కి నయాత్ముఁడు గలఁడే, యెక్కుడుగా నె తి వలికి హిత మెఱింగింపన్

జెక్కిలి మీటుట కూరిమి, తక్కుటయే పాలుపోయుతఱి బాలునకున్. 461

క. స్థిరమతి నెప్పుడు నిజమం

చిరమునఁ దద్వారమునను దెల్లముగా నం

గరముననుం గ్రమ్మున నే

నరుఁడుండు నతండు ప్రియుఁడు నరనాథునకున్.

462

—సీతిభూషణము

క. జూదమును బన్నిదంబును, వాడును బతితోడఁ దేడవలవడు కడుఁ బో

రాదయ్యెనేని భృత్యులు. భేదము గాకుండ గెలుపుపెం పీవలయున్.

463

—సీతిసారము

క. మొగమలరఁ జూచిరమ్మను, టగుఁబొమ్మని మాటవినుట యడిగిన కార్యం
బొగి జేయుట పనిఁబంచుట, జగదీశ్వరుకూర్మికిని నిజం బగుచేష్టల్.

464

సీ. పొడగవనంత నప్పుడ ప్రసన్నుం డగుఁ దనుఁ జేరఁ బలుచు నాసనము విచ్చు
క్షేమప్రసంగంబుఁ బ్రేమమై నడుగుఁ దద్వాక్యంబు వినుచు ముదంబు నొందు
విజనస్థలంబున నిజరహస్యంబులు గొంకఁ దొక్కింతయు శంకపడఁడు
ఆతఁడు నెప్పుచో నతనిఁ జెప్పినచోట నాకర్ణనముఁ జేయు నాదరమున

గీ. వినుతిపాత్రులలోపల వినుతిఁ జేయు

నతని వినుతింప మెచ్చఁ గథాంతరముల

దలముగాఁ దద్గుణములు కీర్తనము నేయుఁ

జాల ననురక్తుఁ డె నట్టిజనవిభుండు.

465

—పురుషార్థసారము

క. వచ్చినఁ జూడమి దగఱ

వచ్చిన నొడఁబడమి తోడ వచ్చిన నొరుతోఁ

జెచ్చెరఁ బలుకుట పతిఁ దా

మెచ్చమియును భృత్యునొల్లమికి లక్షణముల్.

466

—చాటుపు

క. దుర్వేషియు నకులీనుఁడు

గర్వియుఁ గడుదుర్జనాగ్రగణ్యుం డె నన్

సర్వత్ర వాఁడు పూజ్యుఁడె

యర్హిశ్వరు మిగులఁ జేరి యుండినఁ జాలున్.

467

క. శ్రీయుతు లగునరనాథులఁ, బాయక సేవింపకుండు పాపాత్ములకున్
వేయేల తిరియఁజేతయె, ప్రాయశ్చిత్తంబు సుమ్ము పరికింపంగన్. 468

క. వెలిగొడుగులు చామరములు, బలువాజులు నందలములు భద్రదేభంబుల్
వెలసినభూనాథునికృప, గలవారికిఁ గాక యెందుఁ గలవే ఛరణిన్. 469

క. బలుగొడుగువోలె నెండకుఁ, జలికిని వానకును నోర్చి జనపతి నెవ్వం
డలవడఁ గొలుచును వానికి. వలనొప్పుఁగ సిరులు దాన వచ్చి వసించున్ 470

అ.వె. మాన్యతయును గడు నమాన్యతయును మఱి
సరియె కాఁ దలంచునరులు పిదప
సుగ్రమూర్తు లైనయ్యర్వీశ్వరులకును
మిగులఁ దారె మాన్యత లగుదు రెప్పుడు. 471

క. క్షితిపతికి మిగులఁ బ్రియులును, హితులును నగువారి నాశ్రయింపఁగవలయున్
నతతము వారలయొజ్జకు, నతిఁ గడవక యుండవలయు నతిమతిమంతుల్. 472

క. మనసేవకయుతులకు నమ, మును పుణ్యములును విశేషములు గానివి దాఁ
గొనుఁగొన భూశయలముభో, జనముఁ గృత్యంబు బ్రహ్మచర్యము
సమముల్. 473

అ.వె. సేవకుండు గోరి సిగ్గటి వ్యాధిక, స్వములు ససముకొఱకు సంతతంబు
నధిపునొద్దఁ బడినయల్ల ధర్మమునకుఁ, బడియేనేని సుగతిఁ బడయరాదె 474

క. సురచిరగుణవంతుం డగు, ధరణీకుండు పేదయైనఁ దగు సేవింపన్
నెరయఁగ నొకానొకప్పటి, కరుదుగ మేలొందుఁగాన నాయనవలనన్. 475

క. వలయుపను లెఱిగి చేయుచు, బలికినఁ బని యేమి యనుచుఁ బాయకసీతిన్
గొలువఁగ నేర్చినయాతఁడె, తలపోయఁగ మిగులఁ బ్రియుండు ధరణీకునకున్.

క. మన సెఱిగి నడవనేర్చిన
మనుజులను లైన మాటమాత్రములొనన్
దనవశ్యు లగుదు రనినను
మనుజేశ్వరుఁ డనఁగ నెంత మది నూహింపన్. 477

క. నకలగు నరత్నభాషా, ప్రకటితుడై యర్థశాచపరుడై భూపా
లకుచునమున విశ్వాసము. వికసిల్లెడునట్ల సేవ వెరఁ జేయఁ దగున్. 478
—కామందకము

క. జనపతికృపఁ బడసిన ధన. మనయము దగువ్యయము చేసి యంచితపస్తాల్లి
ద్యనువచువస్తువు లొసఁగిన, మన మలర ధరించినతఁడు మాన్యతఁబొందున్.
—పంచతంత్రీ

చ. ధరణీపుచక్కఁగఁజెయ్యరఁ దక్కి పిఱుందును గానియట్లు గా
నిరుగెలనం దగం గొలచి యే మనునో యెటు సూచనొక్కొ యె
వ్వరిదెన నెప్పు డేతలఁపు వచ్చునొ యీతని కంచుఁ జూడ్కి సు
స్థిరముగఁ దమ్ముఖంబునన నేర్చుచునుండుట నీతి కొల్వినన్. 480

క. నగళులలోపలిమాటలు, తగునే వెలి నుగ్గడింపఁ దమ కేర్పడ నొం
డుగడం బుట్టినపని విన, నగుపని నెప్పెడిదిగాక యీతనితోడన్. 481

క. తా నెంతయాపుడైన మ, నాయకుసొమ్ము పామునెమ్ములుగా లో
మానినభయమునఁ బొరయక, మానినఁగా కేల గల్గి మానము సిరియున్. 482

ఆ.వె. ఆవులింత తుమ్ము హాన్యంబు నిష్ఠివ, నంబు గుప్తవర్తనములు గాఁగ
నిలువవలయు నృపతి గొలుపున్నయెడల బా. హిరములైనఁ గెలని కెగ్గు పుట్టు.
—ధృమ్యనీతి

ఆ.వె. ద్యూత మెల్ల జమునిదూతయుగా ధనం, బెల్ల హాలహలము నింతు లెల్ల
ఘోరతరములైనకారాగృహములుగఁ,దలచునతఁడు ప్రియుఁడుధరణీపునకు.
—పంచతంత్రీ

క. పతిచీర లట్టిచీరలు, పతితోడపులఁ బోలుతోడపు పతిగతివేష
స్థితియును సేవకులకుఁ దగ, దతిఘనయుతు లైన ననుఁగు లైనను నభలోన్.
—నీతిసారము

క. కలిమికి భోగములకుఁ దా, ఫల మని తను మెఱసి బట్టబయలుగఁ దా వి
చ్చలవిడి భోగింపక వే. డ్కలు నలువఁగవలయు భటుఁ డడంకువతోడన్.
—ధృమ్యనీతి

క. చనువాడు సేయకార్యం, బున కడ్డము సౌచ్చి నేరుపున మెలగునుఁ దా
నును బైఁబూసికొనుటదన, మును మెలఁగెడుమెలఁకువకును ము వృగుఁ
బిదవన్. 487

ఆ.పె. రాజు పెద్ద పలువురకు సంకటంబుగాఁ, డెఱఁగుపనుల కెంతతేజ మైన
వారు బుద్ధిగలుగువా రొల్లరని మీఁదఁ, జేటువచ్చు తెల్ల సిద్ధ మగుట. 488

ఆ.పె. ఉత్తమానసములు నుత్కృష్టవాహనం, బులును దమకుఁగరుణ భూమిపాలుఁ
డీక తార యెక్కు తెంతటి మంత్రయుఁ, గలుగువారికై నఁ గార్యమగునె. 489
—ధృతరాష్ట్రనీతి

ఆ.పె. కామధేను వనఁగఁ గల్పవృక్షం బన
నెనఁగు రాజు దనకు నొనఁగఁడేని
తనయదృష్ట మనుట దగుఁగాక యాతవి
దూఁగ గలదె సేవ మీటి యైన. 490
—నీతిసారము

సేవకుఁ గొఱగనిరాజులు

క. పొసఁగినసేవకు నెఱుంగని, వసుదేశ్వరుఁ డెంతదొడ్డవాఁ డైన నొగిన్
గుసుమఫలభరిత మైనను, వెన జిల్లెడు విడిచినట్ల విడువఁగ వలయున్. 491

క. సేవ యెఱుంగని రాజును, సేవింపరు బుధులు గాక సేవించినఁ ద
తేనె యది చొటఁ బెట్టిన. యావిత్తునుబోలె వ్యర్థమై చెడిపోవున్. 492

క. ఇల నవివేకనృపాలునిఁ, జెలు వందగఁ గోరి సేవ సేయుట తెల్లన్
దలపోయఁ జొటినేలను, విలసిల్లినబీజ మిడినవిఘము దలంపన్. 493

ఆ.పె. భైక్షమైన మేలు భారోపణీవితం
బైన మేలు కానలోన నుండు
తైన మేలు గాని యవివేకనృపుఁ గొట్టి
పొరయులట్టు లొప్పు వరసి చూడ. 494

౪. పలుకులదెచ్చినంబులకుఁ బ్రాప్త మెఱుంగమి తెంత డస్సినన్
 పలుకులదెచ్చితప్పట కుదారపువృత్తికి శౌర్యశక్తిభ
 పులకు పునంబులోనఁ బరితోషముఁ బొందకయున్ని కాత్మలో
 నెలసి పరిత్యజింతు రెడ కా నెడ నేనవాని సేవకుల్. 495

—పురుషార్థసారము

౫. తెలఁగము చేసియు నవసినఁ, గొలిచిన కొడ వట్ల యిని కువలయపతులన్
 గొలు చేటి కు త్రరోత్తర. ఫలసారమె రాజసేవ బద్దెనరేంద్రా. 496

—బద్దెనసీతి

౬. ఇల వ్యసనుండు పుద్రుఁడును నెంతయు మూర్ఖుఁడు నైనయట్టి భూ
 తలఁపఁ జేరఁగూడ దది తప్పగుఁ దొల్లియు నిట్టిరాజు నిం
 పలఁగ సేసి జేసికొని న్యాయము నానవడంగఁ బోవుచున్
 బెంచన నేరమిన్ శకడి భృత్యులందఱుఁ జేటు నొందరే. 497

౭. మను పర్వభక్షిఁడగు వి
 ప్పరిని ననుకూలతయుఁ గానిబొలఁతిని మిగులం
 దిన తెనయనినఱు నెల్లం
 మను గరుడయె చేయునృపునిఁ దొలఁగఁగవలయున్. 498

—పంచతంత్రీ

౮. నేరమి దొడరిన నలుగఁగ, నేరకయుండెడివిర కన్యవతుల కొలువుల్
 చూరఁజులు గాకుండెడి, వారలు దుర్మతు బుదారవై రోచనుఁడా. 499

—బద్దెనసీతి

౯. వె. ఎట్టిభృత్యుడైన నేలిక కించక
 తప్పుసేసినేని తలఁప మద్య
 బింపమాత్రమునన పెరుగుబ్రాహ్మజ్యంబు
 పెడినయట్ల వాడు పెడుట నిజము. 500

—పంచతంత్రీ

౧౦. జీతము లూదికొండు పతిచిత్తము గూడరు వారు స్వేచ్ఛులై
 భూతలనాధు వీ దురిలిపోవఁగఁ జూతురు పోవకుండినన్

వేతురు విగ్రహవ్యసనవృత్తి భయస్థులు గారు గాన సం
భూతనమర్తులై మనుమగల్ ప్రతిపక్షులు గాక భృత్యులే. 501
—బద్దెననీతి

క. ఏమ కరిగ గుడిపి పెంచితి, మే మెఱిగింపంగ విద్య యెఱిగె నజస్రం
బే మక్కడ నుండుము మా. కేమని యేమఱినఁ జంపు నేనుఁగుఁ బతినేన్. 502
—పురుషార్థసారము

క. ఏ నితనికి మాన్యుడ నని, భూనాథునికరుణ నమ్మి పొంగి భటుఁడు సే
వానియతి వదలు తొప్పదు, నానాటికిఁ గ్రొత్తమన్ననలు నృపతులకున్. 503
—నీతిభూషణము

క. నె జగుజం బగుతమమది, రాజన మప్పటికిఁ గప్పి ప్రజతో నయ్యె
యోజం బరికింపనియా, రాజులు సాధు లని నమ్మరా దెప్పటికిన్. 504
—కేయూరబాహుచరిత్రము

క. జనపతికి నేను మాన్యుడ
నని యెవ్వఁ డహంకరించు నాతఁడు లోక
మ్మునఁ జరణంబులు రెండె
వినుము విషాదములు లేనివృషభముఁ బోలున్. 505

చ. ఇల గుణహీను లెంతయు మహీశునమీవగు లై నవారు ని
ర్మలగుణయుక్తులం గని యమాన్యత సేయుదు రేల వారు వా
రలయెదుర న్వెలింగెడి తరంబులు గామిని గాన నేల రా
త్రులవలె మించు నే మిగులఁ దోయజబంధునిమోల చీపముల్. 506

గీ. సేవకాళి యన్య సేవకులను రాజు
చాలఁ బెద్దసేత సైవఁజాల
రరయ నొక్కమగనియాండ్రు దా రయ్యును
సవతి జూచి సవతి సైవఁగలదె. 507

క. తనవదము ద్రోవ నెవ్వఁడు
గొను నాతఁడు తనకు నిపుడు గొనకొని వారిం
దునుమాడుఁ దనకుఁ జయ్యన
నెనయనివాఁ డెంత దనకు హితుఁడై యున్నన్. 508

క. అరయగ జీవన్ముతు లే, గురు నిర్ధవికుండు నరసికుండు మూర్ఖుండు భూ
వరసేవకుండు ప్రవాసియుం. బరంగుఁబరాశరతనూజుపలు కిది ధరణిన్. 509

క. రాజాధికారపురుషుని, పైజయముండునటె మృత్యుపాశము బుండున్
నైజమునఁబట్టి పలు కే, యోజమెయిం జెప్పమతియె యోగ్యుండైనన్. 510
—పంచతంత్ర

క. తమబ్రతుకు తమకుఁ గడువిర, సము చింతకుఁ బొత్తు మానసంబు పరాధీ
నము లైశ్వర్యంబులు న, ర్వము సేవకు లెవ్వ రరయ వారలెల్లన్. 511
—పంచతంత్ర

షోడశ సంధి ప్రకారము

సీ. ఒనరఁ గపాలంబు నుపహారసంధియు సంతానసంధియు సంగతంబుఁ
జాల నుపన్యాససంధియుఁ బ్రతికారసంధియు సంయోగసంధికంబుఁ
బురుషాంతరాదృష్టనరనామకమ్ములు నాదిష్టకంబు నాత్మామిషంబు
పరిక్రయవిగ్రహబంధురౌపగ్రహసంధులు నుచ్చిన్నసంధికంబు

ఆ.వె. ననుపమపరదూషణాంచితస్కంధోప, నేయసంధు లనఁగ నిశ్చితముగ
షోడశ ప్రకారసునిశితసంధివి. ధాన మెఱుంగవలయు ధరణిపునకు. 512

గీ. బలిమి సమసంధియైనఁ గపాలసంధి, యర్థదానముచే నుపహారసంధి
దారికాదాన మీగి సంతానసంధి, చాలమైత్రీపూర్వక మది సంగడంబు. 513
—పంచతంత్ర

గీ. అరయ సేకార్థముగ నుపన్యాసవతురు, అమరఁ గూర్చినయది యుపన్యాససంధి
కడఁగి యుపకర్తప్రత్యుపకారకాంక్షఁగలసి మెడలుట యది ప్రతీకారసంధి.

గీ. అతని కుపకార మొనరించి యతనిచేతఁ
గొరలి ప్రత్యుపకారంబు గొనఁగవలయు
ననుచు రాముండు సుగ్రీవు నాపుఁజేయు
కరణిఁ గలయుట యది ప్రతీకారసంధి. 515

క. ఇరువురుఁ గూడి యొకనిపై, నరుగుట సంయోగసంధి యగుఁ బాపూర్వం
బిరువురు యోధులఁ బంపుట, బురుషాంతరసంధి యనఁగ బుధమతమయ్యెన్.

క. అరిమీదఁ బనుపుతలఁపునఁ, దిరముగ సంధి యగునది యదృష్టనరాఖ్యం
బరయఁగ నాదిష్టం బగుఁ, బరునకు భూమ్యైకదేశవణ మిచ్చుటయున్. 517

సీ. ఆత్మసైన్యముచేత నరితోడ సంధాన మాత్మామిషం బన నతిశయిల్లుఁ
బ్రాకారరఙ్గైర్థమై యఖిలం బైనవిత్తంబు నిచ్చుట విగ్రహంబు
యఖిలప్రకృతిరక్షణార్థమై యర్థప్రకృతి నిచ్చునది పరిక్రీణసంధి
సారభూములు గొన్ని వైరిభూపతి కిచ్చి చేసిన నదియ యుచ్చిన్నసంధి

గీ. సర్వభూ మిఫలంబును శత్రువునకుఁ
దోరముగ నిచ్చునది పరదూషణంబు
మితు లొనర్చి ఛనం బిడ మతిఁ దలంచి
చేయునది పునఃస్కంధోపనేయరంధి.

518

క. ఇతరేతరోపకారము, సతతోదితి మైత్రి సంధిరంబంధజముల్
చతురత నుపహారము నీ, చతుర్విధమునందు సర్వసంధులు నయ్యెన్. 519

క. ఖలుఁడును నిర్మర్యాదుఁడు, బలవంతులు నై నరిపున్మపాలురతో ని
య్యిల సంధివిగ్రహము లవి, యలవడ వేవేలునైనయానమతక్కన్. 520

క. ఘనబలుఁడు పాపకర్ముఁడు, ననఁబడురిపుసంధివిగ్రహంబులయెడలన్
గనద్వైధీభావము గై, కొని యుండఁగవలయుఁ బగటకును నయ్యెడలన్. 521

గీ. తాపఖండనంబులవికృతంబు గాక, సవృశకార్యార్థ మదియ యనఘ్యవేశ
కాంచనమపోలె నెన్నుండు గలసియునికి, సంగతాఖ్యము కాంచనసంధియయ్యె.

ఉ. చాల బలాద్యయోగ మది సంధి యశంబొకొ పూర్వకక్రియన్
మేలగుఁ గాన సంగతము మిత్రము దా నవి శూన్య మైననుం
బోలగుసంధి నా నితరము ల్లగు నాయుపహారసంధి భే
దాలియకారసంధి కుపహారము యెక్కటి సంగతం బగున్. 523

క. ఎత్తిచనున్యవతి రిపుచే, విత్తముఁ గప్పంబు గొనక వెనుకకు మగుడం
డిత్తటి సంధికి దానం, బుత్తమ మట్లగుట సంధి యుపహార మగున్. 524

వ. అసంధిదేహస్వరూపం బెట్టి దనిన.

సీ. బాబుండు వృద్ధుండు పటుదీర్ఘ రోగియు నిల నిజజ్ఞాతిబహిష్కృతుండు
భీరుకుండును గడు భీరుజనుండును బుబ్బుండు మఱియును బుబ్బజనుండు
సతతవిరక్తప్రకృతి యైననృపతియు విషయరసానక్త విరళమతియు
మఱియును బహుచిత్తమంతుండు దేవతాబ్రాహ్మణనిందాపరాయణుండు

గీ. దైవహతకుండు దైవచింతనపరుండు
వ్యసనదుర్భిక్షకుడు బలవ్యసనపరుండు
లలి నదేశస్తబహుశాత్రవులును గాల
యుక్తుడును సత్యధర్మవియుక్తమతియు.

525

క. ఈయిరువదుపురతోడన్, బాయక విగ్రహము సేసి పైకొనుటయు వా
రేమిడ మార్కొనక బల, శ్రీ యతి వశవర్తులగుచు సిరి యిత్తు రిలన్. 527

ప. అది యెట్లనిన.

గీ. బాలుర డరయ సప్రభావుండు గావున, యుద్ధములకు బలము లోహటించి
తనకు శక్తి లేక తక్కిన నితనికై, పూని యితరుఁ డేల పోల నిచ్చు. 529

క. వృద్ధుండు పీర్డుమయుండు న, మిద్ధోత్సాహంబు లేమి మేకొని యరితో
యుద్ధంబున కనమర్దులు, సిద్ధము నిజజనులతోడఁ జెడుదురు పెలువన్. 530

క. మతిసకలజ్ఞాతిబహి
ష్కృతుని నిజజ్ఞాతులకు విశేషప్రయోం
చితక్రిత్యము తొనరించినఁ
జతురతఁ దమరిపునిఁ బట్టి సమయింతు రొగిన్.

531

సీ. భీరుడు సంగ్రామభీతుండు గావున విజిగీషు లెత్తిన వేగఁ జెడును
భీరుజనుం డెంత భీతుడై యనిమొనఁ దనవారు వాఱంగఁ దాన చిక్కు
బుబ్బుఁ దేమియు సీమి బలితచేతనుకలై నిజభటు లాజిలో నిలువఁబడరు
బుబ్బజనుండు మఱి బుద్ధిపరాధీనమతు లగుజనులచే మడియుఁ దాన

గీ. సతతము విరక్తుఁ డైనభూపతియు నెల్ల
ప్రకృతివర్గంబు విడుచు సంగ్రామభూమి.

విషయసంసక్తుతీయగు వికలస్పృహయుఁ
డుఁక ప్రత్యర్థికి నుభాభియోగ్యుఁడగును.

532

అ.పె మఱియు విను మనకమంత్రులచిత్తముల్
చంచలములు గాన నచిచ్చ లెల్లఁ
గార్య మొదలినపుడు కడఁగి యుపేక్షింతు
రతఁడు మును విరోధి యగుటఁ జేసి.

533

క. దేవప్రాశ్నాపనిందకుఁ, దేవెరవునఁ బొలియు ధర్మహీనుం డగుటన్
గేవలము దేవహతకుఁడు, భావింపఁగ నట్ల చెడు నభాగ్యుం డగుటన్. 534

అ.పె. దైవ మఖిలమునకుఁ దానె కారణ మని
చేష్ట యతనిదైవచింత నుండు
క్షయము నొందుఁ దాన నమయు దుర్భిక్షవ్య
సని బలవ్యసనికి శక్తి లేదు.

535

క. వ్యాయామాయోగ్యుం బగు, నాయెడయ యదేశ మనుట నల్పుఁడు చెఱుచున్
వేయెల కచ్చపముచేఁ, దోయాంతరమున గజంబు తూలదె పెలువన్. 536

క. బహుశత్రుఁ డెందు వచ్చిన నహితులు పెనుదగిలి చెఱుతు రయ్యైచోట్లన్
బహుశమహావిపినాంతర, నిహిత మగుకపోతఁడుట్ల నిర్భరవృత్తిన్. 537

అ.పె. సరి నకాలయుక్తసైన్యఁ దాహవకాల, యుక్తసైన్యచేత నుక్కడంగు
అర్ధరాత్రనమయమందుఁ గానఁగలేక, గూఁబడెతఁ గాకకులముఁబోలె. 538

గీ. సత్యసర్మవ్యపేతుతో సంధి యొప్పు
దతఁ డసాధుఁడ గావున నన్నడ తిరుగు
నిట్ల సందేహన్మవతుల నెఱిఁగి వారి
తోడిసంఘాసమున కొనఁగూడఁజనదు.

539

—కామందకిము.

ప. మఱియు సందేహస్వరూపం బెట్టి చనిన.

540

గీ. అలయ సర్వార్థధార్మికానార్యస్థపులు

భ్రాతృసంఘాతవంతుండు బలఘనుండు

సనువమానైకవిజయుండు ననంగ నేడు

చొప్పుదురు సంధి సేయంగ యోగ్యు లగుచు.

541

ఉ. సత్కుటు సత్యవాణ్నియతసంహితుడై వికృతుండు గాడు స్రా

జాత్యయమైన నార్యుడు ననార్యత బొందడు యుక్తకారియై

సత్యము చార్మికప్రభుఁ డసాధ్యుఁడు ధర్మజనానురాగసాం

గత్యము యుద్ధసాధనము గావున సంధి యొనర్చుటొప్పుగున్.

542

చ. తొడగి యసాధ్యుఁ డైననృపుతోఁ దగు సంధి యొనర్చకుండినన్

గదగె తడియశత్రువులఁ గైకొని వచ్చి యయుక్తకారియై

యడచు సమూలకందముగ నారయ భ్రాతృసమేతుఁ డొప్పు బ

ట్టికిఁ బుటకంఠకాకలితజేబునికుంజమున ట్లసాధ్యుఁ డై.

543

గీ. బ.వంతుఁ డెంతయుఁ బై నెత్తివచ్చిన నేయత్నములు మఱి యేమి సేయు

హరివరాధిష్ఠిత హరింబునకుఁబోలె నమ్మేటి దగుశరణమ్ము గలదె

మార్కొన నోడిన మత్తగజేంద్రంబునొడియుసింహముఁబోలెనొప్పుగొనఁడె

బలవంతుతోడ నెచ్చంగినైనను బోరు మనుచుఁ జెప్పెడివిదర్బనము గలదె

గీ. యుజక పెనుగాలి కెదురుగాఁ దఱుమవశమె

కాన శుభికాంక్షియైన భూకాంతుఁ డెపుడు

త్రివిధశక్తిసమగ్రుఁ డెఱెంచెనేని

సంధి యగునది కార్య మనంశయంబు.

544

గీ. బల్లిదునకుఁ బ్రణమిల్లుచు, మెల్లన కాలముల విక్రమించెడిజనులం

చెల్లెడఁ బాయపు సంపద, లల్లన జలరాశిఁ బొందునాపగలక్రియన్.

545

చ. బనర ననేకయుద్ధవిజయుం డగురాజు ప్రతాపవహ్నిచే

నని రిపుకోటిఁ గ్రాఁచుజమదగ్నితనూభవునట్ల వారితో

ననువుగ సంధి చేసికొని యాతనిదోర్బలశక్తిప్రాపునన్

మనుమనుజేంద్రుని న్మొరసి మార్కొన నోడుదు రన్యభూపతుల్.

546

కి. బలియుడెన సంధి యయ్యును

బొలుపుగ నమ్మంగవలదు పురుహూతుఁడు ము

న్నలవడ నమయము దలఁవక

పొలియింపఁడె వృత్రుఁ గుటిలబుద్ధిప్రాధిన్.

547

చ. మఱియు నధికనమానహీనాభియోక్తసంధిస్వరూపంబు.

548

మ. బలవంతుం డరుదెంచి పై విడిసినన్ బాటించి దుర్గస్థుఁడై

కలఁగంతాఱక యంతకంటె బలియుం గారామునం దెచ్చి యా

బలవంతు నివ్విడిపించుటొండె భుజదర్పం బొప్ప సింహాల్లన

దృబుఁడై పైఁబడుటొండె నొప్పగు భరద్వాజోక్తమార్గంబునన్.

549

క. తనయుండు తండ్రి నైనను

దనయుని మఱి తండ్రి యైనఁ దఱికొని త్రుంచున్

ఘనరాజ్యగాంక్షఁ గాపున

జనచరితములట్ల గావు జనపాలునకున్.

550

మ. మదమాతంగనహస్రసంఘముల నున్మాదించి సింహం బొకం

డదరంటన్ వెనఁ దాఁకి త్రుంచునటు అన్యబ్యాహువిక్రాంతినం

పద యూహించి కిడంగి తాఁకి యధికున్ బ్రత్యర్థిఁ గుందించు న

మ్మదదర్పొన్నతుఁ జూడ నోడుదు రరుల్ మానంబు దోరంబుగాన్.

551

క. నముఁడరుదెంచిన సంధియ నమచితమగు శత్రుజయము సందియమగుటన్

గ్రహమున సంశయితక్రియ, అమరించుట యొప్ప దని బృహస్పతి చెప్పెన్.

చ. తగ నభివృద్ధికాముఁ డయి తా నమనత్త్వనితోడనేనియున్

మిగులఁగ సంధిసేయుట సమిద్ధవివేకము యుద్ధమాడిరే

బగలుదు రిద్దఱున్ సరి నవశ్యఘటంబులు దాఁకినట్లు మె

చ్చుగ నల సుందుఁ డొంట నుపసుండుఁడుఁ బోరి నశించుకై వడిన్.

552

చ. ఎడరున నెత్తివచ్చిన విహీనుఁడు పీడ యొనర్చుచోటుతో

బెడఁగునఁ బద్ధశీతజలబిందువుకైవడి సంధిగా నొడం

బడ తెటు లొప్ప సంధి యతఁ డొల్లనిచో నెడఁగాంచి పై వడిన్

బడి పొడిసేయఁగావలయు బాహుబలోన్మితగర్వమత్తుఁడై.

554

వ. చుటియుఁ బ్రకారాంతరంబు.

555

చ. బలియునితోడ సంధి యయి బంధురయత్నము దప్ప నాతఁడున్
బొలుపుగఁ జూచి నెమ్మి గడుఁ బుట్టెడునట్లనువృత్తి చేసి యే
కొలఁదిన నమ్మినట్ల యతిగూఢతరాకృతవేషుఁ డై ప్రియం
బులు వలకంగఁ బొల్పుగు సమున్మవ మొప్పఁగఁ గార్యకాంక్షఁ డై. 556

క. నమ్మిక గలిగినఁ బ్రియుఁ డగు, నమ్మికమైఁ గార్యసిద్ధి నమ్మినయది యో
నమ్మించికాదె యింద్రుఁడు, నమ్మిక దితిగర్భవిదళనం బొనరించెన్. 557

క. స్థిరబుద్ధి సంధి యొల్లని, యరివరుయువరాజుతో మహాభృత్యునితో
వెరవార సంధి సేయుచు, నురుగతి సంతఃప్రకోప మొనరింపఁదగున్. 558

వ. అది యెట్లునిన.

659

చ. ధనములు లేఖలున్ బహువిధంబులమై నడిపించి తాఁ బ్రదా
నునకుఁ బ్రదూషణంబు గడునూత్నముగా నొనరింప శత్రుభూ
జనపతికిన్ స్వవక్షజనసంఘముపై నపనమ్మి కెమ్మొయిన్
దనర నతండు దాన చెయిదంబు దొఱంగి తరంగు నాత్మలోన్. 560

చ. అహికారంభము మూర్ఛియొండెఁ దదమాత్యభ్రాతృసంధాత యై
విహితాచారత వానివైద్యజనునిన్ భేదించి దానంబునన్
సుస్కృదుం జేసి మహానసం బతనిచేఁ జొప్పార భేదించి యొం
డె హితుం బంచి సురంధ్రి మైఁ బొడిచియొండెన్ దాకి త్రుంపందగున్. 561

ఉ. దేశముఁ బాపి తద్విమతదేశనివాసుల యై నిమిత్తని
రేశము చేసి లోకులకుఁ దెల్లఁచు గాఁ గడునిదలక్షణో
దేశముఁ జూపుచున్ నృపతి దీన వసించుట నిక్క మంచు నా
దేశము చెప్పి పంప నగు ధీనిధి యై నిజగూఢచారులన్. 562

సీ పెక్కుభంగుల మున్ను పేదయ కాఱించుఁజెంతయుఁ దగు విగ్రహింపఁదగదు
ఉఱక విగ్రహమున నుదయించు సంక్షయవ్యయము నాయాసంబు నాత్మపదము
సర్థముఁ బుత్రమిత్రాదులు వ్యర్థమై మిన్నక పోవు నిమేషమాత్ర
దురవస్థ పలుమఱు దోచునందిగ్ధంబు రాజ్యముఁగీర్తియు రణమునందుఁ

గీ. గాన విగ్రహింపక సామదానభేద
విధుల సీమాసమాగతవిమతన్యపునిఁ
గలఁచి సంభ్రమ మడఁచి దప్పలనె నిలిపి
సమబలుండయి తోఁచిన సంధి యొప్పు.

563

గీ. ఆత్మబలగాఢసంరక్షితాత్ముడగుచు, వీరసంచారములఁ దాపవివశుఁ జేసి
చాల నిలచినఁ దనుఁ దాన సంధి యగును, ద వ్తతోహవ్యయానుసంధానమట్లు.
—కామందకము

క. మును దన కవకారము నే, నినదానికిఁ దాను గీడు నేయక సామం
బున సంధి యగునె కాఁపని.యిను మినుమును గదియ నడువనేలా కూడున్.

సీ. మైత్రిహిరణ్యభూమండలంబులలోన సలర నొక్కటిఁ గొన్న ను త్తరోత్త
రము మేలు మును సహాయము లేనివానికి మిత్రు లన్యముకంటె మే లతండు
నావదలకుఁ గూడి యరుదేని వాడైన భూమిఁ దా విడువంగఁ బూనెనేని
ధనము మే లచలుడై తానుండు వానికి సీమతోఁ జేరిన భూమి మేలు

ఆ. వె. కపటమిత్రత మును నెప్పుడు సౌనారని.పణము నెన్నఁడు ఫలపడనిభూమి
యును నిరర్థకంబ యోపినయెవ్వనిఁ,దెలిసికొనుట భూపతికి గుణములు.566
—నీతిసారము

క. ఇప్పాట సంధికృత్యం, బొప్పారుం బూర్వమునిజన్ తనయగతిన్
ఇప్పగిది లాపు సంధియు, నొప్పగు నధికార్పకార్య మాహించి తగన్.567

సామము

గీ. సత్సహాయము వ్రజ్జయుఁ జాలఁ గలిగి
సత్త్వదేభోవబృంహితచరితుఁ డగుచు
నాయతోద్యోగసద్యవసాయములను
శత్రుమీద నుపాయముల్ సలుపవలయు.

568

క. తొలుతఁ జతురంగబలములఁ, దలపెట్టక సామమంత్రతత్త్వజ్ఞుం దై
లలి మాంత్రకోశబలమున, గెలువంగవలయు నృపతి గినిసి యరాతిన్. 569
—కామందకము

౧. అది సామంతుని దానముఁ

వోలువుగ భేదము దండమును మాయోపే

క్షిలు నింద్రజాలములు నాఁ

దలఁప సుపాయములు నెల్లఁ దనదుచునుండున్.

570

౨. తనరఁ బరస్పరోపకృతిదర్శనముం గుణకర్మకీర్తనం

బును నిజవింశతాకథనమున్ దగ నాయతినంప్రకాశనం

బును మృదువాక్పృచ్ఛారములఁ బోల్చుగునాత్మనమర్పణంబు నా

జనసుతిఁ బొందుఁ బంచవిధసామము సామవిధిజ్ఞ సమ్యక్తిన్.

571

—కామందకము

౩. సద్భక్తునియందు సామమును సంగరమూలబలప్రకారదు

ర్కమనెడ భేదమున్ బ్రకృతిలాగ మెలర్పఁగ నోర్వరాని శే

న దనరి నట్టివానివలనం దగు దానము హీనుఁ జూచి బె

ట్టిదముగ దండమున్ బ్రతిఘటించి సమాగ్రబలోజ్ఞులయం డగున్.

572

—అజ్ఞాతము

౪. వైదై సమ్యక్తము చిలికెడు, రూపునఁ జేత్తముల నలరురూపునఁ జవులం

దాబోధి కానువిధమున, తీపుగఁ గనుఁగొనుచుఁబలుకుతెఱఁ గొప్పలరున్. 573

౫. ఓరుకకు బెగలం బొదవకుండగఁ బల్కెడుపల్కు సామము

చెరువుగ నట్టిసామము ప్రసిద్ధముగా నిజమాడుబోఁ బ్రియం

బరుడుగఁ బల్కుచో మధుర మగ్గలమై యొదవంగ నాడుబోఁ

బరఁగ నుతిండుబోట నెఱవందగు నజ్ఞనసమ్యక్తంబుగన్.

574

౬. సామమునందుఁ గార్యము నిజంబుగఁ బూనికొనంగఁబోలు నా

సామవిధానందముఁ బ్రశస్తీ యొనర్తురు నీతికోవిదుల్

సామమునందె కాదె సురసంఘము ద్రచ్చె మహాసముద్రమున్

సామవిరోధితై చెడరె సంగరభూమిని ధార్తరాష్ట్రులున్.

575

౭. అంబుని విక్రమశ్రము సుపాయఫలప్రవిదూరునిన్ శ్రియా

కురితు నయప్రవాసపరిఘూర్ణితు నిద్రితు భీతు మూర్ఛుఁ గాం

తలఁ బసిగాలురన్ బలు నధార్మికు దుర్జనమైత్రిశీలు ని

శ్చిలభుభుద్ధియుక్తిఁ దగ సామమునంద జయించు తోప్పగున్

576

—కేసుందకము

ఉ. దండమునందకాని యహితక్షీతినాథులు గారు సాధ్యు లం
చుండుదు రెందునుం గలదె యూరకె యాకులచప్పు డైనఁ బె
ట్టుండక పాణునీచులను నొయ్యన సామముతోడఁ దెచ్చి యు
ద్దండతఁ బట్టి యుద్ధతుల దారుణవృత్తి వధించివైవరే. 577

క. సామంబుఁ బోల పోషధ. మీమహి నెక్కడిది రిపుమహీశులఁ జంపన్
దామర వెన నశియింపదె, హేమంతసమయమునందు హిమపాతమునన్. 578

అ.వె. పనము నేర్చుచోట వహ్నిమూలంబులు
దివ్యఁ గల్పలేదు తీవ్ర మయ్యు
మృదువుఁదనువయైన యుదకప్రవాహంబు
వేళ్లతోడఁ గూడఁ బెకలఁద్రోచు 579

క. తనయర్థముఁ బ్రాణంబును, ఘనరిపుచేఁ బోవుచుండఁ గలిగినఁ దా నా
తనిశరణుఁ జొచ్చియైనను, గొనకొని యారెండు నిల్చుకొనవలయు వెనన్. 580

అ.వె. అరయ సామమునన యగుకార్యములకును
దండముల నొనర్చ దలఁప రరులు
జగతిఁ బైత్యశమము శర్మర నగుచుండఁ
జేతిపొళ్ల కాయచింత యేల. 581

అ.వె. సామమునన మిగుల నకలకార్యంబులుఁ
బోలఁ జేయవలయు నేల యనిన
బేర్చి సామమున నొనర్చు కార్యము తుడి
హానిఁ బొందనేర దండ్రుకాన. 582

క. సామమునను దక్కఁగ రు, గామానలశత్రుఘనతగా పీష్టలయం
దేమిటను బాసి చన దరి, భూమిపతిసంతమసత బుద్ధిఁ దలంపన్. 583

క. ఈమహిశుమీద నుజన
స్తోమములఁబోలె...శుద్ధములై యా (?)
సామమునఁ జేయుకార్యము
లేమిట మఱి వికృతిఁ బొంద వెన్నఁడు నరయన్. 584

క. ఇన్నిటికంటెను దా మును
మున్ను నిగూఢప్రకారమున దండమునన్
బన్ని మతి సామముఖమున
సన్నాహము సేయవలయు శార్యోన్నతుడై.

585

—పంచతంత్ర

దానము

చ. పరస్పరదత్తవస్తువతిపాటిన తోఁ బ్రతిదాన మీగియున్
బరుఁ డిడువస్తుసంస్థితియు భవ్యవినుతనవస్తుదానమున్
ఇర వగుసొమ్ముఁ జేర్చొనగ నిచ్చుట లిచ్చినయప్పు మానుటల్
పరగఁగ నిట్లు పంచవిసంక్షిప్తమై చను దాన విఘ్నహిన్.

586

గీ. ఆత్మవిక్రయ మొనరించుననువు దోఁచ, నీప్రీతార్థము లీదగు నిచ్చుచోట
నీరు కొండఁ జేదిలచునేర్పుతోడ, రిపుల భేదించునదియు నిరీక్షితముగ. 587

—కామందకము

సీ. మొదల సామోపాయమునఁ జక్కఁబడకున్నవిగ్రహ మని దారుణాగ్ర సామున
దారుణవిగ్రహోదయ మేనతటిని దానంబున శాంతి యొనర్పవలయు
యాత్మజ చేసినయవరాధమునకునై భృగునందనుండు గోపించినపుడు
దానంబుచేతన దనుజేంద్రుఁ డగువృషవర్షుండు సుముఖి యై పరఁగెఁగాదె

గీ. కాన నాతనిఁ బ్రార్థించియైన నాతఁ
డడిగినది యిచ్చి విగ్రహ మడఁపవలయు
దానవిముఖాత్ముడై సుయోధనుఁడు మున్ను
సకలబంధనమేతుడై ననుసెఁగదె.

588

—కామందకము

సీ. ఓకరుండు ముందట నొసఁగి వెండియుఁ బెద్దయానలఁ జూపుచు మోనపుచ్చి
జీవితం బిరువంకఁ జేకొని వారిచేఁ గడఁగి భేద్యులనెల్లఁ గలఁపవలయు
వెలయ బుట్టుడు లబ్ధివేతనుండైనను మాని యమానితుం డైనయెడలఁ
గ్రోధి యకారజకుపితుడైనను భీరుఁ డతిభీషణుం డైనయట్టిచోట

గీ. వీరిక్కోర్కులు ప్రియముతో వెన నొనర్చి
పరగ భేదించునది శత్రుపక్షజనుల
నాత్మపక్షజనంబుల యాత్మ లెఱిగి
యత్తెఱంగున నెడము సేయంగవలయు.

589

ఉ. దానపురస్సరంబుగఁ బదంపడి చేసినసామభేదముల్
దానఫలంబుపెంపున నుదంచితకార్యఫలప్రదంబు లౌ
దానవిహీనమైనను వృథావికృతం బగు సామమేని య
ద్దానము లేనిసామమునఁ దా భజియించునె పత్నియేనియున్.

590

క. దానంబుమహిమ యిట్టిది, యౌ నన నిల నెపుడు దృష్టి యారసిచూడన్
దానం బిడినను శత్రుం, డైనను నాక్షణము మిత్రుఁ డగు వారలకున్.

591

క. తనయునికంటెను దానమె
ఘన మగుప్రియ మనఁగవచ్చుఁ గనుగొనఁ బశువ
య్యును గ్రేపు ననిననైనను
నినుచుడిఁ గొలుచిడిన నీదె యెప్పటిభంగిన్.

592

క. తగుదానమహిమ యే మని, పొగడెడిది మనుష్యుఁ డరయ భూరిధనమునన్
జగమునఁ దండ్రిం జంపిన, పగయైనను మఱచి సాధుభావము చాల్చున్.

593

గీ. తనర నొక్కట సర్వస్వమును పారింపఁ
జాలు శత్రునియందుల స్వల్పదాన
మునన సంతోషపఱతురు మున్నెఱింగి
బాడబము నల్లి సంతోషపఱచినట్లు.

594

చ. అమరఁగ దుర్బలుం డతిబలాహితు సంచితబుద్ధి నల్పదా
నమునన పొందు చేసికొని నాశముఁ బొందఁడు మూర్ఖువాఁడు సా
మమునెడఁ గల్గుపుట్టెఁడు మానుగ వేడిన నీఁడు క్రూరదం
డముతటి గంపెఁ దొక్కట నొడంబడ నిచ్చి నశించుఁ జయ్యునన్.

595

ఆ.పె. అరిబలం బభేద్యమైనను భేద్యమౌఁ
జాలఫనము లరువఁజాలిరేనిఁ

చండియైన మిగులఁ దరిత్రువై దొలిచిన
మ్రాను విలువ సుసర మైనయట్లు. 596

అ.పె. తనమశాత్రపుండు తనకంటె మనుఁడైన
నఖిలమైననము నతని కిచ్చి
తన్నుఁ గాచికొనఁగఁ దగు నీతివరుఁడు దాఁ
గలిగెనేని ధనము గలదు గాన. 597

అ.పె. జయము గోరునృపతి శత్రునుద్ధత వాంఛఁ
డిమిరి దానమునన తీర్చవలయు
జడఱినీరు పేర్చి బడబానలమువాంఛ
పొనఁగఁచి జయము పొందినట్లు. 598

అ.పె. అడవఁబడు విరోధి యంచితదుర్గస్తుఁడైన నతులితంపుదానమహిమ
నవని నీటిలోన నల్పమత్యప్రదా. నమున నల్లఁబెద్దతిమియుఁజోలె. 599

౧. పెరవరి సర్పముఁ జెడుచో
నది మొందు త్యజించియైన నది రక్షించున్
ధర మూఁకుడు గడునల్పమ
సంధనమున విడువ లేక సకలముఁ జెఱుచున్. 600

అ.పె. అధికలోభ మూది యర్థంబె చూచుచు
మందు నాతఁ డెవ్వఁ డుర్వీ నెల్లఁ
దాల లోభమహిమఁ బడి పెం పెఱుంగక
పిల్లివోలె నతఁడు జెట్టు సచ్చు. 601

—అజాతము

౧. పాటలను జానవదులను, సారము గలదిండనాథజనులను నృపుఁ డిం
పారఁగ సాధింపఁగదఁగు, జారుక్రిన్ సామదానసంస్కారములన్. 602

భేదోపాయము

క. అనురాగస్నేహవిని, శనమును సంకర్షణంబు సంతరనమున్
జనియింపఁజేయునది తాఁ, జను భేదం బనఁగఁ ద్రివిధసంచారములన్. 603

గీ మంత్రమాత్యపురోహితమండలికిని
దివిరి యువరాజునకునైన తేటపడఁగ
భేద మొనరింపవలయు నభేద్యవృత్తి
నట్టి దగునేని మఱి యసాధ్యంబు గలదె.

604

క. యువరాజు నమాత్యుండును
నవనీపా...న కుదంచితాయతభుజమున్
ప్రవిమలనేత్రము మంత్రయు
నవు నం దొకనూనమైన నట్లగుఁ బతియున్.

605

క. మతిమంతుం డగునరపతి
ప్రతిపక్షజాతిభేదపరుఁ డగునది త
త్కృతమున నక్కులజుఁడు వెన
హతవహక్రియఁ గాన నెల్ల సుగ్రతఁ గాల్చున్.

606

మ. తగ దాజ్ఞాతినమానుడైనయతఁ డంతర్జానియై యుండు నే
నగుభేదార్థుఁడు గాన శత్రువులయం దాయుద్ధఱన్ భేదమ
ల్లొగిఁ జేయింపఁదగుం దనం దొదవినన్ యుద్ధస్థితిన్ వారిఁ బొ
ల్పుగ శాంతాత్మలఁ జేయఁగావలయుఁ దా భూపాలుఁ డెచ్చుంగులన్. 607

ఉ. శిక్షణరక్షణార్థముగఁ జేరి విభేద మొనర్పఁబోలు నా
దక్షుఁడు సౌమ్యుఁడో శత్రుఁడో తా నెఱుంగందగు సూక్ష్మబుద్ధి యై
నక్షయసౌమ్యుఁ డైనఁ దనయాడినవల్కు ఫలింప జేయు ని
ర్పక్షములం గలంచు బలుభంగులమై శత్రుఁ డందు లోలతన్. 608

—కామందకము

వ. మతియు నరనాథుం దొక్కవని యిచ్చెదనని యానఁజూపి కాలయాపనంబుఁ
జేయం దివిరి తవినినయభిమానియును, దాఁజేయవలన దనినవని యితండు
గావించె నని మిథ్యాదూషణంబు సేయనోపి (ర్పి) న యతండును, వివాదం
బున జయంబు గొనియెద నని యతనికి జయం బిచ్చెద నని రప్పించి నిర్ణయ
వేళ న ల్లొనరింపకున్న నవజయంబునఁ బొందినయతండును, తగవు
చెప్పుచు...బంచినతన్ను నవమానించెనని యాఘాషంబులు సేయుజనులకు

మనోమోదంబు గావించిన నట్లు దండనంబునఁ బొందినయతండును, దం
డాధికారియు నన నియ్యేపురుఁగ్రోధవర్గంబు; భీతిదోషంబున రాజువలన
పెఱచుచుండు వాఁడును, నవనీశ్వరజ్ఞాతియు నాత్మదోషంబుననొందె, వైము
ఖ్యంబున నొందె నితరంబును భూవల్లభుచే దూషింపఁబడునతండును నీము
వ్వరును భీతవర్గంబు; నైసర్గికంబైన యభిమానంబు గలయతండును,
మానాధికుం డగుట పరామర్శింపక మహాసాహసంబు సేయనతండును,
విద్యాభిజనధనమదోద్వర్తుడై యాత్మశ్లాఘ చేసికొనునతండును, నీమువ్వరు
మానివర్గంబు; వనహీనుండగుట ధర్మకామార్థవిరహితుం డైనయతండును,
జ్యేష్ఠుం డైనయతండును, బరిచరితుం డైనమానియు, నాత్మదుష్టార్థశంకా
భీతుం డైనయతండును, బూర్వమున విరోధియై సమాధానంబునఁ బొందిన
యతండును, నీచుతోఁగూడఁ బనిసేయఁ బంపువద్దవాఁడును, దనసరివారిచే
మాటఁబడదాఁడును, దనదుఃస్వభావంబున నొక్కనెవంబున బంధనప్రాప్తుం
డైనయతండును, నిమిత్తంబు లేక వెడలఁబాటుపడ్డయతండును, సపూజిత
పూజార్హుండును, హృతద్రవ్యకళత్రుం డైనభోగాభిరామండును, బరిక్షిణుం
డును, బహిష్కృతుండును నన నిట్లు సెప్పఁబడిన యిన్ని దెఱంగులవార
లును భేదార్థులుగా నెఱుంగవలయు.

609

గీ సామమును నానపెట్టుట చతురతయును, దారుణాత్మ్యగ్రనభయదర్శనంబు
మహిమవస్తుప్రదానంబు మన్ననయును, ననఁగ భేదంబునకు నుపాయంబు
లయ్యె. 610

క. బలియుండు విగ్రహించిన, నలవడ భేదం బొనర్చునది బుద్ధిమెయిన్
బొలుపుగఁ జండామార్కుల, గెలుచుట భేదమునఁగాదె గీర్వాణు లొగిన్. 611

—కామందకము

క. అతులితబలసృపుఁడైనను, సతిరయమున భేదసాధ్యుఁ డగుఁ గావున నీ
క్షితిజయముఁ గోరినను భూ, పతి భేదము సేయవలయుఁ బాయక యతనిన్. 612

గీ. ధరణి నవిరోధకృన్మంత్రతంత్రతతులు
గడు సువృత్తసుహృద్వ్యక్తికంబులయ్యు
నరయ నించుక లోభేద మగుటఁజేసి
బంధనప్రాప్తములు గావె పాయ కెపుడు.

613

ఆ.వె. సామదానములఁ బ్రకాంతిఁ బొందనిశత్రు,నందు వలయుభేద మొందఁజేయ
భేదమునన యెట్టిపుట్టునత్తుడైనను,బొల్లయై నశించిపోవుఁ గాన. 614

క. బలముల గిరులను గవటం, బలచెలుముల ఖిన్నమంత్రములఁ గార్యములన్
లలివొక్కశబ్దమాత్రన, పెలుచవ కడుఁగాతరుండు భేదం బొందున్. 615

—సంచతంత్ర

దండోపాయము

క. వధయు సకలార్థ హరణము, నధికక్షేళంబు ననఁగ నట దండవిధా
విధినిరతులచే దండన,మధిగుణవినుతముగఁ ద్రివిధమై చెలువొందున్. 616

సీ. ఆరయఁ బ్రకాశంబు నప్రకాశం బిన వధ రెండు తెఱఁగులై వఱుచుండు
నుజక ప్రకాశనం బొనరించునది లోకవిద్విషం దైనట్టి విశుతుమీద
నప్రకాశనదండ మడరించునది రాజవల్లభులై మఱి యెల్లజనుల
కుద్వేజనము సేయుచుండెడివారిపై నధికులై భావించునట్టివారి

ఆ.వె. విషహతాశనాదివిధిధర్మార్గముల ను, ద్వర్తనముల నాయుధములచేత
స్థిలపాంశుదండ మెవ్విధమున యథా, న్యాయమార్గమున నొనర్పవలయు. 617

గీ. తనర విప్రుండు జాతిమాత్రకుడై యైన
దార్మికుం డగునాతఁ డంత్యజుడై యైన
వారిపై వధదండముల్ వల దొనర్ప
ధర్మసంగ్రహవిధుఁ దై నధరణిపతికి. 618

ఆ.వె. ధరణిలో నుపాంశుదండార్హు లెవ్వార, లందుఁ జంపఁదగినయట్టివారిఁ
బరఁగ బాపపెట్టఁ బరఁగ నుపేక్షింప, వలదు నెదురయైన వల దుపేక్ష. 619

చ. యముఁడునుబోలె నేరికి భయంకరమై కదియంగరాక దం
డమునకుఁ బాత్రు లందుఁ బ్రకటం బగుదండనసేయు బొప్పు భూ
రమణుఁడు మ్రోలఁ జంపు బెదురన్ విడిపించుట లిట్టివందముల్
దమకము లే తెఱుంగనివిధంబునఁ జేయు టయుక్త మారయన్. 620

గీ. తొలుత భేదంబు గావించితొడరి పిదప
హసన మొనరింపవలయు దండనమొనర్చి
తమియఁ దఱిమినఁ జివినకాష్ట మరయ
సజకఁబూనినమాత్రన నుజుముఁగాదె.

621

క. వెన దేశకాలబలమును, సునహాయోత్సాహబలము శోభిల్లంగా
నెనఁగి యుద్ధిష్ఠిరుపోలిక, ననమున శత్రువులఁ ద్రుంచునది దండమునన్.

622

క. భీకర మగునాత్మభుజ, శ్రీకలిమిన యైన శత్రుఁ జెండాడఁదగున్
ఏకాకి యగుచు రాముఁడు పోకార్పఁడె బాహుదర్పమున నృపకుఁ మున్.

623

ఆ.వె. సామభేదదానసంప్రయోగము గడు, విఫల మైనయెడ వివేకియగుచు
దండమార్గ మెఱిఁగి దండుల దండింపవలయునెపుడు భూమివల్లభుండు
—కామందకము

624

ఆ.వె. అఖిం మైనవారి కది సునో హరలక్ష్మి, నలిగియుండుఁగాని తలఁచిచూడ
అతులదండసీతియుతులక నెప్పుడు, వ్రథనలక్ష్మి వశ్యమై తనర్చు.

625

గీ. అరయదండంబుదక్క సామాద్యపాయ
లబ్ధమగులక్ష్మి నృపతికి లక్ష్మియెట్లు
దైవ మిచ్చినఁ బులి దింపఁ దరలరేక
యుండుముదిగోద యదియును నొక్కటగునె.

626

గీ. సామదానభేదంబులఁ జక్కఁబడక, తక్కినేనియు మఱికాక తగదుమున్న
దండ మదియేల యనవుడు దండసీతి, యుర్విపులకెల్ల దుర్గతి కూఁత యగుట.

ఆ.వె. దండసీతి వదలి తక్కినయమ్మాఁటి, నమర నడపురాజు కహితులెల్ల
భీతుగాఁ దలంచి పెలుచన పై నెత్తి, వరువుఁబోలె నడపవత్తు రెపుడు.
—అజ్ఞాతము

628

గీ. సామదానములందు నసాధ్యుడైన, మంత్రిజనబంధుభేదంబు మఱియొనర్చి
పిదప దండన మొప్పగు నదియు గూడ, రూఢచేష్టల రెండయి రూఢితెక్కు.

629

ఆ.వె. దండసీతి లేక తక్కినవిద్యలు, గలిగెనేని లేనిగతి న పొందు
రాజు దండసీతిరతుఁడైనఁ దక్కిన, విద్యలెల్ల నతని వెదకిపొందు.

630

క. దానమును బుట్టిభేదము, మానుగ నన్యోన్యశంకమానాత్మల దు
ష్టానీకము నేర్పడఁగ న.నూనత దండమున వశము నొందింపఁదగున్. 631
—ముద్రామాత్యము

మా యో పా య ము

సీ. మఱి దేవతావ్రతిమాస్తంభసుషిరసంపిహితులచేతఁ జంపించుటయును
స్త్రీ వేషధారియై చేరి చంపుటయును రాత్రిమై ఘోరద్యురమునేత
ఉగ్రబేతాళమహోల్లాపిశాచశివారూపవారుణవర్తనంబు
ఇవిస్వఘటములను ననేకవిచిత్రసంపాదనము మనుజుమాయ యయ్యె
గీ. కామరూపఘరత్వంబు గడఁగి శత్రు, వహ్నిపాషాణకరజలవర్షణంబు
తగఁదమోమేఘశైలసందర్శనంబు, మార్తు రలుక నమానుషమాయయయ్యె.
క. స్త్రీరూపంబున భీముఁ డవారితముగ సింహబలుని వధియింపఁడె ము
న్నారయ నలుఁడును గూఢా, కారుండై దివ్యమాయ గడగఁడె పెలుచన్. 633
క. తనకంటెఁ బ్రబలు నబలుఁడు, ఘన మగునొకమాయయైనఁగడతేర్పఁదగున్
పనితారూపము గైకొని. చనిభీముఁడు సింహబలునిఁ జంపినమాడ్కిన్. 634

ఉ పేక్షో పా య ము

క. వ్యసనము నన్యాయంబును, మనలక యుద్ధమును జేయ మాన్పమి యది దాఁ
బొనగుఁద్రదిధన్వరూపత, నెసఁగునుపాయములయం దుపేక్షయనంగన్. 635
క. ప్రకటముగఁ గీవకుం డొగి, నకార్య మొనరించువేళ నవినీతుండై
చకితుండపోలె విరటుం, దొకభంగి యుపేక్షచేసి యుండఁడె మదిలోన్. 636
సీ. మేఘాంధకారసమిద్ధవర్షాగ్నివిదాహపర్వతఘోరదర్శనంబు
సున్నతధ్వజనిచయోదగ్రపై న్యవితానభీకరదూరదర్శనంబు
చిన్నపాటితపటుభిన్నక్షరద్రక్షధావద్భటోద్భటదర్శనంబు
నివి యాదిగాఁగలయంద్రజాలక్రియ దగు నైంద్రజాలికదర్శనంబు
ఆ.పె. ఇటులు పెద్దఁబడినయాయుపాయంబులు, సాల బహువిధార్థసాధనములు
గా నెఱింగి యుచితకాలముతోడ ను, పేక్ష యోజ మీదఁ జేయవలయు. 637

ఉ. నేరమిమై నుపాయములు నెక్కొని యాత్మపరస్థలంబులన్
చారక చేయువారల కవశ్యము గల్గు జయంబు లక్ష్మీయున్
ఆరయఁగా నుపాయరహితాత్మకులై కడు నంధులట్ల నం
చార మొనర్తురేని నొకనందునఁగూలుదు రెట్టివారలున్.

638

—కామందకము

శా. శ్రీపద్రామగిరీంద్రవసచ్చృంగరదిక్పూరితో
ద్దమాలంకృతకీర్తిహార రిపురాద్ధర్వాపహారక్రియా
భీమోదగ్రహి రాశచక్రవినమద్బృందారకస్తోమచూ
దామాణిక్యమరీచిపింజరితగాఢశ్రీపదాంభోరుహా.

639

క. బృందారకమునివందిత, బృందావనమధ్యగోపబృందవధూటీ
సుందరదాసక్రీడా, నందిత స్వాదయారవింద నతముచుకుండా.

640

వసంతతిలకము : కంజాతజన్మజనికారణనాభివద్మా
కంజాకుచస్థలిపికర్మతపాణివద్మా
మంజీరత్నరుచిమండితపాదవద్మా
పుంజీకృతానుపరిపూరితపూతనామా.

641

గద్యము: ఇది శ్రీనరసింహవరప్రసాదలబ్ధకవితావిలాసభారద్వాజగోత్రవచిత్రాయ్య
లామాత్యపుత్ర సరసగుణధుర్య సింగనార్యప్రణీతం బయిన సకలసీతి
సమ్మతంబును మహాప్రబంధంబునందుబ్రాహ్మణాచార నియమంబును గణక
పురోహితవిద్వద్భావక జ్యోతిషిక వైద్య రాయబారదూతమార్గంబులును
సేనాధిపతి లక్షణంబును భటసేవకోత్తమానమమార్గంబులును సామదాన
భేదదండమాయోపేక్షేంద్రజాల సప్తోపాయనిరూపణంబులు నన్నది
ద్వితీయాశ్వాసము.

సకలనీతిసమ్మతము

తృతీయాశ్వాసము

శవాణీశదుద్రా, జీశసురేశాదిసకలదివిజార్చితదో
జూపాశరుజాది, క్షేశరహితపదసనాథ కేశవనాథా.

642

షష్ఠ్యమ్ము

క. చన వెటిగి నడవలయును, వినయోచితవృత్తి సంధివిగ్రహయానా
ననసంశ్రయశబ్దైవము. అనుషాఢ్యుష్యాంబు పతి సజామాత్యులతోన్. 644
—కుమారసంభవము

చ. తత్రకారం జెట్టి దనిన. 645

సీ. తననమానుం డగుదరణీశుపాలికి గూఢదారులఁ బంచి కొలఁది యెటిగి
చెలిమి యేర్పడఁగ లేఖలు పుచ్చి క్రమ్మట నతనిలేఖలు విని యాదరించి
పాపడంబులు రాయబారులచే నంపి యతఁడు పుత్తెంచిన ననుభవించి
.....

ఆ.వె. తగినబాస చేసి తాను నాతఁడు గని.వేడ్కఁ దాను నతఁడు వియ్య మంది
యతఁడు దనకుఁ దాను నతనికిన్ కూడి, నఖ్య మాచరింప నంది యయ్యె. 646

సీ. పరభూమిరాజు దుర్బలుఁ డై నతఁడి దనమన్నించువారిని జెన్ను మిగులఁ
బసులుదెచ్చియు గడివల్లెలు పొడిచియుఁ జిచ్చులు వైచియుఁ జెఱులు గొనియుఁ
దెరువాటు లడిచియుఁ దెక్కలి దాఁకియు నూళ్లు గొల్పియు పైరి నొలిచికొనియు
బందులు పట్టియుఁ దొందడి చేసియుఁ గన్న గాండ్రను బంచి కలిమిగొనియు

గీ. కొలుచుఁ జేలును దోటలు కొల్లగొనుచు
బ్రతుకుఁ దని తాను జతురంగిబలముతోడఁ
బగలుపైఁ జని దేశంబు పాడుచేసి
పెలుపు పుట్టించుచునికయ విగ్రహంబు. 647

సీ. సంతోష మొదవ వసంతకాలంబున శుభవేళ శకునంబుఁ జూచి కదలి
 పొలమెరుల్ ముందటఁ గెలఁకులఁబిలువ దానియమించినునరంపుబయలుఁ దెరువు
 గైకొని రథములుఁ గరులు నశ్వంబులుఁ దాను వ్రేలకపుముట్లు తగినవారు
 నడుముగాఁ జ్చి పూరిపుడకలు నీళ్ళును గలమేలుచోటఁ గావలి యొనర్చి

ఆ.పె. గొల్లెనలును దెరులు జల్లడ దట్లువా
 నమ్ములు మఱి వలయునభిమతములు
 బలిమి మిగులఁ గదిసి పగతుపై నరుగుట
 యాన మనఁగఁ బరఁగు మానవేంద్ర

648

సీ. బలు వగుదుర్గంబు పాటించికొని యాప్తవరులచూపులఁ బరునంబు చూచి
 మతిమంతు లనఁదగుమంత్రివర్గముఁ బంచి యధికులతో నెయ్యమలరఁగూడి
 తనయంతవానిని దళవాయిగాఁ జేసి చతురంగబలముతో నతనిఁగూర్చి
 పగవారిభూములపై దండు పంపుచు భవ్యవస్తువులు గప్పములు గొనుచు

ఆ.పె. నాత్మరక్ష మేర యన న్యాయవర్తులఁ, దనకు నెగ్గు సేయఁ దలఁచువారి
 మద మడంచి యెందుఁ గదలక యుండుట. యాననం బనంగ నతిశయిల్లు.

సీ. ఎల్లగుఱంబుల నెక్కడు నేర్పును సాహసంబును లావుఁ జలము గలుగు
 పగరాజు లిరువురు బలసమేతంబుగాఁ గడిమిమైఁ బై నెత్తి విడియుటయును
 గలఁగక తొలఁగక కార్యంబుతోడన మదము బెరయ సేన కెదుర నడచి
 (యొరు)భేదముగఁజేయ నొయ్య నవ్వలివాని నొకరునితోనెయ్యమొనరఁగూడి

ఆ.పె. యతఁడు దాను నున్నయతఁడు ద న్నేమఱి
 యున్నచోటఁ బొడిచి యుక్కడంచి
 సొమ్ముల నడరియును జూటలు గొనుటయు
 సంశ్రయంబు (నాఁగ జగతిఁ బరఁగు).

650

సీ. వైద్యులు పంటలవారు సావాసులు దాసులు.....వాసానాధి
 కారులు సంగరక్షకు లాదిగాఁ బరిజనులకు వేర్యేట ధనము తొనగి
 గరణనలాదుల

3. , బనిచి యందులోఁ గలిగిన బలియుపేరఁ
గల్గలేఖలు వ్రాయించిఁ గళ్ళబట్టి, వడఁగఁ బంచుట ద్వైపి నాఁబరఁగు నధిప.

5 సామ ... తరంబున నాఁబడెఱంగులుగా రచియించి
ప్రయోగింపవలయు నది సంధివిగ్రహయానాననపంశ్రయద్వైధీభావంబు
లనఁబడు....

... ధి యపకారంబు నేయుట విగ్రహంబు దండెత్తి పోవుట
యానం బుపేక్షించుట యాననంబు పరునిఁ గొలుచుట సంశ్రయంబు

... బనంబడు వీనియందు. 652

—నీతిసారము

సీ. సన్నపువానికి సంధికార్యం బతిబలునకు చుర్యాద గలిగెనేని
విధియించుకొను
.....జను తొప్పు నుద్ధతి తనభూమి కొందడేని
నముఁ దైనవాని కాననమైన నుచితంబు తలఁచుకార్యము మీఁదఁ దగిలెనేని

అ. వె. శక్తిహీనుఁడు ...
... ద్వైప మయ్యిరువురకును మైత్రి యెనఁగదేవి. 653

అష్టాదశవ్యసనములు

క. వది కామజంబు లెనిమిది
... పలనఁ జాయంగవలయున్. 654

క. పరివాదాజ్ఞాభేదక, పరభాక్యత్రిక వహుకపానాష్టమద
స్ఫురణవృత్తార్థులు పృథ్వీ, శ్వర ... (?) 655

క. ... రపచనదూషణము లనం
గా వేఁ దతిశయదోషా, స్థానము అష్టాదశవ్యసనములలోనన్. 656

క. కాచుధనువ్యసనం బ

....

....

ద్దామక్రోధోద్ధితోన్మదవ్యసనములన్.

657

—పురుషార్థసారము

క. వనితాసక్తియుఁ బానం, బును జూదము వేఁట యర్థమున దూషణ మొ
వ్వనిదండమ్మును వాక్కున, ఘనవరుషత వ్యసనసప్తకంబనఁ బరఁగున్.

—నీతిసారము

వ. అట్టివ్యసనంబులు సహజాగంతుకభేదంబుల రెండుదెలుంగు లందు సహ
జంబుల గుర్వాజ్ఞాపర్మశాస్త్రంబుల నూతనపుణ్యోపాఖ్యానంబు లాకర్ణిం
చియు నువశమింపఁ జేయునది.

659

సీ. శ్రీ సేవ ఘనమైనఁ జెడు దేహధనములు పానాభిరతి మతిభ్రష్టుఁ జేయుఁ
చల్లి చచ్చినను జూదరి లేచిపోవండు మృగచోరబాధలు మృగయఁ గలుగు
ఛన ముద్రయోజనదత్తమై ఛనపతి కైనఁ బేదటికంబు నావహించుఁ
చులుకువ్రల్లదమును బరుసనిశిక్షయుఁ బగసేయు ధరఁ గలప్రజల నెల్లఁ

ఆ.పె. గాన పీని విడుపు గడఁకమై మఱియును

ఛనము యశము ప్రాణమును హరించు

సాహసంపుఁబనులచక్కటిఁ బోవక

పాటి యనక యుండ బ్రతుకవలయు.

660

—అజ్ఞాతము

క. ఏకమృగభూవినోద, వ్యాకులుఁ డగునేనిఁ బతి పురాంతికభూమిన్
శ్రీకరమృగయారణ్యము, గైకొని చేయింపవలయుఁ గడుసౌఖ్యముగన్. 661

వ. అది యెట్లనిన.

662

సీ. నగనమీపంబున నదిపొంతనేనియు బహుజలకాద్వలప్రకటభూమి
నిడుపు వెడల్పును నెఱి యర్థయోజనసమ్మతమై కడుఁ జదరముగను
మృగలంఘనీయమై యొగి నన్యదుర్గమై యురుపరిభాచక్ర మొప్పు మిగులఁ
గంబకోతక్కరలతికాగుల్మశూన్యమై వరవిషపాదపవర్జితముగ

గీ. జ్ఞాతపూర్వంబులై మనోజంబు లగుచు
మరణిఫలపుష్పగంధముల్ విరళములును

స్నిగ్ధనీలమనచ్చాయముగ్ధములును
నై నతరుపులయది మృగయావనంబు.

662

సీ. పాంసుప్రహరితబహురంధ్రకందరజ్ఞేతలనాదినమంచితంబు
స్థాణువల్మీకపాషాణాదివిదళనభూరిసమీకృతభూతలంబు
శోభితగ్రాహవిశుద్ధజలంబును నవతిగంభీరజలాశయంబు
చుహితనానావర్తమధురవిహారంబు నగణితవిహగసమాశ్రయంబు

శీ. చారుసంఘాత్యమృగపరిపూరితంబు. ననువమితహస్తీనీకలభాస్వితంబు
భగ్నదంష్ట్రానిఖవాప్రబంధురంబు. చిన్నశృంగవిషాణినంపన్నతలము. 664

సీ. పరిభాతటంబునఁ బరిమళబహుళప్రసూనవల్లవపరిశోభమాన
యై సుఖసేవ్యతాపూర్ణ మగువనరాజియై నెంతయు రమ్య మగుచు
వెలుపల నతిదూరవిస్తృతస్థలమున నవగతభూరుహం బగుటఁజేసి
యనుదినశత్రుపైన్యాగమ్యభూమి యై నిజమనఃప్రీతినందించునంబు

శీ. వనమృగస్వాంత వేదులు ఘనదృఢాత్మ
లనువమానైకదుష్కరాయాసనహులు
నైనయాపులచే రక్షితాఖిలంబు
నగువనం బొప్పుఁ బతికి విహారమునకు.

665

క. విజితశ్రముఁ దగుమృగయఁడు. నిజరాజవిహారమునకు నిపుణతను మృగ
ప్రజమున్ దద్వనభూమికి. నిజముగఁ గొనివచ్చి వచ్చి నింపఁగ వలయున్. 666

చ. రమణ ననన్యకార్యవిధురంబుగ నేఁగి ప్రభాతవేళ సం
క్రమణసమర్థుడై విహృతికొంక్ష మితాప్తభటాలి గొల్వ భూ
రసుణుఁడు తద్వనస్థలిఁ జొరన్ వెలిఁ జుట్టును పైన్యముల్ పరి
ధ్రమణము లేక నిల్చునది బంధురలీల విదూరసంస్థలన్.

667

మ. మృగయాయానగుణంబులన్ బడయుసంప్రీతిన్ బ్రజాధీశుఁ డీ
మృగయాక్రీడనసద్విధిన్ (గుళలియై మేకొన్నఁగా కన్యతా
మృగయుంబోలె యథేచ్ఛ దురవనభూమిం జొచ్చి వేటాడినన్
వగలం బొందఁడె శత్రుసత్త్వవివదన్వక్షేళవిక్రాంతుఁడై.)

668

మ. మృగముల్ చావకయున్నఁ దాఁ బ్రవణతన్ మేకొన్నఁ గాకున్నఁ దా
 మృగయాజీవికితారజాతవిధురామీలన్మనోజ్ఞాతుఁ డై
 మృగయాదోషముఁ బొందుఁ గాన పతి యిమ్మైఁ బోవలేదే....
 యిమ్మెయిన్. (?) 669
 —అజ్ఞాతము

వ. మఱియు ద్యూతవ్యసననిరూపణము. 670

సీ. అధికధనం బైన నప్పుడే చెడుటయు మునుకొని లజ్జావిముక్తతయును
 నిస్సత్యసంస్థితి నిఘరకర్మంబు కడుఁ గ్రూరవాక్పత్రఖండనంబు
 కోపము ధర్మచిలోపంబు కర్తవ్యవివిధకర్మక్రియావిముఖతయును
 సత్సమాగమసుఖస్వాదవిచ్చిత్తియు సంతతదుర్జ్జననంగతంబు

గీ. అర్థనాశము నిత్యవైరానుబంధమమితనిత్యార్థములును నిరాశతయును
 గడననత్యార్థములచోట ఘనతరాశ, అనుగతక్రోధసంతాపహర్షములును 671

సీ. ప్రతిదినంబును గ్రేశఖాజనమై యున్ని విసువ కెప్పుడు సాక్షి పెట్టుటయును
 స్నానాదిగాత్రసంస్కారభోగములందు ననవరతంబును నరయవలయు
 నవ్యయవ్యాయామ మంగదౌర్బల్యము విపులకాస్త్రార్థగవేషణంబు
 జ్ఞాతిపాసాపరిశోషజ్లేశము హవనాదివేగనియంత్రణంబు

అ.పె. నివియు నాదిగా ననేకదోషంబులు, జూదమందుఁ గలుగఁ జూచినట్లు
 జనులు పెప్పుడుండ వినఁబడు నెప్పుడు, గాన జూదమాడఁ గాదు పతికి. 672

క. రెండవసురేంద్రుఁ డగున, ప్పొందునుతాగ్రజాఁడు మున్ను పటుమతియుతుఁడై
 యుండియు జూదంబున మ, గుండై పట్టంపుదేవిఁ గోల్పడి చెడఁడే. 673

క. జూదవ్యసనంబునన మ, హోదయ మగురాజ్యమెల్ల నోటువడి ప్రియం
 బేది కళత్రము దొఱఁగి య, నాదరకర్మమునఁ గొలువఁడా నలుఁడన్యన్. 674

క. రుక్మాచలసమదైర్యుఁడు, రుక్మద్యుతిదేహుఁ డధికరూఢబలుం డా
 రుక్మీయు జూదంబున నా, రుక్మగజాశ్వముల నోడి రూపణి చెడఁడే. 675

అ.పె. దంతవక్త్రుఁ డనఁగఁ దనరుకాశికరూశ, దేశపతి యభేచ్ఛఁ దెఱఁగుమాలి
 పరఁగ జూదమునన బలభద్రుచేతఁ దా, బండ్లుదుల్లనాటుపడఁడె మున్ను. 676

- . జూద మనర్థహేతు పగు జూదము మైత్రికి మూలహాని యా
జూద మమందచిత్తమున జ్ఞేభము పుట్టు ననాత్మపక్షసం
భేదము పుట్టుఁ గానఁ బతి బేలయి జూద మొనర్చు బొప్ప దా
హ్లాదము నున్మదోద్ధతజనాదరమున్ బరివర్జ్య మెమ్మొయిన్. 677
- . కార్యగతిక్రియాకాలాతిపాతము పృథులధర్మార్థ సంపీడనంబు
సంతతాభ్యంతరసంపాతవివళుడై కుందుటఁ బ్రకృతిప్రకోపనంబు
యువతిపక్షముచేత నొగి రహస్యవిభేద మరయఁగ గార్యక్రియాప్రియంబుఁ
దనర స్వీర్యామర్షజననముఁ గ్రోధంబుఁ జాలవిరోధంబు సాహసంబు
- . వె. నివియు మొదలు గాఁగ నిన్ని దోషంబులు
ద్యూతమందుఁ గలుగు దోషములును
అంగనావ్యసనమునందు నిన్నియుఁ బుట్టుఁ,
గాన యది భజింపఁ గాదు పతికి 678
- . కామినిజనముఖవిలోకనమునందుఁ, దమకపడియెడునల్పచేతనుల కెప్పుడు
యౌవనముతోడఁ గూడ నను నమైన, యీహితంబులు లయమందకేలతక్కు.

పా న వ్య స న ము

- . వసునంబు విహ్వలత్వంబు సంజ్ఞానాశవర్తనలీల వివశ్రుతయును
బహువిధబద్ధదుర్వాషావిశేషము ననితరాకారణహసనములును
యుటక ప్రాణహ్నియును సుహృన్నాశముఁ బ్రజ్ఞామతిశ్రుతత్రాంతి మణియు
నద్వియోగంబు ననజ్ఞనయోగంబు సతతకృతాన్వసంగ్రహంబు
- . స్థలనవేపథుతంద్రావికారములును, జిరతరాత్యంతకాంతానిషేవణంబు
లాదిగాఁ గలదోషంబు లఖిలనద్వినిందితంబులు పానంబునందుఁగలుగు. 680
- . శ్రుతశీలబలోపేతులు, నతిప్రతాపులును నై నయంధకవృష్టల్
అతిపానదోషపశమున, హత మంది యడంగి రనిన నన్యులపశమే 681
- . వె యోగిజనవరేణ్యుఁ డున్నతగుణశాలి, భృగుసమానబుద్ధి భృగుసుతుండు
శుక్రఁ డకట పానశూరుడై తనచేఱు, ఋంగలేక కచుని మ్రింగఁడయ్యె 682

క. పానమదాంధుండై పనిఁ బూని మదింపంగఁ జేయుపొం దెఱుంగఁ దొగిన్
గానఁ బతి పాననంగతి, మానంగవలయు విజితమానసుఁ డగుచున్. 683

—కామందకము

ప. ఇట్టికామవ్యసనచతుష్కంబునందలి తారతమ్యం బెట్టి దనిన. 684

క. శ్రీపానంబులకంఠెను, భూపతిఁ జెఱువంగ జూదమును వేఱయుఁ దా
నోపు లఘుమాత్రయేనియుఁ బైవడి నేవించేనేని పండితు నైనన్. 685

ఆ.పె. మాత్రతోడఁ దానమానిసీవ్యసనముల్, జరుపు టోప్పు నెన్ని చందములను
నింతయైన చేత యె గగుఁ గాపున, వేఱజూదములను విడువవలయు. 686

క. ఈసప్తవ్యసనములకు, నోనరిలుట లెస్స విడువనోపడయైనన్
వ్యాసక్తి వలదు వేఱయు, నానవపానమును నింపవ మని రావతికిన్. 687

—సుదీయము

మం త్ర రక్షణార్థములు

ఉ. రాజితమంత్రబీజము ధరావలయేశ్వరు రాజ్యలక్ష్మికిన్
బీజము గాన మంత్ర మవనీపతి రక్ష యొనర్చు టోప్పు నా
యోజ ఘటింపఁడేని నతఁ దొక్కట నాశముఁ బొందు నట్టివి
బ్రాజితమంత్రరక్షఁ దగుట జనపాయసుఖంబు గైకొనున్. 688

—అజ్ఞాతము

క. రాజులకు విజయమూలము, రాజితతంత్రంబు సుస్థిరంబుగ దానిన్
రాజాన్వయ రక్షితే ధ, రాజనులకుఁ గర్ణగోచరము గాకుండన్. 689

ఆ.పె. కొర్య మెట్టిదియును గానియో మంత్రంబు.దలఁప నోరులచేవులు సిలికెనేని
కాన నాల్గసెపుల నూనంగ రక్షింప, వలయు నెఱుక గలుగువారు ధరణి. 690

—సభాపర్వము

క. ఆప్తు లెట్టింగిన నాప్తుల, యాప్తు లెఱుంగుదురు తత్తదాప్త శ్రవణ
ప్రాప్త మగుచుండుఁ గాపున, నాప్తపరంపరల మంత్ర మవియున్ బతికిన్.

—బద్ధినసీతి

ఆ. వె. మిత్రునకును గొంత పుత్తునకును గొంత సచివునకును గొంత సద్భటునకు
గొంత సతికిఁ గొంత గుప్తంబు సేయంగ. వలయు నెడలు కొన్నిగలిగియుండు.

ఆ. వె. చారణునకు వందింనునకు భటునకు. నెరయ రక్షకులకు సేచులకును
మాలికులకును జనదు. పుంత్రంబు పెప్పంగ. వేగప్రకట మొందు వీరిచేత. 693
—అజ్ఞాతము

ఆ. వె. ఆ ప్రసహితముగ నఖిలకార్యంబులు. జేయువారి కెప్పుడు జేటు లేదు
ఆపుగా నెఱుంగ కాడిన పుంత్రభేదనము నొంద కేల తక్కనేర్పు. 694
—ముద్రామాత్యము

ఆ. ఆపు నవివేకి నొల్లర. నాపుని విద్వాంసు నొల్ల రామ్యలు మంత్ర
వ్యాప్తి మంత్ర వివేకియు. నాపుడు గావలయు దశదిశాభరణాంకా. 695
—బద్ధెనసితి

సీ. నిర్వాతంబును నిస్తంభసంశ్రయ మరయ నిర్భిత్త్యంతరాశ్రయంబు
నగునెడ నా ర్యాగ్రగమందు సరస్వతంబునందును సవిలక్షితాత్మఁడగుచు
చునుమతద్వాదశమంత్రమండలమైన సురమంత్రమతమంత్రబోదశంబు
కవిమతవిశతికలైన మఱి యథాసంభవం దైనను నచివసమితి

ఆ. వె. తనదుచుట్టు గొలువఁ దవిలి యథా
శాస్త్రమార్గవృత్తి గార్యమంత్రచింత
యమరఁ జేయవలయు నాహితచిత్తుడై
బుద్ధివృద్ధికై సుబుద్ధి యగుచు. 696

క. మఱి పేలు వేలు తాని. ద్దఱతోడన కార్యచింత తగఁ జేయుచుఁ దా
రెఱిఁగించినమతభేదము. లెఱుఁగుచు హిత మెఱుంగవలయు నేచందమునన్.

ఉ. పుంత్రబలాధ్యులైననిజమంత్రులచేతఁ బ్రవృత్తమైనయా
పుంత్రము నిష్ఠఁ దాన వలుమాలు చుదిం దలబోసి చూచి దు
ర్మంత్రము గాకయుండఁ దనరం దనకార్యము సిద్ధి నొంద న
న్యంత్రవిధిజ్ఞుఁ దైనసరనాయకుఁ దెప్పడు చేయఁగఁదగున్. 698

సీ. ధరణీకుఁ దెప్పడు తదులయాజ్ఞలో మెలఁగుచుఁ దనయాజ్ఞ మెలఁగుజనుల
నొకనినెఁ ను నప్రియోక్తులఁ బలుతక కార్యంబు దలబోయఁ గడఁగు నెప్పుడు

మించినపలుకు గ్రహించుటకై సర్వజనులవాక్యంబులు వినఁగవలయు
నేచి మదోద్వృత్తి నేదియు నెఱుంగక చేయంగఁ దగువనుల్ చేయునపుడు

అ.వె. మంత్రజనుల మీఱి మంత్రరహితుడైన
యతని నొక్కపెట్టి యహితవరులు
చిక్కుపడఁగ నడచి సిరియును రాజ్యంబు
నలమికొండు బుద్ధిబలముకలిమి.

699

అ.వె. హితము నడపుచును నహితుల నడపక, పొదలవిడుచుచేమిబుది దంప
గోరఁ జిడుమవచ్చుకొనయైన ముదిసినఁ, బరశుభారఁ గాక పాపదరమే.

700

క. పని యైనమీఁదనేనియుఁ, దను నన్యు లెఱుంగకుండఁ దాన విచారం
బునఁ గొనఁగవలయుఁ గార్యము, వినుతనిగూఢక్రియావివేకస్ఫురణన్.

701

గీ. మంత్రు లాత్మప్రయోజనమహితబుద్ధి, దీర్ఘనిగ్రహ మొనరింపఁ దెలియలేక
కళవళించినయేని రాజులపు దఱిగి, పొనఁగు మంత్రులపాలికి భోగ్యుడగుచు.

702

మ. నయశాస్త్రజ్ఞులు శుద్ధకర్ములును సన్మార్గప్రవృత్తాత్ములన్
జయశీలాధ్యులనైన పూర్వులమహోసన్మార్గము న్మాని దు
ర్జయుడై మంత్రవినిర్ణయం బెఱుంగ కున్నాదించి పైబడ్డ దు
ర్జయవిద్విష్టురఖడ్గధారకు వెన న్నానంబు గాకుండనే.

703

అ.వె. నీతిపథముఁ దప్పి నెఱి చేగపడి చేయు
నతఁడు దుఃఖఫలము ననుభవించు
క్రిందుమీఁ దెఱింగి కృతకార్యుఁ డగువాఁడు
సేయకార్యమెల్ల సిద్ధిఁ బొందు.

704

వ. అజ్ఞాతవిజ్ఞానంబును నిశ్చయంబు నర్థదైవసంఘావిచ్ఛేదనంబును నశేష
దృఢంబును నన మంత్రంబును నాచగురూపంబులై యుండుఁ దత్ప్రకారం
బెట్టిదనెన.

705

సీ. దేశకాలాంతరస్థితి నెఱుంగఁగరానిపనివెంట విజ్ఞాన మనఁగఁ జెల్లు
నెఱిఁగినపని బుద్ధి నెంతయు నూహించి నెఱితథ్య మెఱుగుట నిశ్చయంబు
ఇరువురపై నెత్తి యరుగంగవలయుచో హితమంత్రివరుల నూహించి చూచి
అందులో నొకనిపై నరుగ నిశ్చయ మొగిఁ జేత సందేహవిచ్ఛేదనంబు

గీ అడఁగుశత్రువుపై నెత్తి యరుగునపుడు
సంధివిగ్రహములయందు సంధి యింక
మట్టినంధియు భేదంబునంద యైనఁ
దనరు ననుట యశేషనందర్శనంబు.

706

త. నరపతులకు నెక్కాలముఁ, బరికింపఁగవలయు మంత్రపంచాంగములన్
పరసీతిజ్ఞులమతమున, వెరవుగ వివరింతు దానివిధ మెట్లనినన్. 707

గీ పటుహాసము సాధనోపాయములును, దేశకాలవిభాగవిధిజ్ఞతయును
ఘనవిపత్రప్రతీకారంబు కార్యసిద్ధి లనఁగ నొప్పుగు మంత్రపంచాంగకములు.

సీ. దుర్గకృత్యమునకుఁ దొలుత సహాయాధికారులు పనిసేయుభూరిజనులు
పరకుకుంతాదులు బలుసాధనంబులు నడుభూమి గడు నొండెఁ గడఁగి దుర్గ
మొనరించుటయు గ్రీష్మమున నిష్ఠకాదులు వర్షకాలము కారువర్గకృత్య
మోలిఁ జేయుట దేశకాలవిభాగంబు లాధర్వసామభేదాద్యుపాయ

ఆ వె. విధుల నాపదలకు వెన శాంతి నెంతవి
ఘ్నప్రతిక్రియ యనఁ గరము వెలుఁగు
కార్యసిద్ధిఫలము లార్యులు మంత్రపం
చాంగ మంచు దీని సంక్రమ ప్రీతి.

709

సీ శాశ్వతబుద్ధిమై జరుగు నాతనిబుద్ధి యమర నౌత్పాదికీ యనఁగఁ బరఁగు
శాస్త్రంబువలనఁ దా సంభూత మగుబుద్ధి ఘనశాస్త్రసంభవం బనఁగఁ బరఁగు
జ్ఞానవృద్ధులతోడిసంసర్గ మగుబుద్ధి సాంసర్గి యనఁగఁబ్రశస్తమగును
మును వల్గి మఱియుక్తి యొనరింప బుద్ధియై నది పరిణామికయనఁగవలయు

గీ. నిట్టిబుద్ధులు నాలుగు నెనగుమంత్ర, శక్తి కరయ నాధారమై చనుటఁజేసి
సీతిమంతులు నెప్పుడు రాతతముగ, రాచక్రత్యంబు లివి యని రాజితముగ.

ఉ. మంత్రవిజేకి యౌనతఁ డమందజయంబునఁ బొందు నెంతయున్
మంత్రవిహీనుఁ డైన నవమానముఁ బొందు సమర్థుడేని దు
ర్మంత్రు నరాతు లోర్తు రొగి రాక్షసు లధ్వరశీలునట్ల న
న్మంత్రుని వోర్వరా దగుట మంత్రపరుం డగు లొప్పు నెప్పుడున్. 711
—కామందకము

ఉ. సీతివథంబునన్ బ్రతుకనేర్చుట యుత్తమబుద్ధి కార్యసం
జాతములై కరం బలరునంపద నొందుట మధ్యవృత్తి యు
స్థితము లైన భారవహజీవనముల్ తలపం గన్వత్తుముల్ 712
సీతికి వాహ్యులైన ధరణీవర మెత్తురె వారి సుత్తముల్.
—విదురసీతి

గీ. సూక్ష్మబుద్ధి జనులచొప్పున వర్తిండు, వాని కాప్తజనవిహీన మైన
తటి విచారమునకుఁ దక్కటిజను లేల, తనకుఁ దాన బుద్ధి గనఁగవలయు. 713

చ. కినుకిను దుష్టవేదన మొగిం గొను యెంతయు దుష్కరంబు గా
కనుపమసీతికోవిదుల కారయ నెందు నసాధ్య మొందునే
ఇనుమును నీరుగాఁ గరఁగరే మదకుంజరమ స్తకంబునం
దొనర మదంబు వెట్టరె సమున్నతపృథ్వి సుపాయనంపదన్. 714

ఆ. వె. పెద్దయైనయినుపముద్ద దా నొకలేత. తీవనైన నెట్లు త్రెంపనేచ్చు
సల్పమైన నదియు సతిశతధారచేఁ, త్రెంప నోపు నెంతదృఢమునైన. 715

క. నీరున ననలం బాటుట, నారయ లోకప్రసిద్ధ మయ్యనలముచే
నీరు గడు దోష మొందదె, చారుతరోపాశ క్తిసంపదవలనన్. 716

ఆ. వె. అంధకారంబునప్పుడు నడఁగిపోదు
దినవతేజంబునప్పుడు తిరిగి రాదు
యెట్టిమఱుఁగె నఁ గాన్పించు నెచట సున్నఁ
జారుతర మైనయెట్టివిచారదృష్టి. 717
—ముద్ర మాత్యము

క. వాయువు దూఱిచోటును, దోయజపాంధపునిరశ్చి దూఱిచోటన్
ధీయుతులబుద్ధి దూఱు ని, రాయసంబునను గార్య మగుఁ దుచ్చుద్దినన్. 718

క. ధారుణీ నెయ్యది యైన వి
చారము వెలిగాఁగఁ దొడరి సాహసకృత్యం
బూరక యెవ్వఁడు చేయును
నారయ వాఁ డొందు నపజయంబును నెపుడున్. 719

క. ఆతతరథరతురగవ, దాతిరమూహములచేత దారుణశత్రు
వ్రాతముచేత నసావ్యము, లై తక్కినయవియు బుద్ధి కగు సాధ్యంబున్. 720

క. హితులును బటుశాస్త్రజ్ఞులు, నతిచతురులు నమలమతులు నగువారియన
మృతమునఁ జేసినకార్యము, హితములు గానేర వందు రెన్నఁడు పదపన్. 721

క. తెలిపి యుపాయాపాయం, బులవలనను బెద్దకాలమునకును మఱిరాఁ
గలమేలును గీడును మనసుల కప్పడె తోవ బుధులు సూపుదు రరయన్. 722

క. తనకంటెను ధీమంతుని, యనుమతమునఁ జేయవలయు నలవడ నరుఁ డే
వనులైన నట్టివనులవి, కనుఁగొన మఱిహాని రావు కావున జగతిన్. 723

—పంచతంత్రీ

క. మునుమతి వసుల విచార, మ్మున మే లనిపించుకొన్నపురుషునిమతియున్
జనుఁ జీర నేకతమునకుఁ, జనునభమునిఁ జీరనే విచారంబునకున్. 724

క. సారీనిని నగసాలిని, మాలనీ బరిక త్తివాని మంగలిఁ జాకిన్
ఆలోకించినపతి ని, రూఢులత నేటఱితిభూజముంబలెఁ బోవున్. 725

ఆ.పె. తగిలి బయలు నెన మిగులఁ గొందఱు సేయఁ
గార్య మెట్టిదైన కడఁక గలదు
పెక్కుపూరి గూడఁ బెనచినత్రాటిచే
ఘనమదావశంబు గట్టువడదె. 726

క. పలుపురు నేర్పరు లగువా, రలవడ నొకచోట నుండి యందఱుఁ దమలో
వలఁ జర్చచేసి పదపన్, బొలుపొందఁగఁ జేయువనులు పొరయపు హానిన్. 727
—నీతిసారము

క. వెరపునఁ గార్యము సేయక, యురువడి మొక్కశముసేత యూహింపంగాఁ
దరిమైనతఱుముపెట్టక, కరమునఁ బెనురాయి ద్రోవఁ గడఁగుట గాదే. 728
—నీతిసారము

౪. అరయ శక్యాశక్యవి, చారము గావింపవలయు సన్నతి గాదే
వారణము కొండ దీకొని, యూరక సజవంతభంగ మొందుట గాదే. 729
—కామందకము

౫. అప్పటికిన్ విసన్ విషము లై నను మీదను దామసంబుగాఁ
జెప్పిపివారుఁ జెప్ప విని చేయఁగనోపెడువారుఁ బెద్దయుం
జెప్పఁగ లేరు విలగ్లుప్రియంబుల నంతకింత నె
ల్లప్పుడుఁ జెప్పవారలు ననంతమురాకలఁ జెప్పనేటికిన్. 730
—పంచతంత్ర

౬. సన్నపువానివిచారము, సన్నపుఁబనులందుఁ గాక చతురం బగునే
ము న్నెన్నఁదైన విందుమె, చెన్నుగఁ జల మూఁది రణము నేసినవారిన్. 731
—ముద్రామాత్యము

౭. అర్థి దీపు లైనయాహారములు గొను
టయును దెరుపు నడచుటయును నిద్ర
వొందుటయును గార్య మూహించుటయుఁ జాల
విక్క-మొక్కరునకు నీతిగాదు. 732
—పంచతంత్ర

౮. వె. కపియఁ బండుమున్ను కాయఁ గోసినఁ జవి
చేతె కాదు చిత్తుచేటు గలుగు
పక్కమైనఁ గొసినఫల మిచ్చుఁ జెడదు పీ
జంబు కార్యసిద్ధిచంద మిట్లు. 733

౯. అతనీతి మే నకునై యొనరింపగ దైవ మొక్కకీ
దాతరువాతఁ జేయుటయు నక్కొటగామియు శాంతి నెందఁగా
నీతియే చేయఁగావలయు నెక్కుడు నేర్పరు లె నవారు వి
భ్యాతి గనంగ నొక్కయెడఁ గాఠిన నగ్గిన కావమానదే. 734
—విదురనీతి

౧౦. మఱియు రాజునకు సర్వకార్యంబులు మంత్రపూర్వకంబు గావున బుద్ధిసహాయం
ముం గూడుకొనియుండవలయు, బుద్ధిసహాయులు ధనార్జకులు రణశూరులు

నాదియగు కార్యపురుషులు కార్యకాలంబు కూర్చు మనుట గృహదాహం బగు
 వేళ నూతి కుపక్రమించుట, వారికి వలయుచునంబు లిచ్చుట సుక్షేత్రంబున
 విత్తనం బిడినయట్లు, విభవం బెంత గల్గినను భోజనసహాయులు గల్గుదురు
 గాక కార్యసహాయులు గల్గినేర్తురే ? మఱియు మూర్ఖుండు కార్యసహాయుం
 డగుట యంధుం డంధునకుఁ దెరువు చూపినయట్లు, వారివలన నొక
 కార్యంబు గల్గిన నది కాకతాళంబును ముఠాక్షరన్యాయంబును నగుఁ గాని
 యథార్థంబు గాదు. రాజు చేపట్టిన మూర్ఖునఁ గార్యవేది యగు ననందగడు;
 శివుండు గళంబున వరియించినకాలకూటం బిచ్చితం బగునె ? అది
 యంతియ కాదు. మూర్ఖునందుఁ గార్యం బిడుటయె తన్నుఁ జంపురక్కసుఁ
 దాన సృజించుకొనుట. ఆ ఫలంబులు నల్పఫలంబులు- సమాయవ్యయం
 బులు దురంతంబులు హానికరంబులు నగువనులు విచారయోగ్యంబులు
 గావున విఘ్నభయంబునఁ గార్యంబు విడుచుట తొడుకు గలుగు నని
 యారంభంబు విడుచుటయును అజీర్ణంబగు నని యాహారం బుజ్జించుట
 యును. దూరభీతత్వంబు నానన్నశూరత్వంబు మహాపురుషగుణంబు; దూర
 శూరత్వంబు నానన్నభీతత్వంబుఁ గాపురుషగుణంబులు. మయూరంబుపోలె
 బ్రియోక్తుఁ బలుకుచు శత్రుసర్పంబుల నడంపవలయు. జలంబులం బోలె
 భూభృద్భేదనంబు సేయనోపియ మృదువు గావలయు; కాలుషఁ దెచ్చుకాష్ఠం
 బులు దలమోచినట్లు వైరులయెడ నోరుపుగలిగి జయింపవలయు. నదీప్రవా
 హంబుపడఁ ద్రోవవలయుతీరద్రుమతృణంబులకుఁ బాదప్రక్షేపంబు సేయు
 నట్లుచెలుచునంతకు శత్రులయెడ సామంబులే పలుకవలయు; నల్పాధికకార్యం
 బులం దేక యత్నంబు సేయునది; తృణభూరుహంబులు గొనిపోవునప్పుడు
 నదీవీగం బొక్కటియకాదే. మేలైనను గీడైనను తలఁచినది సేయునంతకు
 హృదయంబు బయలుపేయవలవదు. వరుల విశ్వసించి మర్కంబు నెప్పుట
 తన్నుఁ గోలుపోవుట. చావలంబున భయంబున నాలస్యంబున నవివేకంబున
 తోభంబున వేగిరపాటున నుత్సుకత్వంబునఁ గార్యంబునెడఁ దద్విపరీతం
 బైనను నగు. ఎవ్వరి కెట్లు ప్రియం బట్లు చేసి కార్యంబు గొనుట యుచి
 తంబు. పంకిలం బగుమడుపున నిడినఁగాక మొగలిక రూపకర్మంబునఁ
 బూచునే ? నీచు లెక్కరానిచెట్టునుబోలె దండప్రయోగంబునంగాని ఫలం
 బుడరు; అతిక్రోధియయినయతని కైశ్వరం బగ్నియందుఁ బడినలవణంబు
 నుంబోలె నదరులఁ బడి విశీర్ణంబగు. నేరకున్ననైనఁ దనవారిం బరుల

సొమ్ము జేయంజనదు. ఎవరినశ్వం జేంగక కలహించుట శలభం
బన్నిలో బడ బగగొనినయట్లు మఱియును. 735

—అజ్ఞాతము

క. పొడమదు చేయనికార్యము, పొడమకయుండంగఁ గప్పిపుచ్చెద మన నె
న్నెదు రాదు చేతఁ గలిగిన, పెడమలయపునుజు లేల వేల్పులకై నన్. 736
—కేయూరబాహుచరిత్ర

ఆ.పె. హితునియందునేని యెగు నాపాదించి, వెనుక నా పుజేయ పెరపుపడునె
దిమల మయ్యెనేని విడిగినఁటికంపు, వలయ మేల నదకవచ్చు బిదప 737
—మిత్రసీతులు

గీ. త్యాగదురయజ్ఞానసత్త్వాధికుండు
నాత్మవక్షేన్నతుండు ప్రియంవదుండు
ఆయతక్షముఁ డచ్చెడుఁ డమలవంశ్యుఁ
డై నుజునుండు మిత్రుడై యమరవలయు. 738
—కామందకము

క. ఎనయ కుభాకుభవలమున, కనయము విశ్రమముఁ బ్రోపు నగుమిత్రుండె
వనజజుఁ డిట్లు సృజించు నె, యనువసుమిత్రాక్షరద్వయ మను నమృతమున్.

చ. మిత్రుం డర్థముఁ బ్రాణక, శత్రుములకు సిగ్గు మదిఁ దలంపక మును నా
మిత్రుండు చూట మాత్రమె, మిత్రత్వము దలఁచిమాడ మిత్రనిధానా. 740

క. చెలువార మిత్రసంపద, గలవారి కసాహ్య మొకఁడు గల దనఁ గలదే
తలఁప విది గాన పురుషుఁడు, చెలుములు నజ్ఞులతోడఁ జేయఁగవలయున్.

క. కడుచుట కడువఁగఁబెట్టుట, యడిగిన నిడు టడిగికొనుట యంతఃస్థం బే
ర్పడ నెఱుఁగుట యెఱిఁగించుట, కడుమైత్రికి లక్షణములు గనుగొన నాఁనున్.

క. పెనులేమియైన విడువమి,యును గుహ్యము నెప్పుటయును నొకయాపద పొం
దినయప్పు డడ్డపడుటయు, మనమునఁదలపోయఁ బరమమైత్రికి ఫలముల్. 743

ఆ.పె. ఒకతల్లికొప్ప మదయంబుఁ బొందినబాంధవంబుకంటె బహుగుణముల
పసుధ నెన్నిచూడ వాగ్దాతబాంధవం బధికమండ్రు చూపె యార్యులెల్ల. 744

అ.వె. ఆతురమున కై నయాతఁడె చుట్టంబు
నరసి ప్రోవఁజాలుతఁడు తండ్రి
ఆరయ నమ్మ మెలఁగుతఁడె మిత్రుఁడు తన
చుదికిఁ బ్రియము సేయు నదియె తల్లి. 745

క. అపదలు వచ్చి పొందిన. నోపికమై బరఁగుమిత్రుఁడొక్కఁడె తక్కన్
త్రా పగుదు రున్నవారను. నీపలుకు వినంగఁ జెప్పుల కింపిద మగునే. 746

క. పరిపూర్ణుఁ డయ్యుఁ బురుషుఁడు, పరమను స్మృత్తులన యానపడవలయుమదిన్
బరిపూర్ణుఁ డయ్యు నంబుధి, పరగఁగ శశిపొడుపు నానపడఁడే యెపుడున్. 747

అ.వె. ఎవ్వఁడైన నొక్కయెడరు పుట్టినయప్పు, డైనవాఁడె మిత్రుఁ డరసిచూడ
నేచియున్న యప్పు దెవ్వారు నేటికి, శత్రుఁడైన నపుడు మిత్రుఁ డగును. 748

అ.వె. అధికశోక మొదలి యానందిమైనను. నిష్టజనునిఁ జూచు నెప్పు డెవ్వఁ
డతనితెల్ల దుఃఖ మది క్రొత్తయేకాని, మాననేర దెట్టివారికైన. 749

అ.వె. అర్థి నేలికకును నఱలేనిసఖునకు, వలయు నంగనకును వరభటునకుఁ
జెప్పవలయు మఱుగు సేయక యెత్తైన, మాను నెట్టిదుఃఖమైనఁ బిదప. 750

—పంచతంత్రీ

క. రానలు దరికొనుపాపకుఁ, డైనవ్రభంజనుఁడు మిత్రుఁ డప్పుతపీవం
డైనశిఖి నార్చుఁ గాపున, హీనుం డగువాని కెందు నెక్కడిమిత్రుల్. 751

—నీతిభూషణము

క. చెలిచుట్టంబు లడంగిన, నొలసినతటి బుద్ధిమంతుఁ డొకమార్గమునన్
దొలఁగింపకున్న నాతఁడు, బలుపాపము నొందు మనువుపలు కిదిమొదలన్. 752

క. పనిపడియ తానె వచ్చినఁ, గనుకొని పెడమొగము వెట్టుకప్పునిగే సాం
బునకు మఱిపోవుచుర్వ్యం, దెనయఁగ శృంగములులేని యెద్దనఁగఁదగున్. 753

క. గొనమొందె దోసమొందెను, నొనరం గని రెంటియందు నొక్కఁడు సేయన్
గనఁజాలనిసరునింటికి, జనుకంటెను నొందురొత జగమునఁ గలదే. 754

అ.పె ఉల్ల మెఱుగనీనికల్లరితోఁ జేయు, మైత్రికంటె మేలు మర్కటంబు
తోడనైనఁ బాముతోనైనఁ బెట్టులి, తోన చేయవచ్చుఁగాని తుదను. 755

—పంచతంత్ర

అ.పె కనకకలశభాతి ఘనుతోడిచెలిమియు, నవియ దవిసె నేని యదకపిచ్చు
కట్టుతోడిచెలిమి కడవకంటెను వేగఁ జువియు నవిసె నేని యదకరాదు. 756

అ.పె. కారణంబు గలిగి కలుషంబుఁ బొందిన, వారి శాంతుఁ జేయవచ్చుఁ గాని
కారణంబు లేక కలుషించువానిఁ గా. రాదు శాంతుఁ జేయ బ్రహ్మకై న. 757

అ.పె. తగిలియెవ్వఁ దుర్విదనకంటె బలవంతుఁడైన శత్రు మిత్రుఁగాఁగఁజేర్చు
కొను నతండు విషము దనకుఁదాఁ దిన్నవాఁడగుదలంపు నందియంబులేదు.

క. ఘనమును వ్రాతశ్చాయయు, వనితాజనయౌవనంబు పండినయన్నం
బును గడుమూర్ఖస్నేహంబును నిల నవి యృకాలభోగ్యము లరయన్. 759

క. మారము క్వవసాయకులకు, భారంబు సమర్థులకును భాసురవిద్యా
పాఠగులకును విదేశము, వైరము ప్రియవాదులకును వసుకూతిఁ గలదే 760

అ.పె. అతివివేకి భక్తి నడిగిన నేమేని, జెప్ప దాన నేమిసేగి గాదు
ఎనుభ నెఱుకలేనివానికిఁ జెప్పుట, యడవిలోన నేడ్చినట్లు సుమ్ము 761

—చాటుపు

అ న సూ య త

క. వినుతచరిత్రులచరితలు, గని విని హర్షించెనేని గనఁదత్కృతపు
బృహదాయనదృశఫల మది, యనసూయతఁ బోలె ధర్మ చవనిం గలదే. 762

క. గుణలగుణంబులఁ బొగడుచు, గుణేయౌ నతిలోభ ముడిగి గుణుల సముద్య
ష్టగుణులు నిందించినఁ దన, గుణములు నెడుఁగాక వారిగుణములు నెడునే.

క. పరగుణములు నైఠించెడు, నరుఁ డుద్యోగించునది గుణంబులు వడయన్
బరగుణము లడఁపఁజూచుట, శరకరకిరణములఁ జేతఁ గప్పట కాదే. 764

—పురుషార్థసారము

ఉ. శ్రీగలవాని బేసయుఁ బ్రసిద్ధపతివ్రతఁ జెడ్డయింతియున్
జాగిని వజ్రలోభియు సుజాతి విజాతియు భర్మనిర్మలో
ద్యోగిని బావకర్మఁడును నొప్పెడువానిఁ గురూపుఁడున్ విశే
షాగమవేది మూర్ఘుఁ జెడనాడుచు నుండుట నీతినై జముల్.

765

—పంచతంత్రము

దం డ యా త్ర

పీ. తనయమిత్రామిత్రధనభూమిసాధనం బరయంగ దూరకార్యానుకరణ
మాతృనైన్యపరిగ్రహములందు రక్షయుఁ బరధీరపరచక్రభంజనంబు
దండంబుచే నిది తగ నుద్బవిల్లు నాదండోపహతిఁ బతి తాన పొలియు
దండబలాధ్యుడై యుండుభూవరునకు నరులైన మిత్రుల యగుదు రెలమి

ఆ.పె. దండబలననుగ్రదర్పాధికుం డగు, భూవరుండు నకలభూతలంబు
నాక్రమించి తాన యనుభవించుచు నుండుఁ గాన దండబలము కలుగవలయు.

చ. వ్యసనము చెందఁడే వ్యసనియై రిపుఁ డూర్జితుడైన నోర్వఁగా
వససుగు నేని యాత్మహితవాంఛితముల్ మడియించె నేనియున్
గసమన మొప్పుఁగా విసుతకర్కశపిడనకర్మశక్తియున్
బొనఁగినయేని రాజు పరభూమికి నాత్మ యొనర్ప నొప్పగున్.

767

—అజ్ఞాతము

క. ధనమును నైన్యము మిక్కిలి తనకుం, గలయపుడ వలయు దండోద్యోగం
బొనరింప నట్లు సేసా, ధనబలునకుఁ గలుగు నకలధాత్రితలమున్.

768

—పంచతంత్రము

గీ. మహితనయపూర్గశక్తియ మంత్రశక్తి
చారుధనదండములు ప్రభుశక్తి యయ్యె
నత్వసంచార ముత్సాహశక్తియయ్యె
ద్రవిధశక్తియుతుండు నిర్జింఘరిపుల.

769

సీ. పితృపితామహాసమర్పిత మైనధనమును భూరిబలఖ్యాతిపౌరుషంబు
బహువిధయోధనసంబాధంబు బహుజన్యకుశలము బహుశక్త్రుకోవిదంబు

కుశలావృతంబు నకుంతితక్రియయును సీరాజితతురంగవారణంబు
అన్యోన్యమిద్రతాభన్యప్రచారంబు సమయసముత్సాహసంగతంబు

గీ. అమితదీర్ఘప్రవాసనిరంతరప్ర. యాసదుఃఖకృతశ్రమభాసురంబు
నవ్విధంబును క్షత్రియోదగ్రగుభు. బహులమును నివి దండసంపద్ధములు.
—కాండకిము

క. అభిమతనయశాస్త్రస్త. ప్రభుమంత్రోత్సాహశ కిపరుడై ధాత్రీ
విభుడనివరుల జయించుచు, నభయమ్మున నేపయ్య నఖిలావనియున్. 771
—పురుషార్థసారిము

క. దప్పలనె యుండి శాత్రువు, లెవ్వనితేజమున కులుక రెక్కలము వా
డివ్వమధ తల్లి యొప్పెడి. జవ్వన మది నెఱుచుకొఱకు జనియించు టగున్. 772

అ.పె. శత్రుశోభితమున శాత్రవకామినీ, చారునయనదాష్పరలిమలను
నవనిఁ దడవఁడెని యారాజులావును, జీవనంబు వేఱ చెప్పనేల. 773
—బద్దెననీతి

క. ప్రవిమలవిక్రమపరుఁ డగు, నవనీశ్వరునంకతలమునందు రిపుశ్రీ
దవిలి కుటుంబినిపోలిక. నవికమై యుండు నెపుడు నంచితమహిమన్. 774

మ. తగ వేవట్టును లేక మర్యస్వనియై ధర్మక్రియాహీనుడై
తగుదారుం బ్రజలున్ విరాగు లగుచేత లేనయుభూపాలపై
దగ దండెత్తిరరాజు గెల్పు నరికిన్ దా దండయై నిల్వఁగా
దగు రా జచ్చట లేకయున్నదగు దద్రాజ్యంబునున్ జేకొనన్. 775

క. అనురాగియు సదృశుఁడు, ఘనశక్తిత్రయము దైవికముఁ బొరుషమున్
భనమును దన రక్షింపతి, సనునది యివి లేనియట్టిజనపాలపయిన్. 776
—గీ.తి మాషణము

క. ప్రెగదల మనసులు విరసము, లగుగతి నడచురిపురాజ్య మడఁచి విశ్చిరం
బుగఁ దాఁగించి పైకొని, జగతీవర కొనఁగవలయు సౌకర్యమునన్. 777

అ.పె. కుమవ నిమృతతీయు గురువర కేడించు, నవసరం బెఱింగి యాన్యపాలు
నిలుపుదీరవృత్తి నిడుదాట బోనిమ్ము, గ్రమ్ముకటలసగ్గు గ్రమ్మిచెఱుపు. 778
—ధృతరాష్ట్రనీతి

క. విమతుఁ కావదలు ప్రమా, దమునం దొరకొనినయపుడ తగుఁ బైఁజని వి
క్రమమెల్లఁ జూపునది సిం, హముగతి నరి యల్పుఁ డధికుఁ డగుకాలమునన్.
—నీతిసారము

క. అరియాపులు దనుఁ గూడిన, నరి కాప్తవిరోధ మైన నరి యొక్కెడ నొం
డరిచే డస్సినయ త్తఱి, బరిగొని యరిలక్ష్మి భూమిపతి గొను మాత్రన్. 780

క. ఇవియెల్ల శత్రుజయమున, కవసరములు గాఁగ నెఱిగి యాత్రోత్సుకుడై
తివిరెడిభూపతి రిపున్మవ, నిపహముఁ బొలియించు నమయనిర్భరవృత్తిన్.
—పురుషార్థసారము

క. తనన త్వము రిపున త్వము, మనమునఁ దర్కించి శత్రుమర్మజ్ఞులుఁ బా
నును జెనకఁ జనిన విజయ. మ్మును నరు దిట తనదుదేశమును గోల్పోవున్.
—పంచతంత్ర

ఆ వె. విమతులవెంటింగి వెఱి పేఁది తొడరుట, మిడుత లగ్గిమీఁదఁ బడినయట్లు
తోడు లేక నధికుఁ దొడరుటయంబుధి, గలము లేక యీదఁగడఁగినట్లు. 783
—నీతిసారము

క. ఉపచయ మెంతయుఁ దనకై, యపచయము విరోధి కై నయవసరమునఁ బై
న్పుపురై త్తి యశ్రమమునం, దపరాజితలీలఁ గొను జయంబును పరయున్. 784
—పురుషార్థసారము

చ. మునుకొని దేశకాలబలముం దగ దై వబలంబుఁ గల్గఁగా
మొనసి విశేషమూలబలము న్నిజబాహుబలంబు నచ్చి పైఁ
జని రిపులన్ జయింతు రని శత్రుల కిన్నియుఁ గల్గియున్నచోఁ
జెనయక దానమానములఁజేసి జయింతురు నీతికోవిదుల్. 785
—ముద్రామాత్యము

ఆ. వె. ఒనర ఘనునిఁ జంపు నుత్సాహశక్తిసం. వన్నుఁడైనవాఁడు సన్నమైనఁ
గడఁగి యలఁతియైనకంఠీరవం బేచి, దొడ్డయైనగజముఁ ద్రుంచినట్లు. 786

చ. అతులబలాధ్యుఁ డైననరుఁ డాఱిదేశము కేఁగియున్ స్వదే
శముననబోలె నొప్పి మను శాతనఖంబులశక్తియై యర

బుద్ధులకు నేగినం దివిరి యప్పుటసిం హము కుంభకుంభమాం
సమ తినుగార యాకొనినచక్కటి బూరికి నట్లు సామనే. 787

ఉ. దైవవశంబునం గలుగు దండ మవగ్రహతీవ్రరోగపీ
దావలి యెట్టి దేశముననైనను గాలబలావకృష్టమై
కేవల మట్టిదేశ బరికించుచు నల్పకుఁ డెల దండయా
వ్రావిదుఁ దైన గెల్వఁడె యరణ్యసురక్షిత దేశమేనియున్. 788

క. రాస పురరక్షకుండై, మానుగఁ బతి కిల్చి తనకుమాటనినైనన్
సేనాపతి నైనను రిపు, పై ననువఁగవలయు నల్పబలములతోడన్. 789
—పంచతంత్ర

క. తనదేతఁగానికా దను, పనికిం బ్రతినిధిగ నెన్యుఁ బనిచిననుం దీ
రునె యొషణంబుమా తీది, యని మూల్యం బిడిన రోగ మరుగుబ గలదే. 790
—నీతిభూషణము

క. వివిధకళాకోవిదుడై, నవినయుడై యిగి గలిగి సంగరజయుఁడై
నిపుడనిన్యవతులఁబొందునె, యుచిదయుఁ గీ ర్తియును నౌభళోత్తమకందా. 791
—నీతితారావళి

మ. భువదాహబలుఁ డైనశాత్రువునిపైఁ గార్తిక్యచైత్రంబులన్
జను బొప్పు నృతీదాడివోవ నెపుడైన న్మేలు శత్రుండు దా
ననయంబున్ వ్యసనం బొకంటఁ బడ యుద్ధాసక్తిమై నున్మిఁ దా
వినునే నత్తటి భేదమందు హతుఁ గావింపన్దగున్ జయ్యనన్. 792
—పంచతంత్ర

మ. పరిపాకాగతసస్యమున్ వ్యవగతాంభోపంకసారంబునున్
ధర సంపుల్లరసాలకంబు నగుయాత్రాయోగ్యకాలంబునన్
ధరణీనాథుఁడు దాడిరూపమున సన్నాహంబుమై నేగినన్
చిరిపంథిక్షితిపాలకుల్ నిజపదాబ్జద్వంద్వముం జేరరే. 793

క. దేవబ్రాహ్మజపూజలు, గావించి ప్రశస్తతారకాగ్రహబలుఁడై
కేవలతిద్దేదయుతుం, డై విభుఁ డభియోతిమీది కరుగఁగవలయున్. 794
—కామందకము

క. పరవిద్యాచేదకులై యురుసురపతిమంత్రతంత్రహోమక్రియలన్
బరబలనంక్షోభరణా, కరు లగుమాంత్రికులు పతికిఁ గలుగఁగవలయున్. 795

క. ప్రతికూలవేళ లెఱుఁగుచుఁ, బతిన్యవరాశ్యాదు లెఱిఁగి పతిరాశిఫల
జ్ఞత యొలు లెరుంగకుండఁగ, సతతము రక్షింపవలయు సాంవత్సరికుల్. 796

—పురుషార్థసాము

ఆ. వె. మఱి యుదాత్తజనులు మహితవ్యసను లైన
నధికశక్తియుక్తుఁడైనవతియు
నెత్తిచననశక్తుఁడెన్నిచిహ్నులఁ
బక్షవికలమైనపక్షివోలె. 797

క. అపజయముకంటెఁ గష్టము, సువమింపఁగ జయముకంటె నొప్పును పనుధా
ధిపులకు లే దట్లగుటన్, గవటోపాయముననైనఁ గార్యము వలయున్. 798

క. గాంగేయు ద్రోణు రాధే, యుం గపటంబునన గెల్చియును బాండవులు
ర్వింకడు సుతి కెక్కిరి, రణరంగజయం బఖిలదోషరాశిం గడుగున్. 799

—కామందకము

ఆ. వె. ఆత్మరక్షకార్థ మరుల జయించిన, పాపమొంద దది శుభాకరంబు
కాన తోపముడిఁగి కడుఁ దమకింపక, గూఢబుద్ధి జయము గొనఁగవలయు.

—ముద్రామాత్యము

క. తా నెంత శూరుఁ డయ్యు న, నూనపరాక్రిముని నొక్కయూఁకునఁ జెలుపం
గా నేరవలయు వాఁడున్, దానును దలపడియెనేని తానో వాఁడో. 801

ర. ఒలుపునఁ దనయాజ్ఞకు లోఁ, బలుమట తగుఁగాక నధికబలవంతులకున్
మలువైనదేశముల్ తెగఁ, జెలుమట పగతురకుఁ డెరువు సేయుట గాదె. 802

క. గడి మన్ననదృశబలుతో, నొడఁబడియుండునదిగాని యోపక వానిన్
గడునధికుఁ డెచ్చి చెఱిచిన, చెమఁదానుం బొరుగునింటఁ జిచ్చిడినక్రియన్. 803

క. ఇమ్ముగ దవ్వులచుట్టము, నమ్మి నమిషస్థుఁ బగగొనంజన దటుపా
ర్వమున ఫణి గలచిన దూ, రమ్మునవేఁజెట్లు దీర్పరా పేర్చువడిన్. 804

బ. బజ్రపై నపొరుపుదేశము, చెఱచురమీవస్తుఁ దతనిచెలిమియు పే చే
కుఱఁబట్టు టవనరము గా, నుఱుమిత్రుంజేయవలయు నుర్వీకునకున్. 805
—పురుషార్థసారము

బ. బలియునకుఁ దనకు ననుమై, నిలిచిన సామంతుఁ జెఱుప నేరమి వచ్చున్
పులిచోనుతలుపు చెఱచినఁ. బొలియింపదె మీఁద నుఱికి పురుషనిధానా. 806
—శ్రీరామాయణము

శకునజ్ఞానము

సీ. ప్ర(బలభూతావేశ) భంగిమై నుద్భూతబహురోగనంకతోపద్రవంబు
ఆపస్మికోద్వేగ మతిరజోనీహారఁబాతోద్ధాతనంవృత్తియును
ప్రేక్షమై ధ్వజ మొక్కవెర వేది విఱుగుట ద్రోహ మొందొరులపై
దొరయుచేత

విస్వరబహుతూర్యనిస్వన ముద్భవత్త్రానదీర్ఘోల్కాదిదారుణంబు

గీ. ఆయుధంబులమంట లుదగ్ర మగుట, యప్రదక్షిణ మైనశివారుతంబు
కాకగృధ్రాదివనపక్షిభీకరంబు, రక్షినిర్భరవృత్తియు రక్తవృష్టి. 807

శా. క్రూరోత్పాతకదుర్గిహావృతనిజక్షోణేశనక్షత్రమున్
సారాదిత్యకబంధబంధనము శ్వవ్రాతభేదంబునున్
దూరీభూతమదాంబుశీకరకరోద్భూతంబు ముఖ్యంబుగా
నచూపం బగువైకృతం బొదవ భూపాలవ్రణాశం బగున్. 808

సీ. అఖిలజనస్తోమహర్షంబు సమ్మతి నిర్మలదుందుభినిస్వనంబు
భూషితగంధర్వహేషారవంబును మాతంగబృంహితమంగళంబు
పుష్కలచతుర్విధభూరినాదము శుభగీతనృత్యములుఁ బ్రఖ్యాతజయము
విరుపమద్రవ్యంబు నీరజోవృష్టియుఁ గడుఁ బ్రదక్షిణగతగ్రహగణంబు

గీ. అనుదితోత్పాతములును విహంగనంభు
మమరరవమును ననులోమమారుతంబు
పొలుపు మీఁగ నివియును భూపతులకు
సచికమిత్రబలాధ్యుదయాన్వితంబు.

పి. దక్షిణానిలముఁ బ్రదక్షిణాగ్నియు నవ్వనంతతోల్పాహంబు సాధువాద
చారుపంగళపాతకారవంబు నుహృష్టపుష్పజనంబును బొలుపు మిగుల
సతిమనోహరముగా నరసిచెప్పిన శుభకలితలక్షణములు గలిగియున్న
యట్టివేలంబు ప్రఖ్యాతమై పొలుపొందు నతిశుభమై యుండు నధికశత్రు

అ వె జయము గలుగు నట్టిచంద మొందఁగ నివరీత మయ్యెనేని.....గదిరి
యవజయంబు నొందునట్టిచందములెల్ల నెఱిగి నృపతి నిశ్చయింపవలయు. 810

క. ఇప్పుగిది శుభాశుభములు. తప్పక చెప్పెడినిమి తతత్వస్థితిఁ దా
నొప్పుగుభూపాలకులకు, నెప్పుడుఁ బరికించునది సమీహితబుద్ధిన్. 811

ల. బె. తగునహాయనంపదయును బ్రజ్ఞానంబు, న త్వవృద్ధి దైవశక్తియు క్రి
ముచితోద్యమంబు సద్యవసాయంబు, గలుగునేని కలుగుఁ గార్యసిద్ధి. 812
—కామందకము

చ. ఘనతృంధాన్యమిత్రజలకావృజలంబులనెల్ల నెమ్మెయిన్
బొనరగఁ గూర్చికోకెడరు పొందగఁ జేసిన హాని పుట్టు పీ
డున కటు గాన భూపతి పటుస్థిరబుద్ధి తృణాదిరక్షణం
బనువునఁ జేయు బొప్పుగు నిరంతరముం గడు నప్రసత్తుడై. 813
—అజ్ఞాతము

మ. పరగన్ భూపతి యిట్లు దండు విడియింపన్ యోగ్యమా సేనకున్
పెరవారంగ శుభాశుభంబులు గడు స్వీక్షించు బొప్పారు ని
ట్లరికి నేలెలును గీడుఁ జూచి యరిసైన్యం బల్ప మైనన్ శుభం
బరియం దొందకయున్న నుద్యమము సేయన్ మేలగున్ యాశ్రయన్. 814
—కామందకము

చ. చుటియును. 815

క. ఘనబలనిహితుల శూరులఁ, దనగృహమున దుర్గములను దగ నిడి యుదకం
బును సన్యములును గలవథ, మున రిపుకై యేగవలయు మోదముతోడన్. 816

ర. తనుఁ దనదేశము దుర్గము, ననువుగ రక్షింప నోవునావులఁ దగుచో
సునువక దండెత్తుట మొల, మునుగలవత్తంబు మస్తమునఁజుట్టు బగున్. 817

౨. ఇరుదెబ్బలు యానంబుల

నరయంగఁ బ్రాజరక్షణార్థం బొడఁడున్

మర మొనరించుట నొకఁడును

భరవడు నివి యుభయయానభంగులు జగతిన్.

818

—నీతిసారము

సీ. పరిపథభటమొటకప్రజారోహణకళలుండు భర్తార్థకుం డరోగి

సంచారమాతప్రచారజ్ఞు డల్పశరీరుండు రాత్రిప్రచారనిపుణుఁ

డరిపై న్యభంజనుఁ డాత్మసేనాధీనపరనయన్తుఁడనోపాయదత్తుఁ

డచ్చానశీతపాత్యుగ్రతరవృష్టిగురుభయగ్లాన్యాదివిరహితుండు

గీ. సమరసాధ్యవిశ్చయుండు మల్ల, యుద్ధనానాయుధానేకయుద్ధజయుండు

నైన దశవాయి నేలినయతఁడు రాజు, ఘనకళాభోజ యబ్బయతందరాజు. 819

—చాటువు

త. కులవిద్యాచారంబులు, బలగము కార్యంబు హితవు బ్రభుతయుఁ జలముం

గలిగి కుచి యైనవానిని, దశవాయిం జేయవలయుఁ దంత్రానుమతిన్. 820

—నీతిసారము

గీ. అట్టిసేనాధిపతి సదోద్యమముతోడ, సేనఁ బ్రోవంగవలయు దివానిశంబు

అట్టివనదుర్గభయముం నడవవలయు, సైన్యసన్నాహవిభవంబు చాల నొప్ప.

—కామందకము

క. పరిగొన శీఘ్ర మరాతులఁ

బరిమార్పఁగ నొదవుఁగానిపట్టులఁ గడు ని

ర్భరముగఁ దొలంగి యప్పుడ

యరివర్గము ముట్టి చంప హయములు వలయున్.

822

—పురుషార్థసారము

త. అశ్వములు గలుగురాజుకు, విశ్వంభర చేతనుండు విమతుల మనుభూ

మీశ్వరు లెవ్వరు వెఱుగురు, శశ్వద్ధాటీవిహారసామర్థ్యమునన్.

823

—నీతిసారము

క. దూరమున నున్నురిపులం, జేరంగా వేగ మరుగఁ జేరినమొనలం
బోరఁ బతి వల సెనేనియు, వీరాధిష్ఠితతురంగవితతి ఘటిల్లున్. 824

క. దురమున మోటకనికరం, బరుదుగ వాహ్యశిఁబ్రీతి యరించుచు మం
దిరముల లక్ష్మీకరములు, హరులకు నేభంగి నొండుయాసము లెనయే 825
—పురుషార్థసారము

క. పూజించి తన్నుఁ బ్రోచిన, రాజుం దా నొచ్చి యైన రజరంగజయ
బ్రాజిష్ఠఁ జేయును త్తమ, వాజి గరం బరుదు లక్షవారణములకున్. 826
—కామందకము

క. నాలుగుకాళ్లును గొనయును, వాలము వదనము విశాలవక్షము దెలుపె
మే లై నయష్టచుంగళ, నేలినవతి యేలు నవని యేలెడుపతులన్. 827
—కాలిహోత్రము

చ. స్ఫుటపరికల్పిరంబు నరినూదనసంయుగదృష్టమార్గముం
బటుతరదింతఘాత మతిబంధురవీరతమాధిరూఢమున్
గటతటవిభ్రమద్రుమరగానసముత్సుక మైనయేనుఁగొ
క్కటియ వధించు నాజి నరకల్పితషష్టితాశ్వయూసమున్. 828
—కామందకము

ఆ.వె. వరులు గ్రువ్విన్నపుడు భటు లెందఱైనను, గదియ లేరు వివిధఘాతములకు
నై వ నోపుఁగాన సామజంబులకంచె, గలదె విజయమూలకారణంబు. 829

క. తనరూపము రిపుభయదము, తనయంగము లాయుధములు తనవిక్రమసం
జనితమ విజయము తనయుని, కెని నిరియునికియ యనంగ గిరి కరికెనయే.

ఉ. యానము పౌఖ్యకారి యధికారికి రక్ష బలంబు శాత్రవ
స్థానవిరోధినిర్భరత సంఘవిభేదనదార్ద్య మొప్పన
న్యూనరయాపహారి మదయోగము నభ్యుదయప్రదంబయౌ
నేనుఁగుబోలెనే విజయహేతువు రాజులకొండు గల్గునే. 831

క. కూరిమి గలిగిన జీతం, బారగ నిచ్చునది గాని హస్త్యశ్వములన్
నేరనివానికి నెక్క న, కారణమున నీగి బుద్ధి గా దధిపతికిన్. 832
—అజ్ఞాతము

క. నచ్చి కడుఁ గడిఁదిరిసితో, నచ్చుగఁ బోరంగ గిరిగుహపరిఖంబుల్
చొచ్చి రిపుదుర్గములు గొన, వచ్చునె కల్పలము లేని వసుధేశునకున్. 833
— నీతిసారము

పీ. ప్రాతబంట్లును (గూలిబంట్లును) మన్నీలబంట్లును జుట్టుపుబంట్లు కా
వశతగొల్చిన పగవారిబంట్లును దమయదపుల బ్రతికి తో నరుగుదెంచు
బటును నన నాఱుభంగులబలములు వానిలోపలఁ బూర్వవంతు లిష్టు
లన్యుల ముచ్చించు నప్పుడ తనమూలబంట్లకు నె గ్గుభంగి వలదు

అ.వె. అడుగు విడిచి ప్రాత లరుగు నట్లేయు, విడిచిపోవునపుడు వెనుకవత్తు
రరులు భేదనిరతు లైనను బట్టిక. ద్రోహములకు వోడుదురును గాన. 834
— కామండకము

గీ. ప్రజలోపల సుత్సాహపరత నాయు, ధములు ధరియించువారి కొత్సాహికంబు
గాఁగ నీడగువారలు కడలఁ బనికి, వత్తు రేలిక మన్ననవానిఁ గోరి. 835

క. ఈయేడుబలములందును, నాయకుఁడభిమానులైననరు లనిమొనగాఁ
జేయుచు నితరులఁ బిఱు సనఁజేయించుచుఁ గొల్లకాండ్రఁ జేయఁగవలయున్.

అ.వె. మానవసములందు మన్నన యిష్టంబు, తద్దయే యిచ్చునముకంటఁ
గాన యర్థములకుఁ గడఁగి ప్రాణము లీరు, సరవరేణ్య మన్ననలకుఁగాని.

చ. బలమును వాహకౌశలము భావము బుద్ధియుఁ గల్గి యాయుధం
బులఁ గడు నేర్చి తొల్లి రణభూములఁ బ్రస్తుతి గన్నబంటులన్
వెలయ నృపాలుఁ డేలునది వింతలఁ బ్రాతల కేవరీక్షయున్
వలవదు ప్రోవఁగావలయు వారలె మూలము రాజ్యలక్ష్మికిన్. 838

ఉ. తూలినచోట నర్థముఖదోషము ముట్టినచోటఁ జెట్టుచోఁ
జాలనిచో నజేయు లగుశత్రులు దుర్గము ముట్టియున్నచో
నాలములోనఁ గూడుప్రజ యన్యబలంబుల కోడిపాటుచో
నేలినవానిఁ జాట్టుకొని యిచ్చడి ప్రాతలు కాక చాల్తురే. 839

చ. జనపతి గర్వియై సుభటసంఘము చూడక యుండఁ జేరవ
చ్చిన నడికింప జీవితము చెచ్చెరఁ బట్టఁగ నోపలేమి నె

ప్పిన నలుగంగ మా అలిగి బీరముఁ బల్కినఁ జెప్ప నేర్పుఁ గా
కని మొగరించి మించి బజీయంబడు నయ్యడు గాఁగనేర్పు నే. 840

ఉ. కొందఱ మేలమాడుటలు కొందఱ వావులు ధీర్వి పిల్చుబల్
కొందఱ ముద్దు సేయుటయు గొందఱ నెయ్యపుఁజూపు సూచుటల్
కొందఱ నాత్మభావమునఁ గొందఱ మన్నన భృత్యరాజి ని
ట్లందఱ నన్ని భంగుల నృపాగ్రజి వశ్యులఁ జేయఁగాదగున్. 841

ఓ. మొఱపునఁ బోవుగాక మొగమోటమి నిల్చునె రాజుమోము ము
న్నెఱుంగనిబంట్లువారఁబలె యే మని భృత్యుల నూటించుఁ జే
రెఱుంగనిరాజు తాన భటులెల్లను దన్ను నెఱుంగవారిఁ దా
నెఱుంగుచుఁ బ్రీతితోడ నిలువందగు రాజనువాని తెప్పడున్. 842

—సీతసారము

పి. వానయు సీతును వర్జించి మండుచేసవి గాకమున్న సస్యములవంట
బొవవెడితటి నెత్తునది శత్రుపైఁ బూరిగడ్డియు సీళ్లు గలుగుతెరువు
గాఁ జూచి నడచుట కర్జుంబు సిడములు గంకటములు బడిగలును విండ్లు
మొవలగునాయు సములు రథగజహయంబులు సవరణలు నపూర్వభంగి

గీ. నొప్పి యతిభీకరంబులై యుండవలయు, శంఖకాహళపట హనిస్సాముఖము
లై నతూర్యముల్ మంచివి యగుట లెప్పు, యధిప విడిదలనపతల మగుట మేలు.

—శాంతివర్షము

పి. ఎందఁక ధన్యంబు లెందఁక నిజమిత్రు లెందఁక నుదకంబు లెనఁగియుండు
నెందఁక విశ్వాసు లేఁగి యచ్చటివారి నాప్తుల గావించు రంతదాక
నెందఁక సీరీతి నితరునిదేశంబు శుద్ధమార్గం బయి సొంపు మిగులు
నందఁక విజిగీషుఁ డార్తి జనంబులు పొువకుండఁగ నేఁగవలయు నిట్లు

ఆ.పె. గాక ధన్యమిత్రఘనతోయవివృత్త, జనవిహీనమయ్యుఁ జనియేనేని
అనుగలంబు నొందియగులచేఁ గీడ్పడి, మరలి వచ్చునెట్లు మనుజవిభుఁడు. 844

క. తనబుర్రముల కనురాగము, జనియింపఁగ ననుదినంబు సత్కారములన్
దనువును గురుయుద్ధంబుల, జనులెల్లను మిగుల డస్సి చనకునికి తగున్. 845

—అజ్ఞాతము

౧. పుష్పామి విచారింపక, చపలుండై దూర మరుగుజనవతి రిప్పుదో
పుష్పలలిచిచారా, నువదన్తుం డగు నయత్నముఖసాధ్యుండై. 846

౨. అమితక్షయవ్యయాయా, నము తొదవెడు నట్టియాత్ర నన దొనరింపన్
గ్రమమున రథవాసానభన, నముచితధాన్యములు వ్యయము చాలను నగుటన్.

౩. మునియును. 848

౪. శ్రీష్టకాలమున నభోష్టకాంత్యరమై యమితజలా స్వయం దరుగవలయు
నీరావకుండిన భూరితాపంబునఁ గుంజరంబులమేనఁ గుష్ఠమొదవు
న్నసానపండును సామజంబులమేనఁ బ్రబలోష్ట మెప్పుడుఁ బ్రజ్వలించు
నాచూక మొదలనయపు దుష్టపుఖదమై నీరు లేకుండిన నేలఁగూలు

అ.దె. నీరుద్రావకున్న వారణముల కుష్టతీవ్రవేదనమున దృష్టి పెడును
నిలిర జుతువులకు నెంతయు దురవస్థ వొదవకున్నె నీటి పొందులేక. 849

౫. కలవరపంజీకిన్ జలదకాలము యెప్పుడు నొప్పుఁ దా కుభం
చరములు మేళుహీన మగుకాలము మోటహితంబు గావునన్
అరయగపీతవర్ష నిబిడాతపశీతము గాక నస్యనుం
చరచుగ నట్టికాలము మనఃప్రియదం బగు దండయాత్రకున్. 850

—కామందకము

అ.దె. పరుల గెలుపి నేఁగునరవతియొద్దన, భనము బలము దగినధాన్యములును
గలుగు దొప్పుఁగాక కైకొన కెడనెడ, నునిచి సేన నిలిచియుండఁగలదె. 851

—సీతసారము

౬. కొన్నిదినంబు లిక్కడ నకుంతితిలీలఁ బథశ్రమా ర్తియై
యున్నబలంబు గెల్చికొను తొప్పుగు నంతియ కాదు శత్రుభూ
మి స్పృజమార్గ మారయక మిన్నక యేఁగుట యేది బుద్ధి యా
యున్నదఁ జూచి పెళ్లజను లున్నర చెప్పుడు గూఢచారతన్. 852

—ముద్రామాత్యము

యుద్ధదాన ప్రకారము

క. ఏనుఁగులమీఁద నతిజవ, యానంబులమీఁద నైనయర్థంబెల్లన్
బూని పతియొద్ద నిడునది, మానుగ నర్థంబ రాజ్యమహిమ దలంపన్. 853

క. నూతనస్త్రిత్య మొనర్చినఁ, శ్రీతుండై నృపతి యోధబృందము నర్థ
వ్రాతమునఁ దనుపవలయున్ దాతకుఁబ్రాణంబు లీడె తక్కుటిజనుఁడున్. 854

సీ. అజిలోపల రిపురాజుఁ జంపినవాని కొగి నియుతార్థ మీనోపుచుండు
(దానిలో నర్థంబు తత్పుత్రు జంపిన సేనాపతి వధింపఁజెల్లునంతె
పదిచేలువీరాధిపతి జంప నగ మందు నేనుఁగైన రథంబు నైనఁగూర్చు
నాశ్వికాధీశ్వరు నడఁగింప నొకవేయు నందర్థ మాశ్వికహతికి నీగి

అ.వె నగుఁ బదాతిమఖ్యు నాజిలో మార్కొని, బారినమర నూలు పదము లీయ)
నితరజనులఁ దలకు నిరువదియును, వారి భోగ మినుమడింప నీగి యొప్పు. 855

ఆ వె యుగ్యహేమరూప్యయోగ్యభోగములను, మఱియుఁదగినయట్టి మహితపస్తు
సమితి నిచ్చి యోధజనులచిత్తం బిగు, రొత్తఁ జేయవలయు నుచితవృత్తి. 856

ప్రయాణవ్యసన పరీక్ష

క. మకరవ్యాహం బొందెను, చికటాస్యం బైనయట్టి వీరాననసూ
చికయైనఁబన్ని చనునది, ప్రకటితశౌర్యమున నెదుర భయ మొదపునెడన్. 857

క. వెనుక భయ మైనశకటము, దనరఁగఁ బార్శ్వముల నైనఁ దగ వజ్రముగా
మొనచేసి నడచునది యెం, దును భీతి దనర్ప సర్వతోభద్ర మగున్. 858

సీ. కందరోన్నతతైలగహననవీతటసంకటాయతిపథశ్రాంతజనుల
ఋద్విపాసాపరిశోషితాత్ముల రోగదుర్భిక్షచురణాదిదుఃఖితులను
రిపువిద్రుతుల భూమిరేణువంకచ్ఛన్నజనముల బెదరిపోయినజనంబుఁ
బోక నిల్చిన విద్రఁబొందిన భోజనవ్యగ్రత నొందినయట్టిజనులఁ

గీ. జననభూమిష్టజనుల నసంస్థితులను, నగ్నివర్షాధికవ్యసనాధికులను
జేరి నిజ నైవ్యజనుల రక్షింపవలయు, జనవిభుఁడు.....

అ.వి.

బుట్టుచేతచే మెలిగి బలాభ్యుదయోత్తరేయ్యవతి జయంబు పొందు. 860

ఉ. రాత్రియెని న్నిజాప్తపరక్షితుడై సతియోగముం దృఢా
మాత్రము సప్రసేయించు బ్రహ్మత్తగజేంద్రతురంగముంటికా
పెరిసినాదఘోషములచే దగ మేల్కొని యెపు సత్త్రియా
పాత్రుల నాచరించుదగుఁ బన్నుగ మేల్కొనియున్నవారలన్. 861

ఉ. శత్రుజనాంతపాదానికి న్వల్పచు యిచ్చుచు నానవెట్టుచున్
మిత్రునిగానొనర్చుచు సమిత్రధరిత్రికి బోపురాజు దా
శాత్రపఘాపినిం గలుగుచారుపదార్థములెల్లఁ బుష్కరా
త్రిత నల్లనల్లన హరించుట యొప్పు సీగూఢవృత్తిమై. 862

అ.వి. రాని బలము సాధుతనమున నడచినఁ, బరుల కూర కేల భయము పుట్టు
సన్ని చల్లనైన నందఱుఁ బ్రొక్కరే, కడుఁ బ్రతాపి గాక కలదె జయము 863

ఉ. మనుజుల కందరానినియచుంబు తదాపులు నుట్టునున్నియున్
పెనుకకుఁ ద్రోవ రేమియు నివేశితమంటపహూర్వరాగమున్
జనుమి నివాసభూమి కగుచందును జాట్టును నేయుకూరులన్
జననియమించి మార్గములు సర్వము గట్టఁగఁ బంచు బొప్పగున్. 864

—కామందకము

క. విడిచి విడిచియఁగ నూతులు, నడబాలు విమిషమున నొనర్చుచు నచ్చో
నెడనెడ నెనరునఁ బొడిచిన, కడుభీరత నిల్చి యధికగర్వోన్నతుడై. 865

—ముద్రామాత్యము

చ. మునుసుద్దులకుం బనిచిన, జను లగ్గిం బొగల దూర్యశబ్దవిశేషం
జను నావబాలుగాఁ గొని, చనుదేదగు మొనకు నచటిచందముఁ జెప్పన్. 866

—నీతిసారము

క. అరిపై సరిగ నృపాలుం, డరిపురనికటస్థలముల ననుగుఘామిన్
బరికించి సరిలపై నృము, దరమిడి విడియింపవలయుఁ దదజ్ఞుం డగుచున్. 867

సీ అభియాతి రిపుమీద నరిగి యచ్చో సమస్థలమైన యెడ శుచిబంధము మెఱసి
అధికనఁకీర్తంబు నతివిస్తృతము గాక రవిసోమపీఠం రమ్య మగుచు,
జతురశ్రమై వాస్తుసమ్మతంబై పరిభాంకమై యట్లశ్ర నమరి నాల్గు
ధరణీతలంబుగా ద్వారముల్ నాలుగు బాగుగా నిర్మించి లాగుఁజూచి

అ.వె. యడర నర్థచంద్రునాకృతినొందే, నొందె చీర్ఘమొందె మండలము
నైనయదిగ వెలయనధిపతి దనవీడు, విడియఁజేసి తనకు వెరపుతోడ. 868

వ. అట్టిశిఖరస్థలంబులు నవభాగంబులు గావించి యందు మధ్యభాగంబు
తొమ్మిదిభాగంబులు గావించి తన్మధ్యభాగంబు వాస్తుపురుషహృదయంబు
గావున నచ్చోటు పరిహరించి యందు త్తరభాగంబున. 869

క. మానుగ జనవతి మధ్య, స్థానంబున రాజగృహముఁ దగఁ జేసి వెనన్
దా నర్థగృహం బం దొగి, బూని రచింపంగవలయు బుద్ధిప్రాధిన్. 870

క. మౌలభృతశ్రేణీసుహృ, జ్ఞాలాహితవన్యనై న్యషట్కము నవనీ
పాలునగృహంబు చుట్టును, బోలన్ విడియింపవలయు భూవతి వారిన్. 871

చ. తిరుగక పంతమున్ మెఱసి తేకుప పంతము గొన్న శూరులన్
బరుననికుక్కలుం గలుగుబిట్లను బన్నయెడం బ్రతీతిగాఁ
దిరిగిన యట్టివారల నతిస్థిరచిత్తుల లోభదూరులన్
బరగఁగ నిల్పఁబోలు నరపాలుఁడు వేలముచుట్టు నుండగన్. 872

క. పేరుగలకుంజరంబులు, వారువములు భూమిపతినివాసముపొంతన్
వారక నిజావ్రజ్జో, దారములై యుండవలయుఁదమతమయెడలన్. 873

క. అంతర్వాసికసేన ని, రంతరసన్నాహమున సదాయతగతి భూ
కాంతుఁ బరిరక్ష సేయుచు, సంతతమును వలయు జాముజామున నిలువన్.

అ.వె. సంగరైకయోధసన్నద్ధగజమును, వాయుపేగి యైనవారువమును
నుండవలయు నెపుడు సుర్వీకుమందిర, ద్వారభూమిఁ గడు సుదారశక్తి. 875

అ.వె. కొంతసేన గూడుకొని నైన్యవతి రాత్రిఁ
గడుప్రయత్నపూర్వకంబు గాఁగ

వాంఛించు దెలి నిరంతరనన్నాహు
అభివృద్ధిగఁ జూట్టుఁ దిరుగవలయు.

876

2. పరమై నికప్రచారము, పరికింపఁగవలయు శీఘ్రపటునత్వగుణా
కరు లగు రాహుతు లొగి న, ప్పురసీమాంతఃప్రచారముల నెల్లపుడున్. 877

3. తోరణమాల్యముల్ పవనధూతవతాకయుఁ గల్గుయంత్రిత
వ్యాసముల నిజాప్తజనతాపరిక్షణ మొప్పఁ జెప్ప నె
వ్వారికిఁజొచ్చి రా వెడల వచ్చుట లేక యరాతిదూతనం
చారము రాజశాసనవశంబున నయ్యెడ నిల్చు తొప్పగున్. 878

4. ఆతితరలలిలహాస్య, ద్యూతములకుఁ జానములకుఁ దొలఁగి జనంబుల్
వితచినిజకార్యోన్ముఖు, లై తనరఁగవలయు మిగుల నాయిత మొప్పన్. 879

5. పరిభాషప్రపథస్థలి నిజచమూపజ్జ్ఞప్రచారార్థమై
అభిధాగము గొంత మాని యితరస్థానంబులం దెల్లచోఁ
బడనై న్నప్రవిభూతబాధ మొనరింపంజాలునచ్చట్టునం
బరగుం గంటకఘాలభల్లవయమున్ బ్రచ్చన్నరూపంబుగన్. 880

6. బరగుల్యరిలు సానువు, లరయఁగ వశ్మీకనిమ్మతాదులు బాహ్యం
లరయప్రకరణములచేఁ, బరగఁగ వ్యాయామభూమి పరికింపఁదగున్. 881

7. వాహినీవ్యాయామవరభూము లెంతయు నిచ్చానుకూలత నెలమి మిగుల
విమతుల కటుగాక విపరీతమగునెడ లుత్తమస్థలములై యొప్పుమిగులు
నెదిరికిఁ దనకును నేకరూపం బయి మానగునయ్యెడ మధ్యమంబు
పరమమూవ్యాయామవ్యంతమై తన కటుగాక తక్కిన నధమ మయ్యె

8. గాన యుత్తమంబు గైకొనునట్టిది, యైనచోటు మధ్య మనఁగ నొప్పు
మిమ మైన బంధనాగారసదృశంబు, గాన యది భజింపఁ గాడు పతికి. 882

—కామందకము

9. సగరము లంక దుర్గము మనం బన నొప్పుత్రికూటశైల మ
య్యెగడిత వార్తి మోఘలు సురారులు శ్రీలు కుబేరుపెన్నిధుల్

నెగడిననీశాస్త్రములు నిచ్చలుఁ జెప్పెడివాఁడు శుక్రుఁ డీ
జగమున నట్టిరావణుఁడుఁ జచ్చెన కాక మనంగ నేర్చెనే. 883

మ. చెలువం బేది యరచ్యువానగతులై శ్రీరాముఁడున్ బాండవే
యులు చేబొందిరి వృష్టివీరు బురుదైత్యుం డై నలంకేళుఁడుం
గలంగె న్నర్త్యులచే నలంగె నలుఁ డీకష్టంపురాజ్యంబుకై
తలపోయం గడుదుఃఖహేతు విది వ్యర్థం బొప్ప దాసింపఁగన్. 884

క. ఆరాజ్యమునకు రాజులు, భారుణిలోఁ దండ్రీ నన్నఁ దమ్ముని సుతులన్
దారు పధింతురు గావున, దూరమునన యడఁగి చూచి తొలఁగఁగవలయున్.
—పంచతంత్రీ

గీ. పరుఁడు తనకుఁ దగనిపాటు సంబంధంబు, గలుగఁ జూచికొని కలయఁపఁడు
చేరినపుడ తన్నుఁ జెఱచినయాతఁడ, యయ్యెనేమి పగతుఁ డయ్యెనేమి. 886

ఆ.పె. బలియుఁ డెత్తిరాఁగ బలహీనుఁ జేరఁట
దంతియెదుర నుఱిమితప్పఁబాటు
వఱదఁ బోవువాని వఱదఁబోయెడువాఁడు
పట్టు టాత్మసమునిఁ బట్టియునికి. 887

ఆ.పె. పలయు నాశ్రయింపఁ బలుపురిఁ బెక్కుండ్రు
జేరినతని కెప్పుడు చేటు లేదు
పిల్లవెడుకు లొప్పుఁ బెనగొన్న వెదురొంటి
వెదురువోలె పశమె వేగ నఱక. 888

క. ఒక్కరుని నాశ్రయించిన, పెక్కుండ్రును జత్తు రొక్కపృథులయుతుచేఁ
బెక్కుమహీరుహములు భర, నొక్కమహానలము చేతనొఱఁగినమాడ్చిన్. 889

ఆ.పె. జగతిఁ బొగడ నెగడు సజ్జనాశ్రయమున
నెవ్వఁడుండె నెనకమెనఁగుపెంపు
జలజవత్రయు క్తజలము ముక్తాఫల
శ్రీ పహించినట్టి చెలువు దోప. 890

క. పెనుగజము ద్రుంచునక్రిము, తననెలపున నుండి నెలవుదప్పిన మఱి శా
శునకంబుచేతఁ జచ్చుం, దననెలపున హీనుఁడైనదగ ఘను నోర్చున్. 891

1. రామచంద్రుండు రాత్రియు, ఘోకము కాకంబు పగలు ఘోకచయంబున్
జేకొని తుంచుం గావున, గైకొనఁగా పచ్చపలము కాలముతోడన్. 892

2. పరిసరికి తిగుచు కునకం. బురువడి నక్రమును నక్ర ముదకస్థితమై
చారిచారి నేనుగుఁ దిగుచుం, బరవనమునఁ గాన దేశబల మొప్పు ననిన్. 893
—కామందకము

3. మానుగ శత్రునైన నభిమానము నేయక చొచ్చివాఁడు దన్
హేమము గాఁగఁ బల్కిన నహించుచుఁ బ్రాజ్ఞుఁడు శక్తియుక్తియున్
గానఁబడంగదీక పొనఁగం ధృతిపెంపును గప్పికొంచు నిం
పూనిగ వారి గెల్వవలయుం దనకార్యము లైనయంతకున్. 894
—పంచతంత్ర

4. ఆరివధకుం దగునంతకు
పరిచేకుం దోర్వవలయుఁ దక్కవ యైనన్
నరుఁ డాటదయ్యు నుండఁడె
హరి గొల్లఁ డనంగఁ బడఁడె యనుపగుడాకన్. 895
—నీతిభూషణము

5. పరి యడఁప దలంచునాతఁడు. పగతుని పగవానిఁ గూడి.....
..... 896

6. వేటయొకచోట వలి యొగ్గి వేటకాఁడు
తొలఁగియుండి పృగంబులఁ ద్రుంచువగిది
పొప్పసూపక శత్రువుచూపుఁగూర్చు
జీనియె నియమాల్ మిట్లు జయింపవలయు. 897
—ముద్రామాత్యము

7. బలవంతునైన నాతని, బలమది మానవుల మిగులఁ బ్రకటింపమియుం
చలంప శమికాష్టములో, గలదను ననలంబువోలె గైకొన రెందున్. 898

8. బలమును గుఱమును శీలము, జలమును సత్త్వంబు సాహసంబును ధృతియున్
నిలుగని పురుషుని నవనీ, స్థలిలోపలఁ దృణము గాఁగఁ దలఁతురు మనుజుల్.
—పంచతంత్ర

క. ధీరుఁడు ముట్టిన దొల్లి వి, చారించిన తలఁపు మఱచు శస్త్రాస్త్రకళల్
నేరఁడు మెఱయం గావున, కూరుఁడు గావలయు నృపతి సుస్థిరగతియై. 900
—పురుషార్థసారము

ఆ.పె తలఁచిచూడ రిపుఁడు తనకంటె ఘనుఁడైనఁ
దనరఁ దన్ను చాచికొనఁగవలయు
చానికంటె ఘనుఁడు తానె న మరి శర
జ్జుజరిపుఁడుబోలె వెలుఁగవలయు. 901

క. కోపించి రిపుఁడు రిపునకు, రూపింపక తొలఁగుటతనిఁ డ్రుంచుటమీదన్
ఏపారగ్రుంగి సింహం బేపున, మదగజముఁ జంప నెగసినమాడ్కిన్. 902

క. చేరువకు భూరిబలుఁ డగు, వైరిమహీనాథుఁ డెత్తివచ్చిన నై నం
ధీరత యప్పుడ డింపని, భూరమణుని కీడొకండు వొందకయుండున్. 903

క. పగతుప్రతాపము గనుగొని, మగటిమి దెగఁదునిమి పుచ్చుమనుజేకుఁడు చా
దగరపుఁదొడపునుబోలెను, జగమునఁ బూజ్యుండు గాక చను నెల్లెడలన్. 904

ఆ.వె. పగఱవయి నొకండు పాటించి నడవంగ, వెఱచి తనదునెలపువిడుచునెవ్వఁ
డతనికారణమున నతనిఁ గాంచినతల్లి, వంశ్య యనఁగఁబడుద్రువంబునుమ్ము.

క. హీనునకు ఘనునిచేఁ గీ. డైనను దేజంబు నమదహస్తికి నగముల్
మానుగఁ గోరాడం దగ, హాని యగుం గొమ్మలేమి యది యొచ్చెంబే. 906

ఆ.వె. హీనుఁ డధికుచేత నిల్గట యొచ్చెమే, మహితయశము కాక మదముకొఱకు
గండతటముద్రొక్కి గజకర్ణహతిఁ దేఱి, యిల్గెనేని యొచ్చె మేమిగల్గు. 907

క. ఘనమును గడుహీనంబును, ననఁగలదె కరీంద్రుఁ డెంత హరి యెంతి కరిన్
దునుమాడును హరిశాబము, ఘనమేటికి మనసు పెద్ద గలవారలకున్. 908

క. నిర్విషము చేసి పడగన్, దర్శికరములకుఁ జూప దా కావున దో
ర్గర్వంబులేనివానికి, నుర్విం బెను విషయమైన నొక్కటి వలయున్. 909

క. కపటపులేఖలఁ బంపియు, విప్రులారచయంబు లెప్పుడు పెదఁజల్లియుఁ ద
ద్రిపుపక్షముఖ్యపురుషులఁ, గుపితుల దమనొమ్ముచేసికొనఁదగు చేగన్. 910
—పంచతంత్ర

అ.వె. చొడ్డవానితోడఁ దొడరి యూరకయుంట, కనవుకుప్పఁ జిచ్చు గలుగఁబెట్టి
దానిక్రిందఁ గాలఁ నిద్రపోయిన, వానిభంగి గాదె వసుధలోన. 911

—నీతిసారము

క. ఘనుఁడె త్తివచ్చి విడిచిన, తన కోటయె హీనుఁ డెలమి తగుసుహృదుల రాఁ
బనిచిన యుక్తం బగువా, రును దానును దోల వదియుఁగ్రొవ్వియ చచ్చున్.

మ. తనకున్ గెల్వఁగరానిపక్షమున వే తా వైరిఁ బోకార్చఁగా
ఘనశత్రుం చలపెట్టఁగావలయు వేగం బొప్ప నీతిజుఁ డె
ట్లనినన్ వాఁడును బోరఁగా నిహతుఁ డౌ నటైన నప్పిమ్మటన్
ఎనఁచెరంట నడంగదయ్యె దొడలుండన్.....కున్ సైన్యముల్. 913

అ.వె. ఒలియుఁ డగుశత్రుచేతన బలియుఁ డనఁగఁ
బేర్చుశత్రునిఁ బచ్చి వైపింపవలయు
మూలనాశంబుగాఁ దన్ను మోవకుండఁ
దెలుచ ముఱముంటఁ బచ్చి వైపించినట్లు. 914

క. పొగడఁదగునహజనత్త్వం. డగు నెవ్వఁడు వాఁడు వొలియఁ డహితులచేతన్
జగతిమణిదీపశిఖ కడు, నిగుడుం గా కడఁగిపోవునే పెనుగాలిన్. 915

—పంచతంత్ర

క. వెఱపించి చూచి యెందును
వెఱవకయున్నతనిఁ జేర వెఱతురు మదిలో
వెఱచినఁ చాఁ బైపడగాఁ
నుఱకుం గుక్కయును గ్రోతియును బగవాఁడున్. 916

—పురుషార్థసారము

చ. చిను మును నీతియుం గలదు వేయును నేటికి దర్ప మేర్పడన్
అని యెనరింపఁగావలయు నారగ నుత్తమునందు సామమున్
బెనువఁగ శూరునందుఁ గడుభేదము నల్పునియందు దానమున్
విను నమునందుఁ బొరుషము నేర్పునఁ జేసిన జాల మే లగున్. 917

—పంచతంత్ర

౩. తా నరులు వచ్చుతెరుపున. మానుగఁ గలచెఱుపులందు మడుపులందున్
బూని ఘనగరశతరశము, గా నొనరింపంగవలయుఁ గడువేగమునన్. 918
—ముద్రామాత్యము

గీ. ఎత్తి నవ్వుడు విడియుచో నిఱుకటంపుఁ
దెరుపునందును నడ చెడి తిరుగఁబట్టి
నట్టియెడ నిద్రపోయెడునవసరమున
శాత్రవుల బిట్టు పైఁబడి చంపవలయు. 919

ప. ఇట్లుభయబలంబులుఁ గదియునవ్వుడు 920
—సౌప్తికవర్ణము

౪. ముందటను భటులు భటుల పి
ఱుందను రథములును నప్పిఱుందను హయముల్
బొంద నటపిఱుద గజములు
నందంబుగ నిట్లు మిశ్ర మచలం బనఁగన్. 921
—కామందకము

౫. వికటవటుశూలకళితా, శకబోద్ధటగజఘటాదిచక్రవ్యూహ
ప్రకట మొనరింపఁగాఁ దగు, నకుటిలభుజదర్ప మొప్ప నాహవభూమిన్. 922
—ముద్రామాత్యము

నీ గట్టును జెట్టును మిట్టయు బల్లంబుఁ గలిగినచోటు కౌర్బమునేల
వినుము నీళ్లును రొంపియును లేక నమవిశాలము నైనచోటు గుఱ్ఱములనేల
క్రమ్మి గ్రుంగక గదగదగువంపులు గలుగమి నొప్పుచో టరదములనేల
యెడనెడ మ్రూఁకులు మడుపులు గలచోటు కురునాథ యెఱుఁగుము కరులనేల

ఆ.వె. యేబలంబు దనకు నెక్కుడు గలుగు న
బృలమునేల పోరు గలను గాఁగ
నినుఁడు శశియు గాలి వెనుకగా మొన నడ
పించి పొదువ సంభవించు జయము. 923

చ. హరుమెడ నున్న సర్పము గజాధిపునెల్ల గ్రసెంపఁజూచు న
 యుర్జగము ద్రుంప షణ్ముఖమయూరము సూచు గజాస్యఁ జంప నా
 గిరిసుతవాహనం బయిన కేసరి చూచు నరేల యిమ్ముహే
 శ్వరువరివార మిట్లనినఁ గన్గొన నస్యులు మాననేర్తురే. 924

—పంచతంత్ర

క. మొన కొక్క శౌర్యభూషణుఁ, జను నధిపతిఁ జేయ నమరసమయంబున వా
 డును దళవాయికి నొత్తపై. చనఁదగుఁ జనకున్న భేదశంకయుఁ బుట్టున్. 925

క. మొన సేయ నేరకుండిన
 మును కూరులు నడవఁ దొల్లి మొనయును రాజున్
 పెనుకొనకయున్నఁ బిలుకుల్
 మొన నొకరుఁ డున్న జయముఁ బొందఁగ వశమే. 926

ఆ.వె. నిబ్బరంపుఁదాఁకు నిలువక రిపుసేన
 దిరుగు మంద మైన విరుగుఁ దాన
 కడవఁ గుడుచి దాఁకునెడనైన వేగంబు
 గలిగియునికి నిలుచుఁగాదె యిట్లు. 927

—నీతిసారము

క. నెఱబిరు దొకండు నిలచిన
 బిలుకులు నలుముదురు వాని బిరుసున కని సు
 క్కటి యొకఁడు చిటిగెనేనియుఁ
 బిటివటియై సేనయెల్ల భంగము నొందున్. 928

—పంచతంత్ర

ఆ.వె. రాజరాజవంశభూజనపరు లీలి, రకట మంత్రి దొలఁగి యలికినాఁడు
 ఏది పనుపు సేయ నిటు నిల్వఁబోలదు, రాజులేనికయ్య మోజుపడునె. 929

—ముద్రామాత్యము

క. జడియక మును నడచినభటుఁ, డడుగడుగున కశ్వమే వయాగఫలంబున్
 బడయును పెనుకకు నొదిగినఁ, బడు దుర్గతి నంద్రు సమరవతసులకెల్లన్ 930

క. నరులకు నెచటికి నరిగిన

మరణము నిజ మగుట యెఱిగి మనుజుఁడు నడుర
స్ఫురణంబు విడిచి వెనుకకు
నరిగిన నపక్తిర్తి దక్క నన్యము గలదే.

931

ఆ వె. చచ్చు నూర కొకఁడు జావఁ డొక్కఁడు పోటు

లెన్ని సోకియైన నింత యెఱిగి
మున్ను నడచి కీర్తి జెన్నఁగుటొప్పదే
దైవఘటన కేల తలఁక నరుఁడు.

932

—నీతిసారము

గీ. సమర మొనరించినంతనె చావురాదు, పాతిపోయినయంతనే బ్రతుకు లేదు
యెటులఁ బోవుప్రాణ మిచ్చియు రణమున, వతిఱుణంబు తీర్చఁ బాడిగాదె.

ఆ. వె. చచ్చెనేని యొగిచాడున ముక్తికి, సూర్యమండలంబు చొచ్చి యేఁగు
బ్రతికెనేని యుభయబలములుఁ బొగిడంగ, నుండు సమరకేఁ యొప్పవెట్లు. 934

—మార్కండేయము

వ. మఱి యుద్ధంబు నిరూపింతు నదియును సంకుఁద్వంద్వకాకిభేదంబు లన
మూఁడు దెలుంగు లందు ద్వంద్వకాకియుద్ధంబులు మత్సరగ్రస్తలగు పీఠ
భటులపని గాని రాజకృత్యంబులు గావు. సంకులంబునకుఁ గరికొటచతురంగ
యుద్ధంబు లన మూఁడు భేదంబు లందును జొచ్చిపోయి పోరుట కరి
యుద్ధంబు, దుర్గంబుమీఁద విడిసి పోరుట కోటయుద్ధంబు, బయలం జరు
రంగబలంబులం బన్ని యుద్ధంబు సేయుట చాతురంగంబనంబు, నిర్వి
క్రమంబున నధికునందును హీనునందును నశమునందును బ్రయోగించునది.
యధికం డెత్తిన గార్యోపాయంబున వేలంబు సొచ్చి పొడుచుటయు నను
వైన దుర్గంబు కల్గికోటగోడ గొనుటయు సంధికి నుపాయంబులు; హీనుం
డగువానిదుర్గంబు మీఁద విడిసి మహాయత్నంబున బహుయంత్రతంత్ర
కార్యంబుల గొనుట యుచితంబు. నమ్మతోడ బయలఁ బోరునప్పుడు బలు
వెలుంగని నరుగొంత మిగులం జూచి కాని యుపక్రమింపవలయు దైవ
మానుషంబు కలిమి యధికశక్తి యనంబు. చతురుపాయహేతువులవేడియు
బలశక్తిసంపన్నుడును నూతనానితరసాధనోపేతుండును నయ్యెను బయల

నభిఃతోడ యుద్ధంబు సేయుట కొండతోడఁదగరు దాఁకినయట్లు యవజయంబు
సిద్ధంబు. నముం దొడరినఁ బచ్చికడవ పచ్చికడవం దాఁకినయట్లు జయం
బు సాక్షిరంబు. శూరుండు నుపాయవేదియునైనవానిని వాఁ డల్పంఁడైనను
మిత్రుఁ జేయునదిగాని తెగవలదు, శూరబలం బల్పంబయిన గెల్చునుపాయ
చేది శూరుండు గాకయు గెలుచు ననిన శౌర్యోపాయంబులు గలుగు నతని
వేఱ చెప్పనేల. పరుండు సాధ్యుఁడు గా నిశ్చయించి యతని సహాయుల
నుపాయంబునఁ బాపి యతనిదాయాదుల నేమి యిచ్చియైనఁ దొలగించి
మఱియు ననేకప్రకారంబుల నదృష్టదూర్ఘాఠసాధకం బగుప్రజ్ఞాశత్రుంబులన
యుద్ధంబు సేసి యింక యిట్లనియున్నహాని యగువేళ నానన్నదృష్టార్థ
సాధకం బగుశత్రుయుద్ధంబు సేయునది. కార్యవేళ యెఱుంగ కుపక్ర
మించుట నీరు గానకమున్నె చెప్పు లూడ్చినట్లు. అవశ్యంబునం గెలుచు
వానికి దైవబలంబును గలుగు. అని యెల్లసంధులఁ గాక శకున స్వరభూమి
ప్రహాదిబలంబులు గలవేళన యుపక్రమింపవలయు. పొడుపునకుఁ బిలు
టలం గూర్చిన బలంబు లెల్ల వెఱుతురు. శూరులకైనను దాఁకుదలతెచ్చుట
జయకారణంబు. మున్ను రణంబునఁగని యెఱుంగనివారు పరులసామర్థ్యం
చెఱుంగకె నను సర్వపదావిరుద్ధంబుననైనను వీరాలాపంబులు పలికిన నమ్మ
వలదు. మఱియును.

985

అ.పె. ఆహవేచ్చలేనియతని నాయతపాటు

లేనివాని భీటుఁ డె నవాని

యుద్ధకృత్య మొల్ల కున్నవానిని జంపి

నలనిఁ దొందు బ్రహ్మహత్య యనిరి.

936

క. యుద్ధమున గెల్చి రిచ్చచే, నెద్దన మెవ్వఁడు దెచ్చె నేర్పడఁ బతియం
బుద్ధారము గొన కాతని, కద్దన మంతయును నిచ్చునది ధర్మమతిన్. 937

క. ఇలెఱుగు దెలిసికొని దం, డెత్తి చననిరాజు పరమహీశుల సిరు లు
ద్యోత్తగొను నెట్లు సేకొను, గృత్తిమనయమతము లేక కేళవనాథా. 938

—మఱియము

అ.పె. సింహవృత్తిఁ దాల్చి చేకొనవలయుఁ దా, నద్వివేకస్పృహతి శత్రులక్ష్మి
నభికురుర్విసీత లగుకామినులఁ గచ, గ్రహణ మమరఁ జేసి కవసినట్లు. 939

—పంచతంత్ర

కూటయుద్ధము

క. లలితమణికూటశోభా, కలితప్రత్యర్థిమస్తకస్థలపీఠిన్
లలి వామపాద మిడఁడేఁ, బొలుపుగఁ బరపీరలక్షి బొందఁగ వశమే 940

క. భూరిప్రయత్నములచేఁ, బ్రేరిత మగుచిత్తహస్తిఁ బృథునత్వమునన్
భూరమణుఁడు మూఢారి, క్షౌరుహములఁ బెఱుక కెట్లు గైకొను శుభముల్.

క. హేలాకృష్ణసుతీక్షణత, రాలోలకరాశమండలాగ్రమరీచి
వ్యాభీభద్రాహు న, మాలంబన సేయు లక్షి యభిసారికయై. 942

క. అనుకూలదేశకాలం, బును శత్రుప్రకృతిభేదమును ఘనబలముం
గని చనఁ బ్రకాశయుద్ధం, బొనరు నొనరకున్నఁ గూటయుద్ధం బమరన్. 943

గీ. కందరప్రయాణాద్యవస్కంఠవేశ
గని యభూమిఘఁ డగువానిఁ (గలఁచియైన
నతఁడు భూమిఘఁ డగు నేని) నట్టియెడన
జనుల భేదముచేసియేఁ జంపవలయు. 944

గీ. భగ్నమైనట్లు ద్రిమృతి పాటుతెంచు. వనచరాదుల వెనుకొని వచ్చువాని
నుఱక పాశాఙ్కృష్ణుని నొడుచువగిది, యడరి సుఖటులచేత నుక్కడఁపవలయు.

సీ. ముంద జేసుఱర నముగ్రత నరుదేర నెక్కుచుఁ దిమురుచు నేనుఱించి
పటువైరినైన్యంబుఁ బంచి యుదగ్రత దక్కింపవలయుఁ దా నొక్కదెరును
వెనుకనైనను బంచి వికలము గావించి కడుకొని యెదుర నే పడఁపవలయు
నొకతెలంకున యుద్ధ మొనరించి వేఱొకతెలంకునఁ దాకి స్రుక్కింపవలయు

గీ. నెదుర విషమస్థలం బైన నెగిచి వెనుక
వెనుక విషమస్థలం బైన వేగ యెదురఁ
దాకి గెలువంగవలయు సుదగ్రగతిని
నిరుగెలంకుల నిట్లు జయింపవలయు. 946

క. బవరము దూష్యామిత్రా, టవికుల మును దాకి కడుదృఢంబుగఁ జేయన్
దివుటను వేసటపడుకొ, త్రవుని నిరాక్రందు నుక్కు దక్కింపఁదగున్. 947

క. తొలితొలి దూష్యామిత్రులు, చలపడి నీలుటయు నతఁడు దనజయమునకున్
లలి నమ్మియుండ నొక్కటఁ జలఁకుటఁ బై బొడువవలయు సత్వాధికుడై.

క. విడివలయు నిజపురంబును

గడియలైలు సన్యగోనికాయాదులు దా

బడిఁ బొడిచి కలఁచి కలఁగెడు

నెడను నేబడరఁ బొడుచు పెంతయు నొప్పున్.

949

క. బలబలము గొంచు వేదొక

నెలపున నిడి యడఁగియుండ నిజశిబిరముపై

లలిఁ బొడిచి తిరిగి యరిగెడు

బలమువయిం బొడువవలయుఁ బటుసింహగతిన్.

950

అ.పె. విమతు లెల్లప్రొద్దు వేఁటలాడెడువానిఁ, దొడరి యట్టిచోన త్రుంపవలయుఁ
బసులఁబట్టి యరుగఁ బఱతెంచు నాదటఁ, ద్రోవగడ్డియెనఁద్రుంపవలయు. 951

మ. సమరస్కందభయంబు పెక్కువ నిశన్ సంజాగరత్రాంతిమైఁ

గమయ న్నిద్రకు నాసనేయుఁ బవ లుగ్రస్ఫూర్తిమైఁ దాఁకియున్

అమరంగాఁ బగ లాయితం బయినచో నామాపు పైఁ జాఱియున్

గ్రమనంసు ప్రబలంబు రాత్రిమెయి స్రుక్కుం దాఁకి కూల్పందగున్. 952

మ. చరణత్రాచుదానివారణమహాస్తంభేరమశ్రేణిచే

ఊరికాత్మగ్రజనప్రవీరసుభటన్యూతంబుచే నొండె న

చెరువంద న్నరురేయి సౌప్తికరణశ్రీ లీలమైఁ జొచ్చి భీ

కరఁధంగిం బరిమార్పగావలయుఁ దత్కల్పాంతకక్రీడలన్.

953

క. ప్రాలేయతిమిరగోగణ, శైలవనశ్వభ్రతావిశాలనదీపం

దాలచ్చిద్రములన్నియుఁ, బోలఁగ సత్రములయెడలు పోరులచోటుల్. 954

అ.పె. అప్రమత్తఁ డగుచు నహితుల నెబ్బంగిఁ

దా జయింపవలయుఁ దద్విధమున

నరులు దన్ను నోర్తురనుశంకమెయిఁ దత్ప్ర

చార పురయవలయుఁ జరులవలన.

955

- ఉ. ఒక్కటఁ గూటయుద్ధమున నుక్కట శత్రు వధించినన్ జయం
బెక్కుడు గల్గి పాప మొకయింపుక పొందదు నిశ్చయంబు పే
రుక్కున ద్రోణసూనుఁ డుఱి కొక్కయెడ న్నడురేయి నిద్రమైఁ
తొక్కినపాండునందనులఁ జూచి వధింపఁడె సౌ ప్తికక్రియన్. 956
—కామందకము

కార్యత్వరితనీతులు

- క. ఆద్యావస్థనె నృపతులు, ఛేద్యులఁ జెఱుచునది తడవు సేయుటయు నఖ
చ్ఛేద్యము ముదిరి కులార, ఛేద్యం బగు నంద్రు నీతిసిద్ధాంతవిదుల్. 957
—బద్దెననీతి
- చ. ధీయుతులమాట లప్పుడ, సేయక మోహమునఁ దడవు సేయునతఁడు దా
నాయెడ దా శేరకుగతి, వేయును జెప్పంగ నేల వేగమె పొలియున్. 958
—పంచతంత్ర
- చ. దెందమునఁ దెలిసియును జే, యం దెంపరి గాకయుండునాతనితలపో
తం దీరునె యవకార్యము, మం దెఱిఁగినమాత్ర తెపులు మానుట గలదే. 959
—నీతిభూషణము
- చ. వదను దొరకొనుడుఁ జెచ్చెర, వదలక వెదబెట్టుహతికవర్గముకరణిన్
బదను దొరకొనుడుఁ జెచ్చెర, వదలక కార్యంబు వీర్పవలయుం బఱికిన్. 960
—బద్దెననీతి
- చ. స్వపరహితకార్యకర్మము, నిపుణుండై వేగ చేయ నేరకయున్నన్
వివరీతస్థితికాలము, కుపితంబై తత్ఫలంబు కొనిచనుఁ బిదపన్. 961
—చాటుపు

అధికాధముల సయోధ్యప్రకారము

- ఉ. గండతలంబులం బెలుచఁ గ్రమ్ములనన్నదవారికై యశుల్
పిం డరుదెంచి యంటి కడుఁ బ్రేచుబలాయతమూర్తు లయ్యు పే
దండవిభు ల్నహించి తమదర్పము సూపక చూచినట్ల హీ
నుం డగువాని కల్గునె ఘనుండు దలంప ధరాతలంబునన్. 962

క. కులగిరులు పెఱుకు నత్తము

గలపురుషుడు తృణముఁ బెఱుకఁగడఁగునె మదిలోఁ

చలపోయ నట్లపోలెను బలహీనున

కరుగఁజొరఁడు వ్రణలుం డెపుడున్.

963

ఆ.పె. ఆరుల బలుని నలులుఁ డనిలోన నలిగినఁ జేట కాని యొకటిఁ జేయలేదు

ననఁగింజ పెట్టి చనుఁగాక మంగలం బనియఁజేయఁగలదె యరయ నెందు.

గీ. వజ్రమైత్రివివాహోత్సవమ్ము సేయ

సిరులు నెఱుకలు నమమైన పురుషు లెవ్వ

రరయ వారికిఁ దమలోన నమరుఁగాని

మునులకును నీచులకుఁ బొందు గలుగదెందు.

965

గీ. కదియ నోరికి దళమైనకడియ కాని పెగ్గలము గొన గ్రుడ్డులు పెలికి నుఱుకు

కాన యభియాతిజయకాముఁ డైనవాఁడు, చేత నయ్యెడుపని గాని చేయవలదు.

—పంచతంత్ర

ఆ.పె. ఎదిరివానిన త్తమెఱుకఁగక పైఁబడి

సీయదగదు గాక చేసెనేని

నతఁడు గీడువాఁడు నల టిట్టిభముచేత

నబ్బి గీడు నొంది నట్ల వోలె.

967

చోర నీతులు

క. మ్రుచ్చిలటయుఁ బాతకముగ

మ్రుచ్చిలమియు ఛర్మముగను మున్నుపదేశం

బిచ్చిరి పూర్వమునీంద్రులు

మ్రుచ్చిలకుండునది యెరుల మొల్లములు జనుల్.

968

క. ఛనమునకు బ్రాణమమ్ములు

ఛనమునకేఁ బ్రాణమీగి దలఁపజనులకున్

ఛనమది ప్రాణులప్రాణము

ఛనహరిత ప్రాణహరితకుఁ దక్కువయ్యె.

969

౩. ప్రాణిదయఁ జేసి చోరుని
ప్రాణములకుఁ దెగని భూమిపతికాజ్ఞలచేఁ
ప్రాణులనేకులు విగత
ప్రాణులుగాఁ జూచునది కృపాభావమొకో. 970
౪. భులునొకని జంపమియె సా
ఘులఁ బలువురఁ జంపినట్లి దొర కొనినను గ్రో
ల్పులిఁ జంపకునికి చాలదె
చలమువ గోసమితి వేఱ చంపఁగ నేలా. 971
౫. భూవరుఁడు కూర్మిగలిగినఁ
బ్రోవందగు జనవుగలిగి భూప్రజకహితో
ద్భావియగుముచ్చు గావం
శావచ్చిన వాని ముచ్చుగాఁ దలఁపఁ దగున్. 972

శత్రునపనమ్మికనీతులు

- అ. వె అబలుఁ డైనఁ జిక్కఁడతి బలుచేతను
నెదిరి కెపుడు మర్మ మీని వాడు
మర్మమిచ్చెనేని మదియెంత బలవంతుఁ
డైనఁ జిక్కునొక్కయబలు చేత. 973
- అ. వె. దేవగురుని బోలుధీమంతుడైనను
వేగ మొరుల వలదు విశ్వసింప
విమల యశము సుఖము విత్తంబు వృద్ధియు
వర్ణనీయ జయము వడయువాడు. 974
౪. అమరులకైననువిశ్వా
నము వెలిగాఁ జెలువరాదు శత్రులవిశ్వా
నముననకాదే దితి గ
ర్భము శత్రుఁడు సొచ్చివచ్చి పాఱఁగవై చెన్. 975

ఆ.పె. పగతుడైన నపుడు భయపండియింటికే
నేగు దెంచునప్పుడెప్పుడతని
జులుకఁ జంపఁజూచు సొలవక తత్పాత
కంబు బ్రహ్మభూతుకంబు సమము.

976

క. పలుకులు తేనియతేటలు
దలవడి మును చేసికొనుచుతంబునశత్రున్
జలము గొని చెలువఁగడుదగు
నలసితిమిది మిగుల కఠినమనక నయాధ్యున్.

977

క. లనకార్యంబగునంతకు
గొనగొని తాఁగానియట్ల కూడి మతిం గీ
దొనరింపవలయుఁబరునికి
చనఁమున జతురకుఁడువోవె వలనేర్పడఁగన్.

978

ఆ.పె. నయము మీఱవాక్కు నెనీత సదృశంబు
మానసంబు తానమంబు చేసి
కొని చరింపవలయుననయంబు దనశత్రు
కులమడంచు నంతకును నెఱంగి.

979

క. నమ్మకచేసిననైనను
నమ్మంగావలవ దహితు నయమార్గజుల్
నమ్మించెననుచు వృత్తుఁడు
నమ్మిక బాటొలిసె నాకనాయకుచేతన్.

980

ఆ.పె. దేవగురుని బోలు భీమంతుడైనను
నమ్మవలవ దహితు నమ్మవల
దతులయశము మిగుల నాయువువృద్ధియు
భూరిసౌఖ్యాములును గోరువారు.

981

క. అలఁతియగు తెఱపిగనినను
నలవడ భేదించి చొచ్చునల్లన పిదపన్

జెలువుగని చెఱుచు శత్రుఁడు
పొలువగు వృక్షమును వారివూరముపోలెన్.

982

క. గురుమత మెవ్వరి నమ్మి
పరమాప్తులగూడి సేత భార్గవుమత మి
ద్ధర విష్ణుశర్మమతమిది
గురుదిరమతి సేనదీర్చుకొని యరిఁదగులన్.

983

క. మునుమున్ను ప్రీతి తోడన్
జని లోపలఁ జొచ్చి పిదప సకలంబునుజే
కొనుదాన శత్రుఁ డల్లన
చనుబో జారాంగనలకు జారుఁడు పోలెన్.

984

ఆ వె. ఎదిరి వాని కులము హృదయంబు బలమును
ముట్ట నెఱిగి కొనక మున్ను మున్ను
చెలిమి సేయఁ జనదు చేసిననొప్పదీ
పలుకు దేవగురుని పలుకు సుమ్ము.

985

గీ. జగతిలోపల వేదపారగుల చేత
బ్రహ్మహత్యాది దుస్తరపాపములకుఁ
దలఁచిచూడంగ నిష్కృతిఁ గలుగుగాని
వినుము నిష్కృతియనఁ గృతఘ్నునికి లేదు.

986

క. విను మెవ్వఁడేని తనుని
చ్చిన వానికిఁ బిదపఁగీడు నేయునతఁడు స
చ్చినయప్పు డతని మాంసము
గని కాకము నై నరొయుఁ గబళింపంగన్.

987

ఆ వె. యానపానభోజనాననశయనంబు
లందు రంధ్ర మొక్కపైఁ దెలియఁ
గనిననైనఁ జొచ్చికడతేచ్చు నదిగాన
వై రియొద్దివాని వలదు నమ్ము.

988

క. ఖలుశంగతి గూడిన ని

ర్మల చిత్తందై నఁ జేయుఁ బ్రతికూలుండై
యలనూనియ కర్పూరము
గలసిన విషమైనయట్లు కందామాత్యా.

989

— నీతితారాపి

క. విడిచుకొమ్మెవై పఁ దన కగ

వరునంతకు శత్రునెడగివలఁ భక్తిదగున్
కడుగదె నదీప్రవాహము
వడిద్రొప్పగ వలసి యంధ్రపముపాదంబుల్.

990

— అజ్ఞాతము

అశ్వాసాంతము

క. పంచేమజనక రిపుగజ

పంచాననపాంచజన్యభానిత హస్తా
పంచానన నారీముఖ
సంచితవాగ్విజితపాదసరసిజయుగళా.

991

క. మురళీఘననాదామృత

తరళీకృత యోగిహృదయతామరస మహత్
ఖరళీమల్లవిమర్దన
విరళీకృతజననమరణ విశ్వాతీతా.

992

మాలిని. స్ఫురదురుకుభక్తి రి : భూరి విజ్ఞానమూ రీ

గురుతరగుణశీలా : గోపికాచిత్తశోలా
సంసిజదళనేత్ర : సత్యభామాకళత్రా
విరళితభవపాళా : విశ్వలోకప్రకాళా.

993

గీర్వము : ఇది శ్రీ సరసింహవరప్రసాదలబ్ధకవితావిచిత్ర భారద్వాజగోత్ర పవి
త్రాయ్యలామాత్య పుత్ర సరసగుణధుర్య సింగనార్య ప్రణీతంబైన సకలనీతి
సమ్మతం బను రాజనీతిశాస్త్రంబందు రాజుల కవశ్యకర్తవ్యంబగు సంధి

విగ్రహయానాననకమాశ్రయ ద్వైధిభావంబు లను రాజహడ్గుణ్యంబులును,
 పుంత్రిరక్షణకార్యాకార్యవిధంబును, మిత్రామిత్రవివేకంబును, నుపాయ
 వికల్పంబును, దండయాత్రావిధంబును, జతురంగబలప్రకారంబును, బ్రయాణ
 ప్రయత్నంబును, దత్తచ్ఛకుననిశ్చయంబును, యుద్ధదానవివరణంబును,
 నీతిస్కంధమూలప్రకారంబును, బ్రత్యర్థిరాజబలాబలచింతనంబును, నుభయ
 బలవ్యూహారచనచాతుర్యంబును, గరికోట చతురంగాయోధన నిశ్చ
 యంబును, గార్యత్వరితక్రమంబును, అధికాధములనయోధ్యావిధంబును,
 జోరనీతిప్రకారంబును, నవిశ్వాసిపరిశీలనప్రకారంబు నన్నది

తృతీయాశ్వాసము.

అనుబంధము

1. సకలనీతిసమ్మతమునుండి

ఇతరకవులు దాహించిన పద్యములు.

- (1) 22 ఉ. ఆకులవృత్తి రాఘవు శరాగ్రమునందుఁ దృణాగ్రలగ్నసీ
రాకృతి వార్ధియింకుట దళాన్యునిఁజంపుట మిథ్యగాదె వా
శ్రీకులు నెప్పకున్న కృతిలేని నరేశ్వరు వర్తనంబు ర
త్నాకరవేష్టితావని వినంబడ దాతఁడు మేరు వెత్తినన్.

—నీతిభూషణము

ఈ పద్యమును కూచించి తిమ్మతవి సర్వలక్షణసారసంగ్రహమున భైరవునిశ్రీరంగమాహాత్యములోనిదిగా నుదాహరించినాడు. (చూ. పుట49)
కాని యిది నీతిభూషణములోని దని యిప్పుడు స్పష్టమైనది.

- (2) 150 కా. ఉత్సాహప్రభు సంత్రశక్తులనజేయుండై పరిక్షీణసం
ధిత్వావ్యగ్రుఁడుగాక విగ్రహముతోదేశంబుఁ గాలంబు సం
వత్సాసగ్ర్యముఁజూచి కార్యముదెసన్ ప్రారంభియై భూప్రజన్
వాత్సల్యార్ద్రమనస్కుడై నపతి శశ్వచ్చీరమేతుండగున్.

—నీతిభూషణము

ఈ పద్యము ప్రబంధరత్నావళిలో తిక్కన విజయ సేనములోనిదిగా నుదాహరింపబడినది (ప. 154). ఇందు రెండుచోట్ల పాఠభేదములుగలవు.

స. స.
పరిక్షీణసంధిత్వా
శక్తిముదెసన్

ప్ర. ర.
పరిక్షించినన్ దిత్వా
కార్యముదెసన్.

- (3) 339 కా. నానాశాస్త్రవిపక్షణుండు నయనానందాంగుఁడున్ సత్కుల
స్థానశ్రేష్ఠుఁడు నిస్సృహుండు పరచిత్తజ్ఞుండు వాక్సిద్ధుఁడున్
శ్రీనిత్యుండును లోకమాన్యుఁడగు నిశ్చింతుండునై యుండినన్
వానినామగ రాజదూతయని తల్పన్వచ్చు సుర్వీష్ఠులిన్.

—సంచితంత్రి

ఇది ప్రబంధరత్నావళిలో (ప. 303) బద్దెభూపాలుని సీతీసారము
లోనిదిగా నుదాహరింపబడినది.¹ కాని యిది పంచతంత్రీలోనిది.

పాఠభేదములు

స. స.
విచక్షణుండు
వాక్స్పద్ధుండు
తల్పస్వచ్ఛు.

ప్ర. ర.
విశారదుండు
వాక్స్పద్ధుండు
చెప్పస్వచ్ఛు.

- (4) 485. క. పతిచీరలట్టి చీరలు
పతితొడవులబోలు తొడవు పతిగతివేష
స్థితియును సేవకులకుఁ దగ
దతిధనయుతులైన ననుఁగొలెనన్ ధరలోన్.

—సీతీసారము

ఇది ప్ర.ర.లో సీతీసారములోని పద్యముగా నుదాహరింపబడినది (305ప).

- (5) 307 సీ. ఊరకమరియక యుబ్బసంబందక
వెఱవక దేహంబు విఱచికొనక
నిడుసునఁబెట్టక నిప్పొటమునఁబోక
తరవాయి దప్పక తడవి కొనక
యక్షరస్పష్టకయన గీతినష్టత
గాకుండనర్థంబు గానఁబడఁగ
నయ్యైరసంబుల కనురూపముగఁబెక్కు
రాగముల్ ఫణితులు బాగుపుట్ట

గీ. చెఱకు కొననుండినమలిన చెలువు దోఁవ
నంతకంతకు వేడుక లతిశయిల్లఁ

1. ప్రబంధరత్నావళి సంపాదకులగు కీర్తిశేషులు ప్రభాకరశాస్త్రిగారు
పుట 189లో “ఈ సీతీసారము బద్దెభూపాలునిదిగా ముద్రించుట పొరపాటు”
అని వ్రాసియున్నారు. కావున కర్తృత్వము సరికాదు.

జదువుచున్నారు వీరల చదువుఁబోలఁ

జదువు లేదని పొగిడిరి సఖివరులు.

—పురుషార్థసారము.

ప్రబంధరత్నావళిలో నిది 376వ పద్యము. జైతరాజుముమ్మయ
విష్ణుకథానిధానములోనిదిగా నుదాహృతము.

పాఠభేదములు

స. స.

నిడుసునఁబెట్టక నిప్పోటమునఁబోక

యనగీత

చెఱుకు కొననుంకి నమలిన

చెలుపుచోప,

ప్ర. ర.

నిడుచన పెట్టకనిద్దొట....

యతిగీత

చెఱుకు కొననుం....పుచోప

- (6) 306 చ. వెనుకకుఁబోక హా యనక వేసఁబఁనొందక పంక్తిపంక్తికిన్
బెనుపక కానమిన్ బ్రచుసి బెగ్గిలకెంతయు మున్నుచూచుచున్
గనుగొని యక్షరాక్షరము కందుపుదప్పక యేకచిత్తుఁడై
యనుపమభక్తితోఁ జదువునాతని వాచకుఁడంద్రు భావరా.

—పురుషార్థసారము

ప్ర. ర. లో నిది 399వ పద్యము. పై విష్ణుకథానిధానము లోనిదిగా
నుదాహృతము. పాఠభేదములు—స్పష్టము.

- (7) ప్రబంధరత్నావళిలో నింకను నీ క్రిందిపద్యములు సకలసీతినమ్మతము
నుండి యుదాహరింపబడినవి.

పంచతంత్రము

స. స.

435. చెలుపుగ

437. అన్యచేశమెల్ల

ప్ర. ర.

519. చెలుపుగ.

518. అన్యచేశమెల్ల

438 మానుగఁబతి

521. మానుగఁబతి

470. బలుకొఱడువోలె

520. బలుకొఱడువోలె

కామందకము

382. అరుణుండు కిరణముల

517. అరుణుండు కిరణముల

(8) 60. సీ. బలుగాఁపు వాకిళ్లఁబగులు రేయును నిడి

కోటపాశము తగు చోటఁబెట్టి

కనుమపట్లను నెల్లఁగావలి నియమించి

నడిమిచావడిఁ దగునరుల నునిచి

నగరి చుట్టును బారి నడిపించి క్రంతలఁ

దిరుగు చుండఁగఁ దలవరులఁ బనిచి

దినచర్య బాలెముల్ దృష్టివెట్టుచు రేలు

దివియలు విడువక తిరుగఁజేసి

అ. వె. దొరలరాజులందు నరయుచు భటులందు

భేద మొదవకుండ నాదరించి

యచితవృత్తిఁగావకుండిన దుర్గంబు

నేలఁగలఁడె భూమి నిండ్రుడైన.

—సీతీసారము

ప్ర. ర. లోనిది 306 వ పద్యముగానున్నది. ఇది సీతీసారములోనిదే
కాని పాఠభేదము లున్నవి—

స.స

కనుమపట్లను నెల్ల

బారినడిపించి

దినచర్య

పు.ర.

కనుమట్ల నెల్ల (?)

బాలెనడిపించి

దిన (?)....

(9) 512. సీ. ఒనరఁ గపాలంబు నుపహారసంధియు

సంతానసంధియు సంగతంబుఁ

జాల నుపన్యాససంధియుఁ బ్రతికార

సంధియు సంయోగసంధికంబుఁ

పురుషాంతరాదృష్టనరనామకమ్ములు
నాదిష్టకంబు నాత్మామిషంబు
పరిక్రమవిగ్రహబంధురోపగ్రహ
సంధులు నుచ్చిన్నసంధికంబు

ఆ. వె. ననువమవరదూషణాంచిత స్కంధోప
నేయసంధు లనంగ నిర్భితముగ
షోడశప్రకార సునిశిత సంధివి
ధాన మెఱుంగ వలయు ధరణీపునకు.

—పంచతంత్ర

ప్ర. ర. లోనిది 302 వ పద్యము. పోలమరాజు (పర్వతపురాణము)
నుండి గ్రహింపబడినది. కాని యిది పంచతంత్రలోనిది.

పాఠభేదములు

స. స.

జాలనువన్యాస సంధియుఁ బ్రతికార
సంధియు సంయోగసంధికమును
పురుషాంతరాదృష్ట
నరనామకంబులు

పు. ర.

జాల నువన్యాససంధియు
....సంధియు యోగసంధికమును
పుష్పాంతరాదృష్టపురుష
నామకములు.

ప్రబంధరత్నావళిలో పైని చూపబడిన పద్యములన్నియు సకలసీతి
సమ్మతమునుండి గ్రహింపబడినవేయని నిశ్చయముగా చెప్పవచ్చును. ఏలననగా,
కామందక. పంచతంత్ర, పురుషార్థసార, నీతిసారములనుండి సింగన యుదా
హరించిన పద్యములే యందున్నవి గాని వానినుండి క్రొత్తపద్యమొకటైన లేదు.
ప్రబంధ రత్నావళి సకలన కర్తలు - పెదపాటి జగ్గన - ఉదాహరణ పద్యకర్త -
సకలసీతినమ్మతమునుండి వీనిని గ్రహించినట్లు విశదమగు చున్నది. ఇదియు
సకలసీతినమ్మతము ప్రాశస్త్యము వెల్లడించు చున్నది.

2. గ్రంథ సంఖ్యా సూచిక

అష్టాతము	92, 93, 94, 95, 96, 317, 72, 406, 07, 08, 09, 410, 572, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 598, 99, 600, 01, 25, 26, 27, 28, 59, 60, 69, 88, 92, 93, 735, 66, 67, 813, 29, 30, 31, 32, 44, 45, 989....	47
కౌముదకము	44-46, 54, 55, 63-66, 68-75, 132-33, 147, 152-58, 186, 201, 234-39, 254-56, 258, 260-71, 273-88, 323, 334-36, 338, 340, 347-53, 355-66, 373-74, 378-83, 385, 388-91, 478, 514-64, 567-71, 573-76, 586-88, 612-11, 616-24, 632-38, 661-68, 670-83, 702-11, 729, 738, 769-70, 793-94, 798-99, 807-12, 814, 821, 826, 828, 834, 846-50, 853-64, 867-82, 886-93, 921, 940-56....	310
కుమారసంభవము	184, 644	2
కేయూరబాహుచరిత్ర	504, 736	2
చాటువు	191, 92, 243, 304, 05, 401, 66, 756, 57, 58, 59, 60, 61, 819, 961	15
చారుచర్య	259	1
వృతరాష్ట్రసీతి	169, 98, 404, 87, 88, 89, 777, 78	8
దౌమ్యసీతి	79, 480, 481, 482, 483, 486,	6
సీతి తారావళి	23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 41, 85, 411, 791, 989,	12
సీతిభూషణము	20, 21, 22, 31, 32, 77, 103, 24, 40, 48, 49, 150, 90, 227, 439, 61, 62, 503, 751, 74, 75, 76, 90, 895, 959.	25

నీతి సారము	33, 34, 35, 53, 57, 59, 60, 61, 62, 86, 87, 88, 89, 100, 08, 11, 22, 27, 36, 62, 67, 93, 94, 95, 200, 03, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 42, 244, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 92, 93, 94, 300, 01, 02, 41, 42, 67, 68, 75, 76, 77, 86, 87, 94, 402, 03, 53, 63, 85, 90, 565, 66, 645, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 58, 96, 97, 98, 99, 700, 24, 25, 26, 27, 28, 79, 815, 16, 17, 18, 20, 23, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 851, 66, 911, 25, 26, 27, 30, 31, 32....	114
------------	---	-----

పంచతంత్రము	765	1
------------	-----	------	------	------	---

పంచతంత్రీ	38, 43, 52, 91, 101, 102, 112, 115-121, 125, 126, 137-39, 171, 175, 181-83, 189, 208-13, 232-33, 319, 326, 329-33, 339, 346, 392-93, 416-19, 425, 430-38, 440-42, 444-45, 449-452, 454, 459-60, 467-77, 479, 484, 491-94, 497-98, 500, 505-13, 577-85, 612-15, 718-23, 730-732, 739-50, 752-55, 768, 783, 786-89, 792, 883-85, 894, 898-99, 901-10, 912-15, 917, 924, 928, 939, 958, 962-88,	188
-----------	---	-----

పద్మపురాణము	204	1
-------------	-----	------	------	------	---

పురుషార్థసారము	47-51, 58, 80-84, 98, 107, 123, 134-35, 141-45, 151, 159, 161, 163-66, 177-80, 185, 187, 197, 214, 217, 257, 272, 306-16, 337, 343, 384, 423-24, 443, 455-58, 464-65, 495, 502, 653-57, 762-64, 771, 780-81, 784, 795-96, 801-06, 822, 824-25, 900, 916,	89
----------------	---	----

బుచ్చెనసీతి	78, 90, 99, 104-05, 108-10, 113-14, 128-131, 172-74, 176, 228, 230, 231, 405, 413-15, 420-21, 446-48, 496, 499, 501, 691, 695, 772-73, 957, 960, 39
భీష్మపర్వము.	97 1
మదీయము	1-19, 29, 76, 160, 96, 229, 89, 90, 91, 95, 96, 97, 98, 99, 303, 44, 639-42, 684, 85, 86, 87, 935-38, 991-93 48
మార్కండేయము	188, 933, 934. ... 3
మిత్రసీతులు	737 1
ముద్రామాత్యము	36, 37, 39, 40, 42, 146, 70, 202, 320, 21, 22, 345, 54, 95, 96, 97, 98, 99, 422, 629, 30, 631, 94, 701, 713, 14, 15, 16, 17, 31, 85, 800, 852, 65, 96, 97, 918, 922, 929. 41
విదురసీతి	199, 369, 70, 450, 51, 712 33, 34. 8
శాంతిపర్వము	843, 923, 2
శాలిహోత్రము	827. 1
శ్రీగిరిశతకము	240, 241. 2
శ్రీరామాయణము	806. ,
సభాపర్వము.	56, 67, 168, 205, 06, 07, 24, 25, 26, 318, 324, 25, 27, 28, 71, 400, 12, 26, 27, 28, 29, 689, 90. 24
సౌప్తికపర్వము	2

3. మడికిసింగనకాలము

వాఙ్మయచరిత్రవిషయమున, కవికాలనిర్ణయసందర్భమున, నొకరు వ్రాసినది మఱియొకరు విచక్షణలేకుండా గ్రహించుటవలన నెట్టియనర్థములు వచ్చుచున్నవో ఈ మడికిసింగన చరిత్రవిషయమున వైగ్రంథము (సమగ్ర ఆంధ్రసాహిత్యము) నుండి యుదాహరించుచున్నాను—

4వ సంపుటము 76వ పుటలో ‘ఆకరయుగానల’ అన్న పద్యము నుదాహరించి, 76-78, పుటలలో దీనినిగుఱించిగ్రంథకర్తలు వర్ణించినారు. 77వ పుటలో “ఈ పద్యం అన్నిప్రతులలోనూ లేదు. కనుక నమ్మనక్కర్లేదు అని పేదం పెంకటరాయశాస్త్రిగారు చెప్తున్నారు”... అనివ్రాసి మడికిసింగన కాలమును వైపద్యమును బట్టి క్రీ.శ. 1420 ప్రాంతమని నిర్ణయించిన ఆంధ్రకవిచరంగిణి కారుల అభిప్రాయమును విశుద్ధించుచూ, తుదకిట్లు నిర్ణయించారు. “ఆకర యుగానల’ పద్యాన్ని నమ్మితే ఈ బెడదతప్పదు. అందుచేత పేదం పెంకటరాయ శాస్త్రిగారు చేసిన కాలనిర్ణయమే గ్రాహ్యం” అనివ్రాసిరి.

పేంకటరాయశాస్త్రిగారు చేసిన కాలనిర్ణయము అనగా క్రీ. శ. 1347 మడికిసింగన కాలమనికదా ఈ గ్రంథకర్తల ఆశయము. పేంకటరాయశాస్త్రి గారి మాటలను నమ్మి మద్రాసు ప్రభుత్వప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకభాండాగారములో, భాషోద్ధారకులైన బ్రౌను దొరగారు అయిదు శాశ్వతప్రతులు సంప్రదించి, జూలూరి అప్పయ పండితులచే పరిష్కరింపజేసిన ప్రామాణికప్రతినిగూడ ఈగ్రంథకర్తలు నమ్మరన్నమాట. అయితే ఈగ్రంథకర్తలే ఆ ప్రతిని ‘ఒకతీర్పు ప్రతి’ అని ఆ ప్రతిలో పీఠికలోని రమారమి ఒకపుటపరిమిత భాగమును, ఎట్లు తమ గ్రంథములో (63,64 పుటలు) నుదాహరించిరో దురూహ్యము.

ఇంతేకాదు మడికి సింగన కాలము క్రీ. శ. 1347 అయినప్పుడు సకలనీతి సమ్మతములో నుదాహరింపబడిన కవులంతకు ముందువారు కావల యునుగదా? అనలు గ్రంథకర్త సింగనయే ఆ కాలము వాడైనప్పుడు ఆతడు ఎట్లున, నాచనసోమనలతో సమకాలికుడగును. గ్రంథకర్త ప్రజాళిక ననుసరించి, సింగన చరిత్ర మూడవ సంపుటములోనుండవలెను. అట్లుగాక, ఇది నాలుగవ సంపుటము శ్రీ నాథసమకాలికపులలోనున్నది; దీనికి సమన్వయ మెట్లు?

సింగన తనకృతిలో 'శాలిహోత్రము' నుండియొక పద్యమునుదాహరించినాడు. శాలిహోత్రమనగా అశ్వశాస్త్రము; మనుమంచిభట్టు రచించినది. కాబట్టి శాలిహోత్రకర్త మనుమంచిభట్టు క్రీ. శ. 1347 ప్రాంతమునకు ముందువాడు కావలయునుగదా! అతడు మూడవ సంపుటములో ముందుండవలెను. ఇట్టి సందర్భములో గ్రంథకర్తలు మనుమంచిభట్టును గూర్చి 4, 5, 6 సంపుటములలోకూడ విడిచిపెట్టి క్రీ. శ. 1500 తో ప్రారంభమైన, మలిరాయల యుగ సంపుటము ఏడవ దానిలో చేర్చుట యన్నింటికన్న అసంగతము, ఆ సంపుటాలలోని కవికాలక్రమములు తప్పినవి. ఈ అవ్యవస్థ అంతయు వెంకటరాయశాస్త్రిగారి రచన సమ్మి నందువలన వచ్చినది.

4. నీతితారావళి — కందనామాత్యుడు

ముందు నేను చూపినట్లుగా, నీతితారావళి సింగన రచితమై, కందనమంత్రికవితము చేయబడినది. వాస్తవికస్థితి యిట్లుండగా, “సమగ్ర ఆంధ్రసాహిత్యం” నాలుగవ సంపుటంలో కందనామాత్యుడు కవిగా పరిగణితుడైనాడు. నీతితారావళి కందనమంత్రి కృతియే అని అందు నిరూపితమైనది. ప్రస్తుత మీ పీఠిక గ్రంథస్థవిషయవివేచనమునకే గాని విమర్శనమునకు గాదు. అయినను, ఇది ప్రాచీనవాఙ్మయమునకు సంబంధించినది యగుటచేతను, వ్రాసిన విషయమంతయు నసంగతము నసంగతమునగుటచేతను, విమర్శింపఁ తప్పలేదు.

పుట 48లో “కందనామాత్యుడు కేవలం కృతివేత్తకా కృతికర్త.... కందనామాత్యుడు నీతితారావళి అనేకృతి రచించాడు. ఇందులోని 12 పద్యాలను మడికి సింగన తాను సంకలనంచేసిన సకలనీతినమ్మతములో చేర్చుకొన్నాడు”. ఈ వాక్యములనుబట్టి గ్రంథకర్త నీతితారావళికర్త కందనమంత్రియని నిశ్చయించిట్లున్నట్టము. ఇది గ్రంథకర్త 50వ పుటలో వ్రాసిన యీ క్రింది విషయమువలన పూర్తిగా పరాస్తమగుచున్నది.

“తనకాలంలోఉండే కావ్యదోషాలేమేమిటో కందనమంత్రికి బాగా తెలుసు.

1. సమగ్రఆంధ్రసాహిత్యం—ఆరుద్ర—నాలుగవ సంపుటం—సంఖ్య 6. పుటలు 46-52.

సీ. గ్రామ్యంబు దుస్సంధి కాకువిరోధోక్త
 పొల్లు సంక్లిష్టంబు జల్లిపొడవు
 వ్యర్థబంధంబు నిరర్థంబు వునరుక్తి
 దోషం బలంకారదూషణంబు
 రసవిరుద్ధము క్రియారాహిత్య మస్పష్ట
 భావంబు గణయతిభంగశబ్ద
 భంగంబు లెఱుంగక సంగతంబుగ వట్టి
 మాటలు పురికొల్పి మచ్చరమునఁ

గీ. బెనివిషడ్గును బెరుపును బిసికినట్లు
 కెలను నవ్వంగ బిలివిలికృతులునెప్పి
 వారు లడువంగ బరతెంచువారు కవులె
 గోపికాజాల సుఖలోల గోపబాల (స. స. 26)

ఇందులో చివరపాదం ఒకశతకంలో మకుటంలాగ కనబడుతున్నది. కొన్నివద్యాలు దేవుణ్ణి సంబోధిస్తూ కొన్నివద్యాలలో తనను తాను సంబోధించుకొంటూ కందనమంత్రి నీతితారావళి చెప్పాడు”.

పై వాక్యములవలన “గోపబాల” మకుటముతోదేవుణ్ణి సంబోధిస్తూ కందనమంత్రి వద్యములు రచించినట్లు గ్రంథకర్త చెప్పుచున్నాడు. అయితే సకలనీతినమ్మతములోనే పై సుదాహరించిన వద్యముతరువాత 29వ వద్యములోనే

సీ. సుందరీ నఖముఖ.....

కుతిలపడకేల సైరించు గోపబాల — సువీయము

అన్నవద్యమున్నది.

ఇచ్చట గోపదాల మకుటముతోపద్యము స్పష్టముగా “మదీయము” అనియున్నది-అనగా ఇది సింగనరచన యన్నమాట.సింగన తన సౌంతరచనలను “మదీయము” అని యుదాహరించుకొన్నట్లు గ్రంథకర్తలే 57వ పుటలో నిట్లు నిర్ణయించినారు—

“ఇందులో ‘మ దీ య ం’ అని కవి గ్రంథమశ్యలోప్రాసినవి 39 పద్యాలుమాత్రమే”.

దీనినిబట్టి ‘గోపదాల’ అనుమకుటముగలరచన సింగనదేగాని, కంద నది కాదు.

ఇక “కొన్నిపద్యాలలో తననుతాను సంబోధించుకుంటూ కందన మంత్రి చెప్పాడు” అన్నదికూడా అప్రమాణికమే ! చూడండి —.

295 సీ. ఆయవ్యయంబుల.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

అ.వె. ...కరణికంబు ధాత్రిగందమంత్రి. చివరిపాదము

296 గీ. వ్రాయఁడేని మఱచె.....

....కందమంత్రి. ”

297 సీ. సరులుగ్రుచ్చినయట్లు....

గీ. మంత్రిమందారయబ్బయ కందమంత్రి. ”

298 గీ. పదియంకనంబును.....

....కందమంత్రి. ”

299 గీ. దొరలుప్రజలు....

....మంత్రికంద

చివరిపాదము

“మదీయము”

కందమంత్రి సంబోధనలున్న పై అయిదుపద్యములు, “మదీయము” అని స్పష్టముగా అచ్చులోనున్నది ఇంకాచూడండి—

344 ఉ. మేళయు వాక్పటుత్వమును.....

మదీయము

“మదీయము” అనగా సింగనరచనలని గ్రంథకర్తల యభిప్రాయము గదా : అప్పుడు పై పద్యములు కందమంత్రి రచితములా ?

ఇంతేకాదు.

401 సీ. సత్కులుఁదొదార్యసంపన్నుఁడు.....

గీ. ఘనకళాభోజ యబ్బయకందరాజ

చాటువు

819 సీ. క రిరథభటఁఘాటక....

ఘనకళాభోజ యబ్బయకందరాజ

చాటువు

పై రెండును కందమంత్రి సంబోధనలున్నను “చాటువు” అని యున్నది; ఇవి కందమంత్రివే అయి యెడల సింగన “చాటువు” అని చెప్పనేర? ఇవి సింగన కృతములే.

వీనియన్నింటికన్న మించిన స్వసంబోధన- తన్నుతాను సంబోధించుకొనుట-యనగా, అత్మ సంబోధనగదా : అప్పుడెవ్వడైన ‘నేను ఫలాని వారి కుమారుడనని’ తనంతటతాను సంబోధన చేసికొనునా ?

బౌబళార్య కందన మంత్రి

బౌబళకంద

బౌబళోత్తమ కంద

అబ్బయమంత్రి కంద

అబ్బయ కంద

మనుజమందార అబ్బయమంత్రి కంద

ఘనకళాభోజయబ్బయ కందరాజ

తన్నుతానుసంబోధించుకొన్నప్పుడు తండ్రిప్రసక్తియేమి! ఇంతకంటె లోకవ్యవహార విరుద్ధమును హాస్యాస్పదమునగు విషయము మఱియొకటి యుండబోదు.¹

గ్రంథకర్తలు సరిగా పరిశీలించలేదు గాని సీతితారావళినుండి 12 పద్యములుగాక 17 పద్యములుదాహరింప బడినవి.

గ్రంథప్రారంభమున 22వ పద్యము సీతిభూషణము తరువాత 23. అమలమగు, 24. అమరంగ, 25. బహ్వర్థ, 26. గ్రామ్యంబు, 27. తెలుఁగని చెప్పి, 28. పలుకులుగొన్ని-అన్నియు కందనవే. 28 పద్యముక్రింద 'సీతితారావళి' అని కలదు; ఇది సింగనకృతమే కాబట్టి పైపద్యములన్నియు సింగనవే. అందువలననే 27వ పద్యముక్రింద మఱియొకటి ప్రత్యేకముగలేదు. ఈ పద్యములలో కావ్యప్రశస్తి, కుకవి నిందగలవు. అనగా, సింగన తాను సొంతముగా కావ్యమంతయు రచింపకపోయినను, తానుగ్రహించిన కావ్యపరిపక్వము లన్నియు, సుత్రమ కావ్యములని కుకవికృతులను విడిచిపెట్టితినిని యర్థమువచ్చునట్లు పై 6 పద్యములేగాదు తరువాత సీతిశాస్త్రప్రశంస అను శీర్షికవఱకు నున్న 4 పద్యములు సకలసీతినమ్మతమునకుపోద్ఘాతమువంటివి. ఈ విషయమును గ్రహింపక గ్రంథకర్తలు వీనిని కందనమంత్రి కృతములుగా భావించుట పొరబాటు

గ్రంథకర్తలు కందనకృతముగా నిరూపించిన రెండు పద్యములను గూర్చి విమర్శింపవలసి యున్నది-

(1) క. అమరంగ వేల్పులచేఁగ

బిమ్మ చెప్పియకాదె పరమునడసిరి మును జా

జమయూరారులు సత్కా

వ్యముఁజెప్పినఁ బడయరాని వస్తువుగలదే.

ఈ పద్యము మొదట కవి జనాశ్రయములోనిదని నేనాగ్రంథమునకు పీఠిక వ్రాసినపుడు తెలిపితిని.² కాని యీ పద్యమునుగూర్చి గ్రంథకర్తలిట్లు

1. ఇట్టివీ గ్రంథకర్తలకు క్రొత్తగాదు; పరిపాటియే- 1. దస్తగిరి (చేయుదు + అస్తగిరి.); 2. చక్క-గుఱ్ఱు-“గుఱ్ఱుని”-దీనిని చుట్టనిగా భావించుట; 3. “భీమ కుమార” భీమాంబు కుమారుడనుట; అనలు పదభేదము “దోర్బలభీమ : కుమార మన్నకా” అని.

2. మా. వావిళ్ళ ముద్రణము - 1950 పుట 3. ప. 9.

వ్రాసిరి— “ఇది యథాతథంగా కవిజానాశ్రయంలో సంజ్ఞాప్రకరణంలో ఒక పద్యంగా కనబడుతుంది..... కవిజానాశ్రయంలోనికి కందనామాత్యుని సీతి తారావళినుండే ఈ పద్యం వెళ్ళడానికి ఆస్కారముందని చెప్పాలి” ఇది ఎంతమాత్రమూ సరికాదు. కవిజనాశ్రయములో (సంజ్ఞాప్రకరణం కాదు) సంజ్ఞాధికారములో ఈ పద్యము 9వది. ముందువెనుక పద్యాలు కావ్యప్రశస్తిని తెలుపుచున్నవి (మూడుకులకము). ఇతర గ్రంథములనుండి తెచ్చిపెట్టినది కాదు.

క. అతిశయముగఁ జెప్పిన న
త్కృతి కవుల కుదాత్తఫలము కీర్తిగఁజేయున్
మతి నెఱుంగక చెప్పిన దు
స్కృత కవుల కుదాత్తఫలము కీర్తినిఁజెఱుచున్. 8

క. అమరఁగ వేల్పులచేఁగ
బ్బమునెప్పియ కాదె వరముఁబడసిరి మును జా
ణమయారాదులు నత్కా
వ్యము నెప్పిన బడయరాని వస్తువుగలదే. 9

క. కమనీయ నమ స్తకళా
గమములకును జన్మభూమి కావ్యము కావ్యా
గమవిదుఁడు సర్వవిఁడని
సమయచతుష్టయమునందుఁ జదివిరి మొదలన్. 10

సింగనయే యీపద్యము కవిజనాశ్రయమునుండి గ్రహించిరాదు. కాని పేరుతెలుపలేదు. ప్రాచీన సాహిత్యమున ఓట్టి సంఘటనలు క్రొత్తవికావు. ‘చాలరసాలసాల’ అన్నపద్యము పోతనదిగా అప్పటియందుగలదు. కాని యది పోతనకు రెండుశతాబ్దాలకు పూర్వఁడగు మంచన కేయరదాహాచరిత్ర ప్రథమా శ్వాసమునగలదు. శ్రీనాథుని హరవిలాసమున “ఎంచి నుతింప శక్యమై మహిశ్వరునంతటి వానికైన” అన్న పద్యము పిల్ల.మట్టి పినపీఠన యథాతథముగా శృంగారశాకుంతలమున నున్నది.

(2) సీ. “గ్రామ్యంబు దున్నుచి” అను సీసపద్యము కుకవినిందకు సంబంధించినది. కందనవ్రాసినది సీతితారావళి అనికదా గ్రంథకర్తల యభిప్రాయము.

యము అప్పుడు కుకవినిందయేల ? అవి కావ్యమా ? సుకవిస్తుతి, కృత్యాది
యున్నవా ? ఇది సింగసదే— పాల్కురికి సోమనారాధ్యుని పండితారాధ్యచరిత్ర
లోని కుకవినింద కనుకరణము. (చూ. పూర్వకవియనుసరణలు).

పై విమర్శనను పరిశీలిచిన, కందన కృతిపొషకుడేగాని కవియెంత
మాత్రమూ కాదని ధవిజగొట్టి చెప్పవచ్చును. ఇక ఈనాటి పరిశోధకులు,
విచక్షణలేకుండ విషయములను, సాహిత్యచరిత్రలో గ్రహించుట పరిపాటి
యైనది కాబట్టి యింత దీర్ఘముగ దీనిని విశదము చేయవలసి వచ్చినది.

— నిడుదవోలు వేంకటరావు

పాఠభేదములు

ఈ సకలనీతిసమ్మతమునకు ఆకరము ఆశురచింత సంస్థానాదీశ్వరులొసంగిన కాగితపు సంపుటమనియు, దీనికి నాదర్శాంతరము లభింపలేదనియు శ్రీమారువల్లి రామకృష్ణకవిగారు ప్రథమముద్రణము 'ఉపోద్ఘాతము' చివర పేర్కొనియున్నారు. బద్దెభూపాలుని నీతిశాస్త్రముక్తావళితో కూడిన ఈ కాగితపు సంపుటమున 146 పుటలున్నవి. నీతిశాస్త్రముక్తావళి, సకలనీతిసమ్మతము - ఈ రెండింటి గద్యపద్యసంఖ్యయు కలిపి వేయబడినది. మొదటి 21 పుటలలో 150 గద్యపద్యములుగల భాగము బద్దెనరాజనీతి; 22వ పుటనుంచి 146వ పుట వరకుగల భాగము సకలనీతిసమ్మతము (150 నుంచి 1128 వరకు గల గద్య పద్యములు).

ఈ కాగితపు సంపుటము లేఖన వివరములిట్లున్నవి—

1. 12వ పుటలో—స్లవ సం॥ర చైత్ర బ॥ గంటి మూడు రూముల వరకు సమాప్తము.
ర॥కణిలహేజు స్న గెగెర హిజరి స్న గెగెం ఫసలి.
2. 21వ పుటలో—స్లవ సం॥ర అధిక ఆషాఢ శు॥ ౯ మంగళవారం యామంవరకు సమాప్తము.
స్న గెగెం ఫసలి చ ౭ రబ్బివ్వలు స్న గెగెర హిజరి.
3. 59వ పుటలో—స్లవ సం॥ర నిజఆషాఢ బ॥ గె శనివారం సాయంత్రి వరకు సమాప్తము.
స్న గెగెం ఫసలి చ ౨౪ రబ్బిస్సా స్న గెగెర హిజరి.
4. 146వ పుటలో—స్లవ సం॥ర ఆశ్వీజ బ॥ ౪ గురువారం రెండు రూములవరకు సమాప్తము.
స్న గెగెం ఫసలి చ ౧౮ రజ్జులు స్న గెగెర హిజరి.

కాగా, ఈ కాగితపు సంపుటము క్రీ.శ. 1901 నాటిది. ఇందలి అక్షరములు ముద్దులొల్కుచున్నవి. కాని శ్రీకవిగారే పేర్కొన్నట్లుగా ఇది లేఖనదోష సహస్రపరిపూరితమగుటచేత దీని సంస్కరణమునకు శ్రీ కవిగారెంత శ్రమపడి

యుండిరో యూహించుట కష్టముకాజాలదు. ఈ మొత్తము సంపుటమును శ్రీ కవిగారు శ్రీ. శ. 1956 ప్రాంతముల దయతో నాకొసంగిరి. ఇది నేటికీ వినియోగపడినది. మిత్రులు శ్రీ మిరియూ రామకృష్ణగారి సాహాయ్యమున దీనిని, ముద్రితగ్రంథముతో సరిచూచి. విస్తృతముగా కన్నట్టిన పాఠభేదములను క్రింద పొందుపరచుచున్నాను. (ఈ కాగితపు సంపుటమిప్పుడు ఆంధ్ర ప్రదేశ్ ప్రాచ్యలిఖితపుస్తక భాండాగారమున భద్రపరచబడినది).

గద్యపద్యసంఖ్య

ముద్రితప్రతి

ప్రాతప్రతి

ప్రథమాశ్వాసము :

7	అంధ్ర	ఆంధ్ర
	లూహించి	లుచిత
11	తటాగ్రరత్న	తటాంచిద్రతన్
17	ప్రజాపాలనంబును	ప్రజాపాలన నియమంబును
58	జలాపిక	జలాదిక
66	నందున్మపాలుండు	నం నరనాథుండు
67	దగులక	దలగక
73	పరిఖ	పరిఘ
74	దరియనడుగుట	దరియనడుచుట
76	సారక్ష	సంరక్ష
102	పతికాకనీతితో	పతిగోరినీతితో
113	నన్నిచోడ నరేంద్రా	నెన్నిచూడ నరేంద్రా
118	బడకుండ	బడుచుండ
124	కువలయపతికన్యాయమరి	కువలయపతికిన్ న్యాయమరి
129	పాయదుపేదరిమి	పాయదు పెద్దమ్మ
133	—కామందకము	—పురుషార్థసారము
145	బహుంత్రంబనిశ్చిత	బహుంత్రజ్ఞనిశ్చిత
150	—నీతిభూషణము	—శాంతివర్ణము
168	—సభావర్ణము	—ధృతరాష్ట్రనీతి
173-74	—బద్దెననీతి	—ముద్రామాత్యము
194	యాగపశువిశసనమట్లు	యాగపశువిధంబునట్లు

233	భూపతులమతుల్	భూపతివితతుల్
240-41	—శ్రీగిరిశతకము	—కామందకము
255	వ్రాతప్రతిలో ఇక్కడనుంచి	విషపరీక్షలక్షణము
262	విషదిగ్ధంబగు	విషవిశదంబగు
270	విపులప్రసాదనంబులు	విపులప్రసాదములుతాన్మపతికి
	నృపతికినీవలయు	మరివలయు
273-80	—కామందకము	—పురుషార్థసారము
281-88	—కామందకము	—పురుషార్థసారము
278	వయోవిహితసుఖభోగలీల	వయోవిహితోపభోగలీల

ద్వితీయాశ్వాసము :

292	నధికారమునకు	నధికారునకున్
295-99	—సీతీసారము	—మచీయము
306-08	—పురుషార్థసారము	—చాటువు
317	—అజ్ఞాతము	—పురుషార్థసారము
320	విదుండు	విదగ్ధ
329-33	—పంచతంత్రీ	—నభావర్వము
366	కులవిహీనుడు	రూపహీనుడు
372	—అజ్ఞాతము	—నభావర్వము
392-93	—పంచతంత్రీ	—సీతీసారము
395	—పంచతంత్రీ	—ముద్రామాత్యము
420	నన్నిచోడనరేంద్రా	నెన్నిచూడ నరేంద్రా
421	నన్నిచోడనరేంద్రా	నెన్నిచూడ నరేంద్రా
427	అనుగుజనుల	అను పుత్రుల
481	బుట్టివని విననగువని	బుట్టివని వినదగువని
512	ఒనరనృపాలంబు	ఒనరకపాలంబు
	రాదృష్టనరనామకమ్ములు	రాదృష్టపురుషనామకమ్ములు
513	యైనకపాల	యైననృపాల
514-64	—కామందకము	—పంచతంత్రము
520	యాసమతక్కన్	యాసమతక్కన్

533	యుపేక్షింతురతఁడు	యుపేక్షించరతఁడు
536	నాయెడయయదేశ	నాయెడనాదేశ
553	తానునత్త్వనితోడ	తానునత్త్వనితోడ
566	నుత్తరోత్తరము	నంతరాంతరము
572	—అజ్ఞాతము	—కామందకము
637-38	ఈరెండుపద్యములు ‘ఇంద్రజాలమార్గము’ లోనివి	
645-51	—నీతిసారము	—కుమారసంభవము
652-53	—పురుషార్థసారము	—నీతిసారము
659-60	—అజ్ఞాతము	—నీతిసారము
669	—అజ్ఞాతము	—నీతిసారము
670-83	—కామందకము	—నీతిసారము
684-86	—మదీయము	—నీతిసారము
688	—అజ్ఞాతము	—మదీయము
718	పైని —పంచతంత్రీ	—పంచతంత్రము
780	పైని —పంచతంత్రీ	—పంచతంత్రము
735	కర్దమంబునఁబూచునే	కర్దమంబుననిడినబూచునే
738	దుర్జయజ్ఞానసత్త్వాధికుండు తుండుప్రియంబదుండు క్షముఁడద్వైధు	దుర్జయహిత సమత్వాధికుండు తుడు శుభప్రియంబదుండు క్షీణుడద్వైతు
739	పైని —పంచతంత్రీ	—పంచతంత్రము
752	పైని —పంచతంత్రీ	—పంచతంత్రము
767	వ్యసనము చెందఁడే	వ్యసనము నిత్యమున్
775	పట్టును లేక	పట్టున లేక
813	—అజ్ఞాతము	—కామందకము
815-16	—నీతిసారము	—కామందకము
829-32	—అజ్ఞాతము	—నీతిసారము
882	నెక్కన కారణమున	నెక్కంగా రణమున
839	కాకదాల్తురే	కాకనిల్తురే
859	జన నభూమిష్ట	సరనభూమిష్ట
886-91	—కామందకము	—నీతిసారము

968-972	—పంచతంత్రీ	—పురుషార్థసారము
984	జారాంగనలకు	జారాంగనలను
990	—అజ్ఞాతము	—నీతితారావళి

క్రింది రెండు పద్యములు — వ్రాత ప్రతిలో నున్నవి — అచ్చు ప్రతిలో లేవు:

(1) 784 తరువాత —

అ. వె. “పుడమి మూర్ఛనకును బుద్ధి నెప్పట శాంతి
కొరకుగాదు తగవుకొరకు గాని
భుజగమునకు పాలుబోసిన విషము వ
ర్ణిలుగాక యందు తీపుగలదె.” (871)
—విదురసీతి.

(2) 884 తరువాత —

అ. వె. “ఎపుడువచ్చురాజ్య మపుడు చిత్తము వారు
వ్యసనములకు గాన పొసగదెప్పు
డరుగుదెంచు దలకు సభిషేకజలము దా
నపుడ యరుగుదెంచు నాపదలును.” (1019)
—పంచతంత్రీ.

— పోణంగి శ్రీరామ ఆపవైరావు.

మార్పులు

ప్రీతిక

పుట	పంక్తి	ఉన్నది	మార్పు
4	6	రిల్లు	రిల్లు
5	18	బాహు	బాహు
9	11	పోత	పోత
12	13	కొబ్బ	కొబ్బ
13	3	యము	యము
	25	తాల	తాల
	26	తాల	తాల
14	27	జ్ఞా	జ్ఞా
26	14	దము	దము
36	6	కొనం	కొనం
45	14	88	915
53	12	శ్రీ	స్మృ
54	5	298	484
	6	హా	హా
	11	196	138
55	21	ముద	ముద
64	17	జ్ఞ	జ్ఞ
65	5	శివ	శివ
	21	నిశి	శ

ప్రథమాశ్వాసము

గద్యపద్యసంఖ్య	పంక్తి	ఉన్నది	మార్పు
6	1	వోపు రాజు	నోపు రాజుల
10	1	వయసున	నయసున
17	2	రాజునవశ్య	రాజునకవశ్య
	4	జ్యోతి	జ్యోతి
18	3	మూలకరి	మూలకరి

21	1	దెలు	దెలి
26	2	బంధంబు పునరుక్తి	బంధంబు విరహంబు పునరుక్తి
28	2	గూర్పంగ	గూర్పంగ
32	2	నిజ్య భా	నిజ్యభాపు
65	1	భుజంగ	భుజగ
66	1	సానూప	సానూప
	5	గీ.	ఆ. వె.
76	1	గారా	గార
92	2	నఖిల	నఖిల
94	2	సాయక	పాయక
102	1	గీ.	ఆ. వె.
104	2	ప్రోవు	ప్రోవు
109	3	బ్రోవ	బ్రజబ్రోవ
127	2	నాండన	నాండన
128	2	విచారము	విచారము
146	2	తామస	తామస
149	1	రాష్ట్రము	రాష్ట్రము
151	4	కామందకము	—
152	2	మాన	మాన
156	1-2	మున్. బ్ర	మ, బ్ర
157	4	యవి	యవి
	5	శ్రీఘ	శ్రీఘ
158	2	సురల	సురుల
193	4	కృపా	కృప
208	2	కాము	కారము
227	1	రము త్తు	రము మత్తు
240	1	క్తిర్తి	క్తిర్తి
256	1	విషరోదక	విషహారోదక
263	2	మీద	మీద
265	2	పాతం	ఘాతం

281	1	కాత్మయు	కాత్మయు
		మఱువక	మఱువక
282	2	దందు	దందు
286	4	నేసి	నేసి

స్వీతియాశ్వాసము

302	9	మేతంబు	సమేతంబు
311	3	పూజ	పూజ
312	2	ధ్యా	ధ్యా
313	2	సురుల	సురుల
315	3	పూజ	పూజ
323	2	కెప్పు	కెప్పు
328	1	క్షీతి	క్షీతి
333	1	ములఁ	ముల
339	3	నిశ్చితు	నిశ్చింతు
340	1	మంతుడు	మంతుండు
349	4	తోడరి	తోడరి
357	1	విభవము	విభవము
	2	బను	బును
366	3	జలుఁడు	జవలుఁడు
377	1	పరేగింత	పరేగిత
385	2	నలుపు	నలుపు
389	2	రథ	రథ
392	2	బొసఁగి	బొసఁగిన
396	2	మానుగు	మానుగ
418	4	వెఱుపు	వెఱుపు
434	2	ప్రియుడు	వాఁడు ప్రియుఁడు
463	2	తోడఁదేడ	తోడనాడ
480	2	గొలిచి	గొలిచి
482	1	మ, నా	మ, హీనా

518	1	భూమి	భూమి
531	2	ప్రయాం	ప్రయాం
546	4	స్మారసి	స్మారసి
550	3	గాంక్ష	కాంక్ష
587	2	కొండం భేదించు	కొండం భేదించు
602	2	చగ్గు, చారుక్రియన్	చగ్గు, చారుక్రియన్
605	2	పాన	పాలున
625	2	మైదనర్పు	మైదనర్పు
639	1	పసచ్చుంగర	మందిరపసచ్చుంగర

తృతీయాశ్వాసము—

644	2	పతిజా	పతినిజా
648	4	జి	జని
661	1	మృగభా	మృగయా
680	1	స్థలన	స్థలన
693	2	వంది నునకు భటు కు	వందిజనునకు భటులకు
705	1	విచ్చేంబును	విచ్చేదనంబును
716	2	రోపాశక్తి	రోపాయశక్తి
729	2	నిజదంత	నిజదంత
730	3	లేరు విల	లేరుగాని విల
734	1	మేన	మేలున
744	2	వాగ్దాత	వాగ్దాత
756	2	చెలిమి	చెలిమి
758	2	దలంపు	దలంప
763	1	గుణులగు	గుణులగు
771	1	శాస్త్రస్థి	శాస్త్రస్థితి
808	2	శ్వ	నశ్వ
810	1	నిపరీత	నిపరీత
813	1	తృణాన్య	తృణాన్య
818	1	దెబ్బగు	దెబ్బగుల

819	1	నమరసాధ్య	నమరసాధనసాధ్య
834	1	కౌర్య	కౌర్య
	3	బిట్లును	బిట్లును
837	2	యిష్టంబు	యిష్టంబు
844	4	పొంప	పొంప
849	1	జలాప్స	జలాప్స
859	1	జనన	జనన
865	1	బాట	బాటలు
868	1	మండలంబు	మండలంబు
871	2	పాలున	పాలుని
911	2	గాలనిద్ర	గాలనిద్ర
914	1	లియు	లియు
929	1	లీలి	లీలి
942	2	బాహు	రూఢబాహు
945	2	కృష్ణుని	కృష్ణుని
951	2	గడి	గడి
978	4	వోవె	వోవె
981	4	పొఖ్య	పొఖ్య
983	4	గురుదిర	గురుతర
993	1	క్రీడి	క్రీడి
	3	నేత్ర	నేత్ర

ముద్రణ (సొంత) ప్రతిలో శ్రీ కవిగారు సూచించిన కొన్ని
మార్పులు :

202	3	యుండి తనర్చినం	యుండక నిల్చినం
302	తరువాత	రాయసము	వ్రాయసము
540		సందేహ	సందేయ

చేర్పులు

పీఠిక	పుట	పంక్తి
	6	30 ఆథోజ్ఞాపిక (భారతి వ్యాసము) (1967)
	70	5 " " (1963)

పై రెండు వ్యాసములను 'భారతి' నుండి పునర్ముద్రించుకొనుట కనుజ్ఞించిన భారతీ పత్రికాధ్యక్షులు శ్రీ శివరెంక శంభుప్రసాదుగారికి నా కృతజ్ఞతను దెలుపుకొనుచున్నాను.

- 31 1 ఇది పద్యముగానున్నది.
 'ఇది 26వ' అని చేర్చి చదువగోరెదను.
- 65 15 భూపాలీయము 'వీర' అని చేర్చి వీరభూపాలీయము అని చదువగోరెదను.
- 72 5 ఇందలి ప్రథమగణితములు గణితము ముద్రణభాగ్యము నందినవి.²
- 2 అథోజ్ఞాపికక్రింద నీ క్రిందిపంక్తులు చేర్చి చదువుకొన గోరెదను.

పావులూరి మల్లనగణితమున మొదటి రెండధ్యాయములు పరికర్మభిన్నగణితములు కీ.శే. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారిచేతను, మూడవ నాల్గవ అధ్యాయములు ప్రకీర్త త్రైరాశికగణితములు డాక్టరు తిమ్మావర్ణముల కోదండరామయ్యగారిచేతను పరిష్కృతములైనవి.

తృతీయాశ్వాసము

క్రింది వాక్యమును 643 వ గద్యముగాచేర్చి చదువుకొనవలయును—

దేవా : దివ్యచిత్తంబున నవధరింపుము.